

Иван Богданов

**АЛЕКСАНДЪР
МАКЕДОНСКИ**

Иван Богданов

**АЛЕКСАНДЪР
МАКЕДОНСКИ**

Иван Богданов

**АЛЕКСАНДЪР
МАКЕДОНСКИ**

1988, ПЛОВДИВ

ИЗДАТЕЛСТВО „ХРИСТО Г. ДАНОВ“

Основано през 1855 година

© Иван Богданов, 1988 г.
с/о Jusautor, Sofia, 1988 г.

Ще се обърна с тая молба към читателя: нека не ме обвинява, ако не изложи изчерпателно едно по едно всичките им дела, а посъкратя повечето. Защото аз не пиша историческо съчинение, а животописи и защото не непременно във великите дела се разкрива добродетелната или порочната личност. В нещо дребно, в незначителна фраза или шегга човешкият характер често се проявява по-добре, отколкото в кръвопролитни битки, в стълкновения на огромни войски и в обсада на градове...

ПЛУТАРХ

**Успоредни животописи
„Александър и Цезар“**

ПРОЛОГ

Ако древните не са могли да си обяснят другояче рождението на Александър Македонски в затънтените югозападни предели на полуостров Зигос, наречен по-късно Балкански, освен с благоволенieto на всевластната съдба, съвременните хора намират обяснение на това наистина изумително събитие в благоприятното съчетание на низ исторически обстоятелства, без, разбира се — поради огромната дистанция от време — да успеят да разплетат напълно техния възел. Защото с изтичането на големи периоди от време дълбоко се променя оценката на събитията и онова, което днес за съвременните хора изглежда невъзможно, за древните е било както възможно, така и лесно обяснимо.

Докато съвременните хора боравят с теории, хипотези и модели, древните използват при възприемането на действителността легенди и митове. Те одухотворяват заобикалящия ги свят, понеже го възприемат непосредствено и той въздейства повече на чувствата и на въображението им, отколкото на разума. Но легендите и митовете всъщност не предхождат, а последват събитията. Поради това във въображението на древните народът, от който героят произлиза, първите му прояви и сетне необикновените му подвизи получават чудодейна окраска, превръщат се в легенда след осъществяването им в живота, прерастват от песъчинка в бисер, затова колкото по-дълбоко потъваме в миналото, действителност от мит и подвиг от легенда трудно могат да бъдат разграничени.

Вярата в чудо в ония далечни времена, когато във въображението на древните делата човешки и волята на боговете са тясно свързани, е най-добрата възмож-

ност да бъдат обяснени някои трудно обясними прояви на природата и да бъде схванат ходът на главоломните събития в зората на човешката история. Затова митът и легендата са необходими предпоставки за тържество-то на философията и на науката.

Проникнем ли задълбочено в миналото на края, дете Александър Македонски се ражда и прави първите си стъпки, опознаем ли неговата природа, далечна история и етнически напластявания, не можем да не заключим: героят не би могъл да се роди другаде освен в оня край, защото само неговата примитивна, дива и същевременно дивна природа би могла да отхрани необикновените му жизнени сили, защото само там неизтощимата виталност на местните жители се е съчетала по неповторим начин с високата култура на елинския свят, за да създаде личност, еднакво могъща и обаятелна, еднакво характерна както за оная преломна епоха, така и изобщо за вечно търсеция съзидателен и същевременно разрушителен човешки дух.

Неизтляващият интерес към личността и подвизите на Александър Македонски е неразединимо свързан с интереса ни към природата, обитателите и историята на древна Македония, към онова едва креещо в мрака на миналото огнище, превърнало се по повелята на историческото развитие в огромен костер, чинто зари допринасят твърде много за обновяването на живота в древността.

Подобно на героя, проблеснал през втората половина на IV век пр. н. е. като искрометен метеор, и неговата родина, древна Македония, просъществува с ярък блясък върху историческия небосвод в продължение едва на седем века, но и нейното съществуване като неговия живот е изпълнено с бележити събития.

Но преди да се отвори дума за древна Македония като майка хранителка на героя, следва да се отдаде дължимото внимание на населяващия я някога народ, защото, ако обитаващите я някога племена от тракоилирийски произход не биха се обособили в народ със свои исторически тежнения, не би съществувала нито Македония като географска област, нито Македония като политическа общност в древния свят.

И народите като хората произлизат едни от други. Далечни по произход и изминат път народи по силата

на историческите обстоятелства се срещат, за да се обединят в нов народ, докато в други случаи, под влияние на центробежни тежнениа от недрата на някой етнически единен народ се откъсват не само родове, но и племена, за да се обособят след време в нов народ, да се разграничат от стария корен в борбата за съществуване и жизнепроявление. Както в единия, така и в другия случай видима е само настъпилата промяна, докато причините не винаги са лесно обясними, защото развитието има свои съкровени закономерности и своя логика.

Най-старите исторически сведения за племената в долината на река Аксий, обособили се в началото на първото хилядолетие пр. н. е. като самостоятелен етнос под името *македони*, са от осми век. Вероятно тези племена се откъсват от някои от битуващите в оня край тракийски племена и причината за това трябва да се търси преди всичко в стремежа да бъдат намерени по-добри условия за съществуване. Дали наред с това този процес е бил придружен и от настъпили в оня край дълбоки демографски промени, конкретно не може да се каже, но това не е изключено.

Около средното течение на Аксий откъсналите се от тракийските маси в оная част на полуострова племена намират по-добри условия за съществуване, отколкото в горното му течение. Като привличат към себе си някои от битуващите на запад из долината на река Еригон илирийски племена, пробиващите си път на юг тракийски племена се разпростират в широка дъга в древната област Ботия и западната крайнина на Термийския залив, сетне преминават през река Халиакмон и нахлуват в областта Пиерия, за да включат по-късно в завоюваната от тях територия елинските колонии Метона, Пидна, Дион и дори Хераклион.

Според легендата македоните са потомци на героя Македон, внук на легендарния цар Девкалион от съчетаването на Зевс с дъщеря му Тюя. Понеже Девкалион бил син на Прометей, легендата приписва и на неговия внук необикновени качества. И тъй като от съчетаването на Зевс с другата щерка на Девкалион — Пандора се раждат Грайк и Латин — родоначалниците на гърците и на латинците, — чудодейният произход на техния първи братовчед Македон получава ново потвърждение.

Неизвестно е как са се наричали първоначално обособилите се в самостоятелен етнос тракийски племена след откъсването им от тракийската народностна общност и след заселването им в долината на река Аксий в началото на VIII век пр. н. е., но македонци въз основа на легендата за цар Девкалион и за неговото потомство те започват да се наричат вероятно от VI век пр. н. е. насетне, откогато елинското влияние върху тях се засилва.

По онова време вероятно е създадена и легендата за произхода на македонския царски род на Аргеадите от легендарния герой с божествен произход Херакъл. От Херакъл бил произлязъл основателят на династията Каран. Неговият син Койнос бил дядо, а внукът му Киримас — баща на най-стария известен македонски цар Пердика I, властвувал над македонците през VII век. Но както Херакъл и неговите низходящи, като Аристомехос и Теменос, така също Каран, Койнос и Тиримас са всецяло в света на легендите. Реално присъствие македонските владетели имат от Пердика I насетне, но историята на македонците всъщност започва от средата на VI век пр. н. е. насетне, когато Аминта I (540—498) става изразител на техните исторически тежнениа.

Като самостоятелен етнос македонците едва ли биха укрепнали, ако още в ония далечни времена не биха осъзнали необходимостта от териториално разширение и от приобщаване под купола на държавата си не само на околните илирийски племена, но и на потомците на гръцките колонисти по егейското крайбрежие. Посредством легендата за произхода на македонците от митическия герой Македон и на техните първи царе посредством Каран от Херакъл, различията между траки, илири и елини в завладяната от тях територия са преодолени и македонците са увенчани като държаво-творен фактор.

Развитието на македонците като перспективен исторически народ получава силен тласък по времето на цар Александър I Филелин („гръколюбец“, 498—454), понеже той успява по-скоро по дипломатически път, отколкото посредством оръжие да включи в македонската държава на федеративни начала илирийските племена пелагони, алмопи, линкести, еорди, орести, елмиоти и

тимфен, обитаващи областите западно от Аксий в долините на Еригон и Халиакмон, както и тракийските племена в източна посока по долното течение на Стримон: амфаксити, крестони и бизалти.

Обособилите се през VIII век пр. н. е. като самостоятелен етнос македонци с течение на времето се разграничават от околните трако-илирийски племена както поради стремежа си към политическа самостоятелност, така и по психо-физиологически облик — планинци с висок ръст и голяма физическа сила, светлокоси и синеоки, смели и упорити, обладани от жажда за живот. С еднакво увлечение те се борят със земята, с дивите зверове и с враговете си.

Природните условия в оня край способствуват за развитие преди всичко на скотовъдството с особено предпочитане на коневъдството като предпоставка за македонските вихрени конни дружини. Застъпени са сред тях също козе- и овцевъдството. Обилният дивеч из околните обширни гори, дето някога освен мечки и глигани обитават и турове, осигурява освен месо и кожи за облекло както на мъжете, така и на жените. Богатият улов на риба из Стримон, Аксий, Еригон, Халиакмон и техните притоци допълва храната им.

Макар земеделието при тях да е развито повече покрай долното течение на реките, не е без значение при samozадоволяването им с храни. Горите ги снабдяват с разнообразен строителен материал и обилно топливо. Развити са и някои занаяти, като метална обработка, сарачество, подковачество, коларство и ножарство, но до късно селският елемент е преобладаващ. Градовете са малко и са разположени предимно около Термийския залив.

На характера на македоните са присъщи простота и сърдечност в отношенията, свободолюбие, вяра в чудо, оптимистичен поглед за света, привързаност към родния край и към близките. Робството при тях не е особено развито. Роби се срещат само из градовете. Любими развлечения: надпрепусквания с коне и надбягвания, хвърляне на копия и замеряне с пращка по определена цел, стрелба с лък и расичане с меч на мним противник.

Сърдечните гошавки и продължителните пирове с надпяване, весели закачки и издържливост на пиене,

без при това жените да бъдат пренебрегвани, както при гърците, допускащи на пировете само хетери, са също твърде типични за тях. Хубавите коне се ценят не помалко от отлежалите силни вина, но понеже лозарството при тях не е развито, доставят ги освен от елинските колонии Метона и Пидна и от Тесалия. Макар виното да е скъпо, те не го пестят, пият го не само с бокали, но и по старинен обичай с волски рогове. Вече развеселени, спущат се да играят военния танец карпея, изобразяващ кражба на волове, преследване и залавяне на крадците. По време на този танец, когато се кръстосват голи мечове и се вдига невъобразим шум от викове, бил убит от съперника си уж случайно през 368 година пр. н. е. македонският цар Александър II.

През епохата, когато македоните се обособяват като самостоятелен етнос, Елада вече е успяла да колонизира важните от военно и стопанско гледище селища по егейските брегове на полуострова и по този начин да ограничи достъпа им в басейна на Егейско море, да затвори пътя им на юг към архипелага. Това става причина по едно време някои македонски владетели, като Аминта I, да се съюзят с персийските нашественици в борбата им с хегемонистична Спарта. Особена ревност метрополията показва спрямо елинските колонии на Халкидическия полуостров и по егейския бряг между реките Стримон и Нестос, за да бъде принудена да ги отстъпи на македоните едва по времето на Филип II.

При все че се отнасят към македоните високомерно, гледат на тях като на варвари, годни само за груба работа и за кървави стълкновения, елинските полиси начело с Атина и Спарта, полагат усилия да елинизират както царете от рода Аргеадов, така и князете в Горна Македония между реките Еригон и Халнамон. Значителен успех в това направление те отбелязват през V век пр. н. е. по времето на цар Александър I Филелин.

Понеже отрано както македонските дворцови кръгове, така и местните князе едри земевладелци усвояват елинската писменост, македоните не създават своя, но народът запазва самотнитния си език, стародавните си обичаи и усвояния от деди и прадеди култ. Запазват се, без да бъдат елинизирани, доста лични и нарицателни имена, наименования на местности и празници,

а също и имената на месеците в македонския народен календар. В замяна на това македоните възприемат доста елински имена и почти всички елински военни и морски термини.

Планинското и речно-езерното своеобразие на древна Македония обуславя до голяма степен както характерните особености на нейното население, така и нейната историческа съдба. Долината на река Аксий наистина е люлка на македонския етнос, но равнините около долното му течение се оказват тесни за бързото му нарастване. През VI век пр. н. е. македоните проникват отвъд река Халиакмон и успяват да наложат град Еги в областта Пиерия като своя престолнина. По-късно при цар Архилай I на границата между V и IV век пр. н. е., съобразно с нарасналото международно значение на македонската държава, престолнината ѝ е преместена в приморския град Пела, сякаш да бъде подчертан стремежът на македоните да завоюват и морските простори, след като вече са се разпрострели на сушата.

На старата Македония в равнината около Термийския залив, наречена Долна, от V век пр. н. е. започва да се противопоставя Горна или планинска Македония, разположена отвъд Аксий и Халиакмон в планинските области Алмопия, Пелагония, Дериопия, Линкестиди, Еордеия, Орестиди, Елимиотия и Тимфая. Разчленението на оро-хидрографската система в този район — дълбоки речни долини, многобройни езера и труднопроходими планини, — както и своеобразният нрав на битуващите в него племена от илирийски произход, подхранват стремеж към сепаратизъм и суетна вяра в непобедимостта на оръжието им.

При преодоляването на тези настроения македонските царе изпитват доста трудности. Това им налага да бъдат не само търпеливи и тактични, но и да използват средства, до които в друг район не биха прибегнали. И ако Александър I Филелин полага усилия да ги включи в границите на македонската държава на федеративни начала, неговите следовници Пердика II, Архелай I, Аминта III и Пердика III признават на племенните им вождове, някои от които по стара памет продължават да се наричат не само князе, но дори и царе, немалко привилегии, та дори Филип II, който

преодолява центробежните домогвания, е принуден да организира войската си при зачитане, поне външно, на племенния принцип.

Автономистичните домогвания на племенните вождове от Горна Македония неведнъж се изразяват в кървави стълкновения с верните на македонските царе войски от Долна Македония, превръщат се често в явни и подмолни борби за власт, в които участвуват наемници от съседна Илирия, но отколешните вражди между племената, споровете за пасища, бранища и сечища не им позволяват да се обединят и да се противопоставят на укрепналата вече в Долна Македония държавна власт. И едва след като Филип II пресушава изворите на икономическата мощ на местните вождове, центробежните им домогвания заглъхват. За да не им отнеме илюзията за лично значение, Филип II ги обявява за хетайри, за „другари“ на царя. Като ги включва в почетния корпус на хетайрите, той отдава почит на традицията, приближава ги към себе си и същевременно ги откъсва от съплеменниците им и от земята.

Замислената някога от Александър I Филелин централизация, след като отнема живота на няколко царе, се осъществява едва при Филип II и неговите близки сътрудници, осъзнали необходимостта от разширяването и укрепването на държавата, за да бъде осигурено пребъждането ѝ при сложната демографска и международна обстановка. След преодоляването на центробежните домогвания в Горна Македония, последва разширяване на изток в тракийските земи до Босфора и до Одесос, заедно с крайбрежието на Понт Евксински. Епир и Тесалия са поставени под протекторат, като същевременно мощта на бързо укрепващата македонска държава е противопоставена на изтощения вече Атински съюз. По този начин около средата на IV век пр. н. е. ролите между Македония и Атинския съюз се разменят. Но македонското оръжие не би респектирало враговете, ако Филип II не би положил усилие да засили стопанския живот и да укрепил финансите на държавата.

Религиозно-митологическите представи на македонците и техният култ допринасят немалко за обособяването им в самостоятелен етнос, в народностна общност

със свои самобитни приноси в културата на средиземноморските народи през втората половина на първото хилядолетие преди началото на новата ера.

Макар да има следи от влиянието на религиозно-митологическите представи на елини, траки, илири, както и на други народи, култът на древните македонци притежава несъмнено и свои самобитни черти. Почитта им към Зевс, Аполон и Артемида свидетелствува за силно влияние на елинския култ върху техния, но наред с тези божества и някои обожествени герои, като Херакъл, Залмоксис и Орфей, те почитат и свои домашни, като Диос или Дейпатир — бог на небето, комуто е посветен храм в град Дион край западния бряг на Термийския залив, дето всяка година се организират игри и състезания, подобно на олимпийските. Газотерис, богиня на лова, подобна на Артемида, Зейрон — подобие на Афродита, Тавлис — на Арес, Алкис или Гига — на Атина Палада, Дарон — на Асклепий и Диал — на Дионис, чийто култ в древна Македония е тачен не по-малко, отколкото в родната му Тракия, а сетне и в Елада.

Дионисовият култ особено много допада на македонския характер, на неговия стремеж към волни прояви, към сливане с природата, към самозабрава. Ентузиазирани жреци на Дионисовия култ в древна Македония са така наречените клодони или мималони. Заедно с култа към Дионис древните македонци възприемат от Тракия и орфическите мистерии. Те прославят Орфей с не по-малък възторг от възторга, отдаван на Херакъл. Наред с тези божества и обожествени герои македонците почитат и някои, присъщи само на техния култ, каквито са Тотоес — бог на съня, и Бедю — бог на въздуха и на водата.

С особена почит между тях се ползват козата и кучето. Според легендата град Еги бил основан от легендарния родоначалник на Аргеадите, предвождан от коза. Древномакедонски обичай е начело на бойните походи да върви коза. Козелът е тотем на Аргеадовия царски род, а козите рога — атрибут на неговия родоначалник Каран. Закрилник на кучето, като неразделен спътник на древните македонци, е обожественото същество получовек-полукуचे Капдаон или Кандавъл, утвърдило се под пеонско влияние като божество на вой-

ната. Преди сражение, за да бъде предразположен Кандаон, по старинен обичай било пренасяно в жертва куче и край неговия разсечен на две труп преминавала войската, за да се проникне от въздействието на магическото заклинание, преди да се срази с врага.

Македонският лунно-слънчев календар от дванадесет месеци с продължителност двадесет и девет и тридесет дни и начало на годината месец диос, съответстващ на атическия пианопсион и на юлианския октомври, свидетелствува за силното влияние на аграрната прарелигия върху бита на древните македони, понеже е основан освен върху фазите на луната и върху слънчевия кръговрат, смяната на деня и нощта и на сезоните.

Участнето на боеспособното македонско население в отбранителните войни през първата половина на IV век пр. н. е. и на завоевателните през неговата втора половина по времето на Филип II и на Александър III Македонски оказва влияние върху старите култови традиции, като ги опростява и ги универсализира. Въздавания на божествата вече не се отдават в старите величествени храмове, а в подвижни олтари. Царете и военачалниците постепенно изместват жреците, като вместо тях все по-голямо обществено значение, особено при далечни походи, добиват гадателите. В религиозно-култово отношение македоните се отличават с веротърпимост. Те нито позволяват хули и издевателства над техния традиционен култ, нито принуждават победените да изневеряват на верските си традиции и силом да възприемат техния култ.

Основа на македонската държава поставя Пердика I в началото на VII век пр. н. е., след като македонските племена в Долна Македония се осъзнават като различен от околната тракийска маса етнос. Легендата за произхода на македонската династия от отличаващия се с необикновена сила Зевсов син Херакъл, наричан и Аргос, от смъртната жена Алкмена, е създадена покъсно, може би, през VI век пр. н. е., когато става необходимо царският род да бъде отличен с божествена санкция, за да бъде преутвърден в съзнанието на народа. В това отношение македоните следват традицията на средиземноморските народи — управляващата династия да разчита освен на оръжиято, и на благоволение свише.

Първите царе от Аргеадовия род се отличават от съплеменниците си по проявената от тях необикновена храброст при стълкновенията със съседните на македоните тракийски и илирийски племена, както и по натрупаните от тях по-големи богатства от завоювана земя, продуктивен добитък, скъпоценности и оръжие. Понеже произлизат от народа и като негови вождове по време на мир и на бран продължават да бъдат тясно свързани с него, македонските царе се отличават с демократизъм. Демократичният дух се утвърждава като една от най-характерните отлики на Аргеадовия род, от чиято среда почти без изключение са избирани македонските царе.

Непосредствени помощници на царете в мирно време са родоначалниците. Върху тяхната власт се обляга традиционният патриархален бит в народните низини. Народното обичайно право и битовите традиции още отначало залягат в организацията на държавата, но освен върху тях тя се крепи и върху войската. Македонската войска се изгражда върху идеята за въоръжения народ — защитник на завоюваните земи. Изключение се прави само спрямо недъгавите и престарелите. Всички други са длъжни да се отзоват на бойния призив и те се отзовават винаги с готовност, понеже кървавите схватки и изпълнените с трудности военни походи са най-любимото им занятие.

Македонянин, не накървавил още бойния си меч според старинния обичай, не може да участва като равен сред равни на пир, но ако се е отличил във военните игри, допушан е да прислужва на пируващите. Съзнанието за приобщеност към държавата в мирно време намира израз в традиционното почитание към особата на царя. Властта на царя е ограничена. По важни въпроси, при налагане на смъртно наказание за тежки престъпления, царят е длъжен да изслуша мнението на родоначалниците и военачалниците по време на мир, а на война — на войсковото събрание. Демократичният произход на царската власт дава отражение и върху престолонаследията. Не винаги първородният син е наследник по право. Изборът на родоначалниците и военачалниците може да падне и върху друг царски син, върху царев брат или племенник. Така например след смъртта на Павзаний през 392 година пр. н. е. е из-

бран не неговият син Павзаний, а правнукът на Александър I Филелин Аминта II, а след смъртта на Пердика III — брат му Филип II, като прекият наследник Аминта IV е отстранен.

Умелото използване от някои владетели на държавните приходи от поземлен данък, мита, доходи от гори и рудници допринася за укрепването на царската власт и за централизацията на държавата. Особен талант в това направление показва цар Филип II. Привилегия отначало на местните князе, поземленият данък и митата по негово време стават привилегия на царя, но този негов ход не среща противодействие, понеже както доходите от тях, така също от рудниците и от горите Филип II използва за превъоръжаването на войската.

В мирно време владетелят се обляга върху отряда на елитната конница, състояща се от „другарите“ на царя, от хетайрите като представители на племената, отличили се с бойни подвизи и по богатство. Като ги откъсват от родните им огнища и ги привличат в престолнината, македонските монарси организират привилегировано съсловие, но в аристокрацията то не прераства поради прекъсване на връзката със земята. От средата на „другарите“ си владетелят избира личните си телохранители и доверените си сътрудници, като на особено отличилите се от тях поверява командни должности по време на бран. Съветниците на царя имат право на мнение, но не и на глас, понеже решения по време на бойни действия взема само монархът.

Възходящото развитие е особено характерно за историята на македонската държава през V и IV век пр. н. е. Зародила се в началото на VII век пр. н. е., утвърдила се през VI век в равнината между долините на Аксий, Луднас и Хелмион, два века по-късно македонската държава увеличава територията си близо пет пъти, утвърждава се по времето на Филип II като най-могъщата държава в Егейско море, за да бъде превърната през 168 година пр. н. е. в римска провинция и двадесет години по-късно заличена върху картата на Европа от римляните.

Македонското чудо, удивило света поради блестящите победи на македонската войска, трае всъщност едва шест века и половина. Звездата на древна Македония след първоначалния си лъкатушен ход се издига стре-

мително нагоре, проблясва с ослепителна сила и сетне бавно угасва. Държавата изчезва, но името, осветено от толкова главолumni събития, продължава да блести с непомеръквощ блясък. И това се дължи толкова на организаторския талант и високите командни качества на нейните именити вождове, колкото и на завоевателния дух и на пожертвователността на македоните.

Изключителните си постижения държавата на македоните до голяма степен дължи на високите бойни качества на войската си. Нейните организатори отрано полагат усилия да превърнат войската в инструмент на завоевателна безкомпромисна политика, в страшилище за неприятеля. Това налага да въведат ново, посъвършено от предишното въоръжение, да внедрят нападателен дух във войнишката маса, да подготвят достойни заместници на показалите високи командни качества военачалници от старите поколения.

Особени заслуги за организирането на македонската войска имат Александър I Филелин, Архелай I, Аминта III и Филип II. Възходът ѝ обаче при Александър III, наречен Велики, не би продължил, ако Филип II не бе я превърнал в постоянна армия, в гръбнак на държавата. До него с ограничените си по брой контингенти войската има за цел да предотвратява нахлуванията на неканени гости в македонската земя предимно от северозапад отвъд река Еригон и Дасаретските езера или от югоизток отвъд река Стримон. При по-значителна опасност се предвижда мобилизация на недостатъчно подготвени резерви от конници и пехота, като се разчита предимно на елитните конни отреди на хетайрите.

Осъзнал стратегическото значение на македонската земя като прелез между три континента и две морета на този кръстопът, дето влизат в стълкновение интересите на съперническите си за надмощие народи в басейна на Егейско море, цар Филип II се убеждава в необходимостта да реорганизира войската. До него основен оперативен род на македонската войска е конницата. Наистина вихрените македонски конни дружини са в състояние да разгромят при решителни схватки както конните, така и пехотните отреди на противника, но конницата не може да се укрепи здраво върху неприятелската територия и да я завоюва. След извършената от него реформа конницата продължава да изпъл-

нява важни задачи, но основен оперативен род става тежката пехота, наречена фаланга.

Реорганизирана е и някогашната конница, като е превърната в тежка. Съставена е от осем оперативни единици на териториален принцип, наречени и ли, обединени в хипархия, начело с хипарх. Всяка ила се състои от шестдесет и четири конници, шестнадесет по фронт и четири в дълбочина. Начело на хипархията стои царската ила, в нея са включени телохранителите на монарха, но на царската ила се възлагат и важни оперативни задачи. Тогава тя се командва лично от владетеля. Командните длъжности в тежката конница са поверени на хетайри, на така наречените царски „другари“. Към тях са причислени бивши племенни вождове, като по този начин е зачетен произходът им, загубил по цар Филипово време копкретно съдържание.

Освен тежко въоръжени конници в македонската войска има и леко въоръжени, така наречените продроми. Обикновено те се набират между съюзниците. На тях се възлагат разузнавателни задачи, а по време на бой те предизвикват противника и изпробват неговите сили. В бойния ред заедно с леките пехотинци, с така наречените хипасписти, те се разполагат на първа линия, хипаспистите пред фалангата, за да я охраняват във фронт, а продромите пред тежката конница, застанала покрай двата фланга на фалангата, за да я охраняват, и когато нейните бойци нанесат съкрушителен удар на противника, да го доразгромят и доунищожат, след като го обърнат в бягство. По-късно в македонската войска се използват и конници, въоръжени с къси метателни копая, лъкове и прашки.

По времето на цар Филип тежката пехота или фалангата има за задача, след като нанесе съкрушителен масиран удар върху противника, да го обезвреди и да го лиши от възможност да се съпротивлява повече. Фалангата се състои от гъсто разположени в дълбочина блокове от пехотинци (хоплити или фалангисти), въоръжени с дълги от два до шест метра копая с метални наконечници (сариси), шлемове, леки щитове и къси мечове.

Съобразно със задачите, които командването преследва, може да бъде използвана само една част от фалангата или така наречената „епитагма“, състояща се

от двеста петдесет и шест хоплити, или „малката фаланга“, обхващаща шестнадесет епитагми и състояща се от четири хиляди деветдесет и шест хоплити, и в изключителни случаи така наречената „голяма фаланга“, обхващаща четири „малки фаланги“ и състояща се от шестнадесет хиляди триста осемдесет и четири хоплити. „Голямата фаланга“, изглежда, е използвана в битката при Херонея през 338 година пр. н. е.

В някои случаи се прибегва и до клинообразно построение или до разчленяване на фалангата в самостоятелно действащи отреди, наречени лохи. По фронта фалангата се охранява или от хипасписти, или от щитоносци. Схранителните отреди имат за задача да прочистят участъка пред фронта, за да могат фалангистите със затичване и с яростни викове да се нахвърлят върху противника и да му нанесат унищожителен удар.

При подадената команда за настъпление, след като прикриващите фронта хипасписти се отдръпнат, първите четири редици фалангисти, като държат здраво с две ръце сарисите си водоравно пред себе си, забиват ги в гърдите на противниците си и бързо ги изтеглят, за да не задържат последващите удари. Същевременно следващите четири редици свалят сарисите от раменете си и докато техните другари от предните редици вдигат сарисите след нанесения удар и се престрояват зад тях, нанасят втори съкрушителен удар на противника. На практика обаче не винаги следва втори удар, понеже ефектът от първия може да бъде много силен и след като бойният ред на противника е разстроен, започва ръкопашен бой.

Докато по традиция тежката конница, конницата на хетайрите, се съставя от потомците на някогашните княжески родове както от Долна, така и от Горна Македония, фалангистите, така наречените хоплити, се набират предимно, ако не изключително, от селяни пастири, копачи и секачи от Горна Македония. Цар Филип II разчита не само на дългите копия със стоманени наконечници, не само на острите къси мечове, но и на яките им мишци, на устойчивите им телосложения, защото хоплитът трябва не само да промуши изпречилия се пред него противник, но след като го срази, да го вдигне във въздуха и да го отхвърли встрани, а за това е необходима необикновено голяма сила.

Независимо от съкрушителния си удар и големия си морален ефект, фалангата има и слабости. Тя е трудно подвижна встрани, мъчно действа в пресечена местност и ако редът ѝ бъде разстроен, трудно се възстановява. Тези нейни неудобства стават причина по време на походите на Александър Македонски в Азия при силно пресечени местности действията на фалангата да бъдат ограничени и фалангистите да бъдат преустроени в пехотни полкове (таксиси) от по хиляда и петстотин души приблизително и превъоръжени с къси метателни копия, щитовете и двуостри мечове.

Посредством само на войсковите началници в някои случаи или на цялата войска в други, въоръжените сили участвуват при разрешаването на редица важни въпроси: налагането на наказания за извършени тежки престъпления от военачалници, преценка на кадрността на владетел, изгубил доверието на народа, а също и при избирането на нов цар, когато владетелят умира, без да остави мъжко потомство или без да остави завет кой от агнатите следва да го замести. До събранията не само на военачалниците, но и на бойците в духа на старите македонски демократични традиции се допитват неведнъж както Филип II, така и Александър Македонски.

Хетайрите, „другарите“ на царя, освен негово блестящо обкръжение, освен свита, са и военен съвет. До тях владетелят се допитва при разрешаването на сложни бойни задачи и при големи преобразования във войската, но на удостояването със звания и с високи командни длъжности той гледа като на своя лична прерогатива. Негова прерогатива е и съдбата на съпротивляващите се градове и племена, на военнопленниците и на военната плячка. В едни случаи по своя лична преценка той се разпорежда някои градове да бъдат сринати до основи и жителите им да бъдат продадени в робство, докато в други проявява милост и нарежда съпротивляващият се град да бъде разграбен без кръвопролитие.

Времето между година 678 пр. н. е., когато според преданието умира Пердика I, и година 498, когато се възцарява Александър I Филелин, с други думи времето на царете Аргай, Филип I, Аеропа, Алкета и Аминта I, е твърде смътно, за да може да даде ясна представа

за посоката на историческото развитие. В историята на древна Македония това време играе роля на прелюдия.

За разлика от това смътно време, епохата на Александър I Филелин е изпълнена със събития от важно международно значение. Персите нахлуват в Атика, но са разбити от атиняните при Маратон през 490 година пр. н. е. През 480 и 479 година пр. н. е. персийският шах Ксеркс нахлува в Елада. При Термопилите, Артемисия и Саламин се водят ожесточени сражения. Тези събития заставят македонския владетел, който се гордее с привързаността си към елините, да бъде предпазлив и дори да се представя като съюзник на персите, но без да взема участие на тяхна страна с македонски бойни контингенти. За да разсее всяко подозрение като враг на елините, Александър I поканва да му гостува в Еги прославеният елински поет Пиндар. Подобно поведение вече по други причини имат Пердика II и Архелай I. По тяхно време се разразяват Пелопонеските войни (431—404), в които се борят за надмощие Спарта и Атина. По покана на Архелай I през 408 година пр. н. е. в новата македонска престолнина Пела се установява бележитият елински драматург Еврипид. Там прекарва той последните си години и написва трагедията „Вакханки“. Опит да привлече по-късно Платон в Пела прави Пердика III, но няма успех. Това показва какви са били културно-историческите тежнения на древните македонци — те гледат на Елада през призмата на двойните си интереси: елините са техен враг в икономиката и във военно отношение, но същевременно в областта на културата — висок пример за подражание.

Не трусовете, разразили се край нейните граници през V век пр. н. е. — гръко-персийските и пелопонеските войни, — а избухналите в началото на IV век пр. н. е. династически борби са причина страниците на древната македонска история да бъдат опръскани с кръв. С убийството на Архелай I през 399 година се поставя начало на ожесточени борби за върховната власт, на явни и скрити домогвания към клатушкащия се трон на македонските владетели. Техни жертви стават немало владетели и претенденти за монаршеския венец, докато най-сетне след шест десетилетия — през 336 година пр. н. е. Александър Македонски не ги приключ-

ва, след като пренася в жертва последните действителни и мними претенденти за правото на ръководна роля в живота на македоните.

Поискаме ли да си обясним причината за вътрешните сътресения в македонската държава през първите шест десетилетия на IV век пр. н. е., освен върху сложната обстановка, създадена в басейна на Егейско море от изострените икономически отношения между елинските полиси, трябва да спрем вниманието си и върху центробежните домогвания на племената от илирийски произход в Горна Македония. Със засилването на стопанската мощ на някогашните независими и полузависими княжества Линкестиди, Орестия, Пелагония, Еордия, Тимфания и Елимеотия стремежът им към независимост отново се изявява, за да разклати позициите на Аргеадската династия, произлязла от Долна Македония.

Настъпилото през 399 година пр. н. е. с убийството на Архелай I междуцарствие е преодоляно през 396 година пр. н. е. с избирането от войската на Орест сина на Архелай I за македонски цар, но той царува едва три години и умира, след като навярно е отровен. За да бъдат успокоени духовете, през 393 година пр. н. е. са избрани двама царе — Аминта II и Павзаний, застъпващи интересите на двете враждуващи партии, едната — представителка на знатните от Долна Македония, а другата — на знатните от Горна Македония, за да бъдат пренесени в жертва година по-късно в резултат на дворецов заговор, организиран от правнука на Александър I Филелин Аминта III.

Може би в живота на македонската държава би настъпило успокоение, ако Аминта III не би имал неблагоприятното да встъпи в брак наскоро след възцаряването си с Евридика, дъщерята на линкестийския княз Сира. Женен за Гигая, преди да бъде провъзгласен за македонски цар и добил от нея трима сина — Менелай, Архелай и Аридей, — за да създаде потомство от царска кръв, Аминта III по стар македонски обичай сключва втори брак със седемнадесетгодишната Евридика и от нея добива четири деца от царско коляно: Александър (390), Евриноя (387), Пердика (384) и Филип (382).

Омъжена през 369 година пр. н. е. за своя братовчед

Птолемей, син на Алорес, Евриноя става жертва на патологическата страст на собствената си майка Евридика. След като се влюбва в зета си, тя премахва от пътя си дъщеря си, като ѝ поднася чаша с бавнодействаща отрова. След нейната смърт тласва съпруга си Аминта III във война с илирите, дето той е смъртно ранен, за да издъхне недалече от бойното поле. Преди Евридика да изпълни коварния си план и да настани на трона Птолемей Алорес, от войската за македонски цар е провъзгласен първородният син на покойния монарх под името Александър II, но не след дълго той е убит от фаворита на царицата. След като се венчава за него, облегнатата върху отред от верни ѝ до смърт линкестийци и с помощта на заплахи и подаръци, през 368 година пр. н. е. Евридика издействува провъзгласяването на Птолемей за македонски цар.

За да затвърди положението си и да си обезпечи помощ отвън в случай, че войската и народът от Долна Македония се надигнат, в началото на управлението си Птолемей сключва военен съюз с Тива, като обезпечава съюза с петдесет души заложници от средата на знатните, без да пропусне да включи между тях и най-младия син на покойния цар Аминта III — Филип Македонски. Заедно с другите заложници Филип се завръща в родината си едва през 363 година пр. н. е., когато е вече деветнадесетгодишен.

Междувременно през 365 година пр. н. е. след като властвува едва три години, Птолемей Алорес е детрониран и убит. Като македонски цар е издигнат вторият син на Аминта III под името Пердика III, но понеже независимият характер на Филип Македонски не допада на царицата майка, тя успява да го злостави пред брат му цар Пердика III и да го заточи в Линкестидата.

Но и на Пердика III не е съдено да управлява дълго. През 360 година пр. н. е. от северозапад в Горна Македония нахлуват илири. Начело на добре въоръжени конни отреди, на дружини копиюметатели, прашници и стрелци с лъкове в линкестийските полета между проходите Киди и Писодери ги присреща цар Пердика. Илирите имат надмощие, а освен това и тилът на македонската войска не е сигурен, понеже го разстройват въоръжени разезди от побунени линкестий-

ци. В разразилото се решително сражение падат убити около четири хиляди македонци. Между тях е доблестният Пердика III.

За македонски цар е избран малолетният син на Пердика III под името Аминта IV, по това време едва петгодишен. Суетни остават усилията на вдовицата на Аминта III и на Птолемей Алорес Евридика да бъде утвърдена от войската като наместница на малолетния Аминта. По предложение на командирите и бойците за наместник е утвърден братът на покойния владетел Филип Македонски, по това време вече двадесет и две годишен.

Още едва тринадесетгодишен по времето, когато сестра му Евриноя става жертва на гибелното увлечение на царица Евридика по нейния зет Птолемей Алорес, между майката и сина избухва глуха борба. Под предлог, че ѝ е необходим чист въздух, Евридика изпраща отрочената от нея с люти билки Евриноя в царския летен дворец в Миеза край планината Бермион. За да не бъде свидетел на по-нататъшните ѝ кроежи, Евридика се съгласява невръстният Филип да придружи бавно гасещата Евриноя. След като тя изгасва в ръцете му, невръстният Филип се заклева да отмъсти за смъртта ѝ. Когато е пренесен в жертва и брат му Александър II и тронът македонски е завладян от Птолемей Алорес, Филип е четиринадесетгодишен, но узурпаторът бърза да се освободи от присъствието му и го изпраща заложник заедно с група македонци от стари родове, между които е и братовчедът му Атала.

Твърде тъжни и мъчителни биха били прекаранията от Филип Македонски пет години в Тива, ако не би ги преосмислил със събраните там полезни знания. С възможването погледът му за света и за хората постепенно се разширява и разведрява. Първите си стъпки в градината на знанието бе направил в Пела под наблюдението на баща си Аминта III. В Тива трябваше да продължи залочнатото някога. Епаминонд, прославеният тивански военачалник, бе спрял поглед върху него наскоро след пристигането му в Тива. Позволява му първо да язди, сетне да наблюдава войсковите учения и накрай да носи къс меч. Отнасяше се с него не като със заложник, а като с гост на съюзна държава. По-късно се погрижи и за образованието му. Може би за-

щото този младеж с лице, изляно сякаш от бронз, и с тяло, напомнящо за млад дъб, щеше да му стане необходим, когато отношенията между Македония и Тива не само се изяснят, но станат и приятелски.

След завръщането на Филип в Пела през 363 година пр. н. е. глухата борба и скритата ненавист между майка и син продължават до ония дни през 360 година, когато по решение на войсковото събрание той е утвърден като наместник на невръстния Аминта IV. Но понеже не се съмнява в намерението на майка си да пренесе и него в жертва, за да си открие път към властта — по онова време тя е едва четиридесет и осем годишна, — след като се покланя на гроба на баща си Аминта III в гробницата на македонските царе в старата престолнина Еги, той дава нареждане на свои верни хора да я отровят, сетне да вдигнат трупа ѝ, но вместо в царската гробница да го отнесат горе на запад отвъд прохода Киди и да го погребат в Линкестийското поле, дето преди месец се бе разразила битка между нахлулите пълчища илири и противодействащите им македонски конни и пеши отреди и дето бе паднал сразен от вражески меч брат му Пердика III.

След полагането на тялото на отровената царица в Линкестийското поле, мястото бе заравнено и скоро върху него поникна трева, но местното население, което хранеше своеобразна почит към жестоката майка и царица, натрупа върху гроба ѝ грамада камъни. Завиеше ли западният вятър, разразеше ли се буря в околните гори, разтърсеше ли се небосводът от гръмотевици, старите линкестийски воители хващаха поривисто ръкохватките на широките си планински ножове, навеждаха глави и мрачно казаха: „Царицата иска мъст!“. Но сънят на Филип Македонски беше спокоен, понеже той беше отмъстил за смъртта на сестра си, баща си и братята си.

Разгърнем ли страниците на древната македонска история, позовем ли от там героите на миналото, до зловещите фигури на така наречените диадохи застават сенките на две жени с изключително жесток нрав — Евридика и Олимпияда, едната майка, а другата съпруга на Филип II Македонски. Техните образи ни откриват възможност да проникнем по-добре през наслоенията на миналото в оная далечна епоха, да проразу-

меем по-задълбочено кървавия летопис на оня край, дето мъже и жени при домогванията си към властта не подбират средства.

С мъжествената си фигура, с веселия си нрав и демократически обноси, с неизчерпаемата си енергия и необикновеното си безстрашие наместникът Филип Македонски скоро спечелва доверието на военачалниците, родоначалниците и войскарите. Разправата му с жестоката Евридика, с родната му майка, го издига още по-високо в очите на народа и придава на образа му почти легендарен облик. По онова време той е едва двадесет и две годишен, но изглежда значително по-стар поради високия си стан, плещест торс и едри черти на обграденото от къса брада лице. Запазената до днес негова бойна ризница дава достатъчно ясна представа за този неустрашим воин с необикновена физическа сила.

Макар да стои начело на върховната държавна власт, наместникът Филип Македонски избягва да налага грубо волята си и повелителният му могъщ глас звучи като призив на бойна тръба само по време на опасности. Твърде често той взема участие като обикновен състезател в надпрепусквания с коне и колесници, намесва се в борба, като измества изтощения и се противопоставя на съхранилия силите си, за да го повали при ликуващите викове на зрителите, но, за да не бъде обвинен, че се включва в борбата, когато противникът му е почти изтощен, обръща се с покана към публиката за нов рунд и неведнъж се случва против него да излезе не някой знатен, а човек от народа, пастир или коняр, но и той да не може да преодолее напора на стоманените му мишци.

Случва се неведнъж да го видят да пирува до среднощ във весела компания или да играе на кости и на зарове, но опита ли се някой да си затвори очите, да не се възползува от случая, за да остане печалбата за него, възмутен прекъсва играта и се прибира. Запитат ли го на сутринта как е прекарал нощта, обикновено отвърща: „Спах спокойно, понеже Антипатър беше буден!“ Успял вече да оцени високо способностите на военачалниците от по-старото поколение Парменион и Антипатър, той ги прави свои довереници. До тях поставя и връстниците си Антигон, наречен по-късно Ед-

ноокият, а също и Полисперхонт, но свои учители нарича само Парменион и Антипатър.

В усамотението си отначало в Миеза, сетне по време на заложничеството си в Тива и на заточението си в Линкестида, Филип Македонски грижливо бе промислил какво би правил, ако съдбата би му отредила някога да стане цар македонски. Тези негови мисли сякаш бяха внушили на майка му Евридика да се бои от него и да го ненавижда. Добереше ли се до властта, уверена беше тя, той щеше широко да използва всички нейни възможности.

През 359 година пр. н. е., след като бе управлявал страната една година като наместник, облегат на военачалниците Парменион, Антипатър, Антигон и Атала и на хетайрите, Филип Македонски отстранява от трона малолетния Аминта IV и се провъзгласява за македонски цар под името Филип II. Една от първите му грижи като владетел бе да ликвидира автономията на Линкестида и да настани гарнизони в планинските райони по границите с Илирия и Епир. Посегателството му върху автономията на Линкестида по-късно щеше да бъде жестоко наказано, но макар човекът да бе пожертвуван, на сепаратизма бе нанесен съкрушителен удар.

Първата година от царуването си Филип II ознаменува с бляскаво и твърде ценно завоевание. Начело на ударни отреди, той се спуща от старата македонска столица Еги и завладява атинската колония край Термийския залив Метона. Понеже жителите на града преминават на страната на прославените вече македонци, атинските войскари не им оказват никакво съпротивление.

От следващата 358 година пр. н. е. Филип II започва да реорганизира войската, като въвежда усвоената по време на заложничеството си в Тива фаланга. При това с въведените от него по-дълги копия с клинообразни стоманени наконечници, с увеличаване броя на хоплитите по фронт и в дълбочина той увеличава неколкостранно ударната ѝ сила. Ревностен ученик на тиванския военачалник Епаминонд, той се стреми да превърне македонската войска в съвършен инструмент на единствено правилната според него политика — завоевателната.

След Линкестида идва ред и на някогашните полу-

зависими княжества в Горна Македония — Орестия, Еордея, Пелагония, Елимея и Тимфания. Автономията им е отнета и в тях са настанени войски, рекрутирани от Долна приморска Македония. През 358 година пр. н. е., като насочва една армия под командата на Парменион към средното течение на Аксий, там, дето в него се влива река Астиб, и друга под командата на Антигон по долината на река Еригон, атакува независимото княжество Пеония и го завладява, но му дава автономия, като запазва правата на управляващата там династия при условие, свързаните с нея архонти да охраняват северната граница на Македония и редовно да плащат годишен данък.

Година 357 пр. н. е. е особено важна не само в неговия, но и в живота на Македония. Време вече бе, след като дълго бе премислял по какъв начин да укрепи финансово държавата, след като я бе укрепил военно, да пристъпи към действие и да завоюва богатата елинска колония Амфипол край езерото Керкинида, през което протича река Стримон преди да се влее в Термийския залив. Ударът бе подготвен грижливо и умело нанесен. Амфипол с огромните си богатства падна като узрял плод в ръцете му. Победата бе двойна, понеже, от една страна, Амфипол му откри възможност за строеж и пристан на кораби с оглед на по-далечните му планове и, от друга, отвори му път към Пангейските рудници отсам Нестос в Егейска Тракия.

Завладяването на град Амфипол и на Пангейските рудници бе подготвено твърде грижливо. Няколко епитагми хоплити, предвождани от леко въоръжени конни отреди, се насочиха към средното течение на Стримон и след като преминаха на левия бряг през плитчините, спуснаха се към Амфипол и го обградиха от североизток, дето градските стени не бяха нито високи, нито добре укрепени, но Филип II и без това нямаше намерение да го обсажда. Когато горе покрай зъберите се подадоха стражи, македоните нададоха оглушителни викове, щитоносците започнаха да удрят с мечовете си щитовете си, а копиеносците шлемовете си. В това време подкупени стражи и граждани се затиха из улиците на града със сърцераздирателни викове: „Филип, Филип, македоните, македоните!“. Докато се разбере какво точно става, подкупени ръце свалиха тежките

вериги от една странична врата, хоплитите я наблегнаха, прогнилите талпи и заръждавелите панти не издържаха, тя се полуотвори, за да даде път на нападателите. Останалото не представляваше вече трудност.

„Те са много добри търговци, но съвсем лоши войскари“ — прошушна Филип II на яхация до него Парменион, когато се озоваха пред булевтериона, дето вече бяха излезли да ги приветствуват с побледнели лица архонтът и стратегът. Като спря коня си пред тях, той се усмихна широко и после им каза няколко успокоителни думи. Побързал да влезе в града, понеже научил за подготвен метеж.

Но докато Амфипол бе стара колония от йонийски произход и при международната обстановка нахлуването на македонски войскари в града засягаше интересите предимно на Атина и докато атинските кораби се озовяха, той щеше да превърне града в първокласна крепост. Пангейските рудници бяха в пределите на Одриското царство и макар в оня момент там да бе настъпило междуцарствие, Филип II придаде на настъпленieto си край егейския бряг в източна посока характер на операция срещу нападащи източната граница на Македония отреди от сатри и одоманти.

Гъсти редици конници и пехотинци — хоплити, предвождани лично от него, се насочиха покрай южните склонове на масива Пангей, сетне част от тях сви на север, докато други отреди го обградиха от запад. След като масивът беше обграден от всички страни, никаква трудност не представляваше вече завладяването му, охраняващите го лошо въоръжени отреди от местното тракийско племе пиери не оказаха никаква съпротива.

Този ден беше един от най-щастливите в живота на Филип II Македонски. Той влезе в помещението на началника на охраната приветливо усмихнат, насочи се към струпания в един от ъглите блестящ куп от златен пясък и златни късове, присегна и напълни двете си шепи с благородния метал, сетне ги разтвори и златото със звън се изсипа в нозете му. Тогава като далечно ехо прозвучаха казаните някога от баща му Аминта III паметни думи, когато беше още невръстно момче: „Да беше Пангей мой, нямаше сега да превивам врат!“ Смисълът на тези думи тогава му бе смътен, но през оня ден Пангей му се представи като приказно съкро-

вище, като чудодейно средство. И ето: възмечтаният от баща му час бе настъпил. Той беше станал господар на Пангей.

Завладяването на Пангейските рудници създаде възможност за значителни успехи на македонското оръжие и за възход на македонската държава през следващите две десетилетия. След разкриването на нови находища от рудари, докарани от областта Алмопия, Пангейските рудници осигуриха средно по сто таланта злато годишно, а това позволи на Филип II да започне от 356 година пр. н. е. да сече освен сребърни и златни монети със своя лик, наречени от народа „филипики“.

По време на тъжното си детство, когато е неволен свидетел на любовната връзка на майка си Евридика с нейния фаворит, а сетне узурпатор на трона Птолемей Алорес, когато в двореца, дето се бе разпореждал баща му Аминта III, нахлуват дръзки линкестийци, Филип Македонски дълго бе мислил върху съдбата на отечеството си и върху начините за укрепването му. „За да бъде сигурен за утрешния ден — казал му бе неведнъж Епаминонд по време на заложеността му в Тива, — архонтът трябва да разчита еднакво както на ударната сила на войската, така и на доверието на народа и никога да не противопоставя едната своя опора на другата.“

След първата решителна стъпка, след реорганизирането на някогашната македонска войска, състояща се от конни отреди, след спечеленото доверие на народа между 360 и 357 година пр. н. е., като разчиташе вече на богатите приходи от Пангейските рудници, Филип II можеше да направи и втора решителна крачка: да подобри още повече въоръжението, да създаде стенобитни машини, да подготви мостоваци и накрай да пристъпи към създаването на флот, ако не иска оглавяваната от него държава да спре развитието си и постепенно да погасне далече от бреговете и нейните противници да приписват на македоните панически страх от морето.

През паметната 357 година пр. н. е. Филип II направи още една решителна стъпка към укрепването на македонската държава — разгроми илирите. За да укрепят държавата си от запад, налагаше се да нанесе на илирите съкрушителен удар, като отблъсне оцелелите

от тях отвъд река Дрилон и планина Кандавия. По този начин щеше едновременно да умиротвори и размирните линкести, като ги лиши от поддръжка и възможност за маневриране.

Според събраните от разузнавачите му сведения ударните сили на илирите били съсредоточени в два лагера: единият край долното течение на река Дрилон, дето бяха събрани бойците на племето пенести, и другият между южната покрайнина на планината Кандавия и река Еордаик, дето бяха събрани добилите слава на непобедими бойци десарети. Предвожданите от македонския цар войски настъпиха на запад в началото на лятото. Филип II правеше пръв опит да се сражава едновременно на два фронта, поради това раздели войските си на два ешелона. Първата колона, след като настъпи през долината на река Еригон, навлезе в планината през прохода Пилон, атакува пехотните отреди на противника от племето пенести, въоръжени с плоски секири, с фаланга и тежко въоръжена конница. След нанесения им страхотен удар повечето илири бяха отхвърлени в река Дрилон, а избягналите наконечниците на смъртоносните сариси се пръснаха из полето, но бяха прегазени от конницата.

Втората колона, предвождана лично от Филип II, присрещна главните сили на илирите начело с техния вожд Бардила в полите на Кандавия. Поради полегатия склон тук фалангата беше престоена клинообразно. Схватката беше краткотрайна, но смъртоносна за противника, понеже сарисите му попречиха да влезе в ръкопашен бой с нападателите, а в ръкопашния бой илирите почти винаги побеждаваха. Доразгромяването им и тук беше извършено от конницата. Начело на един от конните отреди бе застанал осемнадесетгодишният Филота, най-големият син на Парменион, и цар Филип с доволна усмивка следеше смелите му прояви.

Долината на река Еордаик се покри със стотици трупове. Един от тях бе трупът на илирийския вожд Бардила. Когато му го показаха, цар Филип се намръщи, понеже си спомни за сватовството им. Не бяха изминали три години и Бардила не бе удържал дадената дума при сватосването на Филип Македонски, тогава още наместник с дъщеря му Аудата и бе нарушил обета за добросъседски отношения.

Докато оцелелите илири от тези две кървави схватки се оттегляха на запад, за да отнесат там печалната вест за наказаната дързост на вожда им, по заповед на цар Филип трупът на Бардила бе отделен от другите жертви и бе погребан, като му бе отдадена почит като на смел воин.

След като се завърна в Пела, Филип Македонски имá важен разговор с Антипатър. По-старият от него с десетилетие и половина стар военачалник бе не само един от първите му учители по военно дело, не само негов пръв съветник, но и незаменим довереник. Като го запита на колко години е, Антипатър му напомни за едно от най-важните задължения на владетеля — да остави достоен наследник, ако не иска просъществуващата вече няколко века династия на Аргеадите да потъне в забрава. Народът не очаква нищо от енокръвните му братя Менелай, Архидей и Аридей, синовете на Аминта III от Гигая, водещи безсмислено съществуване в Миеза. Освен дето нямаха законни права, те бяха вече и на възраст. Народът и войската от него очакват, на него се надяват!

Още докато беше наместник на невръстния Аминта, Филип се бе оженил през 360 година пр. н. е. за Фила, дъщерята на Дерда, княз на автономната тогава Елимея. Този брак му създаде възможност да настани македонски гарнизон в оная изключително важна от стратегическо гледище област, за да охранява границата откъм Тесалия. На съпругата си той внуши, че е в неин интерес да живее заедно с първородния му син Каран в Елимея, докато положението му се изясни.

Както този негов първи брак, така и повечето други, последвали по-късно, беше законен, понеже беше сключен при спазването на македонския древен брачен обичай. Брачещите се сядат един срещу друг на постлана с бяло платно маса. Между тях поставят кръгъл хляб от лимец. Родствениците застават прави зад тях. Най-възрастният родственик с удар от меч разполовява хляба. Всеки от брачещите се взема по една половина, отхапва от нея, сетне я подава на другия, за да отхапе и той от неговата половина, после старейшината им поднася пълнен кратер с червено вино. Отпият ли от него, присъстващите надават ликуващи викове. С това бракът се счита за сключен в законна форма. Фор-

мален развод не съществува, но ако съпругът прогони съпругата си или тя го напусне по своя воля и той не я потърси до новолуние, тя има право да се омъжи повторно, но само за вдовец.

През следващата 359 година пр. н. е., като се възползува от древния трако-илирийски обичай, възприет от македонските царе, все още като наместник Филип Македонски сключи втори законен брак. След похода си в Линкестиди, придружен от малоброен конен отряд, той се насочи през прохода Цангон покрай Дасаретските езера към Илирия и потърси среща с вождата на илирите Бардила. Макар не особено дружелюбно посрещнат от него поради разразилата се преди година кървава схватка, при която от илирите бяха избити няколко хиляди македони начело с цар Пердика III, но недружелюбното настроение на Бардила веднага се замени с приятелско, щом Филип Македонски му предложи македони и илири да живеят в бъдеще в мир и залог за мира да стане Аудата, щерката на Бардила, като съпруга на наместника. Посредством този брак Филип Македонски желаше да внесе успокоение на запад, докато добие възможност да се справи решително с неспокойните си съседи в случай, че те продължат да нарушават мира.

От този втори негов брак през 358 година пр. н. е. се роди дъщерята Кинана, наричана и Кина. Вече цар на македоните, Филип II я въведе в царските чертози в град Пела. Макар възпитавана грижливо, тя проявяваше от малка своеобразен нрав. Дружеше повече с момчета, отколкото с девойки, и с тях се съревноваваше в езда, в стрелба с лък и точни попадения с копие. Като я наблюдаваше, цар Филип неволно си спомняше за майка си Евридика и многозначително поклащаше глава.

Странна беше съдбата на това негово чедо. През 340 година Филип я омъжи за племенника си Аминта, за сваления от самия него наследник на трона. През 336 година, когато изгрява звездата на Александър Македонски и Аминта бе пренесен в жертва, Кинана се почувствува твърде близко до новия обладател на трона, но тогава никой не ѝ обърна внимание. През 322 година пр. н. е. след смъртта на Александър III, наречен вече Велики, когато положението извънредно много се

усложни, тя отведе във Вавилон петнадесетгодишната си дъщеря от Аминта Адея или Евридика и успя да я омъжи за тридесет и тригодишния по това време еднокръвен брат на Александър Македонски — Аридей, провъзгласен година по-рано от войската за „цар на Азия“ под името Аридей-Филип III.

Аридей се ражда като извънбрачен син на Филип II от ларисченката Филина през 358 година пр. н. е., но при все това царят го прибира в двореца, дето той получава добро възпитание и образование. Дали понеже става жертва на опиващите билки, с които мащехата му Олимпияда го пои, или понеже по природа е бездеен и мечтателен, в очите на околните той минава за смахнат. Тази оценка навярно е преувеличена, но странностите на Аридей му създават лоша слава.

Потомството си от първите два свои брака, макар облечени в законна форма според древните македонски обичаи, Филип II естествено не би могъл да има предвид при бъдещето на династията. И двата бяха сключени, когато той бе само наместник, а не пълновластен монарх, а освен това от втория той имаше не мъжко, а женско потомство. Наистина упреците на Антипатър в това направление бяха основателни, напълно основателни!

През есента на 357 година пр. н. е. с група свои приближени, между които бе и Антипатър, той се озова на остров Самотраки в Егейско море като поклонник на мистериите в чест на трако-фригийските подземни божества, наречени Кабири, сред които с особена почит се ползуваха Великата майка Кибела, Дионис и Диоскурите. На устройваните в тяхна чест тържества и мистерии се стичаха безброй хора от архипелага и крайбрежието в басейна на Егейско море, едни да бъдат посветени в нисша степен в мистериите, други да вземат участие в религиозните шествия и певческите състезания, а трети да купят или да продадат украшения, тъкани и произведения на изкуството.

Там цар Филип видя много и повече отмина без внимание, понеже тълпата беше многолюдна, впечатленията разнообразни и хаосът невъобразим. Може би би отминал без внимание и бъдещата си царствена съпруга, ако зоркият Антипатър не бе спрял вниманието му върху нея. Беше около петнадесетгодишна весталка

с нежен профил и хармонично развито тяло. Тя танцуваше ритуалния танец със спуснати клепащи, сякаш беше омагьосана.

Очевидно царят я хареса веднага, защото не чуваше какво му казва Антипатър, а той вече бе успял да научи не само името ѝ, но и нейната история. Била щерка на починалия отдавна цар на молосите и владетел на Епирското царство Неоптолем. Казвала се Олимпияда. Довел я бе тук нейният вуйка Ариба, за да я посвети като весталка в Херона, в невъздигнатия храм в чест на Кабирите. Възползувал се от малолетството на Олимпияда и на Александър, дъщерята и сина на Неоптолем, Ариба бе обсебил не само властта, но и всички богатства на епирския царски дом. Настанеше ли тук Олимпияда, той щеше по-нататък да търси начин да се отърве и от брат ѝ Александър.

Не се ли намесваше и този път съдбата в полза на младия македонски цар? Девојката му харесваше, произходът му допаднаше, а освен това честолюбивите му кроежи включваха намерението, ако не да завладее Епир, да го постави в зависимост от властта си, за да осигури още по-здраво западната си граница. Антипатър му напомни, че нейният род е равен по достойнство на неговия, понеже Олимпияда произлизаше от Еак, чийто потомък бе прославеният елински герой Ахил.

Ариба бе потърсен от Антипатър и доведен при Филип II. Разговорът беше кратък. Предложението беше направено и прието. Великият жрец на Кабирите се съгласи да я освободи от дадения обет не толкова понеже посвещението още не беше извършено, но понеже почувствува в ръката си тежестта на подадената му от Антипатър натъпкана с тетрадрахми кесия.

Бракосъчетанието бе извършено по македонския обичай още същата вечер на открито. Небето бе обсипано с безброй звезди, от морето долиташе плясък, сякаш не на притихнали вълни, а от криле на незнайни птици. Невестата потръпваше под прозрачната си весталска туника, та Филип свали поклонническата си наметка и я хвърли върху плещите ѝ. Разголен, той ѝ се видя огромен. Къде щеше да я отведе този страшен човек — на някой поднебесен връх ли, дето свирят вихри и прелитат фурии, или в някоя тъмна пещера, обитавана от чудовища?

От направената стъпка бяха доволни всички, но, изглежда, най-много Филип. Най-сетне той бе намерил съпруга по произход, достойна на неговия. Трона му, от едната страна, щеше да крепи Херакъл, а, от другата — Ахил. Антипатър беше доволен, понеже бе изпълнил едно от най-важните си задължения към династията. Доволен беше и Ариба, понеже беше венчал племенницата си за цар, без царят да му бе поискал царска зестра.

Но доволна ли беше Олимпияда? От време на време тя мятеше гневен поглед към Антипатър и струваше му се тогава, че не оня, когото всички с уважение наричаха цар на македоните, а неговият велможа със суров лик е виновен за рязката промяна, настъпила в живота ѝ. Своеобразния си нрав, властническите си наклонности тя започна да показва още през първите месеци на съвместния живот с Филип, но царят гледаше на тях като на детски капризи, а по-късно като на прояви, свързани с бременността ѝ.

През македонския месец панемос на 356 година пр. н. е., съответстващ на месец шести от януарската година, въведена три века по-късно от Юлий Цезар, царица Олимпияда обдари цар Филип с първата им рожба, с очаквания нов стълб в династията на Аргеадите, наречен Александър в чест както на прославения прадед Александър I Филелин, така и на по-стария брат на съпруга ѝ, коварно убития Александър II.

Три години по-късно роди дъщеря, наречена Клеопатра в памет на майка ѝ, и още с появата ѝ на бял свят, за да заякчи по-здраво връзката на династията на Аргеадите с династията на Еякидите, цар Филип я обрече за съпруга на наследника на молоския трон, на Олимпиядиния брат Александър, по това време дванадесетгодишно момче. Този брак се осъществи едва след седемнадесет години, след като Александър Молоски успя с помощта на цар Филип да свали узурпатора Ариба и да се укрепи върху трона на молоските царе.

С течение на годините вместо да се успокои като майка на две невръстни деца, царица Олимпияда започна да проявява все по-големи странности, да приема в покоите си какви ли не странници, да се допитва непрекъснато до заклинатели. По време на дионисиите начело на сонм полуголи клондонки с разпуснати коси

тя се бе отдалечила в планината Бора в областта на Алмопия, дето бе вилняла цяла седмица, отдавайки се на изстъпления в една ръка с тирс, а в другата със свещена кошница, от които се подаваха главите на опитомени от нея змии. Всичко това не беше никак приятно на цар Филип, още повече, след като веднъж при влизане в спалнята ѝ се бе натъкнал на промъкваща се навън огромна питомна змия.

Като продължи да се ползува от традиционното право на македонските царе да имат не една, а няколко жени, през следващите години с оглед на държавните интереси той установи и други връзки, но не всички от тях облече в законна форма. През 346 година пр. н. е. тесалийката Никесиполита доби от него дъщеря, наречена Тесалоника, но понеже майката умря наскоро след раждането на детето, връзката с нея не бе узаконена, макар интересите му да налагаха това, понеже възнамеряваше да подчини и Тесалия на властта си. При все това той прибра детето в двореца на Пела, даде му добро възпитание и образование. По-късно Тесалоника стана съпруга на Касандър, на най-младия син на Антипатър и като негова съпруга доби качество на македонска царица.

През 339 година все по политически съображения Филип Македонски се ожени за Меда, дъщерята на гетския цар Котела, но от нея нема деца, поради това този брак не внесе усложнения в семейния му живот, като брака му с Клеопатра, с внучката на неговия военачалник от стар македонски род Атала, сключен две години по-късно. От този брак се ражда Европа, пренесена в жертва още като пеленаче по време на разразилите се през 336 година пр. н. е. трагични събития във връзка с неочакваната смърт на Филип II.

Независимо от прекаленото женолюбие на македонския цар, на многобройните му брачни връзки не бива да се гледа като на сладострастни прояви. В повечето случаи той съчетава увлеченията си с държавните интереси и е толкова грижлив баща, колкото и ревностен съпруг. И ако за някоя от съпругите си не се бе погрижил достатъчно, било е по нейна, а не по негова вина.

Опитае ли да си изясним неговия образ през наслоенията на времето, като го очистим от хули и клевети и като държим сметка за необикновените трудности по

неговия път, трябва да дадем по-голямо предимство на светлите черти в него, отколкото на тъмните. Неустрашим воин, той е начело на македонските войски при всички походи по негово време. Той поддържа духа на войските както с умело замислени ходове, така и с личната си храброст. Раняван е многократно. В битката при Потидея през 356 година пр. н. е. загубва лявото си око вследствие на попаднала в лицето му стрела. През 339 година в битката с трибалите е ранен тежко в дясното бедро, поради което започва да накуцва, но тези тежки и многобройни други наранявания не оказват влияние върху дръзновението му като военачалник и държавен деец. Нравът му продължава да бъде весел, отношението му към света жизнерадостно.

С планомерните и същевременно със смелите си завоевания, с умението си да изчаква благоприятни моменти и да нанася съкрушителни удари на враговете и на хитроумните си съперници в най-уязвимите им положения, с дарбата си да предвижда развоя на събитията и да не се увлича в дребнави борби, еднакво талантлив като военачалник, администратор и дипломат, Филип II Македонски оставя на своя първороден син от царица Олимпияда Александър III, наречен по-късно Велики, огромно богатство от духовни и материални ценности, от преосмислен опит и от трезво отношение към бъдещето.

Докато във вътрешната си политика Филип II се ръководи от постиженията на видните си предшественици, докато при уреждането на държавата и при реорганизирането на войската използва опита на близките си сътрудници начело с Антипатър, Парменион, Антигон, Атала и Полисперхонт и с тяхна помощ подготвя военачалници и администратори от по-младите поколения, във външната политика се вдъхновява от идеите на видния елински оратор и политически деец Исократ и на неговия ученик и последовател Есхин. Техните идеи и тяхната морална подкрепа му създават възможност да преодолее настроенята, създадени против него от атинския политически деец и оратор Демостен и да се противопостави на антимакедонската коалиция начело с Атина.

Лозунгът на Исократ: „Да бъде пренесена войната в Персия, а персийското злато в Елада“ става и негов,

но докато Исократ само проповядва единение на елинските градове-държави, без да сочи път за неговото осъществяване, след като се убеждава, че епохата на борбите между елинските държави в архипелага е приключена, Филип II ги принуждава да се обединят около Македония.

Не възмогващата се Македония, а ахеменидската държава, дошла на смяна по силата на историческото развитие на мястото на някогашните робовладелчески империи Асировавилония и Персия, е враг на елинския свят и върху нея по дълбоко негово убеждение трябва да бъдат нанесени последователни удари, докато накрай ахеменидите бъдат прогонени в дълбините на Азия.

Той не е честит да види началото на този епохален поход, на тази грандиозна битка между два свята и между две култури, макар през 337 година пр. н. е. няколко месеца преди неочакваната си смърт да е утвърден от Коринтския конгрес като „стратег автократор“, като главнокомандуващ на обединените македоно-елински войски. Но поради задълбочеността на стратегическите му замисли, поради реалистичния му усет за бъдещето политическите му идеи намират възплъщение в делото на неговия велик син Александър III Македонски. Защото всъщност синът довършва онова, което бащата бе започнал, като се отзовава на повелята на историческия момент и на необходимостта завоюванията на елинската култура от национално да се превърнат в общочовешко достойние.

Глава първа

ЗАЧЕНАТ ОТ СВЕТКАВИЦА

Филип Македонски прекара неспокойна нощ преди шурма на Потидея, на атинската колония-крепост, издигната още през VII век пр. н. е. на най-тясното място на западния език на Халкидика. Сякаш самият Посейдон я бе поставил там, за да наблюдава от всички страни морската шир.

След като през пролетта на 356 година пр. н. е. начело на войските си се устреми от старата македонска столица Еги към елинската колония Пидна, издигната на западния бряг на Термийския залив, и без особени затруднения я превзе, проникателността му подсказа да превземе и атинската колония на отвъдния бряг Потидея и по този начин да си създаде възможност да затваря Термийския залив всеки път, когато насочващи се на север елински ескадри застрашават южното крайбрежие на Македония. Но понеже нито по местоположение, нито по якост на стените Потидея приличаше на Пидна, македонският цар потегли нататък през месец лоос начело на два пъти по-многобройни войски, подкрепени от обсадни машини и тарани.

Намиращите се в близост до Потидея атински колонии бяха зле укрепени, слаби и помощ от тях тя не би могла да получи. Ефикасна помощ би могла да ѝ окаже само могъщата атинска колония-крепост Олинт, като удари войските му в гръб и сетне като ги отхвърли към морето. Тази опасност беше реална и затова сънят бягаше от клепките на очите му.

Денят се зададе весел и приветлив и вярата му в тази нова победа се възвърна. От Олинт не се чуваха подозрителни шумове, нито пред крепостните врати се забелязваше движение на хора и на товари. След като

по стар навик направи поклон пред изгряващото слънце, заповяда шурмуването на Потидея да започне.

Ношуващите в близост до крепостните стени негови войскари бързо се надигнаха и се приготвиха за шурм, стенобитните машини се приближиха, стълбите се изправиха и с оглушителни викове македоните атакуваха колонията-крепост. Страхът бе сковал сърцата на нейните обитатели още щом към теснината се насочиха първите гъсти редици на прославилата се с подвизите си македонска фаланга и, когато обръчът на обсадата бе сключен, те предпочетоха съвета на благоразумието пред внушението на дързостта.

Преди да се оттеглят зад зъберите и да се смесят с очакващите снизхождението на завоевателя мирни граждани, няколко потидейски войскари насочиха лъковете си към шурмуващите вече стените македонци. Една пусната от тях стрела долетя от невиделица и се заби в непосредствена близост до лявото око на приближилия се до крепостната стена македонски цар. Той изрева от болка и преди да му бе оказана помощ от някой лечител, сам изтегли върха на стрелата от раненото място. Лицето му се обля в кръв. Раната бе прочистена и превързана, но тя бе сигнал за изстребление на заловените с оръжие в ръка бранители на Потидея.

„Ето какво било предзнаменованието на съня — мислеше си с горест той, като влизаше след половин час на кон през широко разтворените пред него крепостни врати. — Ако ослепея с едното си око, с другото ще трябва по-внимателно да гледам!“

Подир пладне, след като бе постигнал споразумение с архонта на Потидея, цар Филип изпрати начело на малък отряд Антигон към Олинт да предаде намерението му да живее с олинци в мир и разбирателство, но пред пратеника градските врати не бяха разтворени. Антигон предаде поръчението на господаря си на появилия се зад зъберите архонт, който, след като го изслуша, се отдръпна зад зъберите, без да промълви нито дума.

Когато се върна в завладяната крепост, Антигон остана изумен от струпаното около цар Филип множество. Обкръжили го бяха не само военачалници, но и развеселени войскари. Чуваха се наздрависи, звънтяха

бокали, из въздуха се носеше опиващ лъх на гъсто южно вино. След като приближи, Антигон видя непосредствено до царя да стои Филота. Бе потънал в пот и прах, но лицето му грееше в щастлива усмивка. Бе яхал две денонощия почти без почивка, за да донесе необикновена вест: когато към края на месец лоос острият сърп на новата луна прорязал небето над Пела, на цар Филип и на царица Олимпияда се бе родил син първенец. Още при първите признаци на бременността на царствената си съпруга Филип Македонски бе решил да го нарече Александър в памет на своя велик прадед Александър I Филелин и сега името Александър се носеше от уста на уста.

Нетърпелив да притисне по-скоро към гърдите си дългоочакваната рожба, въпреки възобновилите се силни болки в лицето след първите вълнения, Филип Македонски се насочи към Пела на другия ден в зори. Още вечерта бе дал на Антигон, който щеше временно да го замества, необходимите указания. Отдясно до него яхаше Филота, отляво довереникът му, гадателят Аристандър. Следваше ги малоброен отряд от леко въоръжени конници.

Цар Филип водеше със себе си гадателя почти при всичките си походи, но до съветите му прибегваше рядко. Ценеше го, понеже умееше да мълчи, говореше само когато го запитваше. С военачалниците и с приближените му избягваше да разговаря. Установил се бе в Пела през царуването на Пердика III, но отде беше дошъл и кой го бе препоръчал, цар Филип не помнеше. Известно му бе само, че бе от град Телмес в Ликия край източното крайбрежие на Вътрешното море. Беше почти негов връстник, но изглеждаше значително по-стар от него. Обвит беше в тайнственост — за произхода си, за миналото си и за учителите си не говореше. Живееше уединено и едва ли поддържаше връзки с жени.

Привечер разездът се озова над град Терми, дето царят и придружниците му бяха вече в безопасност. След като подкрепиха силите си с оскъдната войнишка храна и се изтегнаха върху голата, но топла земя, Филип Македонски си спомни за двете пророчества на Аристандър за съдбата и за бъдещето на първата му рожба.

След първата брачна нощ с царствената си съпруга на разсъмване цар Филип бе заспал и бе сънувал странен сън: приближил се до спящата Олимпияда и запечатал утробата ѝ с печат, върху който бил изобразен лъв. Тълкуването на Аристандър било кратко, но недвусмислено — царицата е вече бременна, непразна, защото нищо празно не се запечатва, а лъвът върху печата означава, че тя ще роди син с лъвско сърце.

Щом на следващия ден споделил съня си с Олимпияда, цар Филип узнал и нейния сън през същата нощ. След като се отделила от него и заспала, присънило ѝ се, че над главата ѝ проблясва светкавица, върху утробата ѝ пада мълния, от нея лумнал огромен огън, сетне се разпръснал на полетели по всички страни пламъци. Когато съобщил на гадателя съня на съпругата си и поискал да му го разтълкува, Аристандър отсякъл: „Първенецът ти ще тръгне по стъпките на Херакъл, ще завоюва света и ще бъде непобедим!“

Като пристигна в Пела, цар Филип научи и за друго знамение. Когато започнали родилните мъки, върху покрива на двореца кацнали два орела и стояли там, без да издадат звук, докато не се чул първият писък на новороденото. Научи и за други три благоприятни според гадателя знамения, станали в същия този ден: Парменион разгромил и прогонил далече зад река Дрилон нахлулите отново в западните македонски земи илири от племето пенести; любимият му кон Вихър излязъл победител в надпрепускванията през втория ден на 106-те игри в град Олимпия в чест на Зевс; храмът на Артемида в Ефес, светиня за всички елини, изгорял до основи, подпален от неизвестния дотогава Херострат.

Първите две знамения бяха оценени положително от Аристандър, но последното дълбоко го развълнува. Сетне, като се успокои, каза: „Опожаряването на храма на Артемида е знамение с двоен смисъл — то бележи рождението на герой, който ще завладее цяла Азия, но който ще я потопи в кръв, за да измие позора, нанесен от досегашните ѝ господари. Този герой не може да бъде друг, освен потомъкът на Херакъл и на Ахил.“ И когато цар Филип го запитва не би ли могла кървата диря по пътя му да бъде намалена посредством умиловителни жертви, гадателят извърна лице, без да отговори, като по този начин даде да се разбере, че

това е невъзможно, понеже съдбата вече била предрешила неговата участ.

Показаха му детето; то му се видя доста едро, но до майката не го допуснаха. Над нея бдели денонощно Дейдамея и Стратоника, съпругите на Антипатър и Парменион. Понеже кърмата ѝ била слаба, а детето твърде жадно и почти ненаситно, намериха кърмачка. Казваше се Ланика и бе от стар македонски род. Неин брат беше младият смел воин Клит.

Новините както от Метона и Пидна, така и от Потидея бяха добри. Македонските гарнизони там се бяха вече здраво укрепили. Настъпило бе успокоение и на запад, затова цар Филип реши да се насочи на североизток към Тракия. В Пела, след като бе видял първенеца си, не го задържаше нищо.

Град Амфипол и Пангейските рудници бяха големи богатства и трябваше на всяка цена да бъдат задържани, но по какъв друг начин би могъл да ги запази, освен като обезпечи сигурността им от север. Бъдеха ли нападнати от запад или от юг по суша, всеки миг би могъл да им се притече на помощ, а откъм морето трудно биха могли да бъдат превзети, понеже най-важните опорни точки по брега бяха вече в ръцете му. Издигне ли крепост на подходящо място на североизток от тях, тази крепост ще ги охранява по суша както от север, така и от изток.

След като огледа грижливо района, насочи вниманието си в падината около малкото езеро, дето се вливаше един от притоците на река Ангит. Мястото беше защитено от всички страни от възвишения и от него към всички посоки на равнината водеха пътища и пътеки. Там заповяда да започнат първите изкопи и първите строителни работи на града, наречен в негова чест Филипи.

Наскоро след това заповяда, освен старата сребърна тетрадрахма, монетарницата в Пангей да започне отсичането и на златна македонска монета, наречена в негова чест „Филипик“. За да може да се бори с персийския златен „дарик“, разпореди се да бъде по-тежка от него. По този начин, надяваше се той, преди да завладее архипелага с оръжие, да завладее богатствата му. За да придобият неговото злато, елините ще бъдат принудени да му продават най-ценните си стоки и дори да му строят кораби.

В Пела се прибра през есента. Под непрекъснатите грижи на Антипатър и на Симия престолнината бе започнала да се благоустроява. Видя доста нови каменни домове, подобни на елинските, видя паркове, украсени с колони и фонтани, видя накрай и новото гробище, дето се издигаха надгробни стели с изчукани върху тях образи на покойници от няколко поколения...

Почувствува веднъж желание да размени няколко думи със съпругата си. Отвори вратата на отпочивалнята ѝ, но на прага, сякаш бе причаквала появата му, го присрещна огромна змия, надигна глава, изсъска с разчаталения си език, сетне се повлече навън към терасата, спусна се по мраморното стълбище и потъна в парка. На вика му дотичаха роби и стражи, затириха се да търсят змията, за да я премажат, докато появилата се от някъде Олимпияда застана пред него и, без да каже нито дума, с ням укор се взря продължително в лицето му.

Почувствува болка в раненото око, извърна се, отдалечи се и дълбоко се замисли: не само че змията не беше открита в парка, въпреки че я търсиха дълго и внимателно, но понеже и видът ѝ беше необикновен. Малко ли легенди се разказваха за общуването на боговете със земни жени! И някои богове, начело със Зевс, не бяха ли общували със земни жени, освен като запазваха човекоподобния си облик, но и като се преобразяваха в животни и стихии?

Тогава си припомни някои от легендите, разказвани му в Тива от неговия учител по философия Филоксен. За да се съчетае с Антигона, Зевс се превърнал на сатир. От тази мимолетна любовна връзка се родили Зет и Амфион. При неколкочкратното му съчетаване с Леда, от която се родили близнаците Кастор и Полукс, Елена и Клитемнестра, се бил превърнал на лебед, а с Европа — в бик. За да обладае Даная, превъплътил се на златен дъжд. Едната го обдарила с Минос, а другата с Персей.

Наистина Зевс е баща както на боговете, така и на хората, за него нищо не е невъзможно. Щом може да се превъплъщава в бик и в лебед, защо да не може да се превъплъти и в голяма, обагрена в странни цветове змия? Сподели вълнението си с Аристандър, но той го посъветва да бъде внимателен да не би да ос-

кърби всемогъщия, който оказва благоволение на съпругата му, без обаче да изясни в що се състои тази връзка и отскоро ли е или е още от деня, през който бе въвел Олимпияда в двореца. Но странно, оттогава той престана да произнася станалото вече обичайно в дворцовите кръгове име на върховното божество и искаше ли да напомни на събеседниците си за волята на бащата на боговете и на хората, наричаше го вече не Зевс, а по македонски Дрейпатир.

В същия ден, през който се бе родил първенецът му, се бе родил син и на Симия, един от най-личните негови сътрудници по паричните въпроси. Нареккоха го Хефестион и понеже неговата майка също нямаше достатъчно кърма, бе възложено на Ланика да кърми и него. По тази причина до двегодишната си възраст двете деца прекарваха не само под един покрив, но и в едно легло и поискваше ли понякога Олимпияда да го откъсне от млечния му брат, малкият Александър надаваше силен вик. Сетне станаха неразделни. Като отраснаха, цар Филип се разпореди да бъдат възпитавани заедно с връстниците им — синове на лични военачалници и участници в управлението на македонската държава.

Макар да го бе откъснала от гърдта си поради липса на кърма, царица Олимпияда правеше всичко възможно да приближи първенеца до себе си. Като навърши четири години, тя го отдели от Ланика, започна сама да го храни и да го приобщава към заобикалящия го свят. Не спеше ли, тя му пееше с притихнал глас някакви странни песни на майчиния си език и когато детето поотрасна и започна да разбира думите ѝ, започна да му разказва и приказки за боеве на великани с презморски чудовища.

Цар Филип рядко се задържаше в Пела, затова съпругата му често казваше, че той или се завръща отнякъде, или че заминава за някъде. От ден на ден Олимпияда му ставаше все по-чужда, общуваше с нея рядко, макар завърнеше ли се в Пела, да бързаше да ѝ засвидетелствува почитанията си в леглото.

Буйна, властна, непримирила, гневлива и мъчно укротима, царицата започна да гледа на съпруга си като на гост в двореца. Той не намираще друг начин да ѝ противодействува в присъствието на чужди хора, освен да играе роля на примирен и покорен съпруг. Тази роля,

особено когато беше пийнал, изпълняваше по такъв комичен начин, та дворцовите люде и някои от военачалниците му, когато биваха поканени на трапезата им, едва сдържаха смеха си, а това още повече вбесяваше царицата.

Беше свалил вече превръзката от лицето си, понеже раната беше зараснала. Окоето беше изтекло, клепачите бяха хлътнали и това му придаваше странен вид. Засмееше ли се, смееше се сякаш половината от лицето му, докато другата половина оставаше неподвижна. Беше добил странния навик да се гаври с недъга си, да се надсмива над собствената си участ, но макар да беше започнал да пие доста, нито енергията, нито пъргавината на ума му бяха намалели.

През 354 година пр. н. е. по време на „свещената война“ между Тива и Фокида за Делфи, Филип Македонски направи още една смела крачка при завладяването на егейското крайбрежие — завладя богатите атински колонии между устията на реките Нестос и Хеброс: Абдера и Маронея, а две години по-късно, след като влезе в ролята на усмирител, нахлу в Тесалия и по този начин се надвеси над Средна Елада.

Междувременно през 353 година пр. н. е. царица Олимпияда надари съпруга си с втора рожба, с дъщеря, наречена Клеопатра в памет на нейната покойна майка. Още докато бе пеленаче, като желаше по този начин да засили влиянието си в Епир, дето продължаваше да властвува Ариба, вуйката на Олимпияда, цар Филип обрече щерка си за съпруга на своя още невръстен шурей Александър Молоски.

След бурната 352 година пр. н. е. в Пела настъпи затишие. Цар Филип започна все по-често да се застоява в двореца. Но затишието беше привидно. Той разговаряше все по-често и по-оживено с Антипатър, със Симия и Демарат, с Парменион, Атала и Антигон, а беше започнал да привлича на оживените си съвещания, завършващи привечер с бурни пирове, и някои воители от по-младите поколения, като Полисперхонт, Филота, Клит и Кен.

От девствените гори край средното течение на Аксий и Стримон по негова разпоредба вече се спущаха към езерото Керкинида първите трупи за строеж на кораби. Богато платени майстори корабостроители, привлечени

от бившите елински колонии по егейското крайбрежие, подготвяха край езерните брегове строителни площадки.

Кога първенецът му бе проходил и бе възвисил стан, Филип Македонски в залията си не бе забелязал. Като го срещна веднъж в парка на двореца, доста се изненада. Водеше го за ръка млад мъж със сериозен израз на лицето. Със звънливия си глас детето му поставяше въпроси и мъжът му отговаряше, но беше пестелив на думи и не беше никак любезен. Щом забеляза да се приближава владетелят към тях, наведе се и прошушна на детето: „Царят, баща ти!“, сетне му направи знак с глава да му целуне ръка, но детето, като пристъпи две крачки към оня, когото възпитателят му нарече цар и баща, спря се и само леко се поклони.

Смутен не по-малко от сина си, Филип Македонски се взря в лицето му. Приветливата усмивка изчезна. Наистина така беше, както се говореше. Очите на първенеца му бяха разноцветни — едното беше черно, другото — синьо-зелено. Нещо го жегна. Не беше ли и това поличба? Лицеизразът, телосложението, походката бяха негови, но погледът — чужд! Сподели това ново свое съмнение с Аристандър, но гадателят му даде уклончив отговор. Очи с различен цвят върху едно и също лице наистина се срещат твърде рядко, но подобна възможност не е изключена. Малко ли чудеса стават по света?

Като навърши четири години, Александър бе откъснат от ръцете на Ланика и поверен от Олимпияда на пейния сродник възпитателя Леонид. Беше го довела чак от Епир. Имаше в него неограничено доверие. Един ден синът ѝ щеше да стане цар, но преди да започнеше да заповядва на другите, трябваше да се научи да заповядва сам на себе си, а не свикне ли от малък да обуздава страстите си, цял живот ще им бъде роб. Леонид беше възпитаван в Спарта, там беше усвоил начините на себеовладяването. Беше по-строг, отколкото се следваше, и често срещаше съпротивата на възпитаника си, ако не в думи, поне с поглед, но постоянно стъпуваше.

Понеже знаеше увлеченията на съпругата си по гадатели и заклинатели, но от Аристандър тя странеше, защото беше довереник на царя, Филип Македонски отначало погледна на възпитателя с недоверие, но след

като го видя веднъж да тича с него из парка на разсъмване и сетне да го разтрива по голо със суха кърпа, промени мнението си и го насърчи да бъде още по-взискателен, докато Олимпияда поради прекалената му строгост бе започнала да се разочарова вече от него.

Какви бяха далечните планове и намерение на цар Филип II и как си представяше той Македония като непосредствен съсед на елинските полиси в басейна на Егейско море и на разпространилата се до западните брегове на Анатолия Ахеменидска държава, не знаеше никак. На един или друг свой поход, на едно или друго свое завоевание той придаваше случаен характер. Тръгваше често уж без желание, за да се завърне почти винаги победител. Ходовете му следваха един след друг в изпълнение всъщност на грандиозен план, известен в подробности само на него.

Когато през 351 година пр. н. е. настъпи месец артемисий, пролетните дъждове престанаха и пътищата изсъхнаха, начело на малоброен, но добре въоръжен отряд, съпроводен от Парменион и Атала, цар Филип предприе поход на север покрай долината на Стримон. Но за да не бъде изненадан от по-малоброен противник, нареди на около пет стадии да го следва друг конен отред начело с Антигон и в случай на нужда да му се притече в помощ. Когато достигна така наречения по-късно Клисурски проход, свърна на изток, сетне навлезе в прохода Суки и се озова в обширното тракийско поле.

Отсъствието на пехота в отряда, командван от него, подсказваше, че не възнамерява да води боеве и да завладява нови земи, а само да проучи терена на Тракия: укрепени места, пътища, реки и бродове, население. Ако не беше се добре осведомил за положението в преживяващото тежка криза Одриско царство, не би се одързостил да навлезе тъй дълбоко в чужда държава, без съгласието на нейните владетели Керсеблепт, Амадок и Берисад, управляващи на различни места поради настъпилото вече разцепление. Предвожданиите от него воини не размахваха нито копия, нито мечове, стражите по проходите и край бродовете на реките ги вземаха за съюзници на някои от враждуващите помежду си последни тракийски царе. За безпрепятственото движение на отредите допринесоха и наетите тълмачи от местното население.

Непосредствените впечатления потвърдиха смътните догадки на македонския цар. Одриското царство преживяваше сетните си години. Срещаните тук-таме малобройни групи войскари бяха лошо облечени и снабдени, пътищата изоставени, доста от мостовете порутени. Страната приличаше на дом без стопани. Населението бедствуваше не само поради лоша родитба, но и поради грабежите на свои и чужди. Чуждите нахлуваха през Истрос, своите се спущаха от планините. Свърна сетне на юг и се насочи към долината на Нестос. Оттам до Амфипол и до Пела не беше далече.

Шетнята му из Тракия не остана без отзвук в Атина. След завладяването на Метона, Пидна, Потидея, Абдера и Маронея, не подготвя ли цар Филип нов удар върху други опорни точки на атинското могъщество, за да се добере накрай до самата метрополия и да я разгроми?

Отношенията между Македония и Атина се обсъждаха оживено в атинската еклесия почти всеки ден. Мненията и гласовете бяха разделени. На една страна бяха противниците на Македония и на цар Филип начело с Демостен. Те бяха за война и за унищожаването на Македония като враг не само на атиняните, но изобщо на елините. Срещу тях отправяха нападките си привържениците на Исократ, който препоръчваше разбирателство с цар Филип, понеже само той би могъл да оглави коалицията на елинските полиси против вековния враг на Елада Ахеменидската държава. Доводите на Исократ поддържаха освен Есхин и Филоксен и подкупеният от цар Филип Филократ.

„Филип е едноок, но вижда далече“ — твърдеше Исократ, но Демостен другояче преценяваше неговата далновидност. „Кога най-сетне, мъже атински, кога ще изпълните дълга си? Кога ще пристъпите към дело?“ — стараше се той да развълнува равнодушните. „Кълнем се в Зевс, ще воюваме, щом стане необходимо.“ „Но какво е сегашното положение? Мисля, че за свободните граждани срамът от нашите поражения е най-големият подтик към действие. Или, може би, искате да се разхождате по улиците и да се питате: Какво ново? Какво ново има в това, че един македоненин побеждава атиняните и ръководи елинските дела!“

„Умрял ли е Филип?“ „Не е, кълна се в Зевс, но е

болен.“ „Има ли това някакво значение за вас? Зашто дори наистина да умре, вие скоро ще си създадете друг Филип, ако по същия начин нехаете за общественото благо! Разберете, той стана толкова могъщ не благодарение на силата си, а поради вашето безгрижие...“

Но сякаш да покаже безразличието си към отправените му нападки, през есента на година 350 пр. н. е., когато Демостен произнася в атинското народно събрание първата си реч против него, начело на внушителна по брой войска, в която е включена и тесалийска конница, Филип Македонски се насочва към независимото дотогава Молоско царство в приморската област Епир не да го завладее, а да респектира узурпатора Ариба.

След като го принуди да провъзгласи законния наследник на трона Александър Молоски за свой съуправител, той остави малоброен гарнизон в престолнината Епира, оттегли част от войските си в Тесалия, а друга настани в областта Тимфая, за да може в случай на нужда бързо да ги придвижи на юг.

В изпълнение на едно от условията на постигнатото с Ариба споразумение княз Александър Молоски посети в късна есен Пела, за да склучи от името на двамата съуправители съюз за съвместна отбрана между Македония и Молоското царство. След като прегърна сестра си Олимпияда, с която не се беше виждал доста отдавна, шестнадесетгодишният княз се здрависа със седемгодишния си братовчед Александър, сетне смутен помилва по косите неговата четиригодишна сестра Клеопатра. Олимпияда вече беше успяла да му прошепне, че тя е определена от баща си още с раждането си да стане негова съпруга и царица на Епир, щом той влезе в правата си.

Пролетта още не беше развила напълно сребросивите листи на маслиновите дървета, когато предвожданите от цар Филип войски стремително се насочиха на изток. Предстоеше завладяването на Халкидическия полуостров и превръщането на незавладените елиински колонии по бреговете му в македонски градове. Бе завладял само Потидея в теснината между Термийския залив и залива Гороней. Задачата беше тежка не само поради големия брой колонии и разчленеността на терена, но и поради здравите крепостни стени на повечето от тях. И докато Парменион и Атала начело на отлич-

но въоръжени отреди обградиха Терми и след неколкодневни кървави битки го превзеха, Филип пачело на няколко отреда фалангисти, понеже очакваше обитателите на Стагира, най-отдалечената от брега атинска колония, да пресрещнат войските му отвъд стените на крепостта, потегли нататък. Но обитателите на Стагира, прославил се сетне като родно място на Аристотел, посрещнаха нападателите от зъберите на стените с облаци от стрели и градушка от камъни, изхвърлени от каменомети.

Като обсади града от всички страни, цар Филип заповяда да го шурмуват. Една ранна сутрин отред смелчаци се покатериха върху една от стените със стълби и куки, избиха нахвърлилите се върху тях бранители, спуснаха се долу и успяха да отворят една от страничните врати на колонията-крепост. Когато нахлуха в града, ожесточените македони започнаха поголовно изстребление. Останалото довършиха избухналите пожари. Но от такъв начин на завоюване цар Филип не беше доволен — пожарищата унищожаваша много ценности, от които той би могъл да се възползува.

Новината за безмилостната разправа със Стагира бързо се разпространи из полуострова, за да проникне до най-отдалечените елински колонии по източния език на полуострова Акте, по средния Сидония и по западния Палена. Паниката достигна до най-високата си степен, когато от нос Сане на източния език бе забелязана да се насочва бързо на юг по Сирмонийския залив ескадра от десет триери. Бяха първите македонски кораби, построени в корабостроителницата край езерото Керкинида. Появата им ускори разтварянето на крепостните врати и посрещането на завоевателите с лаврови венци като спасители от почти всички елински колонии по крайбрежието.

Затворени останаха вратите само на една колония — на атинската колония-крепост Олинт. Тя бе разположена на престошно възвишение недалеч от брега на Торонийския залив между средния и западния език на Халкидика, бе защитена от високи и дебели крепостни стени и охранявана от многоброен гарнизон.

След като я огледа от всички страни, цар Филип заповяда да бъде обградена както от хоплитите под командата на Антигон, така и от щитоносците, слезли на

брега от македонски триери. Но когато Олинт бе щурмуван неколкократно и опитите да бъдат разбити стените му със стенобитни машини, а портите му с тарани не дадоха друг резултат, освен десетки убити и много ранени, след като се разпореди в кои от завладените нови колонии да бъдат настанени гарнизони, със затаена мисъл за мърт цар Филип даде нареждане за отстъпление към Пела.

Въпреки че войските му бяха завладели повече от петнадесет елински колонии и той бе станал пълновластен разпоредник в Халкидическия полуостров, поради неуспеха си с Олинт не пожела да бъде посрещнат като победител и челото му да бъде увенчано с венец от златни лаврови и дъбови листа. При все това не забрави да възнагради отличилите се при щурмуването на яката атинска колония-крепост войскари и командири, а на вдовиците и на сираците на убитите да бъде отредена издръжка.

В подкрепа на Олинт Демостен произнесе в атинското народно събрание три речи. В първата от тях склонява атинските граждани да гласуват помощ за колонията, във втората, за да разстроят тила на македонския цар, да изпратят делегация в Тесалия, която да настрон тесалийците против него, а в третата приканва съгражданите си да отделят от личните си средства колкото могат повече, за да подкрепят Олинт, а помладите от тях да му се притекат на помощ с оръжие в ръка.

Докато Филип Македонски отсъства от Пела — разказа му Антипатър, — като прекосили Пропонтида, Егея и Термийския залив с островърх персийски боен кораб, в македонската престолнина дошли трима пратеници на ахеменидския цар на царете Артаксеркс III. Придружавал ги като преводач, очевидно на персийска служба, грък от Лариса.

След като предали благопожеланията и подаръците на своя боговенчан господар, пратениците изразили горещо желание да разговарят с цар Филип. Антипатър ги уверил, че той духом е в залата, защото в нея се намира неговият първенец Александър, плът от неговата плът и дух от неговия дух. Това уверение им се видяло много убедително, те се надигнали от местата си и въпреки че били побелели мъже, направили пред

него коленопреклонен поклон, като допрели челата си до пода.

След като Антипатър ги уверил в миролюбието на цар Филип, той поискал да узнае от тях продължават ли да гледат на Егея като на свое море, дали още са верни на заключения с Пелопонеския съюз през 387 година пр. н. е. Анталкидов мир, по силата на който Ахеменидската държава има право да владее западното крайбрежие на Анатолия при условие, че ще запази правата на елинските колонии, или имат намерение да го нарушат, като нахлуят отново в Егея и по този начин да застрашат не само Елада, но и Македония.

Пратениците потвърдили с клетва свещеността на Анталкидовия мир, но поискали уверение, че и Македония няма да прехвърли войски в Анатолия и да наруши мира. Антипатър отговорил уклончиво: „Не зная какво точно мисли по този въпрос моят боговенчан господар, но аз не се съмнявам нито в миролюбието, нито в благоразумието му. Той сега устройва собствения си дом и няма време да надзърта в домовете на съседите си, освен да се поучи от наредбата на техните.“

Пратениците се надигнали от местата си, но преди да направят за сбогуване земен поклон пред седналото до Антипатър момче с румен лик, изумили се от гласа му. Проговорило бе не момче, а сякаш възрастен човек. Питало ги голяма ли е тяхната държава и колко, океанът обгръща ли я от всички страни, напояват ли я дълги и дълбоки реки, де е разположена престолнината ѝ и спускат ли се към нея пътища от всички посоки или тя се намира в непристъпна планина. И ако държавата им е толкова обширна, както се разказва, с какво пътуват из нея, защото кон, след като пътува пет дни, трябва да отдъхне поне два дни, за да продължи отново...

Като се усмихнал доволно, Антипатър им обяснил. Първенецът на цар Филип Македонски още не е навършил осем години, но е много умен. Той расте на свобода и го подготвят отлични учители. След въпросите на Александър и обяснението на Антипатър, тълмачите превели и отговорите на пратениците. Накрай наместникът им връчил подаръци и те доста се изненадали от техния вид. Върху кожа на огромна кафява

мечка от македонските планини били поставени чифт рога от козел, железен боен шлем, блестящ двуостър меч и сариса с клинообразен наконечник. Като видял учудването им, Антипатър обяснил: „Ние предпочитаме желязото пред златото и среброто, понеже ни върши по-добра работа от тях.“

Последвали обичайните благопожелания за добър път, сетне пратениците на шах Артаксеркс III възседнали отредените им коне и били отведени към брега, дето ги очаквал островърхият персийски боен кораб, за да ги откара към западния бряг на Анатолия...

Отстъпеше ли веднъж, сетне с удвоена енергия цар Филип Македонски преодоляваше изпречилите се пред него препятствия. Така постъпи и с Олинт. След като използва и тук омаята на пангейското злато, след като с посредството на Филократ уличи в подкупничество пред атинската еклесия архонта на Олинт и срещу богат подкуп намери няколко велегласни глашатаи на непобедимото македонско оръжие из стъгдите на Олинт, начело на многобройна войска той настъпи към обречения вече на разруха град, обгради го от всички страни, прекъсна водопровода, изкопа под една от стените тунел, отдето предрешени като атински търговци негови бойци нахлуха в града, избиха част от стражите и разтвориха широко пред щитоносците и пред копиеметателите една от портите. По този начин градът бе превзет, разграбен, опожарен, а стените му сринати до основи.

Завърна се в Пела като победител и този път позволи на най-стария свой военачалник Парменион да увенчае челото му с венец от златни лаврови и дъбови листи при ликуващите викове на войската и на народа. Макар Македония да се бе вече разпростряла от Лихнидското езеро до Хелеспонта и от Пеония до Термопилите, завоюваното още не го задоволяваше. Не защото жадуваше за повече земи и за по-голяма власт, а понеже думата му още не тежеше в елинския свят и както него, така и сънародниците му елините продължаваха да считат за варвари.

Реши да отпочине и добре да промисли следващите си стъпки. Вече бе успял да спечели напълно доверието както на военачалниците, така и на родоначалниците. Центробежните тежнения бяха почти преодоленни, по-

макар да бе владетел на най-могъщата държава в източната крайнина на Вътрешното море, той не се чувствуваше още като пълноправен господар в собствения си дом. Вместо да намалее, настъпилото между него и съпругата му охлаждение продължаваше да расте. И странно: по необясними причини продължаваше да расте и охлаждението между него и първенеца му. Беше се вече превърнал в стройно, кипящо от сили момче — нито дете, нито още юноша, но опита ли се да го привлече към себе си и да го погали, дърпаше се и го гледаше с поглед на малко вълче.

Ако с течение на годините Филип Македонски бе престанал да вярва във възможността за тайнствено общение на съпругата му с така наричания от всички гръмсвержец, в душата на първенеца му бе избухнала неприязън към собствения му баща. Причината бе неволно дочут разговор между Парменион и Атала. Приказваха за майка му и необяснимо за него я сравняваха с баба му по баща, с линкестийката Евридика. И се питаха: нямаше ли и Олимпияда да се превърне във втора Евридика и да се разправи с ненавистните ѝ царедворци по същия начин? И ще се откаже ли тогава нейният син да ѝ поднесе чаша с отрова, както бе сторил Филип Македонски със собствената си майка?

Съмнението връхлетя Александър като шемет и сякаш го повлече в тъмна бездна. Една нощ нададе на сън сърцераздирателен вик и се събуди, облян в студена пот. На вика се отзоваха както майка му, така и възпитателят му Леонат, но на опита на Олимпияда да го прегърне и да го утеши, той я отблъсна гневно. В погледа ѝ съзря ехидна усмивка. Не го ли гледаше с присмех станалата от гроба негова баба Евридика?

На кого да довери съмненията си, от кого да поиска съвет? Най-сетне из хаоса на мрачните му мисли изплува един образ: ликът на Аристандър. Престраши се и един следобед го потърси. Като го видя да влиза в полутъмната му килия в един отдалечен ходник на двореца, дето не допускаше никого, гадателят отначало се изуми, сетне се намръщи. Не идваше ли при него Александър с молба да го въведе в тайните на гадателството? Но момчето не хвърли нито един поглед върху стените, дето бяха окачени какви ли не щеш чудеса, нито върху широката маса пред прозореца, дето

бяха натрупани тайнствени инструменти и стъкленици с разноцветни течности.

Като помълча малко, колкото да си поеме дъх, Александър вдигна глава и му постави твърде странен въпрос: запитва го какво знае за смъртта на баба му Евридика. Познавал ли я е, разговарял ли е с нея, известно ли му е от каква болест е умряла, знае ли къде се намира гробът ѝ?

Неприятно изненадан от въпросите му, Аристандър отговори уклончиво. Запазил е за нея само смътен спомен. Установил се в двореца на Пела, привлечен като дворцов гадател от цар Пердика III. По онова време Евридика не играела важна роля. Доколкото си спомня, умряла наскоро след смъртта на Пердика III и провъзгласяването за цар на неговия невръстен син Аминта IV, но от какво е умряла не знае. Малко ли чебивалици се разказват за смъртния край на царе и на царици? А и те са хора, и те умират не само от кинжал и от отрова, но и от често срещани се болести.

Момчето го слушаше, без да възрази или да постави други въпроси. Сетне стана и без да спре погледа си върху лицето на гадателя или върху някои от тайнствените предмети в килията, излезе, но Аристандър намери за необходимо да съобщи за посещението му на цар Филип. Ето защо първенецът му отбягваше неговия поглед и се дърпаше, щом посегнеше да го прегърне или да го помилва!

Трябваше да отвлече в друга посока потска на мрачните му мисли и да постави пред него постигането на достижими цели. Реши да действа бързо. Нареди след като връстниците му бъдат събрани в дворцовия манеж, да потърсят и да доведат там и Александър. Заобиколен от Полисперхонт, Филота, Пердика, Клит, брата на Александровата дойка Ланика и Кен, след малко пред групата момчета застана приветливо усмихнат цар Филип.

„Вие сте синове на прославени военачалници — обърна се той към тях — и друга участ не ще имате, освен с достойнство и чест да вървите по пътя на бащите си. На едни от вас бащите са от царско коляно, докато други са извоювали почитта ни с меч в ръка. Нито воин, нито жрец на стари години се става. Дошло е време да се разделите с детските забави и игри. Време

е да направите първите си стъпки в славното военно поприще. Отреждам ви за учители най-сръчните от младите воини, накървавили вече мечовете си. След като усвоите изкуството да се сражавате, командното изкуство ще ви предадат по-вещи от сегашните ви учители. . .“

Сетне им заповяда да се наредят в една редица и постави Филота пред Александър, Пердика пред Хефестион, Клит пред Лисимах, Кен пред Птоломей и Полисперхонт пред Кратер. Трябваше първо да се научат да ходят, да ходят дълго по равно и по стръмно, без да се задъхват, да захвърлят тежките високи обувки и да обуят войнишки сандали, да сменят досегашното си пъстро облекло с къси гащета и с ризи от лек плат, после да се научат да тичат с равни крачки, като вдишват и издишват въздух равномерно, да издържат на пек, на пороен дъжд, на глад и на жажда.

Усвоил спартанската школовка от Леонид, Александър много по-добре от другарите си понасяше първите трудности на военното обучение. След няколко дни мрачните му мисли започнаха да се разсейват, сънят му стана спокоен, ликът му се разведри. И когато по-късно започнаха първите уроци по надборване, след като повали ловко по гръб Хефестион, почувствува върху рамото си една тежка ръка и един глас го похвали. Отначало помисли, че го приласкава Филота, но като извърна глава, видя над себе си баща си, но не почувствува както допреди няколко дни отврата и не се отдръпна от него.

Уроците на епиротеца Леонид вече ставаха излишни, и понеже се почувствува пренебрегнат, той се завърна в родината си. Замени го като възпитател Лисимах от Акарна, препоръчан на Олимпияда от Аристандър. Посредством елинската образованост и изтънчените му маниери царицата се надяваше да намали лошото влияние на войнишките грубости, към които съпругът ѝ бе започнал да приобщава първенеца ѝ.

Новият възпитател говореше на висок стил, наричаше цар Филип Приам, Александър — Ахил, любимия му другар Хефестион — Патрокъл, а самия себе си — Феникс. Този начин на възпитание отначало разсмиваше цар Филип, но сетне започна да го ядосва. По този повод между него и царица Олимпияда избухнаха нови недоразумения.

— Ти ми го отнемаш — викаше тя разгневено. — И аз като майка имам права над него!

— Той е вече голямо момче, утре ще стане мъж и воин. Аз не го готвя нито за ритор, нито за жрец, а за военачалник и ако Дрейпатир благоволи, за цар! Оставям ти Клеопатра, нея готви за грижовна съпруга и прозорлива царица!

— А защо е необходимо — възразяваше тя, — като ще става военачалник, а по-късно и базилеос, да се върдаля в праха и в калта, да спи върху гола земя и от сутрин до заник слънце да не пие нито глътка вода, да не яде нито къшей хляб?

— Необходимо е — отвърщаше той разярен, — за да дава пример на подчинените си. Защото какъв военачалник, какъв цар ще бъде той, когато дори редовите воини ще го задминават и по издръжливост, и по храброст? Лесно се вилнее из планинските усои с разпуснати коси — опита се да я уязви той на болното ѝ място, — когато срещу тебе няма противник и свистят не стрели и копия, а на виковете на обезумелите клондонки приглася само вятърът!

Тя не му отвърна нищо, а само го изгледа с тежък като олово поглед и в този поглед той сякаш прочете присъдата си. Не беше ли отишъл в спора с нея твърде далече?

След завладяването на Халкидика от македонските войски и след проникването им в Тесалия в атинското народно събрание започнаха все по-често да се чуват трезви гласове. Към края на 347 година пр. н. е. цар Филип беше поканен от привържениците на промакедонската партия да изявни отношението си към Атина и към нейните съюзници. Да подготви почва за преговори с Атина ходи Антипатър. Изглежда, Антипатър беше свършил там добра работа, защото след няколко месеци в Пела пристигна атинско пратеничество начело с Филократ и в него бе включен дори Демостен. Бе сключен договор за мир между Атина и Македония, наречен по-късно Филократов.

В писмото си до цар Филип, като изразява доволството си от установяването на мирни отношения между Атина и Македония, атинският обществен деец, привърженик на разбирателство с Македония, Исократ го убеждава да забрави враждебните отношения — и да

склони елинските полиси към обединение в името на общия интерес — разгромяването на Ахеменидската държава.

По силата на една от клаузите на Филократовия мир Македония бе задължена да помогне на съюзницата на Атина Тива да освободи храма на Аполон в Делфи, върху който Фокида от редица години бе сложила ръка, за да се ползува от доходите му и от общоелинска светиня го бе превърнала в свой приходоизточник.

Начело на отлично въоръжена и значителна по брой армия от фалангисти и конници цар Филип се спусна от север, премина Термопилите, нападна без предизвестие за война Фокида и я разруши, освободи Делфи от пейната власт и сложи край на продължилата повече от едно десетилетие „свещена война“ между Фокида и Тива. От благодарност за освобождаването на Делфи от властта на Фокида синедреонът на Делфийската амфикиония, след като изключи Фокида, на нейно място избра Македония.

За силата на съюзения от македонската наказателна армия удар върху Фокида може да се съди по впечатлението, което три години по-късно развалините на Фокида правят на Демостен при едно от неговите пътувания на северозапад. „Ние бяхме принудени да гледаме всичко това: къщите разрушени, укрепленията сринати, страната лишена от младежи, няколко жени, няколко деца и старци, достойни за съжаление. Никой не би могъл да опише злините, които съществуват сегатам...“

Но макар да изтегля по-голяма част от войските си на север, Филип Македонски задържа Малийския залив и Термопилите и това негово своеволие изпълва атиняните отново с песимизъм. На път за родината си цар Филип се отби за няколко дни в Тесалия, за да засвидетелствува почитанието си към най-влиятелния тесалийски вожд Лаомед, а в ония години нямаше друго по-убедително доказателство за съюзническа вярност от брака с дъщерята на вожда. Прочее, като се позова на древната македонска традиция, след като съгласува интересите на държавата с влечението на сърцето си, колкото бързо влюбчив, толкова и съобразителен относно изгодите, които би могъл да извлече от този ненадеен брак, Филип Македонски поиска и получи ръ-

ката на Никесиполита, най-голямата дъщеря на Лаомед.

От този мимолетен брак, четвърти поред в живота на царя, се роди дъщерята Тесалоника, но понеже майката умря при раждането, след като момчето поотрасна, осъзнал бащинските си задължения, той помоли Лаомед да му я даде, отведе я в Пела и я повери на старата кърмачка на първородния си син Ланика, но Олимпияда се привързва към детето и започна да се грижи за него като родна майка.

В двореца на Пела Филип Македонски бе вече настанил сина си Аридей от ларисченката Филина. Когато Тесалоника бе отведена там през 344 година пр. н. е., Аридей беше вече шестгодишно момче, но докато Олимпияда се привързва към Тесалоника, неизвестно защо продължаваше да гледа с ненавист на Аридей. Не му обръщаше никакво внимание и по-големият му еднокръвен брат Александър, макар някои от другарите му да бяха успели да му прошепнат, че и той е син на Филип Македонски.

Една от първите грижи на цар Филип, като се завърна от похода си на юг, бе да провери напредва ли Александър, отбелязва ли успех при военните упражнения или ги изпълнява без желание. Постигнатото от него беше насърчително. Стараел се във всичко да бъде пръв, макар понякога да проявявал сприхавост и дори надменност.

Поръча на учителите му по военно дело да не го щадят. Разпореди се групата да се увеличи и в нея да бъдат включени: братът на Антигон Марсий, Аминта, син на Арабей, и синовете на привлечените в двореца като сътрудници още по времето на Пердика III гърци: Неарх, Еригий и Евмен. Отдавна вече те се бяха приспособили към македонската среда и по старателност не отстъпваха на същинските македони.

Последваха занятия по юмручен бой, по плуване в открит басейн, в река и в море, по прескачане на разнообразни препятствия, по хвърляне на къси копия, по стрелба с лък и по мятане на прашка, по насяне на удари със сариса върху напълнени с плява вретича и по мним двубой с мечове, като за целта бяха използвани гладки сопи и всяко докосване на сопата до тялото на противника се броеше за причинена рана.

На отличилите се при тези занятия бяха раздадени от Парменион, по поръчение на царя, къси мечове, но учениците имаха право само да ги препасват, без да могат да си служат с тях. Къс меч получи и Александър, но това отличие не го радваше, понеже го получи след Хефестион и Кратер. Първенството му бе отнето, защото веднъж при мним двубой с мечове в ожесточението си бе ударил противника си силно по врата.

Когато заваляха есенните дъждове, учебните походи и упражненията на открито бяха преустановени. По разпореждане на цар Филип в голямата трапезария на двореца бяха организирани военни игри по подобие на военните игри, организирани от Епаминонд, които той бе наблюдавал по време на заложенничеството си в Тива.

Бойно поле щеше да бъде най-широката маса в трапезарията. Върху нея трябваше да се срещат и да се сразяват отечествената и вражеската войска. Край едната страна на масата седна Антигон, а край другата Атала. Царят, Антипатър и Парменион застанаха отстрани, а зад всеки от командирите на двете мними армии се струпяха военачалници от по-младите поколения и техните ученици.

Някога Епаминонд водеше военните игри на полето. Различните военни подразделения изобразяваха бойци — като ония, които изобразяваха отечествената войска, бяха с шлемове, а противниците ѝ — без шлемове. Този начин се видя на цар Филип непрактичен, затова се разпреди да нарежат кубчета от дърво, да ги боядисат различно и да ги отбележат с различни знаци. За да бъде картината на боя по-пълна, разпреди се върху масата да бъдат издигнати няколко възвишения и очертани реки посредством глина.

Командирът на всяка една от сражаващите се армии трябваше да разположи войските си с помощта на предоставените му кубчета и по такъв начин да ги придвижва напред, та когато наближи противника, да му нанесе удар, като се съобразява с обстановката, без да му позволява да обходи фланговете му и същевременно да бъде в състояние да разстрои бойния му ред с конницата си.

При една от поредните военни игри, когато като командири на сражаващите се мними армии бяха застанали един срещу друг Филота и Пердика и двете гру-

пировки вече се бяха приближили една към друга, за да влязат в решително стълкновение, един глас прокънтя в притихналата зала:

— Филота, внимавай! Оголваш левия си фланг, вместо да го подсилиш, понеже фалангата на противника след малко ще се вреже в щитоносците и ще ги разгроми!

Погледите се откъснаха за миг от „бойното поле“, дето се очакваше решителен удар, и се насочиха по посоката на гласа. Извикал бе Александър. Ликът му бе изопнат от възбуда, тялото му трепереше.

— Я гледай! — провикна се застаналият от страни сред група дворцови хора и военачалници цар Филип — наистина, той има право! — Сетне му направи знак да отиде при него, залови го за ръка и го отведе до смутения Филота. — Можеш ли да поправиш грешката?

Без да промълви нито дума, Александър върна на левия фланг боядисаното в бяло кубче, изобразяващо конницата, и даде друго направление на боядисаното в червено кубче, изобразяващо фалангата, като същевременно придвижи към фронтвата линия кубчето в зелено, изобразяващо резерва. И докато в залата се понесоха одобрителни възгласи, Филота се надигна от мястото си, за да го отстъпи на Александър, но цар Филип с повелителен жест го застави да седне и да продължи играта...

За да го насърчи след този неуспех, през следващата 345 година пр. н. е., когато илирите отново нахлуха в западните предели на Македония, цар Филип постави Филота начело на наказателния отред. В негово подчинение, като командири на или и лохи постави Пердика, Клит, Полисперхонт и Кен, командири все от така нареченото трето поколение военачалници в македонската войска, но, за да избегне какъвто и да било риск от провал, изпрати заедно с тях Атала като наблюдател. Филота отлично се справи с поставената му задача.

Всъщност идилията в македоно-атинските отношения отдавна се беше превърнала в илюзия. Под предлог да предотврати опита на фокейците да възстановят господството си в Делфи и отново да сложат ръка върху доходите на Аполоновия храм, Филип Македонски придвижи войските си на юг и те се надвесиха като тежък облак над Пелопонес. Това даде основание на Де-

мостен да произнесе през 344 година пр. н. е. втората си реч против македонския цар, да го разобличи пред ония атиняни, които още вярваха в добрите му намерения.

„И така — казва между другото Демостен във втората си филипика — мъже атински, ако има някой, който спокойно гледа на това колко силен стана Филип и колко земи подчини вече на властта си и който вярва, че всичко това не представлява опасност за нашата държава и не се готви изцяло против нас, на мене не ми остава друго, освен да се учудвам. Искам да се обърна с молба към всички да бъдат изслушани накратко съображенията, които ме карат да очаквам точно противоположното и да считам Филип за враг. И тогава, мисля, ако ме признаете за далновиден, ще ме и послушате. . .“

Когато Александър навърши тринадесет години, цар Филип реши, че е дошло време да го подготви за достоен свой заместник. Някогашното буйно момче се бе превърнало в красив, строен юноша. С еднаква сръчност той си служеше с копие и меч, беше отличен ездач и безстрашен ловец на диви зверове. Като го виждаше да се разхожда из дворцовия парк с неразделния си връстник и доверен приятел Хефестион, царят македонски започна да изпитва гордост.

Хефестион беше по-висок, но Александър по-едър, тялото му бе хармонично развито, лицето му озарено от пронизателен поглед. Наистина той беше красив като Адонис, силен като Херкулес, бе потомък на два славни рода, на Аргеадите и на Еякидите — мислеше не без гордост царят, — но още не беше елин по дух. След постигнатото от самия него със силата на оръжието Александър трябваше да изгради нерушим съюз между македони и елини, за да осъществи честолюбивите му замисли. Само елинската култура — уверен беше той — можеше да разпръсне отровните паганистични плевели, наследени от майка му, и по този начин Аполон да възтържествува над Дионис.

Веднъж при разгорещен спор със съпруга си Олимпияда бе казала, че докато първенецът им е наследил от баща си само физически качества, духовните си качества дължи изцяло на нея. Това го бе възмутило силно. Защото — отвърна тогава той гневно — тъкмо в личността на военачалника духовни и физически ка-

чества се съчетават по неразединим начин. Може ли да бъде голям военачалник безхарактерният, малодушният, несъобразителният, несправедливият?

И колкото повече той се горещеше, толкова по-самоуверена и по-дръзка ставаше тя. Накрай го изгледа с присмех и добави:

— Ако се съди по многобройните ти победи, трябва да се заключи в такъв случай, че ти си най-съвършеният, дори богоподобен мъж, но Александър трябва да си служи с езика не по-лошо, отколкото с меча си!

— И, разбира се — отвърна той, след като я изслуша, — нали ти си му майка, нали от тебе е наследил духовни качества, само че не виждам какви, понеже ти се подиграваш с актьорите, нито умееш да свириш на лютна и на флейта, нито умееш да пееш, освен ако не броим за песен бесните ти викове по време на дионисиите из долината на Аксий...

Макар още несъвършенолетен, Александър вече гореше от желание да се прослави, да се утвърди като достоен потомък на рода Аргеадов. Баща му се почувствува особено поласкан, когато узна от Антипатър за изказването на сина си пред негови другари по повод на последния поход на царя край северните брегове на Коринтския провлак: „Баща ми — провикнал се той с горест в гласа — ще завладее всичко и няма да остави нито едно велико дело, което бих могъл да извърша, подпомогнат от вас!“

Наскоро след това тесалиецът Филоник докара в двореца необикновен по външност и по нрав кон, наречен поради бикообразната си глава Буцефал. Искаше за него тринадесет таланта и въпреки че тази цена беше висока дори за чистокръвен бегач, царят реши да го купи, за да украси конюшните си с него, но когато започнаха да го изпитват на всички алюри и на скок, както бе прието, оказа се, че конят е напълно див, че не допуска нито да му надянат юзда, нито да го яхнат.

Филип Македонски се разгневи, отказа покупката и нареди да изведат коня от манежа, но Александър се приближи и го помоли да му разреши да яхне необуздания кон. Царят отначало се учуди, сетне се надсмя на прекалената му дързост, но накрай любопитството надви и мълком му посочи коня с глава.

Тогавя Александър се насочи към предницата на

коня, погали го по темето кратко, ловко му надяна юзда, като му шепнеше непонятни слова на ухото, сетне го обърна с гръб към слънцето, понеже беше забелязал, че слънчевите лъчи го дразнят, погали го по-продължително по темето, внезапно се метна върху него, залови поводите на юздата късо, бавно го подкара ходом, сетне мина на тръс, накрай на галоп, смени отново алюрите и след широка обиколка из манежа, спря го там, отдето беше тръгнал, но след като скочи на земята, отново го погали по темето и леко му разтърка ушите.

Цар Филип беше във възторг. Привлече бързо първенеца в обятията си и развълнуван му каза: „Сине мой, търси си друго царство! Както виждам, Македония е вече малка за тебе!..“

Дълго бе питал и разпитвал цар Филип какъв учител да намери за сина си, за да го подготви за бъдещето му поприще, да укрепи духа му, след като тялото му бе вече достатъчно укрепнало. Предложиха му няколко много учени мъже от Тесалия, от Пелопонес, дори от Крит, но той се спря на препоръчания му от Антипатър ученик на Платон по име Аристотел от град Стагира в Халкидика. Имал философска школа в град Митилена на остров Лесбос и се бил вече доста прославил освен като философ и като естествоизпитател. Баща му Никомах бил по едно време придворен лекар на Филиповия баща Аминта III.

След като бе събрал твърде ласкави отзиви за него като учен и като патриот елин, върл противник на ахеменидския хегемонизъм, Антипатър му предложи от името на Филип Македонски да стане учител на първородния царски син. Философът не се колеба дълго, но постави условие: родният му град Стагира на Халкидическия полуостров да бъде възстановен, като на пръсналите се из околните градове негови жители бъдат построени нови жилища.

Щом се увери, че поставеното от него условие е изпълнено, Аристотел се озова в Пела, придружен от съпругата си Питияда и племенника си младия философ платоник Калистен. Но понеже атмосферата в двореца на Пела му се видя твърде неспокойна, помоли да му отредят друго жилище, недалеч от престолнината. Тогава цар Филип, който много разчиташе на неговата

помощ при възпитаването и обучението на Александър, му предложи летния си дворец в градчето Миеза сред гората Нимфей отвъд река Халиакмон в подножието на планината Бермион. Заедно с Александър там щяха да бъдат възпитавани от Аристотел при помощта на Калистен: Хефестион, Птолемей, Харпал и Еригий.

По онова време, въпреки че беше вече надхвърлил четиридесетте, Аристотел не се беше още прославил като създател на философско учение, което приема света такъв, какъвто изглежда, а не като превъплъщение на непостижимия напълно за човешкия ум свят на идеите, както учеше неговият учител Платон. Тогава той още търсеше своя път и не беше напълно скъсал с платонизма. Племенникът му Калистен от град Олинт, който щеше да го подпомага при обучението на поверените му възпитаници, бе двойно по-млад от него, но за разлика от сродника си се държеше доста надменно и непрекъснато подчертаваше, че е елин, тоест свободен човек.

— Когато човек е елин, когато се е родил свободен — казваше неведнъж той, — няма нужда да бъде нито цар, нито архонт, за да върши велики дела.

— Но и лакедемонците са елини — възразяваше му Александър спокойно, — а имат царе, следователно те не са свободни хора!

— Те са свободно родени, но още не са станали съвършени елини — явно смутен отвърщаше Калистен.

— Следователно — продължаваше Александър — съвършените елини могат да станат несъвършени, щом изгубят свободата си, щом от свободни хора бъдат превърнати в роби.

— Така е — съгласяваше се накрая Калистен, макар дълбоко в себе си да негодуваше, но понеже Александър беше царски син, а той негов възпитател, не смееше да му възрази грубо, още повече, след като Аристотел, който познаваше неговия невъздържан нрав, го беше предупредил да бъде внимателен.

Течеше третата година на сто и деветата олимпиада, когато Аристотел се отдалечи с учениците си в Миеза. Бяха му осигурени всички удобства. Както дворецът, така и околността, дето полският пейзаж се преливаше с планински, дето освен естествени насаждения имаше и изкуствени и дето човешката реч неусетно се прели-

ваше с тайнствения шепот на дъбравите и ветровете, предразполагаха към размисъл и съзерцание.

В началните месеци на заниманията с учениците си философът даде превес на свободните беседи, без да се ограничава по теми и по време, сякаш искаше да изпробва интересите на възпитаниците си и да провери възможностите им. По-късно от естествознание премина към география и от математика към медицина. Вечер при ясно време отправяше поглед към висините, като сочеше ту едно, ту друго съзвездие. Тогава го чуваха да говори за неща, за които никои друг преди него не им бе говорил.

През втората година премина към поезия и към история. Разгледа „Илиада“ и „Одисея“, сетне спря вниманието на възпитаниците си върху драмите на Есхил и Софокъл, върху анализите на Херодот, препоръча им да четат „Анабасис“ и „Киропедия“ от Ксенофонт.

Александър бе направил впечатление на философа с пъргавия си ум и с жаждата си за знания още през първите седмици на заниманията в Миеза, но той не му обръщаше по-голямо внимание, отколкото на другарите му, за да не предизвика завист у тях. Едва през втората година на заниманията започна да го привлича по-силно към себе си. Тогава му подари един спретнат кодекс от пергаментови листи, съдържащ грижлив препис на „Илиада“.

С тази книга Александър не се раздели до края на живота си. Носеше я със себе си по време на всичките си походи. Почти всяка вечер преди да заспи, макар уморен, а понякога и ранен, прочиташе по няколко страници от нея, сетне я слагаше под възглавието до меча си. Омировият епос го вдъхновяваше за велики дела. Бе научил наизуст „Илиада“ и по-голямата част от „Одисея“.

Понеже Аристотел му бе дал велики примери на доблест и бе направил Ахил, Хектор и Аякс негови спътници, неведнъж Александър казваше: „Живея благодарение на Филип, но живея достойно благодарение на Аристотел“, защото цар Филип го създава като македонски по плът, а Аристотел като елин по дух.

Всяка дума на учителя бе за него въплътена истина. Не възприемаше само неговия възглед за различието между елини и неселини. Според Аристотел народите,

живущи на север от Елада, са мъжествени, но са неразумни и нямат отношение към изкуството. Те са свободни, но не умеят да властвуват над другите народи. Жителите на Азия пък имат усет за изкуство, но са лишени от смелост, поради това живеят като роби. И едните, и другите са варвари. Основаваше се на своя учител Платон, който бил казал в своя труд „Република“, че варварите всъщност не са свободни хора, че по природа те са роби, затова го съветваше да се отнася с елините като вожд на свободни хора, а с варварите като деспот. За едните да се грижи като за приятели и като за близки, а вторите да използва само като вещи, щом не желае да ги унижава като животни.

— Но аз съм македоненин, а не елин — възразяваше Александър.

— Ти си македоненин само по плът, но по дух си елин — отговаряше Аристотел. — Следователно ти си престанал да бъдеш вече варварин, но още не си станал напълно елин. Ще станеш елин, когато престанеш да гледаш на елините с поглед на завоевател. . .

Този възглед на Аристотел, както и дълбокото му убеждение, че полисната система е най-добрата форма на управление, понеже се основава върху принципа на самоопределението, дълбоко го възмущаваша и големият човек тогава започваше да му се струва ограничен. Все пак в ожесточени спорове с него избягваше да влиза, за да не изгуби благоволенията му, а за него то бе благодатен извор не само на знания, но и на мъдрост.

През третата година занятията в Миеза бяха посветени на отношението на човека към себеподобните, на добродетелите като смисъл на живота, на етиката. Но добри дела без подтик към добротворство не са възможни, а подтик към добротворство може да бъде създаден, когато демонът в душата на човека бъде овладян.

Преди да премине към задълженията на властелина, Аристотел изясни задълженията на военачалника. Добро и зло в неговата дейност се преплитат, понеже често му се налага да извърши не добро, а онова, което е необходимо, за да бъде осигурена победа. По тази причина като мярка за делата на военачалника се прилагат изискванията на воинската доблест, а в нейно име

се налага едни блага да бъдат пожертвувани, за да бъдат изтръгнати други, по-големи и по-важни.

Онова, което важи за военачалника — продължаваше Аристотел, в още по-висока степен важи за властелина, за царя, защото царят е военачалник на военачалниците. По тази причина спрямо делата му трябва да бъде прилагана друга, по-широка мярка, защото, когато по негова заповед загиват стотици, осигурява се живот на хиляди. Но тази преценка може да бъде както вярна, така и погрешна, защото отговорността на властелина е несравнено по-голяма от отговорността на военачалника. И често властелинът е принуден да поправя грешките на военачалниците си. Но идват други моменти, когато властелинът трябва да се обрече на саможертва, за да поддържа духа на подчинените си и да даде велик пример.

И той им разказа за пожертвувателността на спартанския цар Леонид I, завзел през 480 година пр. н. е. с триста души спартанци теснината на Термопилите и задържал хилядната армия на персите и не само отговорил на тяхната заповед: „Предайте си оръжието!“ с дръзките думи: „Елате го вземете“, но когато предателят Ефиалт превел врага през една планинска пътека и той се озовал в гръб на бранителите на прохода, очаквайки жестоката му разправа, позовал съратниците си на последна оскъдна войнишка вечеря с думите: „Тази вечер ние ще вечеряме при Плутон!“

Настъпващата бавно пролет на 341-та година пр. н. е. изпълваше сърцето на Филип Македонски с досада. Кога най-сетне пътищата щяха да изсъхнат и разляните нашироко води на реките да се приберат в коритата си? Всичко беше вече отдавна приготвено за поход, а времето още не благоприятствуваше. Ударил беше вече часът прогнилата отвътре сграда на Одриското царство да бъде съборена и ако не цяла Тракия до Истрос, поне по-значителната част от нея до Хем и до брега на Евксински понт да бъде присъединена към Македония.

Най-сетне небето се проясни и командваните лично от цар Филип II войски се насочиха през Аксий към Стримон. Преминеха ли на десния бряг на Стримон, към тях щяха да се присъединят тежката конница, командвана от Антигон и хоплитите, ръководени от Ата-

ла. В очакване на похода те бяха съсредоточени на десния бряг на езерото Керкинида още през есента. Междувременно от разузнаване из Тракия се завърнаха и така наречените продроми, леките конници, командвани от Филота.

Когато настъпи месец дайсий и долината на река Нестос се покри с разноцветни злакове, нацъфтяха ябълките и кайсиите, цар Филип заповяда настъпление. Подножията на изпречилите се пред войските величествени планини отляво Дунакс и отдясно Родопи изпълниха сърцето му с глуха тревога, понеже из тях не се виждаха дебнещи движението на войсковите колони вражески отреди. Само нейде в далечината ще се мерне малоброен разезд, за да се скрие скоро от погледа. Последните одриски царе Керсеблепт и Амадок не му ли готвеха клопка, не си ли бяха поставили за цел да го увлекат навътре из дълбоките планински клисури, да ги заградят със засеки, а сетне да избият войскарите му от височините? Поради тази опасност раздели войските на няколко ешелона, един от тях насочи през така наречения по-късно Клисурски проход, втори през Аврамовската седловина и трети по Стара река към Хеброс, за да ги съедини долу в равнината при Трихълмието.

Когато се озова пред величествените каменни грамади, застанали сякаш на вечна стража сред обширното тракийско поле, реши недалеч от Хеброс да положи основите на нов град и да го нарече Филипопол в своя чест. Аристандър, който и тук го придружаваше, както винаги мълчалив и замислен, го посъветва преди да положи основния камък на града да направи въздаяние и да принесе в жертва бик в чест на Зевс.

— Защо в чест на Зевс, а не на Дрейпатир, на върховния македонски бог, и защо бик, а не тачения от моите предшественици аргеадски царе козел? — възрази Филип.

— Имената са различни — обясни скромно Аристандър, — но божествата са едни и същи. Дрейпатир е само друго име на Зевс, а Зевс друго име на Дрейпатир. Важно е жертвата да бъде угодна и божеството да благослови начинанието.

Тези думи стреснаха македонския венценосец и той се разпореди да бъдат издигнати два жертвеника и на

единия да бъде принесен в жертва на Дрейпатир козел, а на другия в жертва на Зевс бик.

Понеже разчиташе на миролюбието на околните тракийски племена, остави малоброен гарнизон в новосновения град, даде указание къде да бъде издигната крепостна стена, по какъв начин да бъдат привлечени заселници и заповяда поход на североизток. Пред един от проходите на Средна гора, там, дето се сплитат притоците на реката, наречена по-късно Съзлийка, основа нова македонска колония и я нарече по името на един от старите македонски градове Бероя.

Когато се озова пред източните низки разклонения на Хем, раздели войските си на две половини. Начело на едната постави Антигон, а другата възглави лично. Командваната от Антигон колона трябваше да премине отвъд планината, да се спусне към морския бряг и да завладее елинската колония Одесос, а командваната лично от него колона, при сътрудничеството на братовчед му Атала, да се насочи по река Тонзос към Ускудама, престолнината на издъхващото Одриско царство, да я завладее, а сетне да свърне към Понт Евксински и да сложи ръка върху елинските колонии Месамбрия и Аполония.

Приближаването след двадесетина дни на предвожданияте от него войски към Ускудама не предизвика особено раздвижване в околността. Зачестиха само грабежите. Вместо денем извършвани бяха нападения само нощем. Крадяха се коне и хранителни припаси, рядко оръжие и това свидетелствуваше красноречиво за настъпилото разложение. Вред царуваше запустение и разруха, но крепостните стени и порти на Ускудама продължаваха да бъдат неодолими, макар ясно да личеше, че ги охраняват малко на брой и недостатъчно въоръжени войскари.

След като огледа стените, цар Филип реши, че ще превземе Ускудама само ако се съюзи с глада. Нареди да бъдат прибрани всички хранителни запаси от околността и натирен както едрият, така и дребният добитък. Устрои под стените на крепостта в продължение на една седмица пиршества отначало на войската, а сетне и на примъкналото се към нея околно население. За парче печено месо от собствения им доскоро добитък селяните от околността се отплащаха с кра-

тери гъсто вино от дълбоко заровените в земята кюпове.

Съблазънта скоро даде резултат. Призори една от страничните врати на крепостта бе открехната от изгладнели до смърт войскари. Някои от тях бяха тъй гладни, та залитаха. Едни се нахвърлиха върху останките от печено месо, други на коравия пшеничен хляб, трети на недопитите бокали с гъсто, неразредено вино.

Шепотът им скоро премина във викове и разпавии. Заспалите край зъберите от изтощение стражи се разбудиха, чуха се викове, задрънча оръжие и докато се разбере какво става, разнесе се командата на Атала, хоплитите нарамиха сарисите си, а щитоносците изтеглиха мечове, нахлуха в крепостта, разтвориха главната крепостна порта и когато се разсъмна, слънчевите лъчи се смесиха с огнените езици на първите пожари. В настъпилата суматоха цар Керсеблепт не успя да избяга, бе заловен и отведен при цар Филип.

Любезно усмихнат, както винаги, за голямо учудване на Атала той върна меча на Керсеблепт, после заповяда да го отведат в тронната зала, да поставят на главата му захвърлената диадема и да го настанят на трона. Сетне приближи и не дотам любезно му направи знак да стане, да свали диадемата от главата си и да му я подаде. Като украси с нея челото си, цар Филип седна на трона и отново се усмихна. Чува се ликуващи викове. С това на детронирането на Керсеблепт бе дадена законна форма.

Когато научи за нерадостната участ на Ускудама, еклесията на град Аполония взе решение да предаде колонията на цар Филип, но архонтът и стратегът на Месамбрия решиха да се съпротивляват. За да запази силите на войската си, след като прецени рисковете и жертвите, цар Филип отложи превземането на Месамбрия за по-късно.

Назначи военен ръководител на Ускудама, заповяда останките от одриските отреди да бъдат разоръжени, някои от одриските военачалници от елински произход прие на служба, други прогони отвъд Тонзос и бързо се насочи начело на войските си на север към Одесос.

Антигон междуременно бе успял да завладее крепостта, след като бе прекъснал водопроводите и бе успял да подпали по-голямата част от корабите на про-

славената доскоро елинска колония, но се страхуваше да не бъде нападнат от скитите. Тяхното царство започваше на север от хълмистата равнина, покрита с дълбоки гори, достигаше не само до Истрос, но продължаваше отвъд него и де бе краят му, не знаеше никой.

Да влезе в бой със скитите не значеше друго, освен да отвори неизцерима рана в тялото си. Цар Филип имаше за ръководно правило да удря там, докъдето ръката му достига. Затова, след като изпрати подаръци на Атий, престарелия цар на скитите, той го увери в решението си да се задоволи само със завладените досега елински колонии по брега на Понт Евксински и в бъдеще да не преминава отвъд северните склонове на Хем. Това уверение допадна на цар Атий и той пожела да се срещне с македонския цар и да се разбере добре с него.

Макар да приближаваше деветдесетте, цар Атий имаше величествена осанка, беше гръмогласен и още яздеше отлично. След като размениха дълбоки поклони, двамата царе седнаха един срещу друг и по старинния скитски обичай напиха от две страни кратер с вино, но понеже Атий остави виното да потече по брадата му към косматите му гърди, това направи и цар Филип.

Уговорено бе македонският цар да се притече в помощ на скитите, ако елините ги нападнат по море и се опитат да нахлуят във владенията им отвъд ръкавите на Истрос, а от своя страна цар Атий да подпомогне македоните, когато цар Филип нападне елинската колония Бизантион в Херсонес, която бе трън в очите както на единия, така и другия. След като сключеният договор бе скрепен с размяната на личното оръжие на двамата царе, македонската войска се насочи на запад, за да се завърне в родината си.

Вестта за похода на цар Филип в Тракия, за нанесения смъртоносен удар в сърцето на Одриското царство и за завладяването на една от най-старите и най-богатите елински колонии по брега на Понт Евксински бе посрещната твърде тревожно в Атина. Тя даде повод за нови нападки на Демостен против Филип Македонски, за трета негова филипика. В нея прославеният атински оратор препоръчваше на атиняните не само да организират противодействие срещу зачестили-

те нападения на атински колонии от страна на македонците, но и да нападнат Македония, да пренесат войната на нейна територия.

„Защото ние имаме много естествени предимства — опитваше се да убеди съгражданите си Демостен — за водене на война при условие, мъже атински, че желаем да изпълним дълга си. Природата на неговата страна ни позволява да извършим нападения на много места и да нанесем поражения, а също и много други предимства. Неприятелят е по-опитен от нас в близък бой. Не е достатъчно да разбираме това и да се отбраняваме срещу Филип с войска, но трябва също с душа и сърце да мразите ораторите, които говорят пред вас в полза на Филип, като съзнават, че не е възможно да победите външните врагове, ако преди това не накажете техните сътрудници вътре в града ни...“

Когато през 340-та година пр. н. е. Александър Македонски навърши шестнадесет години, настъпи часът на раздялата с любимия учител. След като го съпроводи до пристана на град Терми, отдето една от новите македонски триери, построени в корабостроителницата край град Амфипол, го отведе заедно със съпругата му Питиада в Атина, съучениците и съратниците на Александър, възмъжали и добре подготвени за новите си поприща, се прибраха в Пела. По-скоро като техен наставник, отколкото като другар, Аристотел бе оставил в Пела племенника си Калистен. До него трябваше да се допитват, когато срещаша затруднения, а от своя страна Калистен винаги можеше да разчита на Александровата помощ.

С напускането на Миеза и на Македония връзката между любимия учител и най-близкия му ученик Александър не се прекрати. Поддържаха я разменените между тях писма. Макар да срещаше трудности по пътя си, като създател на нова философска школа и в усилието си да преутвърди философията като всенаука за непосредствено възприемане от човека на заобикалящия го свят, понеже противникът му Ксенократ се бе провъзгласил за продължител на делото на общия им учител Платон и го бе изместил от Ликея, Аристотел намираще понякога утеха да чете и да отговаря на писмата на любимия си ученик в Миеза. И мяркащото

му се тогава като в просъница ведро небе над гората Нимфея внасяше в духа му успокоение.

Шестнадесетгодишен, по средата на жизнения си път както по външен вид, така и по характер, Александър Македонски вече проявяваше ония черти, посредством които образът му се запечатва по-късно в паметта на поколенията. Длетото на скулптора Лисип от Пелопонес може би най-правдоподобно го е изобразило като богоподобен земен човек, като галеник на съдбата, надарен толкова с разнообразни способности, колкото и с неотразимо очарование. Но не винаги постъпките му съответствуваха на прекрасния му лик. Твърде често внушенията на честолюбieto вземаха връх над благородните пориви и неведнъж гневът помиташе завоеванията на добротворството. В стремежа си да върви напред, да постигне поставената цел той не познаваше среден път.

Върху живота в двореца на Пела цар Филип беше наложил изискванията на суровия войнишки живот. Времето се измерваше от един поход до друг и както преди — по израза на царица Олимпияда, — той или замисляше някъде, или се завръщаше отнякъде. Разнообразие внасяха само шумните пирове по повод на по-значителни победи или завоевания. Но нито пировете, нито първите любовни вълнения, на които с юношеска страст вече се отдаваха връстниците му, влечаха Александър. По-голяма радост му доставяха надпрепускванията и скачките, а също и походите на коне с връстниците му из околните долини и възвишения. При тези походи, внезапно увлечен от необясним порив, той се впускаше на галоп далече пред другарите си, сетне Буцефал, с който не се разделяше, го извеждаше на някоя стръмина пред широк простор и като вперваше поглед напред, в душата му се пробуждаше стремеж към далечния свят, да го завладее, след като се срази с незнайни десетократно по-силни от него врагове.

Прекараните в Миеза три години не бяха изстудили пламенната любов на майка му към него. През това време тя го виждаше за кратко по време на отпуските в Пела, но тези краткотрайни срещи още повече разпалваха любовта ѝ към него. Копнееше да бъде неразделно с него поне през годините на възмъжаването му, докато не бе тръгнал на дълги походи с баща си, по-

неже усещаше, че суровият войнишки живот ще ѝ го отнеме.

За да подготви всестранно сина си за бъдещото му поприще, цар Филип възложи на Антипатър да го привлича при разрешаването на някои въпроси и при осъществяването на някои нови почини, свързани с реда в двореца, с благоустройството на престолнината или с уреждането на държавните финанси. По тази причина Александър се сближи с Харес, организатора на тържествата, на приемите и изобщо на реда в двореца, с главния архитект Динократ, с дворцовия ковчезник Симия и с придворния художник Апелис, но макар да се справяше успешно с възложените му задачи, тази дейност не му допадна и не го увлече. Погледът му, както и преди, продължаваше да бъде насочен към далечния незнаен свят...

Макар войната между Македония и Атина да беше обявена, военните действия не бяха започнали. Това даде основание на Александър Македонски да пожелае да вземе участие заедно с Хефестион в 110-та Олимпиада в Елада при надбягването с колесници. Бяха изминали повече от сто и двадесет години, когато така наречените елинодоки, организаторите на игрите, едва се бяха съгласили да допуснат до състезанията неговия велик прадед Александър I Филелин под предлог, че бил варварин, а не елин. Затова на въпроса като какъв желае да участва в състезанията, отговори кратко и рязко: „Като цар“. Поради този дързък отговор ръководителите на надбягванията с колесници му отредиха най-буйните коне, но при все това той излезе победител, понеже успя още при първия рунд да ги подчини на волята си.

Когато в началото на лятото на същата тази 340 година пр. н. е. Филип Македонски предприе нов поход на изток към Херсонес, остави в Пела първенеца си за свой заместник под наблюдението на Антипатър. И за да подчертае доверието си към него, сне от пръста си тежкия златен пръстен с държавния печат, без да каже нещо, го надяна на безименния пръст на дясната му ръка.

Макар да беше едноок, както беше казал Демостен, Филип Македонски виждаше далече. Нямаше съмнение, рано или късно предвожданияте от него войски щяха

да влязат в стълкновение с войските на ахеменидите, за да ги прогонят от бреговете в дълбините на Анатолия, а от Анатолия го разделяха протоците от двете страни на Пропонтида — от югозапад Хелеспонт и от североизток Босфор. По бреговете и на двата полуострова, и на двата моста към Анатолия бяха разсеяни укрепени елински колонии. Необходимо бе, преди да се опита да премине отвъд, когато удари уреченият час, да ги превземе и обезвреди съвременно.

Но да предприеме поход на изток към Херсонес цар Филип имаше и друго, не по-малко сериозно основание. Чрез Перинт и Бизантион Атина се снабдяваше по море със зърнени храни от Понтийските степи, задоволяваше не само своите нужди, но излишъците разменяше срещу жълтия метал със съседните си градове-държави. Да превземе Перинт и Бизантион не значеше ли да върже и двете ръце на коварната Атина?

Насочи се първо към Перинт на нос Адар и го обсади по суша и по море, но се натъкна не само на отчаяна съпротива, но и на твърде яки крепостни стени. За пръв път употреби катапулти и тарани с медни глави, но когато беше близо до победата, на перинтени дойде помощ по море от две страни — от югозапад ескадра от елински триери със свежи сили, а от североизток островърхи персийски кораби. След като воините и от едните, и от другите слязоха на брега и разстроиха бойния му ред, принуди се да отстъпи, но се насочи не на запад, а на изток към Бизантион. Сетне научи, че персийска помощ издействувал Демостен, като за тази цел се бил отправил бързо по море към Лариса на анатолийския бряг, дето се срещнал с Набарзан, началника на ахеменидските охранителни войски в Анатолия.

Успех Филип Македонски не отбеляза и при обсадата на Бизантион, на богатата атинска колония на западния бряг на Боспора — протока между Пропонтида и Понт Евксински. Понеже очакваше и тук бранителите да бъдат подпомогнати по море, изпрати вестносец до скитския цар Атий да му окаже незабавно помощ с хора и припаси, като заедно с това обсади атинската колония Месамбрия, но пратениците се върнаха с празни ръце: цар Атий им бе заявил, че поради

войната си със савроматите и готите не може да окаже на цар Филип каквато и да било помощ.

Не му оставаше нищо друго освен да се довери на собствените си сили, на дръзновението на верните си воини. Но докато яките стени на Бизантион и стрелите на многобройните му бранители задържаха устрема им, в гръб му нанесоха удар и го принудиха да даде заповед за отстъпление появилите се атински ескадри с отлично въоръжени бойци. Атина вече се готвеше за бран и внушенията на Демостен вече бяха дали резултат. Да влезе в бой с бойците от експедиционния корпус значеше да даде излишни жертви, а освен това не беше сигурен дали в разгара на боя няма да го ударят в гръб и ахеменидски стрелци.

Очевидно при съществуващото разположение на силите Перинт и Бизантион не могат да бъдат завладени. Реши да изчака и междувременно да накаже цар Атий за коварството му. Но вече бе настъпила есен и пътищата се бяха вече разкаляли, а походът на север без осигурено снабдяване беше рискован. Настани част от войските си в крепостта Ускудама и част в македонските колонии по егейския бряг Абдера и Маронея. Същевременно изпрати вест в Пела, щом пукне пролет, син му Александър начело на отред резервни пехотинци и конници да се озове при него в крепостта Ускудама.

Докато Филип Македонски още снемаше обсадата на Перинт, възстановяваше бойния си ред и подготвяше поход към Бизантион, началникът на граничната македонска охрана край горните течения на Стримон и Нестос по бърз вестonosец изпрати донесение в Пела за организирано масово нападение от войнственото тракийско племе меди, обитаващо южните склонове на планината Дунакс. Парменион, Антигон, Филота, Пердика и Клит бяха заминали с войските, предвождани от царя на изток, на Атала бе възложено да наблюдава границата с Илирия, а на Полисперхонт и Леонат — Коринтския провлак.

При това разположение на силите с подобна задача Антипатър не би могъл да се нагърби, понеже ръководеше държавните дела в престолнината. Би могъл да я възложи на Кен или на Еригий, оставени в негово разположение като командири на резервните контингенти,

но докато още размисляше по какъв път да тръгне, Александър решително заяви, че с тази задача ще се заеме лично той. Организира с трескава бързина наказателен отред от конници и пехотинци, като предпочете леко пред тежко въоръжените, защото медителните имаха укрепления, нито разполагаха с тежко въоръжение.

Взе за най-близък съратник Евмен и бързо потегли на север. Реши да удари неприятеля в гръб в източните склонове на планина Орбел, затова се насочи по долината на Стримон към прохода Предела, премина го и тръгна по долината на Нестос. Медите очакваха македонците от юг, затова не охраняваха тила си. Нападнати в тил един ден на разсъмване с конница, когато още спяха по бърдата и рудините край долното течение на Нестос, те се разбягаха по всички страни, внесоха паника в редиците на главните си сили, част от тях потърсиха спасение в дебрите на Орбел, друга част се опита да си пробие път към полите на Дунакс, но бе прегазена от конници, докато трета, след като потърси спасение във водите на Нестос, стана жертва или на бързото течение, или на стрелите и късите копия на македонските педзайтери.

Долината на Нестос се покри с трупове, но тази развръзка не задоволи Александър. Той нито разгромяваше достоен противник, нито завоюваше нови земи, нито би могъл да използва като роби за някаква сваятна работа заловените като пленници меди. Като разбра недоволството му, Евмен му внуши да разруши Запара, главния град на медите отвъд Стримон, и там, дето река Аспрей се влива в Стримон, да издигне нов град и в своя чест да го нарече Александриопол. . .

Толкова дълга, толкова мъчителна зима Филип Македонски никога не бе преживявал. Нито зимните походи из Източна Тракия, нито зимното ловуване, нито веселите пирове вечер успяваха да го развлекат и да разсеят мрачното му настроение, понеже в очакване на пролетта той броеше дните.

Най-сетне изтече месец ксандикос и настъпи дългоочакваният месец артемисий на година 339 пр. н. е. Когато топлият южен вятър разви пъпките в листи и започна да ръси с цвят плодните дървета, той даде заповед да започне дългоочакваният поход на север.

Междувременно в Ускудама пристигна и Александър начело на резервни отреди педзайтери и хоплити.

„Войната е не само рисковано, но и скъпо предприятие“ — мислеше си цар Филип, докато Александър му разказваше за стълкновението си с медите. Царят отиваше на север не толкова да накаже цар Атий за неизпълнение на поетото задължение, колкото да сложи ръка на натрупаното от него злато. Той очакваше да влезе не след дълго във война с Атина, а тази война щеше да му струва скъпо, твърде скъпо.

С Атий беше сключил договор за мир и за взаимопомощ. Наистина скитският цар го беше нарушил, но враждебни действия против него не беше предприел, но въпреки това, като се облегна на мощната македонска колония-крепост Одесос, той прекрачи с огромна войска южната граница на царството му.

На граничната стража заяви, че друго намерение няма, освен да постави статуята на Херакъл там, дето Истрос се разклонява на три ръкава преди да се насочи към морето. Води и сина си и, понеже скитският цар е много стар и преки наследници няма, желае да му го остави като наследник на престола и по този начин приятелството между двамата още повече да бъде затегнато.

Отговорът на Атий последва не след дълго: нека цар Филип му изпрати статуята на Херакъл, той сам ще я постави там, дето трябва, и ще нареди да я пазят, а ако се опита сам да я постави, статуята ще бъде превърната в стрели, а сетне те ще бъдат изстреляни срещу всеки, който се опита да навлезе в скитската земя без негово съгласие. Той има много жени и от тях много деца и най-достойната негова мъжка рожба ще му стане наследник.

Този отговор даде основание на Филип да заповяда настъпление, още повече, че особен отпор от страна на скитите не очакваше, защото значителна част от тях вече се сражаваха с нахлули от север савромати, подпомагани от гети.

При все това Атий застана начело на немногброен конен отред и смело се понесе върху аленочервен жребец на юг. Цар Филип заповяда да го допуснат близо до него, като обградят отреда му. Когато Атий зърна македонския властелин сред група военачалници, на-

сочи коня си на галоп към него, сетне на няколко раз-
крача го закова на място, извади от пояса си личния
кинжал на цар Филип, даден му в залог за вярност
при сключването на договора за мир и взаимопомощ,
и с презрителен жест го хвърли пред краката на него-
вия кон. Същото направи и цар Филип.

Сражението се разрази незабавно при явно надмощие
на македоните. Когато една стрела се заби в кожената
ризница на скитския цар, ръката му изтърва обнаже-
ния меч и той се повали мъртъв на земята. Оцелелите
негови воини напуснаха полесражението и с тревожни
викове се понесоха върху конете си на север.

След като се разпреди мъртвият скитски цар да
бъде достойно погребан, цар Филип заповяда войските
да нахлуят в скитските селища и внимателно да ги
претърсят, но злато никъде не бе намерено. Скитите
криеха плячката си от злато и други ценности в край-
морските пещери отвъд Истрос. Тогава разярен, цар
Филип заповяда на войскарите си да отвлекат всички
млади скитски жени и децата до десетгодишна въз-
раст. Част от тях щеше да продаде и част от тях да
отведе в Пела като роби. Разпреди се също да бъдат
отведени и табуните кобили, пръснати из равнината.
Бе време на разгон и заловените кобили предизвикаха
необуздало сътресение сред македонските ездитни коне,
но цар Филип не се отказа от идеята си да ги отведе
като военна плячка, още повече, че Александър висо-
ко оцени тяхната раса.

Време беше да върне в родината им войскарите и
военачалниците, уморени от походите и битките през
есента, зимата и пролетта. В началото на месец дайсий
премина в Мизия и когато достигна долното течение
на река Ескус, спусна се на юг по неговата долина,
но в един на проходите на Хем го връхлетяха трибали,
нахвърлиха се върху табуните кобили, следващи обоза,
попаднаха на пленените скитски жени и деца и се опи-
таха да отвлекат част от тях.

Завърза се люта битка. Хоризонтът се замрежи от
стрели. Понесоха се викове, закани, проклетия, вопли
и плачове. Една стрела се заби в дясното бедро на
цар Филип и му причини дълбока рана. Рукна обил-
на кръв. Изгуби равновесие и политна да падне. Тога-
ва го връхлетяха с обнажени мечове двама разярени

трибали на коне и ако Александър не бе му се притекъл незабавно в помощ, щяха да го съсекат. Синът му не само изби мечовете от ръцете им, но им нанесе и смъртоносни рани.

Когато боят стихна и оцелелите трибали бяха прогонени, превързаха раната на царя, но поразеното сухожилие наруши правилното движение на крака. Раната зарасна, но той започна да куца и този недостатък нито един лекар не можа да отстрани до края на живота му.

Филип Македонски се завърна в Пела без настроение. Настроението му още повече се влоши, когато научи за произнесената нова реч против него от Демостен в Атинската еклесия. Демостен вече открито насъскваше атиняните да обявят най-сетне война на Македония.

Търпението му се изчерпваше. Докога най-сетне атиняните щяха да гледат на него като на размирник и грабител? Не схващаха ли трагичното си положение, не им ли беше известно за струпаните оттатък Хелеспонт персийски войски, за закотвените край пристаните в западните градове на Анатолия десетки персийски кораби, очакващи всеки момент заповед за завладяването на островите из архипелага, а може би и на Пелопонес?

Нареди да се озоват в отпочивалнята му Антипатър, Александър, Евмен, Еригий и Неарх. Всички те не само говореха, но знаеха и да пишат по елински. Да говори и да се изразява писмено по елински умееше и самият той, но те му бяха необходими не само като сътрудници, но и като свидетели. Ударил бе часът да чуят в Атина неговата дума. Да се оправдава или да обвинява? Правото беше повече на негова, отколкото на тяхна страна, защото докато той действуваше колкото в македонска, толкова и в елинска полза, те само говореха, говореха и губеха. И губеха не само понеже не умееха да си служат с оръжието, но и защото не изпълняваха честно поетите задължения.

„И така — пишеше под негова диктовка Александър, — ето към що се свеждат оплакванията ми. Понеже вие нападате първи и като използвате моята съержаност, проявявате към мене все по-голяма враждебност, освен това се стараете с всички възможни средства да причинявате вреди, то аз с пълно право ще се защитавам от вас и като привличам боговете за свиде-

тели, ще разреши нашия спор със силата на оръжието.“

На другия ден Антипатър, придружен от Симия и от Демад, и тримата наметнати с бели посреднически тоги и без оръжие, се насочи на бързоходна триера към Атина, предаде посланието на цар Филип на архонта в булевтериона и без да чака отговор, привечер се отправи към Терми.

Вестта за обявената от цар Филип война на Атина се разнесе мълниеносно из града и внесе дълбок смут в душите на атиняните. Да успокои съгражданите си на другия ден в еклесията произнесе нова реч Демостен. Като призна храбростта на македонския цар и че от неприятелите на родината си той е получил рани по цялото си тяло, Демостен се опита не само да успокои съгражданите си, но и да мобилизира духовете им, за да устоят с достойнство на задаващата се буря.

„Та мирът -- каза Демостен в тази своя реч, — който склучи с нас Филип, беше всъщност не мир, а само отлагане на войната. Сега за всички това е съвизидно... Но вие не трябва да се страхувате от неговите сили, нито да изпадате в малодушие, като се опълчвате против него. Напротив, трябва и воините, и оръжието, и корабите, и казано накратко, изобщо всичко, без да се щади, да се обрече на войната...“

Беше ли убеден Демостен във възможен обрат в съзнанието на съгражданите си или изпълняваше роля само на утешител и можеше ли Атина в оня момент да бъде равностоен противник на Македония? На тези два въпроса не след дълго убедителен отговор дава времето. Но както едната, така и другата страна започна да се готви за решителна схватка, за война. И докато атиняните разчитаха на двойно по-големия си флот, македонците се уповаваха, освен на оръжието, и на подкрепата на родната си земя. Векове наред те я пояха с кръвта и с потта си, а тя ги възнаграждаваше с щедрите си дарове. Щяха да кръстосат оръжие два народа с различна отхрана и с различен поглед за света. Кой от тях щеше да победи?

Глава втора

ЗАКАЛЯВАНЕ НА МЕЧА

Въпреки неуспеха на македоните при Перинт и Бизантион, намерението на Филип Македонски да завладее най-значителните елински колонии по егейския бряг и след това да проникне колкото може по-далече на юг в метрополията, ставаше все по-очевидно дори за крайните скептици в Атина.

Като използва създаденото отново неблагоприятно отношение към македоните поради опасност от война, Демостен побърза, преди да изтече втората година на 110-та Олимпиада, да сключи отбранителен съюз и да привлече на страната на Атина Евбея, Мегара, Коринт, Ахея, Акарнания, Левкида и Кокира. Уговорено бе съюзът да осигури на първо време четири хиляди души редовна войска, десет хиляди наемници, три хиляди конника и сто триери.

Когато през пролетта на следващата 339 година пр. н. е. с послание, изпратено по Антипатър, за да не бъде изпреварен, цар Филип обяви война на Атина, престижът на Демостен извънредно много нарасна в очите на съгражданите му, тъй като беше предвидил опасността, но при все това оръжията още не бяха кръстосани, защото и двете страни очакваха настъпването на благоприятен момент, а осъзнато това македонският цар почти никога не влизаше във война без конкретен повод. Колкото беше неудържим, когато имаше повод, толкова повече търпеливо изчакваше, когато подходящ повод още нямаше.

Подходящ повод да проникне още по-навътре в Елада скоро му създаде пламналата през същата 339 година пр. н. е. „втора свещена война“ поради посегателствата на Амфиса върху привилегиите на Аполоновия

храм в Делфи. Продължилата повече от десет години „първа свещена война“ между Тива, Локрида и Тесалия против Фокида, след разрушаването на Фокида през 346 година пр. н. е. от македоните, осигури място на Македония в делфийската амфиктиония и по този начин, макар косвено, я включи в семейството на елинските полисни държави.

Бяха изминали оттогава седем години. Случаят с Фокида беше сякаш забравен и Амфиса тръгна по нейния път. Срещу новото посегателство върху свещените права на Аполоновия храм в Делфи трябваше да се противодействува бързо и енергично. Синедрионът на делфийската амфиктиония се събра на съвещание, но преди да бъде взето решение за обявяването на „свещена война“ на нарушителя, представителят на Македония Антипатър предложи Фокида да бъде възстановена като пълноправен член на амфиктионията, понеже след наложеното ѝ наказание не се бе провинила в нищо.

Предложението бе гласувано и прието, но когато на свой ред представителят на Атина предложи амфиктионията да натовари някой свой член да потърси от Амфиса възмездие за погазените права на Аполоновия храм и за разграбването на земите му, нито един от представителите не се реши да предложи било своята, било друга някоя полисна държава за изпълнител на решението.

Тогава се случи нещо неочаквано. Представителят на току-що приетата отново за член на амфиктионията Фокида стана и предложи за изпълнител на наложената над Амфиса санкция Македония. Есхин подкрепи предложението, Демостен се противопостави — и двамата се изказаха като представители на Атина, — но мнозинство го одобри. Антипатър направи кисело лице и видимо недоволен гласува „за“, но в душата си ликуваше, понеже това решение създаваше нови възможности за проникването на Македония на юг.

Да бъде преодоляна и най-отчаяната съпротива на Амфиса не бе необходимо особено силно противодействие, но въпреки това цар Филип се насочи на юг през Тесалия с многобройна отлично въоръжена войска, без да пропусне да прибави към нея и обсадни машини. Предвождаха я едни от най-опитните му военачалници

от средното и младото поколение начело с Антигон, Атала, Филота, Пердика, Кен, Клит и Полисперхонт.

До цар Филип отдясно яхаше Александър, а отляво в бяла тога Аристандър и това придаваше на похода тайнствен смисъл. Парменион беше изпратен начело на няколко таксиса хоплити в град Филипи, за да охранява както корабостроителницата в Амфипол, така и пангейските рудници, а Мелеагър и Леонат начело на леко въоръжени отреди — към границата на Македония с Илирия. Разположението на силите подсказваше, че освен наказание на Амфиса цар Филип преследва и други цели, но какви точно знаеше само той, а може би и Антипатър, на когото той бе поръчал да подготви нов контингент от бойци и коне, за да бъдат пратени на юг, когато му нареди.

Докато македонски войски шетаха в Източна Тракия и в Скития през изтеклата 340 година пр. н. е., тиванците нападнаха малобройния македонски отред, отбраняващ крепостта Ника край Термопилите, победиха го и завладяха прохода, но успех при разгромяването на македонските отреди край Малийския залив не отбелязаха. Тяхното внушително присъствие там даде възможност на цар Филип при похода си на юг да осигури тила си и да продължи с по-голяма сигурност към Амфиса.

За почуда обаче както на Антигон и Атала, с които обмисляше предстоящите ходове, вместо да насочи войските на юг към Амфиса, Филип Македонски им даде направление на изток към Елатея. И понеже там никой не очакваше масирано нападение, градът бе превзет почти без съпротива.

— Елатея е взел на пътищата в Средна Елада — обясни той вечерта на военачалниците си неочаквания, но всъщност добре обмислен свой ход. — Елините са коварни хора — продължи развеселен, — не забравяйте това никога. Нали, Александре, Одисей е елин? — обърна се към сина си. И когато Александър потвърди това, продължи:

— Те ни канят като усмирители, а знае ли някой какво всъщност възнамеряват да правят, след като се счепкаме здраво с Амфиса? От Елатея излизат пътища към Беотида, Дорида, Фокида, Локрида и Атика, а от Атика през Мегара и Коринт чак до Епидавър и Боя.

Когато Елатея е в ръцете ни, завладяването и разгромяването на Амфиса не представлява никаква трудност!

Щом вестта за завладяването на Елатея от войските на цар Филип пристигна в Атина, избухна буря от негодувание. Атиняните се почувствуваха отново измамени. Врагът се бе озовал ненадейно чак до вратите им. В еклесията и по стъгдите на Атина се понесоха викове: „Война, война!“ По-нетърпеливите побързаха да наложат шлемове, да препашат мечове, да надянат ризници и наколенници.

„Беше привечер — описва по-късно Демостен в речта си „За венеца“ събитията, свързани със завладяването на Елатея, — когато пристигна пратеник и съобщи на пританите, че Елатея е превзета. Пританите веднага станаха от трапезата, разгониха търговците от бараките и извикаха тръбача. Градът зашумя, изпълнен с тревога. На другия ден още в зори съветът бе свикан на заседание в булевтериона, но преди да се пристъпи към разискване и да се вземе решение, народът се беше събрал на Пникса. И никой не излезе, когато глашатаят запита кой желае да говори. Макар да повтори поканата си няколко пъти, никой не ставаше, въпреки че присъствуваха всички стратегии и оратори, и отечеството зовеше оня, който трябваше да предложи средство за неговото спасение. Защото обичайният призив на глашатая справедливо се смята за глас на родината. Струва ми се, че при ония обстоятелства и в оня ден имаше нужда не само от един патриот или от някой богаташ, но от човек, който от самото начало е следил събитията, от човек, който вярно е пресметнал по какви причини и с каква цел Филип е направил всичко това. Защото оня, комуто това не е било известно, който от край време не е проникнал в плановете на Филип, той не би могъл да знае какво трябва да се предприеме и какъв съвет следва да се даде въпреки патриотизма и богатството си. През оня паметен ден такъв човек бях само аз и аз се изправих пред вас на трибуната и ви направих предложение. . .“

Може би. в оня момент само двама души са били наясно по какъв начин могат да се развият събитията в бъдеще: Демостен, от една страна, и Филип Македонски, от друга. Но докато Демостен беше уверен, че македоните назад няма да се върнат и че или ще под-

чинят на волята си Средна и Южна Елада, или ще престанат да бъдат вече страшилище за нея и след като бъдат разгромени, ще се приберат в старата си черупка, цар Филип, въпреки благоприятната стратегическа позиция, ясно преценяваше както изгодите, така и опасностите от създаденото положение.

Зимата приближаваше, а на юг липсваха добри условия за презимуване, както на хората, така и на конете. Настъплението към Амфиса и разгромяването на осъдения от амфикидонията град щеше да влоши още повече положението. Да бъде държана толкова дълго време многобройна армия в бездействие беше рисковано. Затова се разпреди половината от войската начело с Антигон да се изтегли през Тесалия в Южна Македония. Заедно с това се опита да развали съюза на Атина с Тива. Предложи на Тива изгодни условия, но нeмá успех.

Междувременно другата половина от македонската войска, след като се облегна още по-здраво върху Малийския залив, върху отвоюваната от тиванците крепост Ника в Термопилите и върху възела от пътища към Елатея, води с коалиционните атино-тивански войски няколко зимни сражения без особено значение. Обстановката остана непроменена до пролетта на 338 година пр. н. е.

С настъпването на пролетта Филип Македонски реши да действа, като съчетае силата с хитростта. Изпрати до Антипатър в Пела две писма с противоположни съдържания. Докато в едното от тях, занесено от Аристандър, преоблечен като софист-волнодумец, му нареждаше да бъдат готови за поход както зимуващите в Южна Македония войски, така и резервът от фалангисти и хетайри, в другото — по пратеник с всички белези на македонски вестоносец — му съобщаваше за решението си да изтегли напълно войските си от Средна Елада и да ги насочи към Амфипол поради избухналите между Стримон и Нестос въстания с участие на меди, одоманти и дии. Вестоносецът трябваше да се движи по такива пътища и да носи писмото на цар Филип по такъв начин, та да бъде заловен и писмото прочетено.

След залавянето и прочитането на второто писмо, бдителността на елинските стражи в планината Ойта

бе притъпена. Предвожданите от Антигон хипасписти и фалангисти атакуваха прохода една нощ, избиха спящите стражи, прехвърлиха се в масива Парнас и през прохода Гравия се надвесиха над Амфиса като градоносен облак. Не след дълго те се съединиха със събратята си, предвождани от Атала, обградиха от всички страни обречения на гибел град, превзеха го и го разрушиха, като се позоваха на решението на делфийската амфиктиония. Вестта за този нов погром пристигна в Атина тъкмо когато по време на дионисиите Демостен получаваше златен венец за заслугите си към родината.

Но цар Филип не се задоволи само с този ход. Докато колона от тежко въоръжени македони под началството на Атала се насочи стремително на юг и след като завладя Навпакт, установи контрол над Коринтския провлак, друга под ръководството на Александър и наблюдението на Антигон взе направление към Тива. Верен на практиката си да воюва само след като изчерпи всички миролюбиви средства, цар Филип отново предложи на Тива да развали съюза си с Атина и да се съюзи с него, но тиванците и този път му отказаха — те още вярваха, че „варваринът“ може да бъде обуздан.

Прочее, връщане назад не можеше да има. Ако атиняните и техните съюзници се надяваха да прогонят нашественика, като му нанесат непоправими поражения, македоните възнамеряваха да унищожат живата сила на противника и да го подчинят на волята си в името на великата цел, поставена от Исократ — разгромяването на Ахеменидската държава от обединеното оръжие на македони и елини. Различието в двете задачи беше огромно. Докато атиняните посредством разгрома на противника си осигуряваха свобода и независимост, македоните с надмощието си над него целяха да го принудят към съвместни действия в общ интерес.

По тази причина цар Филип се стремеше към решително сражение с противника, а не към низ стълкновение с променлив успех, при които врагът търпи загуби, но запазва живата си сила. Разчиташе в бъдещите си планове толкова на военната им сила — съблазняваше го само техният флот, — колкото на богатството им, а там, дето има злато, загубите лесно се възстановяват.

Само решителното сражение, убеден беше той, може да ги принуди дълбоко да се замислят, но да ги въвлече в решително сражение, трябваше да попълни загубите си от хора и коне, да даде продължителен отдых и да примами противника в район, дето може да го притисне и същевременно да разгърне силите си, за да го разгроми.

Придружен от Александър, Антигон, Атала и Филота, цар Филип предприе внимателно проучване на района между Малийския залив и Беотия. За няколко седмици обходиха и огледаха областите Долопия, Малиса, Етолия, Дорида и северната част на Евбея, като забикаляха средоточията на противниковите лагери и като си даваха вид, че търсят подходящи пасища и изобилни водоизточници.

След задълбочено обсъждане на предимствата и недостатъците на всички местности, подходящи за решително сражение, спряха се на полето между възвишението Аконтион, западната окрайнина на Малийския залив, дето се влива река Кефсос, и градчето Херонея в полите на възвишението Петрахос в областта Малиса.

Изгодността на тази позиция пръв посочи Александър, като отбеляза нейните предимства пред всички други набеязани. Цар Филип го подкрепи. Възражения не направи никой, тъй като позицията наистина беше подходяща, понеже се намираше недалече от главния стан на македонските войски край Малийския залив. Преди противникът да разбере намеренията им, те ще имат възможност да заемат нейната западна страна, откриваща по-добри възможности както за нападение, така и за отбрана. Ако бойният им ред бъде разстроен преди да се впуснат в атака, могат да се изтеглят на запад по долината на река Кефсос и през равнината отвъд нея да потърсят спасение в Тесалия. Но бъде ли разстроен бойният ред на елините, те ще ги натикат в блатата край долното течение на Кефсос и значителна част от тях в Малийския залив, разбира се, ако бъдат пощадени от сарисите на хоплитите, от мечовете на хипаспистите и от копитата на тежката конница.

Осигурил тила си от север посредством застаналата на негова страна Тесалия, за да не бъде изненадан от юг, цар Филип даде нареждане на Атала да при-

движи поверения му корпус по северния бряг на Коринтския провлак на изток, за да може в подходящ момент да се насочи към Мегара и да предотврати оказването на помощ от страна на Спарта на Атина в случай, че отношенията между двата вековни врага поради заплашващата ги обща опасност бъдат подобрени. Тази операция обаче бе опасна, понеже корпусът на Атала можеше да бъде обграден и изстребен, преди да му бъде оказана помощ, но цар Филип разчиташе, че създадената сложна обстановка ще попречи на враговете му в Средна Елада да се ориентират правилно относно разположението на македонските сили.

Месеците панемос и лоос преминаха в усилена подготовка на очакваното решително сражение. Преглеждаше се внимателно годността на оръжието, ковката на предните копита на конете, сбруята и облеклото. Осигуряваха се достатъчно хранителни припаси срещу добро заплащане на обладаното вече от страх население на Долопия, Етолия и Мелиса, а добитък за клане се докарваше от Южна Тесалия.

И елините попълваха бойните си контингенти, но попълненията се извършваха бавно. Само част от представените от съюзниците бойци бяха на висота. Повечето от тях нямаха боен опит и тепърва щяха да накарвават мечовете си за пръв път. Други бяха вече на възраст, оръжието на трети не беше качествено и предизвикваше дори смях у бойците от така наречената „свещена дружина“ на тиванците, у ония триста храбреци, обвързани с клетва да се бият до последен дъх, да победят или да загинат до един, без да отстъпят пред врага. Конниците на съюзниците бяха добре въоръжени, но в замяна на това бяха малко на брой, не наброяваха повече от хиляда. По тази причина, както и поради необходимостта да бъдат проведени съвместни учения, елините не бързаха да се сразят с „варварите“.

Когато най-сетне настъпи месец горпийос и в лагера на елините настъпи оживление, цар Филип заповяда македоните да се съсредоточат в западната половина на равнината между река Кефсос и възвишението Петрахос над селището Херонея. Опасност от обход не съществуваше, но все пак владетелят нареди в тила да бъде съсредоточен достатъчно устойчив резерв под коман-

дата на Пердика. За да бъде привлечен врагът насам и същевременно заблуден относно бойния ред на македоните, заповяда вечер да се палят огънове между крайнината на пустото вече селище Херонея — почти всички негови жители се бяха оттеглили на юг — и възвишението Аконтион.

Както се и очакваше, съсредоточаването на противника започна след няколко дни. Понеже западната половина на бойното поле беше по-висока от източната, настъпването на противника се виждаше ясно. Между долините на реките Хемон и Молос, почти пресъхнали в долните си течения, настъпваха атиняните. Те заставаха срещу не напълно очертаното дясно крило на македоните. Вдясно от тях се настанаха беотийците и евбейците и накрай тиванците начело със „свещената дружина“ от тристата безсмъртни. Леката конница на противника се разположи вляво от атиняните, а тежката на десния фланг в непосредствена близост до блатата край река Кефсос.

В изпълнение на родолюбивия си дълг в първата редица на атинския корпус бе застанал като обикновен хоплит с копие в ръка и шлем на глава четиридесет и шест годишният Демостен и неговото присъствие ентузиазираше не само съгражданите му, но и атинските стратегзи Харес и Стратокъл. Стратег на беотийците беше Проксен, на тиванците Теаген, но единство в командването на елините липсваше.

Цар Филип очерта бойния ред на македоните едва след като доби ясна представа за бойния ред на противника. На лявото крило срещу тиванците постави тежката конница и за неин командир, в огорчение на Филота, назначи Александър при командири на илите Кен, Клит, Полисперхонт и Аминта. В центъра разположи хипаспистите под командата на Антигон, а на дясното крило под своя лична команда срещу атиняните постави голяма фаланга начело с Мелеагър. Десния фланг охраня с леката конница под командата на Филота. По този начин, като се основа на указания, получени някога от Епаминонд, той премина към така нареченото неравномерно разположение на силите в бойния ред.

Най-сетне настъпи навечерието на дългоочаквания ден. Цар Филип се разпореди както хората, така и ко-

нете да бъдат добре нахранени и по-рано от друг път да се отдадат на почивка, за да наберат достатъчно сили за утрешния тежък ден. Нареди, след като командирите прегледат дали всичко е както трябва, да се явят при него в походната му шатра. След като им напомни отново задълженията, той ги освободи. С него останаха още някое време само Антигон и Мелеагър.

— Който си затваря очите пред изгодите — чуваше Александър гласа на баща си в просъница, — отредени му от особеностите на местността и от разположението на противниковите сили, обречен е предварително на гибел, ако ще да предводителствува многобройна войска...

Гласът му притихна и сякаш потъна във висините, одето вече над земята се стелеше безметежна звездна нощ. Гласовете в лагера се снижиха до шепот, притихнаха и конете по коневръзите. Над полето се понес приспивната песен на щурците. Кой можеше да помисли, че само след няколко часа върху това поле ще се развихри битка, за която ще се разказва и пише, докато свят светува? Унесен от песента на щурците, заспа и Александър...

Събуди го сигналът за сутрешна зоря. След няколко минути прозвуча и сигналът за водопой и за седловка на конете. Някъде отдалече откликна гърлесто процвилване. Усмихна се, понеже позна утринното приветствие на Буцефал. До слуха му долетя гласът на цар Филип. Запъти се към него и пътьом се натъкна на Антигон и Филота. Дойдоха и други командири. Оттатък в стана на елините царуваше още безпорядък, но никой не се осмели да предложи да бъдат нападнати — понеже при внезапно нападение щеше да бъде избита само малка част от тях, останалите щяха да бъдат разпръснати, за да се съберат отново и да нападнат македоните, когато те най-малко очакват това.

С властен жест цар Филип наложи тишина и когато всички замлъкнаха, посочи към Александър.

— Атаката ще започнеш ти, като насочиш удара на хетайрите към отряда на тиванците, защото в сравнение с всички други отреди на противника те са най-опитни и дръзновени, а освен това, както виждам, и охраната на техния фланг е най-слаба. След като ги омаломощиш, ще атакуваш беотийците, ще пробиеш

фронта им, ще оставиш останалото на Антигон и ще се явиш в тил на атиняните. Междувременно — обърна се той към Филота — продромите, след като се завъртят няколко пъти в кръг, ще се насочат на запад, като си дават вид, че бягат. По този начин ще примамят лека-та конница на противника да ги преследва. Фалангистите на Мелеагър да не се хвърлят в атака преди да дам знак и ще продължават да държат сарисите си на рамо, все едно, че не се решават да влязат в бой. Едва когато хетайрите под водачеството на Александър се озоват в тил, фалангистите ще свалят сарисите и ще атакуват атиняните фронтално. По този начин те ще бъдат притиснати както откъм лице, така и откъм гръб и ще бъдат разгромени...

На изток елините вече очертаха бойния си ред. Броят на бойците във всяка една от двете армии беше почти равен — всяка от тях разполагаше с около двадесет хиляди бойци, с няколко хиляди души резерв и с още толкова помощен персонал, но докато македоните имаха превес при конницата, тежко въоръжените пехотинци при елините бяха повече. Имаше и друго, много по-значително различие: докато македоните бяха по-опитни и физически по-издържливи, елините бяха повече ентузиазирани, понеже се биеха на собствена земя и в защита на личната си свобода.

За да създаде възможност на хетайрите да маневрират по-свободно, цар Филип оттегли левия фланг назад и същевременно доближи десния до тежката пехота на атиняните, за да може да задържи нападението ѝ, докато Александър начело на тежката конница обходи десния фланг на противника и му се яви в тил.

Чувството за превъзходство караше Филип Македонски да не бърза. Яхна коня и заобиколен от телохранителите си, сред които с блестящата си броня се открояваше Хефестион, и на галоп, последван от тях, направи последен преглед по фронта. Сетне се върна и застана на десния фланг, обграден от пехотната си гвардия, от агемата.

Течаха последните напрегнати минути в изчакване, а имаше опасност слънцето да се вдигне и да заслепи обърнатите с лице на изток македонци. Най-сетне от изток прозвуча тръбен сигнал и се чу командата на Харес за атака. Повториха я Стратокъл, Проксен и

Теаген. Фронтът на противника се раздвижи, пое отначало неуверено напред, сетне се затири, но странно: докато десният фланг на македоните остана закован на място, а хипаспистите и щитоносците в средата направиха едва десетина крачки и спряха, конницата на левия фланг начело с Александър се понесе с невиджан устрем към тиванците, прегази първите редици, сетне илите на Клит и Аминта обкръжиха конницата на противника и след кратка схватка я обърнаха в бягство.

Отблъснат от атаката на хетайрите, отредът на тиванците отстъпи и докато илите на Кен и Полисперхонт го обграждаха, Александър, подпомогнат от присъединилите се към тях или на Клит и Аминта, атакува разстроения вече от хипаспистите и щитоносците на Антигон център, направи широк пробив в него, част от беготийците бяха избити, а останалите с ужас потърсиха спасение в мочурищата край долното течение на река Кефсос, със смел маньовър на галоп Александър се яви в гръб на атиняните.

Междувременно по знак на цар Филип продромите на Филота обърнаха задниците на конете и се понесоха на запад. С викове: „Бягат, бягат!“ по дирите им се понесе леката конница на елините. Техните викове откликнаха сред редиците на атиняните, те се хвърлиха срещу изчакващите фалангисти на десния фланг на македонската войска, но в този момент предвожданите от Александър хетайри се озоваха в гръба им. Цар Филип даде знак на фалангистите да свалят сарисите и да настъпят срещу неприятеля. Притиснати в тил от хетайрите, атакувани фронтално с гръмки викове от фалангистите на Мезеагър, атиняните изпаднаха в паника. Едни от тях падаха сразени с проклетие на уста, други се опитваха да се спасят с несръчни удари по пронизващите ги сариси, трети да задържат за юздите прегазващите ги коне, четвърти, след като захвърлиха върху земята шлемове, мечове и брони, полагаха усилия да се измъкнат от полесражението, но цар Филип беше вече наредил на Пердика и Филота да заемат изходите за отстъпление и да залавят бегълците.

Стратокъл, Проксен и Теаген бяха убити, но Харес успя да избяга. Слънцето едва измина четвъртината от заветния си път, когато битката привърши. Радостните викове на победителите се примесиха с охканията на

тежко ранените и с тъжните процвилвания на останалите без ездачи коне. В сравнение със загубите на македоните, жертвите на елините бяха огромни. Почти целият отред на тиванците беше избит. Пленени бяха около две хиляди души, предимно атиняни. Цар Филип, военачалниците му и войскарите тържествуваха. Трогателна беше срещата на Александър с баща му, след като настъпи затишие, но докато Филип Македонски се просълзи от умиление, Александър запази самообладание.

Привечер доведоха при македонския цар странен човек. Открили го бяха в една от изоставените къщи на Херонея. Отведен при Пердика, държал се твърде дръзко. Твърдял, че е философ, ученик на Антистен. Тогава, понеже помисли, че е предрешен съгледвач на атиняните, Пердика го изпрати на цар Филип.

— Кой си ти и с какво се занимаваш? — запита го царят строго.

— Казвам се Диоген, родом съм от Синоп и мое любимо занятие е да следя за твоята ненаситност!

Може би Филип Македонски щеше да заповяда да го бичуват и да го прогонят далече, ако не беше се появил Александър. Когато позна философа киник, прошушна на баща си няколко думи и той нареди да го освободят, но Александър го покани в палатката си, заповяда да го нахранят и дълго беседва с него. . .

Останалите малцина живи от съюзната войска се отдалечиха с голяма бързина от полесражението и бързо разпръснаха печалната новина из Дорида, Локрида, Фокида, Беотия, Евбея и Атика. Между тях беше и останалият жив по една случайност Демостен. Той намери за благоразумно да не се завръща в Атина, а да се прикрие временно другаде, понеже се страхуваше от народния гняв. Вместо към него, както беше доскоро, атиняните отправиха взор към привържениците на разбирателство с Македония, към водачите на така наречената македонска партия — към Есхин, Демад и Фокион. Но наред с техните трезви гласове се чуваха и предложения да се даде нов решителен отпор на нашественика. Стените на Атина били неодолими, а пристанището на Пирея изпълнено с мощни бойни кораби. Ако македоните обсадят Атина, атинската войска можела да ги удар в гръб, като слезе в Халкида по про-

тока Евбея. На тези гласове малцина обърнаха внимание.

Но Филип Македонски не бързаше. След като се разпреди убитите и от двете страни да бъдат погребани, а загубите в македонската войска попълнени от резервите, влезе във Фокида, постави гарнизони в тиванския акропол Кадмея, в Халкида и Коринт, но по отношение на Атина не наложи каквито и да било санкции и това негово поведение вместо да успокои атиняните, изпълни сърцата им с още по-силна тревога.

Всъщност цар Филип не се колебаеше относно решението си спрямо Атина, а искаше да се убеди напълно в неговата правилност, затова изчакваше пристигането на Антипатър от Пела. Беше му изпратил вест по Полисперхонт още вечерта след сражението на 22 горпийос да се яви при него, но докато Антипатър пристигне, необходими бяха поне още пет денонощия.

Макар да приближаваше шестдесетте и да бе яздил почти без прекъсване две денонощия, Антипатър не изглеждаше грохнал от умора. Когато ъгловатият му лик, украсен с побелели вежди и въси, се очерта в преддверието на царската шатра, Филип Македонски се спусна към него и го включи в прегръдките си като почитан стар боен другар. Просълзен, Антипатър го поздрави сърдечно за блестящата победа при Херонея. Обсъждането на положението започна веднага в присъствието само на Александър и Антипатър.

Въпреки помощта, която нейният силен флот може да ѝ окаже, Атина без особени затруднения може да бъде превзета от македоните, но това ще премахне всяка възможност да бъде изграден здрав съюз между Македония и елинския свят за отпор срещу общия враг — ахеменидите. Необходимо бе у атиняните да бъде създадена и поддържана илюзия за свободна воля и същевременно да бъде отнета възможността за възстановяване на предишното ѝ положение на хегемон в Елада. Бъде ли обсадена Атина — поясни Антипатър, — може да прибегне до последната си възможност за спасение — да потърси помощ от Ахеменидската държава, да влезе в съюз с персите и това наред с нейната собствена политическа гибел ще постави в твърде неизгодно положение и Македония.

— По-добре съюз с победен от нас противник, откол-

кото война с противник, който, за да се спаси от гибел, може да потърси помощ от общия враг — персите.

— Наистина — допълни Антипатър, — ако им предложим мир, когато очакват война, те ще се съгласят с всички наши условия!

Решено бе на следващия ден Антипатър начело на невъоръжен конен отред да се яви пред порта Дипила на Атина и да предложи на архонта на града мир от страна на цар Филип II Македонски. Преговорите за мир и за съюз с Атина ще води първенецът на царя Александър, понеже венценосецът се страхува да не предизвика с появата си в града нов поток от сълзи у майките, съпругите и дъщерите на загиналите в сражението при Херонея.

Отговорът последва след дълго и мъчително съвещание в булевертиона и беше утвърдителен, понеже Есхин, Демад и Фокион се наложиха: Атина очаква с нетърпение пратеника на цар Филип и нейните управници ще положат всички усилия както мирът, така и съюзът с Македония да бъдат трайни. В знак на безгранично доверие към прославения македонски владетел порта Дипила няма да бъде затворена, докато мирът и съюзът не бъдат сключени.

Като придвижи войските си още по-близо до Атина и даде последните си напътствия на Александър, Филип Македонски изпрати пратеничеството по Елевзинския път в Атина. От възвишението, дето беше застанал на кон, обграден от военачалниците си, атинският Акропол се виждаше в далечината като призрачно видение; но венценосецът знаеше, че това видение не е сън, а осъществена мечта. Да постави Атина на колена, към това се беше стремил, откакто бе поел юздите на управлението.

На два стадия пред широко разтворената порта Дипила по знак на Александър тръбачът даде продължителен сигнал. Сетне придружаващият го конен отред с блестящи на слънцето шлемове от тръс премина на галоп, но в непосредствена близост до огромната, обкована с дебели бронзови плочи порта се закова на място. Александър слезе от коня и се запъти през широкия ходник към стръмното стълбище, отвеждащо към вътрешността на града. Беше гологлав, но на кръста му висеше широк двуостър меч. На две крачки след него

с шлемове на глава и мечове на кръста вървяха Антипатър и Антигон. Следваха ги двамина мъже на средна възраст с големи кожени папки в ръце, очевидно царски секретари.

Щом стражите от крепостната стена забелязаха да се насочва насам по Елевзинския път македонският конен отред, нададоха викове и новината за пристигането на македонското пратеничество се разпространи мълненосно из града. Огромно множество хора от всички възрасти се струпа не само на агората пред булевтериона, но и по двете улици, свързани с пътищата, отвеждащи от запад и югозапад към портите Дипила и Пираика. Всеки искаше да види първенеца на цар Филип. За него се разказваха чудеса. Особено любопитни и нетърпеливи бяха младите атинянки.

— Наистина той е красив, много красив — казваше една в захлас, като го гледаше да върви невъзмутимо, без да обръща внимание на множеството, — сякаш е Аполон, току-що слязъл от Парнас!

— Казват — допълваше друга, — че бил още девствен! Възможно ли е това? Ако в жилите на македонките не тече кръв, а вода, коя ли от нас ще го прелъсти?

И те се изсмяха безсрамно. Към подмятанията им се присъединиха и други...

Приветствията в булевтериона бяха дълги и витиевати, но деловата част на срещата кратка. Александър предложи и Фокион, като пълномощник на атинското буле, прие:

Между Македония и Атина се установява мир. Македония признава независимостта на Атина и се задължава да я зачита. Атина се задължава да не участва във военни съюзи против Македония и да не подпомага с каквото и да било воюващи с нея други страни. Македония се задължава да освободи незабавно пленените при Херонея атиняни без заплащане на обезщетение. Атина става отново собственица на град Ороп, отнет ѝ от Тива, но отстъпва на Македония колониите си Перинт и Бизантион в Херсонес. Македония и Атина сключват съюз и се задължават да противодействуват на всеки неприятел, който нападне която и да било от двете страни. Поради това Атина напуска както Етолийския, така и Пелопонеския съюз.

След това Фокион обяви решението на атинското

буле цар Филип II Македонски да бъде провъзгласен за почетен гражданин на Атина и в Акропола да бъде поставена златната му статуя.

Въпреки сключения между Македония и Атина съюз за мир, не само в Атика и Евбея, но дори в Пелопонес витаеше несигурност, цареше неизвестност. Цяла Елада беше сякаш между челюстите на огромен дракон и с ужас очакваше тяхното сключване. Затова мисията на Антипатър в началото на следващата 337 година пр. н. е. бе посрещната с облекчение не само в Атина, но и в другите полиси на Средна и Южна Елада.

Антипатър предложи на атинското буле да бъде свикан конгрес на елинските полиси, взели участие в битката при Херонея, на който да бъдат изяснени техните отношения с Македония във връзка с поставената пред тях съдбоносна задача: прогонване на ахеменидските войски от западното крайбрежие в дълбините на Анатолия и изобщо обезвреждането на Ахеменидската държава като вековен враг както на елини, така и на македонци. Но за да се превърне този конгрес в израз на стремежа на народите от басейна на Егейско море към траен мир и благоденствие, на него трябва да бъдат поканени от Атина, която продължава да има положение, ако не на фактически, на формален хегемон, да присъствуват и елинските градове-държави, не взели пряко участие в битката при Херонея.

Решено бе конгресът да бъде свикан през пролетта на година 337 пр. н. е. в град Коринт и на него да бъде образуван съюз между Македония и елинските градове-държави от Северна, Средна и Южна Елада, без да се изключва и Спарта, но поканена, Спарта отказа да участва под предлог, че след като винаги всички почини в общоелински интерес са изхождали от нея, недостойно е да стои на опашката, след като е стояла начело.

Когато настъпи уговореният месец и наближи денят, през който конгресът следваше да се открие, придружен от Антипатър, Александър и Симия, Филип Македонски се отправи по море към Пирея и оттам към Коринт, дето вече го очакваха представителите на всички елински държави с изключение на Спарта и Крит. Решено бе по предложение на Антипатър Коринт

да бъде провъзгласен за седалище на съюза между Македония и елинските градове-държави и там да пребивава неговият ръководен орган — синедреонът. Взетите от синедреона решения да имат силата на закон за участващите в съюза държави. Решено бе още между участващите в съюза държави да бъдат установени миролюбиви отношения, равноправие и независимост и всички да бъдат еднакво задължени да допринасят със средства и хора за постигането на общата цел — прогонването на ахеменидите от Анатолия.

На първото заседание на конгреса Филип Македонски стоеше в сянка и на преден план изпъкваше не той, а Антипатър, но същинските намерения на македонския цар проличаха, когато на второто заседание, след като възхвали военачалнишките му качества, Антипатър го предложи за военен ръководител на съюзените народи като стратег автократор. При това Антипатър напомни за непобедимостта на македонското оръжие, за македонската войска като основен лост в живата сила на Коринтския съюз. Когато завърши вдъхновения си слово, отначало из средата на атинските делегати се чуха несмели одобрителни възгласи, подеха ги и други представители и скоро залата ехна от възторжени приветствия.

Като благодари за високата чест, Филип Македонски потвърди независимостта и равноправието на съюзените с Македония държави-градове, призова боговете да му помагат да изпълни с успех задълженията си като стратег-автократор на съюза, но за да бъде постигната целта — прогонването на ахеменидите в дълбините на Анатолия и разгромяването военната мощ на Ахеменидското царство, необходимо е участващите в съюза полиси да изпълняват точно и своевременно задълженията, които синедреонът ще им възлага. От своя страна Македония се задължава да осигури безопасността на съюзените държави с гарнизоните си в митрополията и с контингент от десет хиляди бойци, които в най-скоро време ще изпрати в Анатолия, за да бъде преодолян натискът на ахеменидските войски върху македонските колонии в Херсонес и елинските край западното крайбрежие на Анатолия. За да бъде постигната по-голяма сигурност, налага се

освен това да бъдат настанени македонски гарнизони и в Халкида, Коринт и Амвракия.

Съвременните на Филип Македонски летописци са отделили еднакво възторжени похвали както на смелия военачалник, така и на предвидливия държавник. От Коринтския съюз македонският венценосец извлича няколко облаги за страната си: първо — налага хегемонията на Македония в елинския свят; второ — осигурява си ръководство в подготвената кампания срещу Персия и трето — превръща похода срещу Ахеменидската държава от национален в международен проблем, като същевременно вместо завоевателна му поставя освободителна цел.

Тази велика цел — прогонването на ахеменидите в дълбините на Анатолия — уверени бяха вече повечето от по-раншните му противници, щеше да умие срама на Атина да бъде подчинена на „варварин“. Защото без неговата решителна намеса не само Атина, но и целокупният елински свят би продължил да се изтощава в безплодни съперничества и дори в изтощителни войни. Прочее — разсъждаваха мнозина — право имаше починалият преди една година Исократ, а не изчезналият от политическия хоризонт на Атина Демостен.

— Докато военачалникът — мислеше си Александър, като слушаше речите на баща си и на Антипатър на Коринтския конгрес — още на бойното поле вижда какви са последиците от ръководството му на битката, последиците от участието на държавниците в политическия живот и в отношенията между държавите не са очевидни и безспорни, понеже се проявяват по-късно. И ще мога ли аз да си служа тъй ловко с езика, както с меча си? Ще бъде ли в състояние да предвиждам какви последици ще имат направените от мене предложения при сключване на мир и на съюзи с други държави за постигането на общи цели?

С тези мисли той се прибра в Пела, за да прибави към възхищението от баща си като воин и възхищението от него като твърде сръчен държавен деец. Но личността на цар Филип беше разнолика, сложна. Неустрашимостта на война и мъдростта на държавника при него бяха съчетани със стремеж към изживявания докрай, с неизтощимо женолюбие. Все по-често цар Филип започна да се среща с братовчед си Атала, да

чирува продължително в негова компания. На някои от тези срещи присъствуваше и Антипатър.

Първа Олимпияда изрази недоволството си от зачестилите срещи на цар Филип с Атала, от увеличаващата се интимност между двамата братовчеди. И когато научи за присъствието на внучката на Атала, седемнадесетгодишната Клеопатра, на някои от прекаранияте от съпруга ѝ вечери в дома на Атала, възнегува силно. Не че го ревнуваше, не че се боеше от скандал в семейството, но инстинктът ѝ подсказваше за хитро скроен ход срещу правата на първенеца ѝ. Нямаше ли Атала, а и Антипатър да внушат на Филип, че женитбата му с немакедонка, а с епиротка, е в противоречие с традицията в дома на Аргеадите да се женят за свои близки сродници? Бащата на Филип II Аминта III беше брат на Менелай, а двамата бяха синове на Архилай, един от синовете на Александър I Филелин, а Атала, като син на Менелай, беше първи братовчед на цар Филип. Седемнадесетгодишната Клеопатра беше щерка на неговия покоен син Менелай, следователно тя беше от същия корен.

Скоро до слуха на Олимпияда дойдоха и вести за скъпи и прескъпи подаръци от цар Филип на Клеопатра, за превърналото се вече в страст негово увлечение по внучката на Атала. По възраст той я надвишаваше не с едно или две, а с три десетилетия. Но чудовищна бе не разликата във възрастта, а степента на увлечението му. Настъпилото не от вчера охлаждане между царя и царицата изведнъж се разрази в люта свада, но странно — колкото по-разпалено тя го избличаваше, толкова почнеотстъпчив ставаше той, за да ѝ заяви един ден след буйна свада, че е решил още веднъж да се възползува от древното право на Аргеадите в интерес на държавата и на народа македонски да има повече от една жена особено, когато тя не проявява вече чувства към него, а и самият той вече не я обича.

В ония далечни времена македоните не познаваха разтрогването на брака на законно осъновение. Ако съпругът не беше доволен от съпругата си, имаше право да я прогони от дома си, да я върне на родителите ѝ и ако в непродължително време не я прибереше отново, тя можеше да се омъжи за друг, но и съпругата имаше право да напусне съпруга си, щом не можеше

да живее вече с него. И в двата случая тя можеше повторно да се омъжи, но според народния обичай — само за вдовец. Останеше ли неомъжена, бившият ѝ съпруг можеше да я потърси, когато намери за необходимо, но тя се връщаше в неговия дом, само ако откликнеше на повика му.

След изрично изразеното решение на Филип Македонски да сключи нов брак при непрокудена съпруга, царица Олимпияда събра личните си вещи, помоли Симия да ѝ осигури превоз и охрана, и без да се прости с Филип, насочи се на запад през долината на река Халиакмон и прохода Зигос в планината Пинд към Епир. Александър я съпроводи на кон до прохода. Понякога се страхуваше от нови безумства на съпруга си, както тя се изрази, настоя първенеца ѝ да остане в Пела и в случай на нужда да поеме кормилото на властта в ръцете си. Дъщеря ѝ Клеопатра още отначало взе страната на баща си. Въпреки старанието си Олимпияда не успя да спечели сърцето ѝ.

Атала тържествуваше, макар целта на този късен брак на царствения му братовчед да не беше ясна. Антипатър мълчеше, а Александър не постави на баща си никакви въпроси, но като се видеше с него, царят се усмихваше гузно, а на военните съвещания продължаваше да бъде твърде внимателен с него.

Увлечението на цар Филип по Аталовата внучка стана причина да се открият по-силно очерталите се различия във формираните се вече в дворцовите среди две партии: промакедонска и проелинска. Към първата спадаха военачалниците и държавните дейци от по-старите поколения начело с Парменион, Атала и Симия. С тази партия, макар прикрито, беше свързан и Антипатър. Нейните привърженици се придържаха ревностно към старите македонски обичаи и традиции. Към проелинската партия не в политически, а в културно-обществен смисъл принадлежаха: Олимпияда, Александър и повечето военачалници от по-младите поколения начело с Хефестион, Харпал, Евмен, Неарх и Птолемей.

Всъщност и в този случай, както при всички прояви на цар Филип, политическите съображения не бяха без значение. Олимпияда бе изострила твърде много отношенията си с привържениците на промакедонската пар-

тия, а освен това с оглед на предстоящата кампания на изток, налагаше се царят да им даде преднина. Този брак щеше да уравни различието, а и племенницата на Атала твърде много му харесваше. Щеше да задоволи амбициите на военачалниците и на държавните дейци от по-старите поколения, щеше да даде добър урок на Олимпияда, щеше отново да се порадва на млада и хубава жена. Други цели с този брак цар Филип не преследваше.

Бракосъчетанието на македонския венценосец с Клеопатра, племенницата на Атала — научи сетне Александър от Хефестион — било извършено около пладне, след като царица Олимпияда напуска Пела. Съгласно с обичая, брачният хляб бил разполовен с меч от Антипатър, но когато царят поел от него кратера с вино, за да отпие, разсипал виното върху гърдите си, понеже ръцете му се разтреперили, а причина за това било мрачното предсказание на Аристандър. Дробът на жертвения козел бил с два върха, а това означавало разлъка на брачештите се не след дълго.

При все това на брачния пир вечерта в голямата дворцова трапезария Филип Македонски се стараеше да изглежда весел и щастлив. Пиеше и се шегуваше без мяра, полулегнал по елински обичай. Отдясно до него бе полулегнал Атала, отляво — Клеопатра в бяла туника и златна диадема на чело като същинска царица. Следваха Антипатър, Парменион, Антигон и военачалниците от по-младите поколения.

Колкото и да му беше неприятно, Александър се отзова на поканата да вземе участие в брачния пир. Влезе, придружен от сестра си Клеопатра, почти връстница на новобрачната, поклони се ниско, но не поздрави новобрачните според обичая с трикратна целувка и с благословия. След като отведе сестра си при съпругите на военачалниците, седна на стореното му място между Антипатър и Парменион. Изглежда, Атала бе изчакал появата му, за да поздрави новобрачните и да им пожелае щастлив живот, понеже веднага се надигна от ложето си с пълен бокал в ръка:

— Моля боговете да благословят този брак, а моята внучка Клеопатра да роди на цар Филип достоен негов заместник от македонски корен!

Подобна дързост не очакваше никой. Целта на този

късен брак най-сетне стана ясна. Настъпи тягостно мълчание, но то трая само миг-два. Разкъса го резкият глас на Александър.

— Значи ти, негоднико — обърна се той към Атала с побавравял лик, — не ме признаваш за достоен потомък на Аргеадовия род?

Атала се усмихна гузно, опита се да каже нещо и внезапно наклони главата си, понеже Александър го замери право в лицето с пълен бокал вино. Настана суматоха. Цар Филип се надигна от ложето си, посегна за меча си, направи опит да го изтегли, насочи се към Александър, но понеже беше пил доста, спъна се и падна.

— Вижте го — провикна се Александър, — кани се да воюва с персите, а не може да направи крачка от едно ложе до друго!

Новобрачната плачеше. Атала сипеше закани против Александър. Станали прави, гостите ръкомахаха и викаха, някои напускаха брачния пир. Антипатър и Парменион полагаха усилия да изведат навън цар Филип. Чуваха се упреци както към Атала, така и към Александър. Клеопатра продължаваше да плаче, но нито една от съпругите на военачалниците не я утешаваше.

За да предотврати кървава разправа на Александър с Атала, Антигон изведе Александър от залата и не го остави сам, докато той не се успокои. Беше вече взел решение да напусне Пела и да се отдалечи на запад в планините. Потърси отначало убежище у цар Липей в Пеония, сетне прие поканата на вожда на пенестите Граб да му гостува в Северна Илирия. Граб се надяваше, след като го увлече и обвърже, да го противопостави на цар Филип и в подходящ момент с негова помощ да покори Македония. Идеята да наложи Александър за цар на тази нова могъща държава Граб започна внимателно да внушава на госта си и, може би, по този повод между двамата би избухнала кървава разправа, ако събитията неочаквано не биха взели друго направление.

Филип Македонски не само правеше грешки, но умееше и да ги поправя. След всяка своя необмислена постъпка той дълбоко се замисляше и търсеше начин да поправи допуснатата груба грешка. Болеше го сърцето за Александър. Кой друг с по-голямо достойнство

от него би могъл да го замести? И да добиеше син от Клеопатра, нямаше да пренебрегне първенеца си. Пиян, Атала бе изказал интимната си мисъл, а Александър под влияние на майчините си внушения се бе оставил да бъде подведен.

Когато старият му добър познайник Демарат от Коринт при посещението си в Пела го упрекна за несправедливата му постъпка към Александър, Филип Македонски повече не се колеба. Изпрати Демарат в Илирия да убеди Александър да се върне в Пела, но за да се избегнат нови поводи за разправии, назначи Атала за помощник на Парменион, на началника на македонския експедиционен корпус в северозападната крайнина на Анатолия в изпълнение на поетото от него задължение на конгреса в Коринт. Преди да даде положителен отговор на Демарат, Александър посети майка си в Епир, за да се посъветва с нея.

— Твоето място е там и никъде другаде — рече му просто тя. — Каквото и да се случи, рано или късно ти ще бъдеш цар на Македония и не само понеже си потомък на Херакъл и на Ахил, но и понеже ти е съдено да бъдеш цар. — И тя му разказа не само за поличбите в деня на рождението му и за пророческите видения, що бе виждала неведнъж насън, но и за предсказанията на сонм прорицатели и прорицателки както в Македония, така и тук, в Епир.

Цар Филип Македонски добре познаваше нрава на съпругата си Олимпияда. Известно му беше, че докато не си отмъсти, тя няма да се успокои и навярно ще подбуди брат си Александър Молоски да обяви война на Македония, а нов пожар на западната граница, когато подготвя поход на изток, би го изправил пред големи затруднения, затова реши след първата да направи и втора крачка — да напомни на младия епирски владетел, че дъщеря му Клеопатра е обречена за негова съпруга още с рождението си.

С навършването на пълнолетие Александър Молоски бе встъпил в правата си, но на трона още не се чувствуваше здраво седнал. Вуйка му Ариба продължаваше да се държи с него като опекун. По тази причина напомнянето на цар Филип го обнадежди. Внушенията на сестра му Олимпияда не бяха пуснали дълбоки корени в сърцето му. По изпратените в Пела годещари

поиска и военна помощ от Филип Македонски. Бе уговорено сватбата на младия епирски владетел с Филиповата щерка Клеопатра да стане през месец панемос в Еги. Месец преди това начело на два таксиса: пелтаси и на четири или хетайри към Епир потегли Антигон. Още щом чу тръбните сигнали на македонската войска пред крепостните порти на Епира, Ариба побърза да се оттегли в лятната резиденция на епирските владетели край адриатическия бряг, дето не след дълго завърши живота си със самоубийство поради страх от възмездие.

Между Филип и Александър избухна в Пела нова разпрявия. В желанието си да се сроди с македонския цар, карийският сатрап Пискодор, васал на ахеменидския цар на царете, предложи най-голямата си дъщеря за съпруга на Филиповия син Аридей. Предложението бе прието, но преди пратеникът да се завърне в Кария, там пристигна пратеник на Александър с предложение: Пискодоровата щерка да стане съпруга не на Аридей, а на него. В предложението на Пискодор до цар Филип Александровите приятели Харпал, Еригий, Неарх и Птолемей съзряха опит първенецът на македонския властелин да бъде обходен в законните си права и напреден план да бъде изтикан по-възрастният от него с две години Аридей.

Понеже не беше още преодолял внушенията на майка си, Александър се поддаде на тази интрига. Когато се научи за нетактичната му постъпка, цар Филип страшно се ядоса. Последваха нови обяснения между двамата, нови уверения от страна на бащата, че никое друго той не счита по-достоеен от него да го замести на държавното кормило. Харпал, Еригий, Неарх и Птолемей прокуди в Линкестидата като кознетворци, отдето не след дълго Александър ги върна.

След като през месец дайсеос на 336 година пр. н. е. бяха изпратени последните попълнения на експедиционния корпус в Анатолия, цар Филип се разпореди да започнат приготовленията за сватбата на Александър Молоски с неговата щерка Клеопатра. Венчавката щеше да бъде извършена съгласно със стария македонски обичай в старата македонска столица Еги. Там щяха да се състоят и сватбените тържества. Бяха построени нови игрища за състезания, нови площадки за борби.

и стрелби, нов хиподром и нов театър. По нарочен пратеник бе поканена да присъствува и Олимпияда, но тя отказа. Отговорът ѝ бе дързък:

— Ще се завърна в Пела само когато я напусне завинаги натрапницата!

Сватбените тържества започнаха, след като цар Филип разполови с меч си брачния хляб, брачештите се отчупиха от него и отпиха по глътка вино от разкошен старинен кратер. Тържествата щяха да продължат три дни, докато цялата програма бъде изпълнена. На втория ден привечер, последван от брачната двойка, от Александър, Антипатър, Антигон, Симия и други военачалници и дворцови хора от Пела и от Епира, цар Филип тръгна към театъра. Пътят към театъра минаваше през тесен проход. Един от телохранителите на царя, орестиецът Павзаний изтича напред, за да му посочи пътя и да отстрани от изхода натрупалите се любопитни, но когато Филип Македонски се изравни с него, с мълниеносна бързина телохранителят заби кинжал под лявата му плешка. Рукна кръв, владетелят направи две крачки, сетне падна по очи, за да издъхне не след дълго. Чуха се викове и писъци, раздадоха се команди, настъпи страшна бъркотия.

По дирята на бягащия към изхода в срещуположната страна Павзаний се спуснаха няколко телохранители. Скоро ги настигна и Александър. Павзаний беше вече успял да яхне вързания за поводите си у едно дърво свой кон, но след като го подкара, след няколко крачки налетя на дебел клон от близкото дърво, удари се силно у него и полетя да падне. В този момент върху него налетяха Пердика, Антигон и Леонат, свалиха го от коня и понеже той направи опит да се защити с окървавения си кинжал, безмилостно го съсякоха с мечовете си. Когато Александър се намеси, Павзаний вече издъхваше.

Трябваше да действа бързо преди заговорниците да са го изпреварили, защото очевидно Павзаний не беше сам. Разпореди се с властен глас да намерят и да доведат бързо при него Антипатър, Филота, Мелеагър, Пердика, Клит и Кен. На военачалниците нареди да вдигнат на крак цялата войска в Пела и да я строят на учебния плац зад двореца. Същевременно се разпореди да повикат връстниците му Хефестион,

Кратер, Селевк, Лисимах и Лаодемонт. Сетне направи знак на Антипатър да се присъедини към тях. Време за колебание нямаше. За да бъдат избягнати каквито и да било сътресения, необходимо беше незабавно да бъде провъзгласен от войската за цар на Македония.

Войскарите бяха вече научили страшната новина и затова не бяха спокойни. Като го видяха да се задава откъм двореца, дето вече приготвяваха цар Филип Македонски за пътуването му в страната на сенките, мнозина от по-старите войскари не удържаха сълзите си и те потекоха по набраздените им от бръчки и следи от рани лица към откритите им космати гърди. Сетне по команда на Антигон свалиха шлемовете си и ги взеха в ръка в знак на дълбока почит към паметта на любимия им цар. Техния пример последваха Александър и другарите му.

Когато Антипатър излезе напред, настъпи дълго, сковаващо духовете мълчание. Тъй речовит и толкова спокоен, Антипатър трябваше да направи усилие, за да се овладее. Бе започнал служба още при Аминта III, продължил бе да служи при Александър II и при Пердика III, за да се издигне до върха на служебната йерархия при Филип II.

— Войници, братя — каза той, като с мъка овладяваше обзелото го смущение, — нещастieto е неочаквано, загубата е огромна. Напусна ни завинаги нашият грижлив баща, незаменим ръководител и боен другар цар Филип Македонски. Нека боговете бдят сянката му да не изтлее никога... Но нашата обща майка Македония е жива и ще продължи да живее, докато слънце грее над земята. Достойният цар ни е оставил достоен свой заместник.

При тези думи сълзи нахлуха в гърлото му и да не избият в очите му, той се извърна, направи няколко крачки към Александър, залови го за ръка и го отведе пред фронта на войската. И преди още Антигон да даде команда, стотици жилести ръце се насочиха към ръкохватките на мечовете, изтеглиха ги със звън и като ги кръстосаха, започнаха да ги удрят, копиеносците вдигнаха високо сарисите си, стрелците поставиха стрели върху лъковете си и ги изстреляха високо в небето. Едновременно с това се разнесоха продължителни гръмки ликуващи викове и дълго ечаха в светлия есенен

ден. На войскарите отвърнаха с гръмки викове струпалите се наоколо македонски жени, дворцови хора, прислужници и роби.

И докато войската и народът след преживяната дълбока скръб въздъхнаха с облекчение при възцаряването на любимия от всички наследник на покойния цар, Аристандър не забрави да изпълни дълга си. Разпореди се да бъде принесен в жертва угоен бик, след като поднесе с дълбок поклон на новия си господар бокал с вино, за да направи възлияние в чест на върховното божество, на Зевс. Той го назова по име без колебание, понеже беше уверен, че Александър ще се придържа повече към елинската, отколкото към древната македонска традиция.

По-късно летописците щяха да отбележат, че Александър, синът на цар Филип II Македонски, става повелител на македоните през 336 година пр. н. е., когато в Атина архонт е Питодел, а в Рим консули Луций Патирий и Цезар Дулмий. За самия него беше достатъчно да знае, че летоброението му като цар на македоните започва от година втора на III-та Олимпиада.

След приключването на кратката, но внушителна церемония по провъзгласяването му за цар на македоните, той едва намери време да прегърне сестра си Клеопатра и да ѝ пожелае добър път заедно със съпруга ѝ към Епира, престолнината на Молоското царство. Трябваше незабавно да се разпореди за много неща, да предотврати нежелателни произшествия. Налагаше се веднага да обезвреди всички претенденти от царско коляно за наследството на Филип II начело с двадесет и осем годишния свой братовчед Аминта, син на цар Пердика III. Може би, самият той нямаше зли помисли, но малко ли честолюбци биха могли да използват погазеното от баща му негово законно право? На второ място следваше Каран, синът на цар Филип от елимиотийката Филадельфия.

И двамата бяха намерени и погубени по негово нареждане. Погубени бяха и неразделните другари на Павзаний братята линкестийци Арабей и Херомен, но третият от тях — Александър беше пощаден, понеже веднага след убийството на цар Филип беше поздравил Александър като законен повелител на македоните.

Освен това Александър Линкестиец беше зет на Антипатър и езекутирането му щеше веднага да го отчужди от незаменимия сътрудник на баща му и щеше да го лиши от твърде ценен помощник.

Вестта за ненадейната смърт на Филип Македонски с трескава бързина се разпространи в земите около Егейско море, достигна до Атина, Спарта и Епир, а през Хелеспонт проникна чак в Анатолия. Като научи тази необикновена новина, Олимпияда напусна Епира и се запъти незабавно към Пела, смени няколко коня и пристигна в двореца разярена, грабна от ръцете на Клеопатра невръстната Европа, щерката на цар Филип, почти бебе, и я потопи във врящата вода, приготвена за къпането ѝ. Покъртена от тази ужасна смърт, младата майка се обеси не след дълго на един от прозорците на двореца. Сетне Олимпияда се разпреди да бъде убит и Хипострат, братът на Клеопатра.

За да си осигури поддръжката на войсковата групировка в северозападната окрайнина на Анатолия, Александър изпрати на Парменион послание, с което го задължаваше да вземе съгласието на войската за провъзгласяването му като цар македонски. Наред с това възложи на Хекатей, един от доверените му хетайри, да убие Атала не толкова поради лична мъст, а понеже се съмняваше в неговата добронамереност. Съмнението му не бе безосновно, понеже, след като научи за трагичния край на цар Филип, Атала потърси връзка с доверени хора на Дарий III, провъзгласен за ахеменидски цар на царете наскоро след убийството на Арсес по заповед на всесилния евнух Багоа.

Новината за злощастния край на Филип II с мълниеносна бързина се понесе на юг към Тесалия и през Коринтския провлак се озова в Пелопонес. Особено силен отзвук тя получи в Атина. Демостен напусна усатотението си, облече бяла тога и със златен венец на чело се яви тържествуващ в еклесията, но Фокион побърза да го предупреди, че радостта му е преждевременна и че всъщност със смъртта на Филип броят на македоните е намалал само с един човек, но старата ненавист на Демостен към македоните избухна с удвоена сила и той потърси веднага връзка с Ахеменидската държава. Под въздействие на неговата агитация тиванците се опитаха да изгонят македонския гарнизон от Кадмея, некропола на Тива, но нямаха успех, по-

неже македоните се бяха здраво укрепил там. Македонските гарнизони бяха изгонени от Халкея, Коринт и Акарнания, макар Александър Македонски вече да бе уведомял чрез пратеничество синедреона в Коринт, че остава верен на Коринтокия съюз.

Но понеже тази стъпка му се видя недостатъчна, спусна се на юг начело на ударен отред от хипасисти, хоплити и продроми, озова се в Тесалия, дето се бе появило брожение против него. Тесалийците се бяха укрепил по река Пеней в теснината между Олимп и Оса. Атакува ги в тил и ги разгроми и след като еклецията в Лариса го провъзгласи за доживотен стратег на Тесалия, озова се не след дълго пред Тива. Оттам изпрати ултиматум на Атина, сетне слезе в Коринт, дето събра синедреона и Есхин предложи да бъде избран за хегемон и за стратег автократор в предстоящата война с Ахеменидската държава. На този втори конгрес по негово предложение Спарта отново бе поканена да вземе участие в Коринтския съюз, но тя отказва втори път.

Необикновената решителност, с която действуваше младият македонски цар, вече му бе спечелила голяма популярност. В градеца Исм, недалеч от Коринт се бяха събрали не само елински обществени дейци, но и философи. Славата му на непобедим воин вече се преплиташе със слуховете за необикновената му ученост като ученик на Аристотел. Поканиха го да гостува на това пъстро множество и той се отзова. Очакваше да види там и философа киник Диоген, с когото се бе запознал след битката при Херонея преди две години, но Диоген не беше там. Живее в Краний и по стара памет продължавал да се отнася с презрение към материалните блага.

Придружен от няколко военачалници свои връстници, Александър Македонски се запъти нататък. Намери философа, легнал в глинена бъчва, да се припица на следобедното слънце. След като го приветствува, младият венценосец рече:

— Аз съм Александър. Кажми какво ти е необходимо, за да заповядам да ти го дадат.

— Отмести се, понеже ми закриваш слънцето.

— Друго?

— Нищо друго!

Разговорът по-нататък ставаше излишен.

— Ако аз не бях Александър — каза младият венценосец на придружниците си, като се отдалечиха, — бих искал да съм Диоген, понеже неговият дух е несломим.

Насочи се сетне с придружниците си към Делфи и пожела да узнае от прорицателката Пития каква участ му отреждат боговете, но тя отказа да излезе от обиталището си, да пие вода от извора Касотис и да седне на триножника над пукнатината недалече от Аполоновия храм, отдето излизаха опиващи пари, понеже беше в почивка. Тогава Александър се одързости, влезе в обиталището ѝ и сложи ръка върху рамото ѝ. Престарялата прорицателка извърна глава, взря се в лика му и рече:

— Непобедим си, сине!

— Благодаря ти, майко — отвърна той, наведе се, целуна ѝ ръка, излезе, присъедини се към придружниците си и разтърсен от радостно вълнение, напусна Делфи...

При главоломно развиващите се събития Александър не забеляза кога премина лятото и настъпи есента. Като се прибра в Пела, извърши няколко промени в командния състав на войската и поръча на Антипатър и на Симия да осигурят нови приходоизточници. Необходими му бяха пари, много пари, за да издигне на още по-голяма висота войската. Залови се след това да издири и да накаже виновниците за коварната смърт на Филип Македонски.

Като използваха отсъствието му от Пела, бяха потърсили убежище при персите в Анатолия няколко противници на цар Филип, издънки от стари княжески родове в Орестия, Линкестида, Тимфания и Елемиотида, но убийството на баща му би могло да бъде свързано единствено с разколническите домогвания на линкестийците, понеже с изключение на тях всички други стари княжески родове се бяха примирили със зависимостта си от Македония.

Натовари Антипатър да провери какво се говори сред народа и с кого може да бъде свързано извършеното от Павзаний покушение. Най-разпространено според Антипатър било мнението, че с убийството на цар Филип Павзаний си отмъстил за пренебрежителното

отношение на венценосеца за нанесената му тежка обида от Атала. Александър отхвърли като несъстоятелно това становище, понеже от укорното поведение на Атала към Павзаний — той заповядал на конярите си да изнасят телохранителя пред него — беше изминало много време и за да си отмъсти, Павзаний би следвало да убие Атала, а не цар Филип.

Сетне Антипатър много предпазливо го запозна с разпространения вече сред народа слух за косвено участие на царица Олимпияда в покушението. Широко известни бяха лошите отношения между двамата царствени съпрузи и нейното оттегляне в Епир след твърдото решение на цар Филип да се ожени при жива жена за Клеопатра, без при това да съществуват, както при други негови по-раншни бракове, съображения от политически характер.

Една от най-важните причини за този слух бе проявеният от Олимпияда след завръщането ѝ в Пела интерес към гроба на Павзаний. Както стана известно покъсно, царицата бе сторила това, за да отстрани възможността бродещата сянка на нещастния телохранител да ѝ се явява насън поради лошите ѝ отношения с цар Филип. Александър отхвърли и тази възможност и когато Антипатър го запита кой тогава е подбудил и подпомогнал Павзаний да извърши покушението, посочи на изток към дълбините на Азия.

— Елините имат дълги езици — каза той, — а персите — съкровищници, препълнени със злато и всевъзможни драгоценности. На дъното на заговора стои Демостен. Той никога няма да се примири с македонското господство и по-скоро ще предаде родината си, отколкото да стане искрен съюзник на македоните. Да бъдат победени персите от македоните начело с техния дръзносвен цар, значеше авторитетът на Атина да бъде разклатен завинаги и поради това Филип Македонски трябваше да бъде жертвуван. Ръката, насочила кинжала на Павзаний към сърцето на баща ми, е дълга, твърде дълга. Преди да извърши това, тази ръка си е осигурила сътрудници на наша земя с камари персийско злато. Някои от тях вече преминаха в царството на сенките, но други още са сред нас...

Настъпи година трета от 111-та Олимпиада. Налегаше се Александър Македонски да омаломощи въ-

трешните врагове на Македония, преди да тръгне на поход срещу Ахеменидската държава. След смъртта на баща му войната с могъщата Ахеменидска държава от пожелание се превръщаше не само в негово синовно задължение, но дори в смисъл на живота му.

Конните разузнавачи край североизточната граница на Македония бяха донесли за раздвижване на тракийските племена трибали и гети по Хем и отвъд Хем из хълмистата равнина отсам Истрос. Нямаше ли те, след като обединят усилията си, да привлекат и племената, обитаващи планините Орбел, Дунакс и Родопи, за да се спуснат като огнена лавина върху Македония?

Нареди да бъде съставен мощен експедиционен корпус от Антигон и в него да бъдат включени както фалангисти и хипасписти, така също тежка и лека конница. Насочи се бързо през долните течения на Стримон и Нестос към лабиринта на Родопите. Бе слушал неведнъж да се говори за прочутото светилище на бесите на връх Силмиос, наречен по-късно Виденица и Чала в пазвите на тайнствената планина. Реши да го посети, след като се посъветва с придружаващия го Аристандър. Гадателят одобри намерението му и обеща да предразположи бога на живителните сили Дионис с умилюстителна жертва.

Когато издигналият се стълб дим потъна в небесата и жаравата започна да изпепелява, той насочи поглед към разкриващия се от върха простор от девствени лесове. Някой незабелязано се бе доближил до него. Беше престарелият дългобрад жрец на бесите Вологес.

— Ти си син не само на Филип, но и на Олимпияда — рече му той, — а майка ти преди да стане царица бе посветена в Самотраки като жрица на Дионис. Помни това и Дионис винаги ще подкрепя десницата ти!

Напусна върха, обладан от прилив на нови сили. Предвожданите от него отреди, след като се спуснаха по планинската река, наречена по-късно Въча, слязоха в тракийската равнина и се насочиха на север към планината Хем. Но трибалите бяха вече забелязали движението на корпуса и се опитаха да го спрат с коли, натоварени с камъни. С едни от тях преграждаха проходите, а други спущаха от стръмнините срещу настъпващите македони, но по заповед на Александър,

когато друга възможност липсваше, войскарите лягаха по очи и колите прелетяваха през тях, без да им причинят особени вреди.

Главните сили на трибалите се оказаха отвъд прохода около река Лигин. Като даде вид, че насочва войските си отвъд хълмистата равнина, оттатък Хем, Александър Македонски изчака разпръсването на трибалите из съседните местности за запасяване с храни и фураж, върна се, взе изгодна позиция, започна да атакува отначало със стрели и камъни, изхвърлени от прашки, за да ги предизвика, и когато трибалите се струпяха в безпорядък, нападна ги с фаланга и с конница. В завързалия се бой, докато македоните дадоха незначителни жертви, от страна на трибалите загинаха над три хиляди души.

Тази битка разчисти пътя му на север към земите на гетите. След като малобройните им групи бяха прогонени от леката конница, гетите бяха принудени да преплуват Истрос на плоскодънни лодки и да вземат позиция на отвъдния бряг. Това наложи на Александър Македонски да организира прехвърлянето на значителна част от войската си отвъд реката, за да даде решителен отпор на гетите, още повече, когато беше забелязал в отвъдната равнина да се съсредоточават множество конници и пешаци. Може би по численост те надхвърляха цялата македонска войска в този край.

Организира събирането на всички рибарски лодки и салове, намиращи се в близост. В лодките настани фалангистите, а върху саловете конете и конниците. За преплуването на реката и за избор на позиция бе използвана нощта. На разсъмване фалангата се разположи недалече от мястото, дето вече догаряха нощните огънове край бивака на гетите. От двете ѝ страни застанаха по две или хетайри, на десния фланг под командата на Александър, а на левия на Антигон. Фалангата поведе Пердика. Резервът бе поверен на Мелеагър. По знак на Александър колоните настъпиха безшумно, но на един стадий пред бивака на гетите македоните нададоха оглушителни викове, фалангистите се затириха, конниците подкараха конете на тръс, сетне преминаха на галоп, връхлетяха в бивака и започнаха безмилостно да тъпчат обезумелите от страх гети. Останалото довършиха фалангистите. Оцелелите

гети потърсиха спасение в степите на северозток, без да помислят за реванш.

След изпълнението на тези две задачи Александър Македонски трябваше да се справи и с трета: да осигури западната граница на Македония, да усмири побунените отново илири. Походът към Илирия се оказва твърде тежък дори за калените бойци и командири. По река Ескус се насочиха към широкото поле между Хем и Скомброс, а сетне по долината на Стримон през полите на планина Керкира към река Аксий.

След като отпочинаха едно денонощие и получиха подкрепления в Пела, отправиха се на запад и пред река Дрилон влязоха в решително сражение с илирите. Тъкмо боят бе приключил, пристигна съобщение от Антипатър за избухнал бунт в Тива. Време за губене нямаше. Войскарите, командирите, конете и самият млад цар се нуждаеха от по-дълга почивка, но опасността от обрат в Елада беше голяма, затова след няколко часа отдих Александър заповяда поход на юг.

През Еордея и Елимиотия след седем дни корпусът се озова в Тесалия и след други седем в Беотия пред Тива. Градът бунтовник бе обграден от всички страни, но на предупреждението да сложат оръжие и да се предадат, тиванците отвърнаха с присмех, въпреки че в акропола Кадмея се бе барикадирал здраво македонският гарнизон и в случай на обрат, би представлявал сериозна опасност за тях.

И докато Александър Македонски обмисляше как да постъпи, без да прецени добре реалните възможности, Пердика хвърли в атака поверените му фалангисти. След извоювания от него частичен успех, настъпи обрат. Тиванците се хвърлиха в контраатака, прогониха таксиса на Пердика от крепостните стени, отвориха вратите и се спуснаха след него, за да го прогонят и унищожат. Този момент използва Александър. Като застана начело на резервната фаланга, поведе я с необикновен устрем напред. Фалангистите се промъкнаха през разтворената порта, избиха изпречилите се отпреде им стражи и част от завръщащите се в крепостта тиванци, като създадоха възможност и на други македонски отреди да нахлуят в града.

Започна небивало изстребление. Загинаха над шест хиляди тиванци. Успелите да се укрият без оръжие

сетне бяха заловени. По заповед на Александър градът бе сринат до основи. Бяха пощадени само храмовете и домът на Пиндар. Със съгласието на синедреона на Коринтския съюз останалите живи тиванци бяха продадени като роби, без да се прави разлика между боеспособни мъже, жени, деца и старци. Наказанието беше жестоко, но заслужено, понеже Тива беше нарушила обета за вярност към Коринтския съюз.

Погромът над Тива легна като тежка сянка над Елада. Побунилите се други полиси побързаха да свият знамена и да изпратят делегации с приветствени слова и с маслинови клонки в ръце в знак на миролюбие. По предложение на Демад атинската еклесия избра делегация от девет видни атиняни, за да поздравят младия венценосец за справедливата присъда над Тива и по този начин да отклонят от него всяка помисъл за разправа с Атина. Понеже разчиташе на атинската помощ в предстоящата кампания на изток повече, отколкото на помощта на всички други елински държави-градове, Александър прояви снизхождение. Разпореди се само да бъде пратен в изгнание стратегът Харес, злополучният военачалник на елинците в битката при Херонея.

Едва след разрушаването на Тива Александър Македонски си спомни за ученика на Диоген философа Кратет. Бе му гостувал при посещението си в Тива през 338 година пр. н. е. Нареди да го потърсят сред определените да бъдат продадени като роби оцелели тиванци. Видът му дълбоко смути духа на младия цар. За да прокуди сянката на страшния погром, запита философа:

— Ако пожелаеш, ще заповядам да възстановят твоя град.

— Защо? — отвърна Кратет с невъзмутимо спокойствие. — Някой нов Александър да вземе да го разруши отново! — И допълни:

— Моя родина е безчестието и бедността, неподвластни на никаква сполука, а мой земляк е недостъпният за завист Диоген!...

Александър възнамеряваше да остане в Средна Елада, докато положението там се заздравя напълно, но едно неочаквано известие от Антипатър, изпратено по бърз вестonosец, го принуди да промени първоначал-

ното си намерение. Парменион бе пристигнал в престолнината, за да иска спешно подкрепление. Ахеменидските отреди под командата на Мемнон с няколко последователни удари бяха изтласкали македонския експедиционен корпус в северозападния кът на Анатолия. Не се ли дадеше бърза помощ на корпуса, съществуваше опасност при нови схватки ахеменидите да издават оцелелите войскари във водите на Пропонтида.

Като се завърна в Пела, приятно изненадан, Александър намери писмо от Аристотел. Бяха изтекли пет години от раздялата с любимия учител, а вълнуващите спомени още не бяха избледнели. Междувременно те бяха вече разменили няколко писма. Александър знаеше за първоначалните му затруднения в Атина и за новите му постижения, но при краткотрайното си пребиваване в Атина през 338 година пр. н. е. не успя да се срещне с него. Научил за новото му поприще като цар македонски, Аристотел му пишеше:

„Не зная каква сила ме привлича към тебе: за каквото и да се замисля, всичко ми се струва велико и удивително. Не виждам нищо, заслужаващо забрава, а само достойно за запаметяване и за поощрение. Времето тук не успя всичко да затъмни, защото прекрасните съвети на учението и на убежденията имат вечността за зрител. Старай се поради това да превърнеш властта си не във високомерие, а в добри дела съобразно с добродетелите, по-високо от които в живота не може да има. Човек, смъртен по природа, след неизбежната смърт може благодарение на величието на делата си да съхрани безсмъртна памет. Помни това: ти си възпитан не неразумно, като някон, създали си неразумни убеждения; си от знатен род, притежаваш и наследено царство, и надеждно образование, и повсеместна слава. И доколкото се отличава с даровете на съдбата, дотолкова си длъжен да бъдеш пръв в доблестта и в прекрасните дела. Прочее, твори полезно, като довършваш замисленото.“

На това писмо той погледна като на съкровен завет, затова го постави в близост до тъй скъпия му препис от „Илиада“, подарен му някога от Аристотел...

Четвъртата година на 111-та Олимпиада, когато найсетне трябваше да започне походът против Ахеменидското царство, следваше да стане преломна не само в

неговия живот, в живота на връстниците му, но и в живота на цяла Македония. Мечтите на задълбочения някога в себе си юноша трябваше да се превърнат в действителност. Нямаше точна представа нито за могъществото, нито за приказните богатства на Персия, но беше убеден в необходимостта от изтласкването ѝ в дълбините на Анатолия. И не се съмняваше, че тази грандиозна битка между Запада и Изтока ще изпълни с дълбоко съдържание живота му, ще осъществи съкровените му пориви към необикновени подвизи.

За да не навлезе неподготвен в оня незнаен свят, нареди на Антипатър да събере необходимите сведения и да го уведоми относно историята, територията, населението и държавното устройство на Ахеменидското царство. От своя страна Антипатър разчлени задачата и възложи отделни нейни страни и въпроси на помощниците си. Привлечени бяха на помощ Симия, Евмен, Динократ и дори Аристандър. Но Александър беше нетърпелив. Потребно му беше да бъде подробно осведомен за всичко, преди да вземе окончателно решение относно подготовката на похода.

Изуми се първо от пъстротата на населението на Ахеменидското царство. Пребиваваха в него: иранци, сирийци, мидийци, вавилоняни, гирканци, арии, бактрийци, согдийци, индуси и много други народи и племена, а простираше се то от Хелеспонт до река Инд и от Либия и Кавказките планини до Персийския залив. На север и на юг беше заградено от Океана. В неговите предели влизаха: Лидия, Фригия, Ликаония, Писидия, Кападокия, Мидия, Месопотамия, Вавилония, Елам, Сосиана, Персида, Кармания, Патрия, Ария, Дрангиана, Арахозия, Бактрия, Гедросия, Согдиана, а след като през 343 година пр. н. е. Артаксеркс III завладя отново Египет — и Египет. Докато на запад и на юг в Ахеменидското царство преобладаваха градове, на север и на изток превес имаха селата и населението там се занимаваше предимно със земеделие и със скотовъдство, а в градовете предимство имаха занаятите. Страната бе разделена на двадесет сатрапии. Сатрапите бяха пълновластни и почти независими от централната власт местни владетели.

Но докато сведенията за територията на Ахеменидската държава обезпокоиха силно Александър Маке-

донски, смути го и нейната необятност, но донесенията за нейната войска отново го обнадеждиха. Оказа се, че армията на ахеменидския цар на царете е многобройна, но не твърде боеспособна. Както пехотата, така и конницата ѝ се попълваха на опълченски начала от сатрапиите, когато стане нужда. По брой надхвърляше сто хиляди бойци, но от тях добре подготвени бяха само десетина хиляди елински наемници под командата на Мемнон. Ахеменидските войскари се сражаваха на тълпа, не спазваха установен боен ред и лесно се поддаваха на паника. В замяна на това Персия разполагаше със силен флот от около четиристотин бойни кораби. Нейният флот имаше господство както в Егейско, така и във Вътрешно море.

От военачалниците на цар Дарий III освен елините Мемнон от Родос и Патрон от Фокида, бяха известни: Оксафър, брат на цар Дарий III, Оронтобат, началникът на конницата Маврак и Набарзан. Най-голямо разширение Ахеменидската държава получава около петстотната година пр. н. е. при царете Дарий I и Кир, когато са завладени: Мидия, Согдиана, Бактрия, Елам, Асирия, Киликия, Лидия, Египет и дори Източна Тракия. Тогава нейната територия е увеличена близо двадесет пъти.

Под ръководството на Александър и при помощта на най-близките му сътрудници през есента и зимата на 335 година пр. н. е. се извърши всестранна подготовка на източния поход с оглед кампанията да започне, щом настъпи пролетта на следващата година.

На първия Коринтски конгрес по времето на Филип Македонски елините бяха обещали да участвуват в похода със сто хиляди души бойци и със сто бойни кораби, но Александър се усъмни както в техните възможности, така и в организаторските им способности, още повече след настъпилото охлаждение поради разрушаването на Тива, но при все това те осигуриха седем хиляди гръцки хоплити, пет хиляди наемници и шестдесет кораба — двадесет от Атина и четиридесет от Коринтския съюз. Сто кораби бяха осигурени от бившите елински колонии по егейския бряг.

Основната тежест на похода легна върху Македония. За да бъдат избегнати всякакви изненади, решено бе в разположение на Антипатър, който щеше да замества

Александър в Пела, да бъдат оставени десет хиляди фалангисти и четири хиляди конници от тежката и леката конница. В експедиционния корпус при това положение бяха включени около тридесет хиляди души пехота от всички видове и пет хиляди конници от тежката и леката конница. В тези рамки влизаха — около девет хиляди фалангисти, разпределени в шест таксиса, три хиляди хипасисти и педзайтери, шест хиляди тракнйска пехота, хиляда и петстотин души агема — пеша гвардия, три хиляди души тежка конница и хиляда и осемстотин души лека тесалийска конница. Останалите около единадесет хиляди и седемстотин души влизаха в състава на експедиционния корпус в северозападния кът на Анатолия. Към стоте атински кораби бяха прибавени и шестдесет македонски, но в сравнение с броя на персийските кораби, флотът на Александър Македонски беше три пъти по-малък.

Значителна слабост на експедиционния корпус беше липсата на достатъчно средства за издръжката както на човешкия, така и на конския състав и за посрещането на неотложни нужди. Когато Симия съобщи на Александър, че в разположение на корпуса може да постави само шестдесет таланта злато, младият цар изпадна в ярост. Успокои се само, когато узна, че Антипатър и Симия търсят да сключат заем. И действително неизвестно от кого и срещу какво обезпечение те осигуриха осемстотин таланта в злато, но тези пари почти се стопиха за посрещане на неотложни нужди и главно за обсаден парк, та затова, когато потеглиха на изток през пролетта, ковчезникът на корпуса разполагаше само със седемдесет таланта в злато.

Когато Александър постави въпрос за Пангейските рудници, като опора на финансовата мощ на Македония в продължение на две десетилетия и половина, през които бе управлявал баща му, научи с изумление за изчерпването на разкритото златно находище. В момента се разкривало ново находище, но подготовката му още не била завършена, а и Антипатър препоръчвал златните запаси в Македония да не бъдат изчерпвани, още повече, когато предстои на войските да завладеят в Анатолия огромни количества злато.

Третата година на 111-та Олимпиада вече изтичаше,

до началото на похода оставаха броени месеци, налагаше се командният състав и щабът на корпуса да бъдат определени, за да може всеки да се подготви за възложената му длъжност. Наред с това трябваше да бъде изяснена и бойната задача на корпуса.

— След като главните сили слязат в Анатолия и се обединят с намиращия се там експедиционен корпус — поясни Александър пред военачалниците, събрани в голямата трапезария на двореца, — трябва да се даде решително сражение на ахеменидската войска, да бъде откъсната от подкрепящия и снабдяващия я персийски флот, за да бъде доразгромена, сетне трябва да бъдат завладени главните пътища, да бъде привлечено на наша страна местното население. При второ решително сражение трябва да бъде унищожена живата сила на противника и накрай да бъде свалена ахеменидската династия. . .

— Ахеменидското царство е просторно — възрази Парменион. — Мемнон може да избегне желаното от нас решително сражение, да ни въвлече навътре в Анатолия и да ни откъсне от плодородните области, а може да предизвика и пожари.

— Ще го преследваме — отвърна Александър, — докато го унищожим!

Парменион не добави нищо, но намръщеният му лик изрази несъгласие с така поставената твърде общо и неясно основна задача.

— Задачата е трудна — продължи Александър, като се опита да заглади възникналото съмнение, — ще се сражаваме на чужда земя с многоброен, макар и лошо организиран противник. В замяна на това по бойни качества го превъзхождаме неколkokратно. . . Парменион ще бъде мой пръв помощник и там, дето стане нужда — мой заместник. Антигон да замине още днес през Херсонес за Анатолия и да оглави експедиционния корпус до пристигането ни, като си постави за неотложна задача да отхвърли врага колкото може по-далече от брега. Филота заедно с Клит да поеме командата на тежката конница, а Хегелох — на леката. Пердика, Кен, Аминта, Мелеагър, Филип и Кратер — шестте таксиса на тежката пехота, Антиох да застане начело на щитоносците, Никанор — на хипаспистите, а Полисперхонт — на агемата. Хефестион да оглави сематофилите,

телохранителите. Леонат, Селевк, Лисимах и Птолемей ще получат назначения допълнително, но Неарх още отсега да се погрижи за изправността на македонските кораби. За тази цел още днес да замине за Амфипол.

Своевременно бе учредена и походна канцелария начело с Евмен от Кария. Александър вече се бе убедил в способностите му, освен това той му бе препоръчан от Антипатър и Симия. В помощ на Евмен бяха придадени: Диодат от Еритрея и Харес от Митилена. В тяхно задължение, освен подготовката на всички царски заповеди до войската, влизаха и всекидневните описания на походите и на по-важните събития — така наречените по-късно „царски ефимериди“.

Уреждането на финансовите въпроси, свързани с похода, бе възложено на Александровия връстник и довереник Харпал, син на Махат. Но понеже на похода си младият цар отдаваше голямо значение, разчиташе не само да разбие и прогони противника в дълбините на Анатолия, но и да навлезе в непозната за културния свят действителност, реши да привлече и няколко учени мъже, да се обгради, освен с военачалници и администратори, и с историци, естествоизпитатели и философи.

Покани Аристотел да вземе участие в похода като естествоизпитател, но той, след като отказа, препоръча племенника си Калистен, който продължаваше да живее в Пела. На Аристобул от Касандрия бе възложено да записва събитията, независимо от записванията в царските ефимериди, като спира вниманието си предимно върху живота на народите, с които македоните се срещат за пръв път. Същевременно като опитен техник Аристобул трябваше да се грижи и за обсадните машини и да дава необходимите указания при постройката на подвижни и понтонни мостове. Към походната канцелария бяха зачислени и няколко души философи начело с Онесикрит, Анаксимен и неговия ученик Пирон, на който Калистен гледаше с презрение, а също и придворният гадател Аристандър.

Беше месец дистрос на година четвърта от 111-та Олимпиада. Южният вятър още не беше се вчепкал в косите на Борей, за да го прогони отвъд Истрос в понтийските степи, но нетърпелив час по-скоро да се

отправи на път и да се срази с врага, Александър Македонски често се стряскаше насън и напрегнато се вслушваше дали пролетните бури вече са започнали.

Всичко беше вече подготвено за път, а дните течаха бавно, твърде бавно. До месец артемисиос, когато Посейдон най-сетне се успокояваше и се спущаше в морските дълбини, за да даде свободен път на корабите, оставаха всъщност не много дни, но техният бавен ход понякога изчерпваше търпението на младия цар. Кога най-сетне щеше да настъпи уреченият час?

Трета глава

СВЕТЛИНА ОТ ЗАПАД

Пролетните бури още вилнееха, когато Александър Македонски заповяда готовност за похода на изток. Изтичаше месец ксандикос на година 334 пр. н. е., съответстващ на месец елофеболион на година четвърта от 111-та Олимпиада. Съставът на личната конна охрана на владетеля по време на бой, съветът на стоте, от чиято среда се излъчваха командирите на големите войскови съединения и управителите на провинциите и които, когато беше необходимо, действаха като военен съд, беше вече определен. По примера на баща си Александър беше забранил командирите по своя преценка, без решение на съвета на стоте, да налагат смъртно наказание на провинили се войскари.

Настъпи най-сетне месец артемисиос. Ветровете утигнаха и небето започна да се разведрява. В навечерието на дългоочаквания ден младият венценосец събра в голямата дворцова трапезария командирите и в присъствието на Антипатър, Симия и Демарат събщи решението си да раздаде личното си имущество — пари, украшения и роби — на тези, с които щеше да споделя рисковете на войната. Когато дяловете бяха направени от Антипатър и всеки от поканените следваше да вземе своя, Пердика запита:

— За себе си какво оставяш?

— Надеждата — усмихнат отвърна Александър.

— Позволи ми тогава да споделя с тебе твоя дял и да взема участие в твоята вяра в бъдещето — извика Пердика.

С ликуващи викове и звън от кръстосани мечове примерът на Пердика последваха и другите военачалници. Прислужниците и робите отнесоха обратно в покоите на младия цар личното му имущество.

— До пълна победа — провикна се Александър, трогнат до сълзи от жеста на командирите.

— Смърт на врага — откликнаха военачалниците и мечовете отново звъннаха в просторната трапезария.

Оживлението в дворцовата трапезария се предаде и в престолнината. До късна нощ се чуваха викове и ед-ва на разсъмване, когато прозвуча сигналът за седловка, настъпи за кратко тишина. За да не изпитват тягостни чувства войскарите и командирите от далечни краища, Александър беше наредил прощаването с близки и познати на живущите в Пела да стане през последната нощ, поради това на сутринта войската потегли без шум и сантиментални прояви, сякаш отиваше не на кървав бой, а на учение.

Първи потеглиха хетайрите, последваха ги фалангистите и хипаспистите, накрай обсадният парк и обозът. Разстоянието от Пела до Амфипол, до изходния пункт на похода, беше дълго около триста и четиридесет мили и войската го взе за двадесетина дни. В Амфипол се бяха вече съсредоточили войските и корабите на съюзниците.

От Амфипол, след като се натовареше на бойните кораби, една част от войската следваше да се отправи по море от Стримонския залив до град Сест, за да премине отвъд Хелеспонт в Анатолия заедно с придвижващата се по суша друга част. Понеже по море това разстояние можеше да бъде преминато за два пъти по-кратко време, отколкото по суша, флотилията трябваше да съгласува хода си с придвижващите се по суша войски от Амфипол през Абдера и Маронея до Сест.

Начело на войските, прехвърляни по море, застана Александър, а на настъпващите по суша към най-тясното място на протока между Сест в Европа и Абидос в Азия — Парменион. Изпратените напред разузнавачи бяха вече донесли: нито в протока, нито отвъд него в Пропонтида се забелязват вражески бойни кораби. Войсковите съединения на противника се бяха съсредоточили около град Зелая на около седемдесет мили от брега, дето македонските войски щяха да дебаркират. Мястото и времето, избрани за десант, бяха подходящи. Градовете Абидос и Ретей бяха в ръцете на македонските отреди, командвани от Антигон, и в случай

на опасност щяха да прикрият десантните войски и да им дадат възможност да се приготвят за бран.

Но понеже Александър Македонски щеше да слезе на анатолийския бряг не да брани елинските колонии и да затвърди завоеванията на македонските отреди, изпратени още по времето на цар Филип, подготвил се беше не за отбрана, а за нападение. Затова, когато направлявания от него кораб навлезе във водите на протока, даде знак на Аристандър да пренесе в жертва на Посейдон угоен бик, сетне направи възлияние от златна чаша на Посейдон и на nereидите и хвърли чашата в морето.

Когато направлявания от него кораб наближи анатолийския бряг, Александър метна от борда копие, което се заби в земята, дето кракът му скоро щеше да стъпи съобразно с древната традиция — спорната земя да принадлежи на оня, чието копие първо я докосне. Щом стъпи на брега, заповяда на Аристандър да издигне олтари в чест на Зевс, Атина и Херакъл. И докато Парменион събираше сведения от местни хора къде са съсредоточени войските на персите, какъв е техният състав и брой, придружен от Хефестион и от малка свита, Александър се насочи към селището Илион, намиращо се в близост до развалините на прославената някога Троя.

Бяха изминали почти десет века след заглъхването на последните сражения между ахейци и троянци, но сенките на прославените воини сякаш още бродеха сред развалините и като потомък както на Херакъл, така и на Ахил, те го приканваха към подвизи. След като направи възлияние, постави венец върху гроба на Ахил. Примера му последва Хефестион с възлияние върху гроба на Патрокъл. Александър заповяда на архонта на Абидос Илион да бъде възстановен и освободен от даждия. От струпаните в преддверието на храма на Атина купища старинно оръжие си избра щит, за да се брани с него в предстоящите сражения.

Докато развалините край Илион приобщаваха Александър към подвизите на героичните сенки от далечното минало, Мемнон, командирът на елинските наемници в ахеменидските отреди в Анатолия и техен фактически главнокомандуващ, обсъждаше с персийските военачалници получените сведения за дебаркиралата

македонска армия начело с младия македонски цар. И понеже му бяха известни и правомощията, получени от Александър Македонски на Втория Коринтски конгрес през 335 година пр. н. е., прецени създаденото положение като твърде сериозно.

На състоялия се военен съвет в навечерието на очакваната решителна схватка Мемнон предложи персийските отреди да се оттеглят навътре в Анатолия, да бъдат разрушени пътищата към вътрешността и опожарени близките селища и складовете с хранителни запаси, за да бъде отнета възможността на македоните да напредват, но сатрапите Спитридат и Арсит, чиито сатрапии в такъв случай щяха да бъдат обречени на гибел, понеже персите имаха значително предимство, особено с конницата, предложиха и военният съвет прие да бъде дадено решително сражение на македоните, да им бъде нанесен съкрушителен удар и намерението им да вземат превес над персите да бъде разколебано още при първата им схватка с тях.

Мемнон беше принуден да се съобрази с препоръките на персийските военачалници и да отстъпи поради положението си на наемник. Между персийските военачалници както поради бойните им подвизи, така и поради родството им с Дарий III, освен Спитридат и Арсам изпъкнаха Митробарзан, зет на царя на царете, Арсит и Реомитър.

Леката конница на македоните под командата на Хегелох внимателно следеше придвижването на ахеменидските отреди. Напуснали бивака си край град Зелей, вече втори ден те се насочваха право на запад към съсредоточието на македонските войски и на техните съюзници и командирите им. Навярно търсеха позиция, дето македонската фаланга да не може да нанесе съсипателен фронтален удар, а напротив, да бъде обградена и премазана от копитата на многобройната персийска конница.

Когато начело на ахеменидските отреди Мемнон наближи коритото на вливащата се в Пропонтида река Граник, прецени нейния десен бряг като особено изгодна позиция както за отбрана, така и за нападение. Реката и нейният стръмен десен бряг бяха естествено препятствие както за разгръщане войските на противника, така и за придвижването им напред, понеже бой-

ният им ред щеше да бъде силно разстроен. Заели десния по-висок бряг, при опита на противника да премине отвъд ахеменидите ще го обсият със стрели, камъни и леки копия, а ония, които успеят да преминат през водното препятствие, ще бъдат прегазени от многобройната персийска конница. Ако при все това някои македонци оцелеят, ще изпитат ударите на елинските хоплити, наети от персите и заели позиция зад конницата.

Тактическото разрешение, предложено от Мемнон, бе възприето без възражение от ахеменидските военачалници и когато на третия ден след пладне македонците се озоваха на четири стадия пред левия бряг на река Граник, противникът беше вече развърнал бойния си ред. На преден план в близост до десния бряг на реката беше разположена почти два пъти по-многобройната в сравнение с македонската персийска конница. Елинските наемници в гъсти редици бяха заели позиция зад конницата. Наклоняващото се на запад слънце хвърляше снопове светлина върху шлемовете, щитовете и копията на ахеменидските отреди и им придаваше по-внушителен вид, отколкото всъщност те имаха.

На Александър Македонски бяха достатъчни само десетина минути, за да схване предимствата и недостатъците на избраната от персите позиция и очертания вече тожен бсен ред. Струпването на многобройна конница в близост до брега, без да съществува възможност за маневриране и престрояване, а също и разполагането на опитните и боеспособните елински хоплити на втори план, гресени като груба тактическа грешка. Не го безпокоеше нито численото превъзходство на противника, нито дори бързоструйната река, чиято дълбочина някъде достигаше почти до раменете, а единствено стръмният бряг отвъд, дето противникът беше вече разположил няколко реда опитни стрелци, копиеметатели и прашници.

Докато преценяваше разположението, до него приближи Парменион и предложи схватката с противника да бъде отложена за следващия ден сутринта, за да могат бойците да отпочинат и още преди разсъмване, преди противникът да е развърнал бойния си ред, да бъде нападнат, хвърлен в паника и разгромен. След като го изслуша, Александър го изгледа мрачно и каза: — Тук съм не да отстъпвам, а да нападам и да побеждавам!

Разпореди се в центъра да застанат фалангистите, предвождани от Пердика, Кратер, Аминта, Мелеагър и Филип. Пред фалангистите — хипасистите начело с Никанор, сина на Парменион. На левия фланг тракийската конница начело с Агатон и тесалийската — с Калас, на десния — тежката конница, предвождана от Филота и Клит. Левият фланг да бъде под командата на Парменион, центърът — на Пердика, а десният — лично от него.

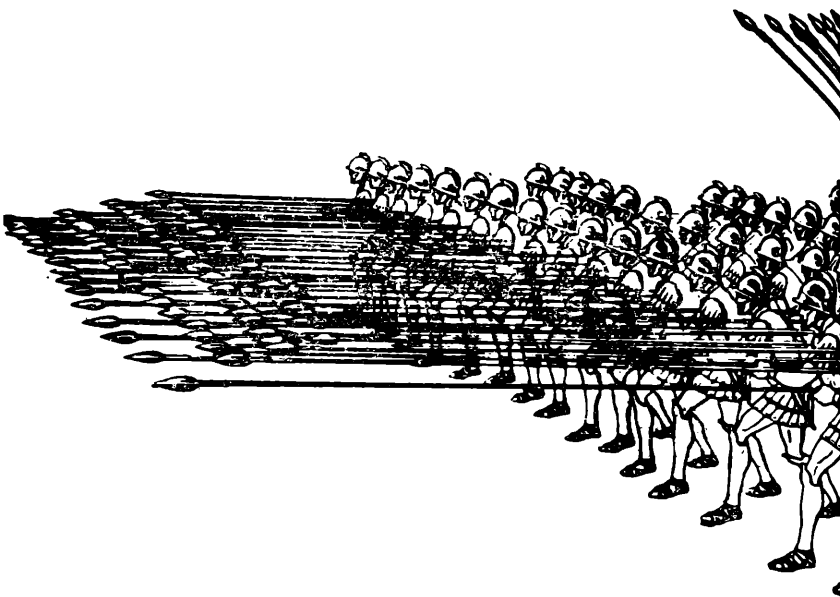
Докато очертаният боен ред се придвижи по негова заповед напред, за да нагази в река Граник и да излезе на отсрещния бряг, боят да започне от леката конница, командвана от Птолемей, и неговите стрелци да отвлекат вниманието на противника да не очаква нападение откъм центъра. Същевременно както от ляво, така и от дясно реката да бъде форсирана от конницата, да бъде разстроен бойният ред на противника и когато двата му фланга бъдат обхванати и конната му защита хвърлена в паника, фалангистите да настъпят, да атакуват елинските хоплити във втория ешелон и да го разгромят.

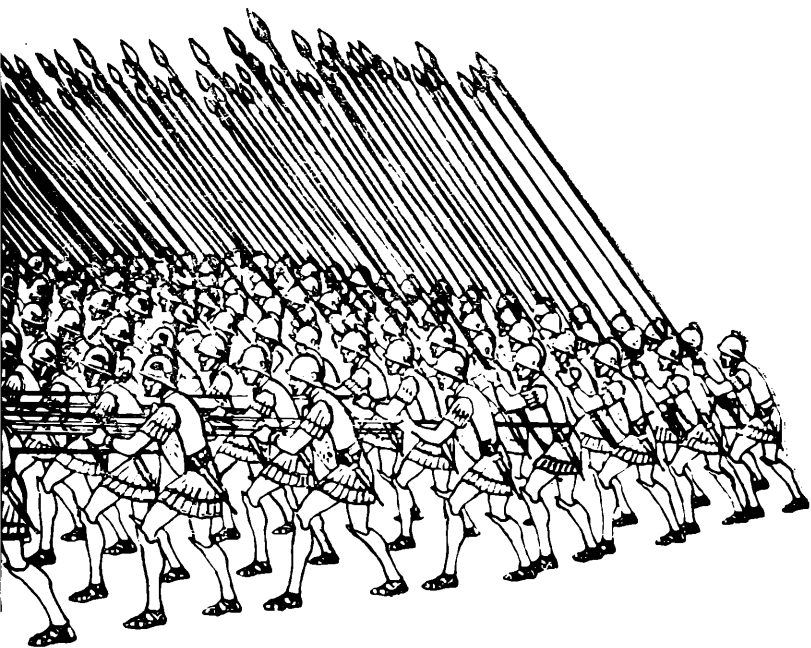
— Хей, Алкета — смушка с лакът съседа си от Орестида един фалангист от таксиса на Пердика, — ако не си се къпал скоро, сега ще направиш хубава баня, само че без хума!

— Хума има достатъчно по дъното на реката — отвърна му съседът, — но внимавай, Орест, да не забиеш сарисата си в дъното, преди да се озовеш отвъд!

Алкета не продължи, пък и Орест не успя да възрази, понеже боят внезапно се развихри. С неописуем устрем, като нададе страхотен боен вик, Александър поведе тежката конница срещу неприятеля, озова се със значителен брой от нея на отвъдния бряг, дето вече се бе завързало ожесточено сражение на конник срещу конник. Понеже го различиха по белите пера на шлема му, срещу него се насочиха трима дръзновени перси: Рисак, Спитридат и Митридат. С един удар на меча си повали мъртъв Митридат, хвърли с другата си ръка копие срещу Рисак, но без да го нарани, то се пречупи в бронята му. В този момент Спитридат замахна да го прободете с кинжал, но Клит го изпревари и му отсече ръката.

Атакувани отляво и дясно от македонската конница

и от преминаващите вече през реката фалангисти, конниците на противника, останали без ръководство и понесли вече тежки загуби, започнаха да напушат полесражението и да търсят спасение в околността, като по този начин оголиха фронта на елинските хоплити. Без да вземат участие в първата фаза на битката, те попаднаха под ударите на македонските фалангисти и ония от тях, които не успяха да се спасят с бягство, изпитаха в гърдите или в коремите си смъртоносните жила на сарисите. Освен това отляво и отдясно ги атакуваха македонски конници.

— Честита ти баня, Алкета — провикна се към съседа си от ляво Орест, след като фалангистите бяха свършили работата си и сарисите бяха свалени от раменете на земята.

— Честита и на тебе, Орест — отвърна другият, — само че по лицето ти виждам повече следи от пот и от прах, отколкото от вода!

— По-добре от пот и от прах, отколкото от кръв — отвърна другият през смях.

Когато слънцето се наклони силно на запад, боят постепенно затихна. Само леката конница сред облаци прах продължаваше да завръща към реката оцелелите след разгрома бегълци и останалите без ездачи коне. Но освен тази задача върху плещите на Хегелох като командир на леката конница падна и друга — да сложи ръка върху обоза на противника и върху приготвените от него запаси от храни, оръжие и коне в град Зелия. Плячката надхвърли очакванията.

Поражението на противника беше съкрушително, победата — изключителна. В боя бяха загинали едни от видните персийски военачалници: Спитридат, Митридат, Арбупал, Нифат, Фарнак, Петин и други. Поради струпването им в плътна маса пред фронта на ахеменидския боен ред бяха убити огромно множество противникови конници. Сравнително по-малко жертви бяха дали елинските хоплити. От тях бяха пленени над две хиляди души. Александър се разпореди да бъдат оковани и изпратени в Македония на каторжна работа като изменници на общоелинските идеали. В сравнение с жертвите на противника, броят на загиналите в сражението македонци беше незначителен — двадесет и пет хетайри, петдесет конници от съюзната конница и шестдесет фалангисти и хипасисти.

Разпореди се загиналите в тази първа схватка с вековния враг да бъдат тържествено погребани и на семействата им отпуснати помощи. По негово нареждане на загиналите двадесет и пет души хетайри скулпторът Лисип изработи по-късно медни статуи и те бяха поставени в светилището на град Дион за възхвала от поколенията. Триста комплекта вражеско снаряжение изпрати в Атина като реален израз на победоносния резултат от сключения в Коринт съюз между елини и македони. На всеки комплект заповяда да гравират следния текст: „Александър, син на Филип, и всички елини, освен лакедемонците, пленили от варварите, пребиваващи в Азия.“

Трябваше да бъде отнета всяка възможност на врага да прегрупира разполагаемите си сили и да се укрепил в някои крайбрежни градове, дето можеше да бъде подпомогнат от флотата си. Удържаната победа скоро би изгубила смисъл, ако не бъде превзет град Сард, главната снабдителна база на противника и една от важните станции по персийския царски път от Персепол през Суза, Мелитена, Комана, Анкира, Гордий, Ипс и Сард към източните брегове на Егейско море, но докато Сард и Ефес бяха завладени без затруднение, понеже персийските им управители изявиха покорност, съпротива оказаха Милет и Халикарнас.

След погрома при Граник бившият командир на елинските хоплити Мемнон се укри отначало в Милет, сетне премина в Халикарнас и по сведение на Александровите разузнавачи започна посредством свои емисари да убеждава архонтите на елинските колонии край брега да му отпуснат войскари, с чиято помощ да пресече пътя на македоните към вътрешността на Анатолия, да ги отхвърли към крайбрежието, да пренесе войната отначало върху островите в Егейско море и накрай върху бреговете на Македония. След това той щеше да организира десант в Елада и антимакедонско въстание на широк фронт. С тази цел Мемнон успя да завладее остров Хиос и да склони цар Дарий да го назначи за главнокомандуващ елинските отреди в ахеменидската войска, но по-нататък успех не отбеляза.

Град Милет беше превзет, след като пристанището му беше блокирано и по тази причина озовалата се в негова подкрепа персийска флота не можа да му ока-

же никаква помощ, понеже остана в открито море. Александър Македонски отхвърли предложението на Парменион за сражение в открито море между македонския и персийския флот и поради това за втори път влезе в противоречие с него.

Между способите и начините за водене на бой, усвоени от двамата, с течение на времето щяха да се открият все по-големи различия, докато най-сетне Парменион, като представител на старата школа, щеше да отстъпи яред Александър, привърженик толкова на безумно смели акции, колкото и на разумни решения в интерес на преследваните стратегически цели.

След превземането на Халикарнас, макар и със значителни жертви, победният ход на обединените македоно-елински войски под ръководството на Александър продължи. В ръцете на победителите един след друг падаха: Минд, Телмес, родният град на гадателя Аристандър, Патара и Фазелис. За да отстрани всяка възможна изненада от Сард, начело на внушително съединение от пехота и конница Александър изпрати на изток Парменион със задача, след като преброди Фригия, да се установи в град Гордий, дето начело на другата част от войската щеше да се озове венценосецът, след като завладее Писидия.

В планините на Писидия предвожданата от Александър войска се натъкна на трудности. Ариергардът беше нападнат от войнствените планински племена мрамари и писиди. Бяха отвлечени от тях няколко коли с припаси, товарни животни и десетина души прислужници и роби. След последвали едно след друго две нападения нападателите се укриха в непристъпните си планински крепости. За да не дава излишни жертви, царят продължи към град Гордий, но по вестоносец възложи на Антигон, след като дочака в планинския град Сагалоса изпратения за хранителни припаси в приморския град Сиде отред, да обсади в планинските крепости размирните мрамари и писиди и да ги разгроми.

Войската бе започнала да чувства вече недостиг на някои продукти. Запасите от сушено месо, сушена риба, от леща и пшеница бяха започнали да намаляват. Освен на доставки от Сиде, отдето трябваше да бъдат закупени плодове и големи количества грах,

овес, ориз, зеле, ряпа, моркови и лук, Александър разчиташе и на изобилния лов на планински козли и сърни, а когато приближиха град Келен — и на овчо месо от овчите стада из степите отвъд писидските планини. Венценосецът държеше войскарите да бъдат добре хранени и при липса на достатъчно месо храната да бъде допълнена с булгур от пшеница, леща или грах. Варяха булгура в големи медни котли и го ядяха с дървени лъжици. Когато имаше повече месо, варяха го заедно с булгура.

-- Таврон, Мадродор, Телеф — обръщаше се често свойски към готвачите Александър, щом настъпеше време за вечеря, — сипи малко да опитам вкусна ли е храната.

-- Не е лоша, не е лоша — добавяше, след като опитваше връщото още в котлите ядене.

Както той, така и командирите не употребяваха друга храна, освен храната на войскарите. Към тази храна Александър добавяше само малко плодове. Станеше ли от сън, принасяше жертва на боговете. Аристандър беше задължен още привечер с помощта на двама прислужници да почисти и измие жертвените животни, а сутринта преди жертвоприношението да украси челата им с венци. Докато бяха в планините по стар македонски обичай принасяха в жертва козли. Преди да бъде запален жертвеният огън, Александър извършваше възлияние с чисто вино.

Когато войската прекосяваше планините, придружен от връстниците си Хефестион, Кратер, Хегелох и Еригий, на кон ловуваше из близките гори, като нападаше стада от диви свини, но Антигон, който вече се бе присъединил към основното ядро на войската, тайно от него беше наредил на четирима телохранители да вървят по дирите му, за да не бъде изненадан някъде от невиделица било от човек, било от звяр.

Войската се насочи през Келена към град Гордий, главния град на сатрапия Фригия. Там преди няколко дни беше вече пристигнал с поверените му отреди Парменион, там скоро пристигнаха завърналите се от Македония отпускарите Кен, Мелеагър и Птолемей начело с войсково попълнение от три хиляди хоплити и шестстотин и петдесет конници, подготвено от Антипатър.

Птолемей донесе и писмо от Олимпияда. Когато

почна да го чете, радостна усмивка озари лицето на Александър, но когато го завърши, недоволна гримаса замени усмивката. След като му пожелаваше покровителството и закрилата на боговете, с невъздържан език майка му изразяваше недоволството си от Антипатър. Той не я зачитал, не се вслушвал в препоръките ѝ, не изпълнявал желанията ѝ. Обградил се бил с ласкатели и продажници, и сякаш не Александър, а той бил цар на Македония. Ако я обича и почита като майка, нека му пише да се вразуми, ако не иска да постави някой друг на негово място.

Понеже познаваше характера на майка си и нейната склонност към увлечения, Александър не обърна сериозно внимание на писмото, но то развали настроението му. Настроението му още повече се влоши, когато Парменион го уведоми, че на път към Гордий хората му заловили предрешен пратеник на цар Дарий до командира на тесалийската конница Александър Линкестиец. Царят на царете му обещавал хиляда таланта в злато и висока служба в ахеменидския дворец, ако убие Александър Македонски и внесе смут и разкол в редовете на македонската войска. Това писмо хвърли в недоумение младия цар, понеже Александър Линкестиец се бе сражавал пред очите му храбро в битката при Граник и веднъж вече бе снел подозрението си от него. Поради това заповяда персийският вестonosец да бъде убит, а Александър Линкестиец да бъде отстранен от длъжността командир на Тесалийската конница и докато случаят бъде напълно изяснен, да бъде оставен на свобода, но да пътува с обоза под строго наблюдение.

Легендата за Гордиевия възел бе известна отдавна не само на Александър Македонски, но и на всички военачалници. Като орал веднъж на нивата си, старият фригиец Гордий, бащата на легендарния цар Мидас, чул от една проричателка, за която сетне се оженил, че Азия ще бъде завладяна от оня воин, който развърже сложния възел върху ярема на ралото му. Ярема бил поставен в храма на град Гордий, но изминали много години, без някой да успее да развърже възела. Александър пожела да го види. Посегна да го развърже, но понеже възелът му се видя твърде сложен, твърде заплетен, изтегли меча си и с един замах го разсече при ликуващите викове на придружителите си.

Разгадката беше ясна: Азия ще покори оня, който умее добре да си служи с меч!

Когато приключи със завладяването на крайбрежните градове в Кария и Ликия, вместо на изток, начело на войските си Александър Македонски се отправи на север към Фригия. На пръв поглед това направление изглеждаше странно. С каква цел насочваше той командуваната от него войска на север към Келена, за да свърне сетне не само на североизток към Гордий, но и да даде нареждане на Антигон с част от войската през Келена да се отправи на изток към Икония, а сетне да се присъедини към основното ядро на войската през Кападокия в Тиана, а цялата войска оттам през прохода Киликийски порти начело с Александър да се насочи към залива Мириандос, дето се издигаше станалото сетне твърде известно селище Иса?

Обяснението е просто: Александър искаше да се увери, че както в Писидия и Фригия, така и в Кападокия не го причаква друго ахеменидско войсково съединение, за да нанесе на войската му съкрушителен удар и да ѝ отнеме възможността да продължи към Сирия и Египет и щом ги завладее, да продължи към Месопотамия и Персида, към сърцето на Ахеменидската държава. Не бъде ли ударена там, Ахеменидската държава щеше да продължи да съществува и постепенно да излекува причинените ѝ рани, за да прогони македонците и елините окончателно от Анатолия.

Войските, с които македонският цар разполагаше, бяха нищожни по брой в сравнение с огромните човешки ресурси на противника. С тях той не би могъл да прегради пътя им на запад дори, ако успее да вдигне Анатолия на крак. Пред него прочее имаше само един свободен път и една възможност: да напада, а не да се отбранява, да напада стремително, като пести силите си, да напада, като не щади противника.

Сражението при Граник беше победоносно, но в сравнение с огромните възможности на ахеменидите, то беше само епизод към голямата драма, която тепърва щеше да се разрази. Цар Дарий III не взе участие в сражението при река Граник. Може би начело на огромна армия от свежи сили той вече се насочва на запад по така наречения царски военен път от Милитена през Комана към Анкира, за да пресрещ-

не войската му и с числено превъзхождащите я отлично снабдени свои отреди да я разгроми. Но грижливо направеното разузнаване не потвърди опасенията на Александър и той побърза да даде заповед за поход на юг. Побърза да заеме прохода Киликийски порти и да пресече възможността на ахеменидските войски да го изненадат в това направление.

Докато войските на съюзниците шетаха из планините на Фригия и Кападокия, изтече 334 година пр. н. е. и настъпи 333-та. Останалият жив като по чудо в битката при река Граник Мемнон, командир на елинските наемници във войската на цар Дарий, поднови дейността си в западното крайбрежие на Анатолия, но през месец дистрос на същата година внезапно умря, без да успее да подготви удар в гърба на войските на македонско-елинската коалиция, при все че цар Дарий вече го бе облякъл в доверие.

Вместо да се насочат на запад по така наречения царски военен път, войските на цар Дарий III се насочиха през Нисибина към Иса, за да попречат на противника да се спусне към крайбрежието през прохода Киликийски порти. Без да подозира намерението на ахеменидите, Александър Македонски се установи в град Тарс, дето след баня в един планински поток се разболя тежко. Поради тежкото му състояние нито един друг лекар в македонската войска не се реши да го лекува, освен неговият доверен лекар елинът Филип, но докато Филип го уверяваше, че друг начин да оздравее няма, освен да приеме приготвеното от него лекарство, донесоха на Александър бързо писмо от Парменион. Старият военачалник уверяваше венценосеца в намерението на Филип да го отрови, за да обслужи по този начин на персите. При все това с писмото на Парменион в ръка царят изпи лекарството и едва след това даде на Филип да прочете писмото. Вместо да го повали мъртъв, приготвеното от Филип лекарство го излекува за непродължително време.

Едва след като се изправи на крака узна, че крайбрежието около източната половина на залива Мириандос на два дни път до селището Иса е изпълнено с войските на цар Дарий. Нападнат ли през Иса към Тарс, те ще се озоват в тил на предвожданата от него войска и след като я подгонят обратно към прохода

Киликийски порти, ще избият значителна част от нея в теснините. За щастие военачалниците на цар Дарий не бяха взели предвид другия проход в Таврийските планини, наречен Лъвски.

Като разположи пред град Тарс ударен отред начело с Антигон, за да отблъсне евентуално насочващите се персийски отреди към прохода, с по-голямата част от войските си Александър Македонски се отправи от Тарс на изток, зае Лъвския проход, за да избегне удар във фланг, и сетне се спусна към град Иса в крайбрежието на залива Мириандос.

Когато начело на стохилядната си армия цар Дарий се установи в градеца Сохи на два дни път от Иса, нямаше още сведение за разположение на македонските войски. Очакваше, след като затвори Киликийски порти, да напредне през Тиана и Икония към Фригия, за да се срази с македоните някъде из високите планински плата, затова запази старинния церемониал при великите походи на ахеменидската войска, установен още от цар Кир през VI век пр. н. е.

Начело на похода, носен в сребърна урна от прославени воини, шествуваше свещеният огън. Следваха го група магове в старинни жречески одежди, изпълняващи свещени песнопения. Зад колесницата на Ормузд, теглена от шест бели коня, вървяха триста шестдесет и пет юноши, колкото са дните в годината, облечени в пурпурни облекла. Подир тях шествуваха дванадесет конника в разнообразни дрехи, символизиращи основните народности в империята, последвани от елитните отреди на десетте хиляди безсмъртни — воини, оцелели поне в три сражения. Царските родственици предхождаха разкошната колесница на царя на царете, на върховния повелител в Ахеменидската държава, последвана от двеста души доверени дворцови хора на коне и охранявана от десет хиляди копиеносци. След тях вървяха тридесет хиляди стрелци с лък и четиристотин царски ездови коня. Обградени от евнуси, прислужници и роби, следваха в отделни колесници майката на цар Дарий царица Сисигамба, съпругата му царица Статейра и царските деца и възпитатели. В деветдесет колесници по четири в колесница дефилираха триста и шестдесетте наложници на царя на царете. Шествието завършваха шестстотин мулета и

триста камили, натоварени със злато и сребро, необходими за разноски по време на похода и охранявани от две хиляди стрелци с арфообразни лъкове.

Нито цар Дарий, нито Александър Македонски имаха намерение да се сражават при Иса. Районът не откриваше добра възможност за маневриране на конницата и особено за резултатно използване на многобройната персийска пехота. Но тъкмо от тези две негови особености реши да се възползува Александър, въпреки значителното числово превъзходство на противника.

Цар Дарий не прие съвета на военачалника Фарнабаз персийската войска да бъде групирана в няколко ешелона и те последователно да бъдат вкарвани в бой до окончателното разгромяване на македоно-елинските войскови съединения, а пожела с цялата ѝ мощ да я стовари върху тях до пълното им унищожаване.

На разсъмване в първия ден на месец диос в самото начало на македонската година, докато в лагера на противника отвъд река Пинар още царуваше безредие, Александър Македонски заповяда да бъде заето източното крайбрежие на вливащата се във Вътрешното море буйна планинска река Пинар и бързо очерта бойния ред на съюзената македоно-елинска войска. В центъра постави таксите на Аминта, Птолемей, Мелеагър, Пердика и Кен. Десния фланг повери на хетайрите под командата на Филота и Клит. На левия фланг постави щитоносците под командата на Кратер и Пелопонеската конница под командата на Парменион. На него възложи да ръководи боя вляво от фалангистите. По този начин раздели бойните ефективни на две неравномерни половини. Леката конница под командата на Никанор на левия фланг имаше за задача заедно със стрелците и прашниците да предизвика противника към бой.

И докато персите още очертаваха бойния си ред, като се хвърли върху Буцефал, последван от Хефестион, Леонат и Лисимах, излезе пред строената вече за бой войска и с пламенно слово напомни както на командирите, така и на войскарите за славните бойни традиции, завещани им от деди и бащи. Македония е тяхна родина, но тя е тясна за подвизите им. Богатствата на Азия са пред тях. Те ще им осигурят по-радостен жи-

вот. Напомни и на елините за безкрайните страдания, причинени от персите на родината им, за поругаването на техните светини, за отвличането в дълбините на Азия на прекрасни произведения на елинските ваятели. Думите му съпроводиша ликуващите викове на хилядите воители, решени и този път да победят, въпреки численото превъзходство на противника. Ехото поде ликуващите викове и ги отнесе в планинските клисури като предизвестие на очакваната победа.

При така очертаното разположение на противниковите сили цар Дарий заповяда да бъде зает левият бряг на река Пинар, като струпа почти безразборно в близост до него гъсти колони стрелци. Застана между тях в бойна колесница, охранявана от всички страни от елински наемници. Значителна част от конницата под командата на Набарзан разположи на десния фланг, а близо стохилядната си пехота, въоръжена с мечове, съсредоточи в гъсти редици в дълбочина, без да се съобрази с ограничените възможности за маневриране. Десният фланг на бойния му ред достигаше почти до морето, а левият опираше в планината. Александър веднага схвана неблагоприятното положение, в което противниковата конница поставяше левия му фланг поради численото си превъзходство, та заповяда тесалийската конница от десния да се прехвърли незабелязано за противника на левия фланг.

Боят започна внезапно с голямо ожесточение и от двете страни, но докато персите още се суетяха поради струпаните огромни бойни сили, начело на телохранителите си Хефестион, Леонат, Лисимах и Полисперхонт и последван от две или хетайри, Александър прегазил Пинар и докато хетайрите начело с Филота и Клит се отправиха към разположената в дълбочина противникова пехота, за да я обходят и да я атакуват в тил, подкрепен от Пердика и Кен, царят се насочи право към колесницата на цар Дарий, след като елинските наемници във войската на противника започнаха да отстъпват пред атакуващите ги македонски фалангисти от центъра.

— Хей, Алкета — опита се да се пошегува пак Орест със съседа си отляво, след като таксисът на Пердика стъпи на стръмния лъв бряг на река Пинар и преди да се хвърли в атака разкършваше плещи и тупаше с

крака, за да се освободи от проникналата през дрехите му вода, — приятна ли беше банята? Но замлъкна, понеже лицето на съседа му се видя твърде бледо. Фалангистите отстрани и отзад понесоха Алкета и той по-скоро летеше, отколкото тичаше, понеже беше тежко ранен от забила се в гърдите му вражеска стрела. Изтърва сарисата и падна по очи, другарите му го прегазиха и отминаха напред. Обезумял от гняв поради смъртта на съседа и приятеля си, Орест яростно забиваше сарисата си в гъстите редици на врага.

Сравнително по-голяма трудност среща Парменион на левия фланг поради численото превъзходство на вражеската конница, но опитът ѝ да обходи фланга се натъкна на решителното противодействие на хипаспистите и щитоносците под командата на Кратер. След като значителна част от персийските конници бяха отхвърлени и издавени в реката, тесалийската конница под командата на Антиох се хвърли в атака, пръсна останалите без команда персийски конници на левия бряг и се насочи към десния фланг на персийската пехота, за да подкрепи обхода на хетайрите.

Атакувана откъм двата фланга с конница и фронтално от фалангистите, многобройната персийска пехота се гърчеше в предсмъртни мъки. Щом видя да излизат на брега и да се насочват към центъра на бойния му ред внушаващите ужас стройни редици на фалангата, цар Дарий изпадна в отчаяние. Дългите сариси с блестящите на слънцето стоманени наконечници сякаш бяха насочени право към сърцето му. Станал прав, викаше безумно на кочияша си да подкара колесницата, но кочияшът не се отзоваваше на повика му, понеже беше мъртъв. Тогава, като свали от главата си походната царска шапка, метна се върху първия му попаднал кон, останал без ездач, напусна полесражението и се насочи на изток към Месопотамия.

Бягството на цар Дарий от бойното поле се отрази гибелно върху духа на продължаващите да се сражават все още на отделни групи перси. След бягащия цар се спуснаха, за да го последват както конници, така и пешаци, но техният брой според летописците не надхвърляше четири хиляди души. Макар да беше ранен в бедрото, спусна се да преследва беглеца, придружен от телохранителите си и от малоброен конен

отред, и цар Александър, но скоро се отказа, понеже това можеше да го отведе твърде далече и да го отдели за продължително време от основното бойно ядро.

Когато слънчевите лъчи се плъзнаха от Лъвския проход върху водите в залива Мириандос, битката между македоно-елинската и персийската войска край селището Иса беше вече история. Полесражението беше покрито с трупове на хора и животни, с поломено или захвърлено оръжие. От персийските военачалници бяха убити Реомитър, Арсам, Атисий, Савак и Бубак и огромно множество бойци пешаци и конници. Бяха тежко ранени над хиляда бойци и командири. Пленени бяха наред с двете дъщери, съпругата, шестгодишният син на цар Дарий и майка му и хиляди персийски бойци. В ръцете на победителя падна и разкошната походна шатра на царя на царете.

Освен това в лагера на персите край град Сохи бяха намерени около три хиляди таланта в злато, приготвени за награда на отличилите се в сражението ахеменидски бойци и командири, но докато парите бяха предадени на царския ковчезник Харпал, върху заловените в лагера царски наложници, прислужнички и евнуси войскарите упражниха правото на победителя, без да срещнат каквато и да било съпротива.

Привечер, заобиколен от най-преданите си командири, в разкошната шатра на царя на царете Александър взе участие в устроения пир, след като се разпреди убитите и от двете страни да бъдат погребани и на тежко ранените да бъде дадена първа помощ. Докато слушаше възбудените възклицания на съратниците си за удържаната победа, дочу да се разнася в близост силен плач. Плачеше не една, а няколко жени. На въпроса му кои са тези жени и защо плачат, уведомиха го, че плачат майката, съпругата и двете дъщери на цар Дарий. Когато им бил показан захвърленият от техния сродник плащ при бягството му, те помислили, че е убит и че плащът бил снет от мъртвото му тяло. |

Придружен от Хефестион, Александър влезе в палатката, дето по негово нареждане бяха настанени родственниците на цар Дарий. Майката на Дарий го трогна с необикновеното благородство на чертите си, докато съпругата му направи силно впечатление с необик-

новената си хубост. Понеже беше още в бойни доспехи, а Хефестион беше вече успял да наметне тога със златни закопчалки, Сисигамба, майката на Дарий, го взе за Александър и обляна в сълзи, падна ничком пред него, но след като разбра грешката си, извини се и отново падна на колене пред същинския повелител.

— Майко — каза ѝ тогава ласкаво Александър, като ѝ подаде ръка да стане, — ти не грешиш! И той е също Александър, и той е герой!

Сражението край Иса беше голяма победа за македонското оръжие, но то не решаваше основния въпрос — да бъде завладяно крайбрежието на Сирия, да бъде лишена персийската флота от бази, да бъде превзет Египет и владичеството на персите там ликвидирано преди походът към дълбините на Анатолия да бъде продължен. По тези съображения Александър Македонски насочи армията си на юг покрай крайбрежието към богатите финикийски градове Марат, Арад, Библ, Берит, Сидон и Тир. Всички те имаха важно значение за снабдяването както на персийската флота, така и на сухопътните ахеменидски войски.

Завладееше ли финикийското крайбрежие, осигуреше ли си възможност да проникне в Египет и Либия, дето персите бяха успели да си създадат отново опора, Александър Македонски заздравяваше тила си. Огромните богатства на Египет му бяха потребни, за да продължи борбата с наранената, но още жизнена Ахеменидска държава.

Пътят на юг към финикийското крайбрежие минаваше през финикови и маслинови гори. Плодовете им бяха вече обрани, но техните златисти и сребристи листи продължаваха да хвърлят сянка върху жарката земя на Сирия. Тук-таме по пътя на юг се забелязваха и храсти от мангуста, накичени от червеникавите плодове на дивото кафе. Един сириец разказа на Александър за въздействието на неговите зрели плодове. Сдъвкани или сварени, те възобновявали изтощените сили. Живителната им мощ бил открил овчарят Калди. И оттогава започнали да го развъждат.

Изпрати начело на немалоброен отред Парменион в Дамаск, дето беше обозът на персите, с поръчение да прибере всичко ценно. Парменион пристигна тъкмо навреме, понеже управителят на Дамаск под предлог да

спаси ценностите бе започнал да ги изнася във от града. Опитният македонски военачалник попадна на същинско съкровище от ценности, а също и на множество представителни личности, пратеници на чужди държави при двора на сразения цар на царете. Намери над две хиляди и петстотин таланта в злато, над петстотин товара сребро, доста скъпоценности, натоварени върху седем хиляди товарни животни. Пленя десетина велможи и много красиви персийки, между тях съпругата и двете щерки на покойния персийски шах Артаксеркс III, съпругите на Дариевия брат Оксафър, на военачалниците Фарнабаз и Артабаз и на Барсина, вдовичката на покойния командир на елинските наемници в Дариевата войска Мемнон, дъщеря на Артабаз. Макар да не беше в първа младост, тя излъчваше необикновено очарование.

— Ето чудесен подарък за моя млад господар — каза си, като я видя, шестдесет и осем годишният военачалник. — Не е ли вече време суровият му лик да бъде смекчен от топли женски длани?

И той не се излъга в очакванията си. За кратко време Александър се привърза към нея и тя го съпътствуваше при по-значителната част от походите му. Родя му син и по стара родова памет той го нарече Херакъл. Раздели се с нея едва в Бактрия през 327 година пр. н. е., когато трябваше не само по влечение на сърцето, но и в държавен интерес да сключи брак с Роксана.

Назначи Парменион за управител на Сирия. Различията между двамата в начина на воюване и в отношението към завоюваните земи ставаше все по-голямо. Докато Александър държеше несъпротивляващото се население да бъде приобщавано и дори да се ползува с право на самоуправление под македонски контрол, Парменион гледаше на него с недоверие и при най-слабия израз на недоволство прибегваше към тежки санкции. Наред с това Парменион го отблъскваше все по-силно с опекунското си отношение, сякаш не беше негов подчинен, а настойник.

Когато се озова в град Марат, Александър получи от цар Дарий писмо. Предлагаше му да живеят в мир и ако иска да се бие с него, да се бие на равни почва или да напусне държавата му, като се задоволи с ба-

щиното си царство. Ако е истински воин, да му върне пленените близки. Александър Македонски му отговори със следните слова:

„Влязох във война с тебе, понеже ти пръв започна враждебни действия. Победих в сражение отначало твоите военачалници и сатрапи, а сега тебе и войската ти и владее тази земя, защото боговете ми я отредиха. Грижа се за хората ти, които, оцелели в сраженията, се присъединиха към мене. Сега аз съм владетел на Азия. Ела при мене. Ако се страхуваш, че ще ти причиня зло, изпрати някого от близките си да получи обезпечение за безопасността ти. Когато дойдеш при мене, по твоя молба ще ти върна и майката, и жената, и децата и ще ти дам всичко, каквото пожелаеш. За каквото ме помолиш, всичко ще бъде твое. По-нататък, когато ми пишеш, пиши ми като на цар на Азия, а не се обръщай като към равен. Ако нещо ти е нужно, кажи ми за това като на господар над всичко, което е било твое. В противен случай ще те смятам за оскърбител. Ако се готвиш да ми оспорваш царството, бори се за него, а не бягай, защото ще те намеря, дете и да си!“

След триумфалните успехи при завладяването на градовете по финикийското крайбрежие, при покоряването на град Тир Александър Македонски се натъкна на решителна съпротива. Когато поиска да влезе в града-крепост, за да постави венец пред статуята на Херакъл, получи отказ. Градът се издигаше на отдалечен от брега на пет стадия скалист остров и от всички страни беше обграден с високи стени. На север, защитено от естествени прегради, беше разположено сидонското пристанище, дето причакваха нашественика осемдесет бойни кораби. Да влезе с тях в бой македонският малоброен флот беше твърде рисковано, а освен това корабите бяха необходими на македонския цар при подготвения десант.

През нощта срещу десанта сънува странен сън. Приближава се до стените на Тир и отвъд стените към него се насочва могъща десница на непознат воин и се чува властен повик: „Приблужи!“ Когато и той подава ръка, воинът го въвежда през стените в града. Застава пред него лице срещу лице и вижда пред себе си широко усмихнат самия Херакъл, а ликът му силно блести, сякаш е излян от злато. Сподели съня си с Ари-

стандър и гадателят го увери, че Тир ще падне в ръцете му, но след продължителни и упорити борби.

Необходими бяха седем месеци усилия и немалко жертви, докато градът-крепост бъде превзет. Първият опит да проникнат в града войскари през египетския пристан, не даде резултат. Не даде резултат да се влезе в него и посредством висок насип в морето по най-краткото разстояние от брега. Издигането на този насип отне немалко време и погълна доста жертви. Тогава по заповед на Александър се пристъпи към разрушаване на крепостната стена на най-уязвимите ѝ места.

От корабите в южния край на острова бяха докарани обсадни машини и подвижни дървени кули на няколко етажа. И докато от най-горния етаж опитни стрелци избиваха бранителите по стените, други рущеха техните зъбери, а трети там, дето върху стените бяха направени вече пробиви, се прехвърляха отвъд по подвижни стълби и яростно се сражаваха с губещите вече надежда за спасение тирски бойци.

Начело на атакуващите отреди стояха Пердика, Кратер и Леонат. Съпротивата отвъд ставаше все по-слаба, докато накрай бе разбита една от крепостните врати. Тогава в Тир се повтори драмата на Тива преди четири години. Докато при обсадата на Тир съюзените войски дадоха около четиристотин души жертви, при кървавата разплата загинаха осем хиляди тиряни, а три хиляди бяха продадени в робство. Освен това съюзната войска сложи ръка върху значителни запаси от храни и стоки.

Пътят на югозапад към Египет беше открит. Предстояха нови битки и нови победи. След победата при Тир Александър издигна Хефестион за хилиарх — най-високата длъжност в македонската войска, създадена от него, като по този начин заобиколи Парменион. Назначи за началник на телохранителите отличилия се при превземането на Тир Леонат, а за негови помощници Хермолай и Деметрий, а Йолай, сина на Антипатър, за виночерпец. За управител на Пафлагония постави Калат, на Ликаония — Антигон, на Ликия — Негрх, на Лидия — Менандър и на крайбрежните острови — Хегелох.

След превземането на град Тир Александър Македонски получи второ писмо от Дарий, второ предложение

ние за мир и съюз. Писмото беше написано учтиво и се отличаваше с примирителност. Цар Дарий му предлагаше десет хиляди таланта в злато, ако освободи близките му, без да знае за трагичната участ на съпругата си Статейра, умряла при раждане; предлагаше му по-голямата си дъщеря, наречена също Статейра, за съпруга и земята от Хелеспонт до река Халис. Александър му отговори кратко: или всичко, или нищо!

Съюзените войски по пътя си към Египет срещнаха съпротива и при град Газа, но в сравнение със съпротивата при Тир тя не бе толкова ожесточена. В навечерието на превземането на Газа македонският повелител сънува чудноват сън: прелитаща над него птица изрони над главата му камъче. Събуди се и дълго чувства неговия удар. По този повод Аристандър го предупреди за очакваща го опасност и му препоръча да се пази. Когато в сраженията за превземането на Газа беше ранен със стрела в лявото рамо, доверието му в прорицателската способност на Аристандър порасна.

Наближи денят на тъй дълго очаквания поход към Египет. За да отстрани каквато и да било изненада от нападение откъм Вътрешното море, привлече в пристанището на Газа наличните кораби на македонския флот, присъедини към тях пленените в пристанището на Тир кораби и постави за началник на новосъставената флотилия връстника и довереника си Хефестион. Нареди му да наблюдава зорко египетския бряг между крайбрежните градове Пелузий и Паретоний.

След като новосъставената флотилия взе курс на запад, начело с Александър съюзената армия влезе в град Пелузий на границата между Сирия и Египет през месец аудонайос на година 332 пр. н. е., съответстващ на месец посейдон на година втора от сто и дванадесетата Олимпиада, без да ѝ бъде оказана каквато и да било съпротива, но преди да се озове в град Мемфис, престолнината на Египет, славата на младият цар, повелител на Изтока, бе вече пристигнала преди него и бе събрала пред градските врати огромно множество посрещачи. Понеже още в Пелузий персийският наместник Маздак бе изявил покорство, в Мемфис Александър Македонски влезе като пълновластен господар на Египет.

Посрещнат тържествено от жреците и знатните, той

бе отведен в храма на Птах и провъзгласен за фараон на Египет, за избраник на Ра и за любимец на Амон. Принесе богата жертва на свещения бик Апис. В негова чест бяха организирани състезания и игри, а вечерта в кварталите на Мемфис — пиршества на войските. Остави Маздак за управител на провинцията, но за архонт назначи Есхил и за събирач на даяждията Певкеста.

Провъзгласяването на Александър Македонски за фараон, за избраник на Ра и за любимец на Амон не задоволяваше напълно амбициите му. Необходимо му беше да получи и благословията на оракула в храма на Амон, на всевидещия в оазиса Сива сред пустинята Либия. Бе възможно да се стигне до него само от град Паретоний, като се върви през пясъчните дюни на югозапад.

На път към Паретоний станува с придружителите си край западния ръкав на делтата на свещената река Нил. Мястото му внуши идеята да положи там основите на величествен град на свое име. В този град, а не вече в Тир елините ще бъдат принудени поради поизгодното му разположение да изнасят оливия и вино и да внасят от Египет пшеница и ленени тъкани. Превърне ли се новоосновеният град в център на стопанския живот в източната крайнина на Вътрешното море, държавата му ще бъде освободена от опеката на елинските полиси.

Очерта със смел замах разположението на бъдещия град, като включи в неговите граници и Мареотийското блато. Под закритието на остров Фарос се разпреди да бъде изграден пристанът, сетне посочи мястото на Серапейона и на Мусейона, на дворците и на некропола. По старинен македонски обичай разположението на градските стени очерта с ечемичени зърна, но скоро птиците ги изкълваха и Аристандър видя в това знамение за бъдещото благополучие на града. Възложи на родоския архитект Дейнократ да изработи подробен план на града и да ръководи изграждането му.

От мястото, дето не след дълго щеше да израсне един от най-величествените градове на древността, достоен за неговото име, се насочи към град Паретоний и оттам, придружен от малка свита и от няколко души

опитни водачи, през Либийската пустиня към оазиса Сива.

Пътят през пустинята към оазиса се различаваше по трудно забележими признаци, познати само на опитните водачи.

Нозете затъваха в дълбоконаслоения ситен пясък, едва се дишаше поради нагорещения сух въздух, но макар с мъка, тези пречки биха били преодоленни, ако над главите им не бе се извила пясъчна буря. Когато се надигнаха от пясъка след отминаването ѝ, водачите с ужас забелязаха, че бурята е заличила знаците, бележещи посоката на пътя. В отчаяние биха изпаднали всички, ако Аристандър не би им посочил летящите над тях два гарвана. По негово указание тръгнаха след тях и не след дълго се озоваха пред оазиса, дето се издигаше храмът на Амон и дето, заобиколен от сляпо подчиняващи му се жреци, живееше всевидещият, неговият оракул.

Като фараон, избраник на Ра и любимец на Амон Александър Македонски бе допуснат да влезе в светая светих на храма и да има право да поставя въпроси на престарелия оракул. На въпроса дали убийците на баща му са получили заслуженото наказание, оракулът отговори утвърдително, но отказа да ги назове по име. Отговори утвърдително и на въпроса му ще превземе ли скоро Ахеменидската държава.

— Освен фараон, господар на Египет, ти ще станеш, сине мой, и владетел на Азия и бог Амон, докато си жив, не ще отвърне лица си от тебе!

Какво повече би могъл да желае? Падна на колене и благоговейно целуна края на мантията на престарелия, но още бодър оракул. Бе вече не само любимец, но и син на бог Амон. След като обдари щедро храма, насочи се бързо през пустинята към град Мемфис, но сега пътят, макар да бе двойно по-дълъг, не му се видя толкова труден. Прорицателството на оракула сякаш беше вляло в жилите му свежа струя кръв.

От Мемфис начело на войските си се насочи през Пелузий и Газа към Тир, отдето щеше да свърне през Дамаск и Тапсак към Нисибина, за да слезе в Месопотамия. Пред Тир го присрещна пратеник на цар Дарий и му връчи трето послание. С още по-примирителен тон той му предлагаше персийските владения от

Хелеспонт до Ефрат и тридесет хиляди таланта в злато, ако освободи майка му и двете му дъщери, като задържи невръстния му син за залог. |

Привечер, като събра съвета на стоте, съобщи за направеното му от цар Дарий ново предложение. Докато всички други се двоумяха какво да предложат, Парменион каза:

— Ако бих бил Александър, щях да приема неговите предложения. Какво друго бихме могли повече да желяем?

Александър му отвърна незабавно:

— И аз, ако бих бил Парменион, щях да приема! Не се боя нито от недостатъчно земя, нито от недостиг на пари. Аз съм цар, а не търговец. Пленените негови родственици бих му отстъпил по-скоро даром, отколкото срещу откуп. Започнатият поход трябва да бъде доведен до край. Раненият, но недоубит звяр, утре може отново да се изправи на крака, а ние сме още пред вратите на Персия. Едва-що сме освободили само малка част от заграбеното от нейните владетели.

Парменион наведе глава, без да възрази, понеже едва сега разбра в какво се състои дълбокото различие между него и младия повелител. Той вече не воюваше да възвеличи Македония, а да стане господар на необятната Ахеменидска държава, а може би и на цяла Азия. Бе вече отишъл твърде далече, за да се върне назад! |

След завръщането на основното войсково ядро от Египет и придвижването му от Тир през Дамаск към Нисибина, бяха изминали шест месеци — достатъчно дълго време да се подготви за ново решително сражение с ахеменидите. На сраженията при Граник през 334 и при Иса през 333 година пр. н. е. гледаше като на срещи за изпробване на силите. Те бяха станали не върху собствена, а върху завоювана от персите земя. Следващото решително сражение трябваше да се разрази на тяхна прадядовска земя и в него, както можеше да се допусне, врагът, освен съплеменниците си, щеше да въвлече и покорените от него азиатски народи и несъмнено тези народи щяха да предпочитат зависимостта си от него, отколкото да бъдат покорени от нашественици от запад. |

Изпрати разузнавачи отвъд река Тибър към царския

път между Суза и Арабела. В равнината оттатък Вавилония и Сузиана царуваше необикновено оживление. На десетки километри околоръст, щом настанеше вечер, около войсковите биваци лумваха огньовете. Подвозваха се нататък храни и бъчви с вино, натирваха се табуни коне, овчи и говежди стада, шетаха надлъж и нашир конни разезди, десетки селища ставаха жертва на техните произволи. Чуваха се какви ли не щеш езици, срещаша се всякакви носии и по тяхното разнообразие можеше да се съди за огромното пространство, от което се набираха доброволци за войските на цар Дарий.

Разтворил съкровищниците си в град Екбатана, царят на царете подкрепяше щедрите си обещания със скъпи дарове на сатрапи и военачалници и от потеклите потоци злато някоя и друга струя стопляше ръцете и на племенните вождове, за да разпали още повече жаждата им за грабеж.

Царски глашатаи шетаха не само из Вавилония и Сузиана, но проникваха и в Гиркания, Кармания, Маргиана и дори в Согдиана и Бактрия, за да разпалят духовете с легенди за нахлули от Вътрешното море в Мидия четириръки воини на хвърковати коне. По този начин, след като жаждата за мъст се съюзи с алчността и страхът с любопитството, отвъд Двуречието се надигна огромна вълна от хора, застрашаваща да помете както чужди, така и свои.

От пленени Дариеви снабдители и разузнавачи Александър Македонски получи приблизителни сведения както за бойния състав, така и за намеренията на противника. Съсредоточените отвъд река Тигър войскови контингенти наброяваха неколкостотин хиляди пешаци — точният им брой никой не би могъл да определи, понеже пристигаха все нови и нови отреди от дълбините на Азия: около четиридесет хиляди конници, около двеста бойни колесници с коси на главините и петнадесет бойни слона, всеки от които носеше на гърба си балдахин с двадесетина души опитни стрелци. В съсредоточеното там множество влизаха освен перси, мидийци, дахи, бактри, но също скити и дори индуси.

Между Дариевите военачалници изпъкнаха Барсаент, Сатибарзан, Фратаферн, Атропат, Оронтобат, Оксафър, Оронт и Мазей. Някои от тях бяха взели участие в бит-

ките при Граник и при Иса и се бяха спасили с бягство. Но не командните качества на персийските военачалници, не вихрените конни отреди на бактри и скити създаваха грижи на Александър Македонски, а огромният брой на пешаците. Безпокоеше се това необузвано множество вследствие на паника да не разстрои бойния му ред, преди да е нанесъл първия съкрушителен удар, да не обгради в плътна маса войската му от всички страни и да не ѝ даде възможност не само да напада, но и да се отбранява.

Съобразно с подобна опасност, Парменион предложи да нападнат нощем противника в лагера му, преди да е разгърнал бойния си ред, но това предложение Александър отхвърли с възмущение.

— Нямам намерение да крада победата — извика той възмутен и след като нареди да доведат любимия му кон, даде знак на военачалниците си да последват примера му.

— И този път — обърна се той към военачалниците си, след като възседнаха конете — победата ще спечели оная страна, която съчетае ударната сила с предлаганите от местността изгоди.

Но прегледът на местността не го обнадежди. Пред погледа му се разстиляше безкрайна вълниста равнина с незначителни могилообразни възвишения. Би могъл при отстъпление да се облегне върху Кюрдските планини и езерото Ван на северозапад, но мисълта за отстъпление го ужаси и той реши да обезпечи победата, както досега, чрез съкрушителната мощ на фалангата и на тежката конница.

На двадесет и петия ден на месец хипербертајос даде заповед да бъде премината река Тигър. Изненада се доста от липсата на каквато и да било съпротива от страна на противника, понеже при съпротива от срещния бряг би се натъкнал на значителни трудности, защото реката беше дълбока, макар течението ѝ да беше плавно. Заповяда да натъпчат със суха трева спалните чували. Върху тях, преди водата да ги навлажни и отежни, преминаха доста войскари, неумеещи да плуват. За конете и колите бе намерен макар и по-далече удобен брод при един от завоите на реката.

Разположи главния си лагер недалече от развалините на древния асирийски град Ниневия. Това съвпаде-

ние Аристандър оцени като благоприятен признак. Не предвещаваше ли то крушението на Ахеменидската държава — наследницата на древна Асировавилония?

Събраните нови сведения за броя на противниковата войска потвърдиха значителното ѝ числено превъзходство. Ако съюзената македоно-елинска войска включваше около четиридесет хиляди пешаци от всички видове и около седем хиляди конници, противникът разполагаше с не по-малко от петдесет хиляди конници и около двеста хиляди пешаци. Наистина повечето от тях бяха необучени, но в замяна на това бяха диви и кръвожадни. Прочее, съотношението на силите бе едно към пет.

Като се придвижваше внимателно на югоизток към селището Гавгамела съгласно с указанията на Александър, един от разузнавателните македонски конни отреди изненада край река Лик, приток на Тигър, персийски отред, обкръжи го и го плени, но неговият командир успя да се метне на коня си и да избяга. В един от десетниците бе намерено писмо на цар Дарий до ненаименован елински наемник в македонската войска, който трябвало да бъде различен през нощта по уговорен знак.

Срещу щедро възнаграждение предателят трябвало да подбуди елинските наемници към непокорство по време на предстоящия бой, а самият той, като убие царя, да внесе смут сред войската и по този начин да улесни победата на врага. Писмото бе предадено от диверсанта на предателя, след като му бе обещана пощада. Предателят бе заловен от хипаспистите на Кратер и прострелян далече в полето без шум, но като съобрази, че успелият да избяга персийски командир ще предизвика тревога в лагера на противника, Александър Македонски заповяда ударните отреди незабавно да се приготвят за поход.

Двете армии се насочиха една срещу друга, но след като излезе на избраната предварително от него позиция, цар Дарий заповяда да бъде развърнат утвърденият вече боен ред. Бе почерпил поука от претърпяните две тежки поражения, затова реши да охраня фланговете на ударните си пехотни сили с конница отляво под командата на Маздей, а отдясно — на Бес. Самият той и този път застана в центъра с колесницата си.

Пред фронта разположи сто сърповидни колесници.

Гръбнак на втория му ешелон бяха елинските наемници, подпомогнати от други сто сърповидни колесници и от петнадесетте бойни слона. Слоновете трябваше да влязат в бой само ако противникът успее да направи пробив в първия ешелон. След втория ешелон следваше многоброен резерв от бойци, които за пръв път заставаха един до друг и чиито командири им бяха непознати.

След като придвижи войсковите колони напред, на пет стадия пред противника Александър Македонски пристъпи към очертаване на бойния си ред. В центъра постави четири таксиса фалангисти и повери общата им команда на Пердика. Пред фалангистите заповяда да се построят хипаспистите и щитоносците под командата на Кратер. На десния фланг застанаха осем или хетайри, поделени в две хипархии, едната под командата на Филота, а другата на Клит.

Атакуващите колони раздели на две неравни половини, дясната половина, в която включи и фалангистите, щеше да ръководи лично той. За командир на лявото крило постави отново Парменион и под негова команда тесалийската и пелопонеската конница, без да разчита на особена помощ от тяхна страна, сигурен в ефекта от съкрушителния удар, който щеше да нанесе на противника с дясното крило.

При така очертаното разположение на силите фронтът на съюзените македоно-елински войски бе два пъти по-къс от персийския и опасността от обкръжение бе несъмнена, затова Александър разпореди щитоносците и хипаспистите на Кратер да излязат напред и да застанат на една линия с хоплитите от фалангата. Когато престрояването бе извършено и зоркият му поглед долови, че суетливите движения в бойния ред на противника продължават, реши да нападне пръв.

Уговореният сигнал за тревога прозвуча преди напълно да се бе още разсъмнало. Последва го тревожното процвилване на конете и яростните удари на предните им копита в коравата земя. Командирите и щитоносците изтеглиха мечовете си, чуха се отсечени команди. Хоплитите, хетайрите и леките конници се хвърлиха стремглаво напред, предхождани от ударните групи стрелци и пращници. Част от тях премина през

баража на сърпоносните колесници и се озова зад отредите на елинските наемници.

По указание на Пердика таксисът на Аминта атакува в гръб бойните слонове и повече от тях дълбоко нарани в коремите. Обезумели от болки, огромните животни се нахвърлиха върху елинските наемници в персийската войска, мнозина премазаха, други повалиха, смачкаха по-голямата част от съпровидните колесници във втория ешелон и като нададоха страхотен вой с високо вдигнати хоботи, удариха на бяг, дето им видят очите. При сблъскването им един с друг и с колесниците повечето от ремъците, поддържащи балдахините, се скъсаха и стрелците върху слоновете изпадаха, за да станат жертва на конските копита.

За да предотврати всяка изненада, цар Дарий предварително се бе разпоредил конницата и на двата фланга да бъде в готовност, щом бъде очертан бойният ред. Поради това при сигнала за тревога конницата и на двата фланга се хвърли в атака. Като се натъкна отляво на противодействието на стрелците и на леката македонска конница, бе принудена да се оттегли, но вдясно, след като прегази тесалийската конница, озова се чак в лагера на съюзната войска, за да постави Парменион в критическо положение.

Понеже не намери друг изход, старият военачалник поиска помощ от Александър, но върховният командир му заповяда по изпратения вестоносец да се справи сам със създаденото положение. Командването незабавно пое Кратер. Престрои хипаспистите и щитоносците, окуражи тесалийците и начело на отред пелопонески конници прогони проникналите в района на лявото крило мидийски ездачи.

Междувременно атакуван в тил от фалангистите на Пердика, първият ешелон на вражеския боен ред бе вече разгромен. Като се убеди, че направеният от него пробив в лявото крило на съюзната войска няма да бъде запълнен при очерталия се вече погром, Маздей изведе конните си отреди извън района на полесражението.

Проникналите в тила на Дариевата войска фалангисти, след като безразборно струпаните пред тях доброволци от дълбините на Азия намериха за благоразумно да се оттеглят, насочиха сарисите си в гърдите

и гърбовете на персийските войскари от първия ешелон и принудиха към позорно бягство останалите още живи между тях.

Щом се убеди, че опасността от пробив на лявото крило е вече отстранена, с гневен вик: „Антигон, Антигон!“, последван от Хефестион, Александър насочи коня си стремглаво към колесницата на цар Дарий, за да го плени, но когато се озова пред нея, с учудване видя, че тя е празна. И този път царят на царете бе успял да избяга. И докато придружен от шепя верни свои командири, начело на които стоеше неговият сродник Бес, Дарий се отдалечаваше към Екбатана, на полето пред селището Гавгамела се довършваше кървавата драма, отбелязала края на Ахеменидската държава.

Равнината, дето се беше разразила битката, приличаше на разроен кошер. Тук-там на малки групи продължаваха да се сражават упорити воители от двете войски, без да обръщат внимание на многобройните трупове на хора и коне, на охканията на тежко ранените, на безразборно захвърлените оръжия, дрехи, хранителни припаси и дори скъпоценности. Бойни другари и родственици се търсеха с пронизителни викове. Един плачеха от радост, че отново се виждат, други проливаха сълзи и кърсеха пръсти поради настъпилата вечна раздяла. Тук баща хълцаше над трупа на сина си, там син прегръщаше студения вече труп на баща си. И никой не питаше вече кой е враг и кой приятел, защото смъртта правеше всички равни.

Победата надхвърляше всички очаквания, но при мисълта за многобройните му задължения, Александър още не можеше да се съсредоточи върху нея. Заповяда на Полисперхонт начело на отред конници от резерва да сложи ръка върху обоза на Дариевата войска, на Кен — да установи колко души вражески бойци, командири и коне са пленени, на Леонат да се погрижи за погребението на загиналите в сражението съюзници, перси и азиатци, като на съюзниците бъдат отдадени почести.

Потърси Хефестион, за да сподели с него впечатленията си от съдбоносната битка. И двамата, макар не тежко, бяха ранени в разразилата се битка: Александър в левия лакът, а Хефестион в дясната плешка. При-

вързани грижливо от Филип, напуснаха района на полесражението и тръгнаха напосоки, но скоро пред тях в една падина се разкри необичайна гледка. В близост един до друг, така че туловищата им се допираха, лежах мъртви осем слона. По туловищата им зееха огромни рани, причинени от неотразимите сариси. Но не тяхната смърт направи впечатление на Александър, а необикновеното спокойствие, с което по-долу пасяха останалите живи седем слона, като хладнокръвно движеха месестите си уши и опашки да прогонват връхлитащите ги насекоми.

— Виждаш ли? — обърна се той към Хефестион — колко е безполезно нашето усилие като сътрудници на Хадес и на Персефона. Животът е по-силен от смъртта, запомни това добре и друг път не размахвай така усърдно мечата си!

Погледнаха се един друг отначало със сериозни лица, а после избухнаха в неудържим смях, за да се прегърнат накрай братски. И двамата бяха едва двадесет и пет годишни.

— Защо — запита го изведнъж Хефестион, — когато на разсъмване се хвърли към колесницата на Дарий в едната ръка с обнажен меч, а в другата с метателно копие, — извика „Антигон, Антигон?“

Александър тъжно се усмихна.

— Това беше гневен упрек към самия мене, понеже назначих Антигон управител на Фригия вместо Парменион. Ако Антигон беше командир на лявото крило, нямаше да допусне Маздей да направи макар и временен пробив в нашите редици. Времето на Парменион е минало, не разбираш ли това?

— Но и Антигон не е вече млад — възрази Хефестион.

— Не е млад, но още е жизнен и макар да е с едно око като баща ми — отвърна Александър, — далече вижда!

Когато се завърнаха в района на полесражението, духовете там бяха започнали да се успокояват. От една палатка край обоза се чуваха весели гласове. Когато Александър надникна вътре през отвора, шумът затихна за миг, но сетне се превърна в залп от ликуващи викове и възторжени приветствия. Вътре командири празнуваха победата. Полисперхонт бе успял да

ги снабди с две бъчонки прекрасно финикийско вино.

— Да живее Александър, царят на Азия — извика Пердика.

— Да живее, да живее — в един глас повториха Кен, Филота, Клит, Лисимах, Полисперхонт и Кратер, а Хефестион, просълзен, се спусна към Александър и братски го прегърна. Младият повелител не каза нищо, но беше дълбоко трогнат. Не беше ли се осъществила най-сетне съкровената му мечта?

Придвижването на съюзените войски от Арбела, дето бе даден неколкодневен отдих, към Вавилон през Опис се превърна в триумфално шествие. В Опис преминаха на левия бряг на река Тигър и след една седмица влязоха тържествено в разположената от двете страни на река Ефрат столица на Вавилония — град Вавилон, наречен „пъп на стария свят“, някогашната приказна престолнина на царица Шамуромат, наречена по-късно Семирамида.

Изградените от печени тухли и споените с асфалт стени опасваха легендарния град от всички страни, сякаш да скрият несметните му богатства и да отклонят погледите на любопитните от тайнствения живот на неговите обитатели.

При приближаването на първите колони на македоно-елинските войски към Вавилон, по заповед на Мазей, сатрапа на Вавилония, неопедимите медни порти на града-крепост бяха широко разтворени и когато Александър застана на Буцефал пред тях, Мазей падна ничком пред него, сетне целуна дясното му стъпало и с нов земен поклон при ликуващите викове на тълпата му предаде ключовете на седмовратния Вавилон.

След изтощителните походи, след кървавите сражения, след удържаните три бляскави победи над персите младият повелител реши да даде продължителен отдих на бойци и командири, за да отморят не само телата, но и духа си в сладите на Вавилон. Оттегли се с най-близките си сътрудници в разкошния дворец на древните асировавилонски царе, дето ахеменидските владетели се отбиваха само от време на време, и за пръв път се отдаде на пиршества и веселие, без да се смуцава от немия упрек в студения поглед на Парменион.

Изпратеше ли гостите си, приласкаваше в царствено-

то си ложе Барсина и след като огънят на страстта свиеше езици и загаснеше, опитваше се да проникне в бъдещето и да проразумее собствената си участ. Но неизвестността често го изпълваше с ужас, защото бе без образ и без ясно съдържание. Да беше великан, да беше сторъко чудовище и десетоглава ламя, би се опитал да се пребори с нея, а тя беше само бъдеще без минало. И обладан от безсилна ярост, той надаваше страхотен вопъл и се хвърляше от ъгъл в ъгъл. Събудена от виковете му, Барсина го привличаше в леглото и топлите ѝ длани и устни не след дълго възвръщаха спокойствието му. . .

По нареждане на Александър веселията и пиршествата следваше да продължат, докато острият сърп на новия месец прободне привечер на десетия ден след влизането във Вавилон небето на запад. Раздадеше ли се от покрива на двореца тръбният сигнал за отбой, всеки боец, всеки командир, дето и да се намираше, незабавно трябваше да се озове в определения му бивак и да започне да се готви за път.

Но преди още сигналът за отбой да беше прозвучал, Лисимах му съобщи радостна вест: току-що бе влязъл през западната порта в града Аминта, синът на Андромен, начело на ново войсково попълнение, изпратено от Антипатър — шест хиляди хоплити и петстотин конници от Горна Македония, три хиляди и петстотин пехотинци и шестстотин конници от Тракия, четири хиляди хоплити и триста и осемдесет конници от Пелопонес.

Това попълнение даваше възможност на Александър да проведе замислената отдавна реформа — да разтури войсковите съединения, основани на произход и на племенни връзки, и да създаде поделения само по рода на оръжието. По този начин той щеше да заличи съюзния принцип и постигнатото в Коринт споразумение между македони и елини. Отсега нататък различие между македони, елини, тесалийци, пелопонесци и траки нямаше да има. Всички, влизащи в състава на войските му воини, бяха равни по права и задължения, те бяха освободители, а техните противници завоеватели на чужди земи, грабителите на чуждо достояние. Неговите воини настъпваха в името на погазената правда, да отмъстят на грабителите за причинените вреди при нашествията им в Европа от век и половина на-

сам и да върнат заграбените от тях съкровища. Прочее, от Вавилон насетне командваните от него войски трябваше все по-ясно да осъзнаят освободителната си мисия.

От Аминта научи подробности за потушеното от Антипатър антимакедонско въстание в Пелопонес, организирано от спартанския цар Агис. При слуха за подготвения от цар Дарий реванш, понеже очаквали погром на македоните и на техните съюзници, спартанците организирали въстание и успели да привлекат някои от полисните държави в Южна Елада, но след като начело на отлично въоръжени македонски отреди Антипатър слиза в Аркадия, разбива ги при Мегалопол, обръща ги в бягство и след като научават за трагичния край на цар Агис, спартанците дават клетва пред Антипатър да не се бунтуват никога повече.

Аминта му съобщи и две други новини: овдовяла бе сестра му Клеопатра, съпругата на молоския цар Александър, и майка му Олимпияда поради изострилите се до крайност нейни отношения с Антипатър бе напуснала Пела и се бе оттеглила отново в Епир. Втората новина го изпълни с противоречиви чувства: от една страна, се възхити от неотстъпчивостта на Антипатър, но от друга се натъжи поради горката участ на майка си, принудена да броди от Пела до Епир и обратно поради властническия си характер и непримиримия си нрав.

По сведения на разузнавачите научиха, че след погрома при Гавгамела, начело на малоброен отред приближени цар Дарий се насочил към Мидия, но Александър бе решил да не го преследва, докато не разпростре властта си върху най-значителните средища на смъртно ранената вече Ахеменидска държава, върху съкровищницата ѝ в град Суза и върху престолнината ѝ град Персепол.

Щом назначи Менета и Аполодор за управители на Вавилонската сатрапия, а Мазей за стратег на Вавилон, Александър Македонски заповяда поход към Суза. В съкровищницата на Суза бяха намерени тридесет хиляди таланта в злато и петнадесет хиляди в сребро. Потвърди правата на бившия сатрап Абулит като сатрап на Сузиана и му заповяда да се грижи за настанените в двореца на Суза сродници на цар Дарий — за

майка му, за двете му щерки и за невръстния му син.

При преминаването през теснините между Суза и Персепо̀л натъкна се на съпротива, организирана от Дариевия военачалник Ариобарзан. Войската му положи немалко усилия, докато освободи прохода и прогони упоритите му защитници. На път към Персепо̀л при река Арикс го пресрещна тълпа от отвлечени някога в Персия елини. За да не бягат, понеже всеки от тях владееше някакъв занаят или изкуство, те бяха обезобразени. Като ги видя, макар да беше толкова суров, когато с оръжие в ръка воюваше, Александър се просълзи. Заповяда да дадат на всекиго от тях по три хиляди драхми, по два впряга волове, по петдесет овце, по петдесет мери пшеница и да бъдат заселени на плодородна земя. По бърз пратеник до Абулит в Суза Евмен изпрати писмено нареждане заповедта на младия цар да бъде точно изпълнена.

Дворецът на ахеменидските владетели в Персепо̀л го поразя както с външния си величествен вид, така и с вътрешната си разкошна уредба. Издигнат по времето още на цар Кир на висока тераса, на фона на покрити с обилна зеленина хълмове, дворецът бе дострояван от наследниците му в стила на първоначалния строеж, докато бе превърнат в прекрасен кът за отмора и развлечение.

Не по-слабо впечатление му направи съкровищницата в подземията на двореца. Пред огромната неодолима врата го посрещна Тиридат, пазителят на съкровищницата, и преди да вложи трите дълги ключа в бравите, падна по очи пред него. Нямаше нужда што от факли, нито от костени фенери, понеже струпаното на грамади злато блестеше в оскъдната светлина, проникваща от високите, тесни, завардени с дебели железни решетки прозорци. Харпал пресметна златната наличност в съкровищницата на двореца. Тя възлизаше на сто и двадесет хиляди таланта!

Като се вираше в искрящия в полумрака жълт метал, Александър отново бе обладан от противоречиви чувства. Тук бяха съсредоточени неограничени възможности за грандиозни завоевания, за проникване в нови, непознати досега светове, но същевременно от негов съюзник всевластният метал нямаше ли да се превърне в негов враг? Нямаше ли да изпълни сърцето му

със страх да не бъде ограбен и нямаше ли да започне да железните решетки върху тесните прозорци да се укрепят по-добре и вместо една, да бъдат издигнати още две по-плътни врати на входа, за да бъде осуетена всяка помисъл за проникване в съкровищницата?

Тези грамади от злато не бяха ли първопричина отначало на залеза, а сетне и на погрома на Ахеменидската държава? Нейните жизнени сокове постепенно бяха застинали и се бяха превърнали в студен метал. И за да се избави от подобна опасност, реши да го изнесе оттам и да го съсредоточи в Екбатана, за да използва част от него при бъдешите си походи, друга част при направа на пътища и мостове и трета за награда на отличили се воини и за обезщетение на семействата на убитите и тежко ранените. От техните ръце жълтият метал щеше да премине отново в ръцете на хората от народа, отдето бе изтръгнат от безсърдечните бирници на ахеменидските царе.

Екбатана се намираше по средата на пътя му на изток и по местоположение бе особено удобна за разполагане в нея на съкровищница. Бъдещата съкровищница реши да повери на Парменион. Ако вече се бе усъмнил в командните му способности на тази възраст, не се съмняваше в безупречната му честност, защото сбягството си през 333 година пр. н. е. Харпал вече го бе разочаровал, макар да се бе завърнал по собствено желание и той да му бе простил като на другар от младини.

Отдох даде на войските и в Персеполи. Нареди на военачалниците зорко да прегледат състоянието на бойците и на конете, годността на оръжието и на съоръженията и всичко негодно да бъде бракувано, да бъде прегледано зимното облекло и хранителните запаси попълнени. Поиска сведения от Евмен за пътищата в Мидия, Хиркания, Партия, Арея и Дрангиана, за планинските и пустинните области. Възложи на Аристокбул да разчертае върху щавена овнешка кожа пътя от Персеполи до Екбатана и от Екбатана покрай Каспийските порти до град Задракарта и нататък, но Аристокбул срещна големи затруднения и се отказа, макар да прибягна до помощта на местни хора.

В Персеполи остана до пролетта на 330-та година. Посети гроба на цар Кир в Пасаргад и, за да спечели ува-

жението на местното население, нареди на Аристокбул да се погрижи да бъде възстановен в предишния му вид. Замисли се върху организацията на огромната територия, завладяна досега от войските му. Разпореди се да бъдат създадени финансови управления в Анатолия, Сирия, Египет и Мидия. Назначи Филоксен за началник на управлението в Анатолия, Менес — в Сирия, Клеомен — в Египет и Антимен — в Мидия под общия контрол и ръководство на Харпал, който отново бе спечелил доверието му. Остави в сила административното деление на Ахеменидската държава на двадесет сатрапии. Потвърди правомощията на повечето от предишните сатрапи, но за военни управители и за събирачи на даяжията назначи македонци.

Постепенно в съзнанието му различието между победители и победени започна да се заличава. Започна да приближава към себе си някои перси от знатен произход. В сравнение с коравосърдечните, но прямодушни македонци те му изглеждаха сговорчиви и приветливи. Все по-често започна да участва в устройваните по почин на Евмен веселия и пиршества в разкошните зали на Персеполския дворец. Неизвестно по какъв път и с чие посредство в Персепол бяха проникнали доста танцовачки и флейтистки от финикийското крайбрежие, от Пафлагония, Ликаония и дори чак от Пелопонес. Всяка от тях излъчваше особено очарование, сякаш бяха подбрани между хиляди.

Барсина следваше Александър при всичките му походи, но той не я заведе нито веднъж на веселията и пиршествата в дворецовите зали на Персепол, понеже наскоро тя бе родила син от него и всичките ѝ грижи бяха съсредоточени върху малкия Херакъл.

Междувременно броят на куртизанките и на хетерите в двореца растеше, но за учудване на младия цар присъствието им не му беше неприятно. До всеки военачалник вече седеше по една, но никоя от тях не се осмеляваше да седне или да прилегне до него.

Осмели се първа да се приближи до него атинянката Таис. Когато забеляза, че чашата му е празна, грабна амфората от ръцете на виночерпеца Йолай, сина на Антипатър, и докато той се противопостави, понеже никой друг освен него нямаше право да сипва вино на царя, напълни чашата му и с очарователна усмивка му

я подаде, а развеселеният от смущението на виночерпеца Александър я изпи на един дъх при разнесените се в залата ликуващи възгласи.

Докато ликуващите възгласи и звънтежът на чаши-те още не бяха затихнали, чуха се викове: „Пожар, пожар!“. От съседната зала вече нахлуваха гъсти вълма дим. Настана страшна неразбория. Хефестион, Кра-тер, Пердика и Кен с обнажени мечове обградиха царя и започнаха да му проправят път през суетящото се множество. Александър почувствува да се допира до него женска плът. Преди да чуе гласа ѝ, разбра, че е Таис.

— Зевс подпали от висините с огненосния си жезъл двореца на Кир и на Ксеркс, дето е събрана мъката на десетки народи. Нека да гори, за да осветли пътя пред тебе, спасителю и избавителю!

— Не говореше ли чрез езика ѝ делфийската прорицателка? Не откликна на носещите се в нощта безумни викове: „Вода, вода!“ Не даде никакво разпореждане. Придружителите му го гледаха с недоумение, но никой от тях не се осмели да даде заповед за погасяване на пожара, пък това беше вече и невъзможно, понеже огромни огнени езици пълзяха по корнизите от кедрово дърво към покривите.

Още преди три дни по негово разпореждане златните запаси от съкровищницата бяха изнесени и нато варени на десетки мулета и камили. Охраната им бе поверена на Парменион. Имаше ли смисъл всичко друго, останало в двореца, да бъде спасено, дори и ако това беше възможно? Той никога нямаше да се върне назад, за да господарува в този дворец, там, дето Дарий III и неговите велики и жалки предшественици бяха царували!

Изпрати Кен да разбере дали Барсина и малкият Херакъл са останали в павилиона от източната страна на дворцовия комплекс, дето ги бе настанил, или прислугата ги е настанила другаде. Нареди на Пердика робите му да разгърнат под наблюдението на Харес походната му шатра и придружен само от Хефестион, обсебен от странна размисъл, с обагрено сякаш от кръв лице от отблясъците на бушуващия все още пожар, се запъти нататък. Пътят им минаваше през млада горица. Из нея шетаха неведоми сенки.

— Агелай — провикна се един дрезгав глас, — научи ли вече новината? Дворецът бил запален по заповед на царя! Пожарът трябвало да отбележи края на похода в Азия и началото на пътя към дома!

— Хм — отвърна друг, — кой знае, кой знае! Може ли човек да знае какво и по чия заповед става!

— Така е наистина — добави трети, когото първият след малко нарече Дерда, — добре чух, когато моят командир споделяше това с пеонеца Еврибот...

Думите му заглъхнаха в мрака, понеже тримата отминаха.

— Чу ли? — запита Александър.

— Чух — глухо отвърна Хефестион.

Когато след три дни напуснаха Персепол, димът от стихийния пожар още се стелеше над близките гори, сякаш беше огромно було, метнато над миналото. Колоните се насочиха на запад към Екбатана. Александър възнамеряваше да превърне древната мидийска престолнина в крепост на своя тил.

За да подчертае независимото си вече положение и необвързаността си от Коринтския съюз след битката при Гавгамела, младият повелител разпусна елинските хоплити и тесалийските конници, след като ги възнагради щедро и им разреши, ако желаят, да се завърнат в родината си. Желаящите да останат във войската му като доброволци елини, тесалийци и траки обяви за свои поданици.

Парменион беше вече пристигнал в Екбатана с товарите злато, сребро и скъпоценности, намерени в съкровищниците на Суза и на Персепол. В съкровищницата на летния дворец на ахеменидските владетели в Екбатана бяха открити от Харпал нови купища от драгоценни метали. Главният ковчежник на войската се зае с уточняването им, за да даде отчет на Александър.

Докато в Екбатана Харпал щеше да се занимава с паричните въпроси и да изпраща на повелителя необходимите му средства, Парменион трябваше да се грижи за снабдяването с хранителни припаси и за попълването на армията с хора, коне и снаряжение. Но, за да се справя добре с тази задача, необходима му бе войска и Александър постави в негово разположение шест хиляди бойци и петстотин конници.

В Екбатана Александър Македонски се осведоми за

местонаходището и за здравето на цар Дарий. След погрома при Гавгамела, последван от малък конен отред и от група верни свои военачалници начело с Бес, Набарзан, Артобаз, Арибарзан, Автофрадат, Сатибарзан, Фратафрен и Барзаент, Дарий бе прекосил планините, обграждащи от запад високото иранско плато, и бе слязъл в Екбатана, главния град на сатрапия Мидия. И докато Александър в продължение на четири седмици отдъхваше в Персепол, военачалниците му бяха събрали от източните сатрапи нови тридесет хиляди пешаци и три хиляди конници. Към тях се бяха присъединили и оцелелите в битката при Гавгамела около четири хиляди елински наемници.

С превземането на Суза и на Персепол и със слагането ръка върху несметните съкровища, намиращи се там — мислеше цар Дарий — Александър Македонски ще бъде доволен и повече няма да влезе в стълкновение с него, а ще положи усилия да се укрепи на десния бряг на река Тигър, докато реши по какъв начин да устрои завладяната огромна територия. Тогава, след като увеличи още повече ударната сила на войските си, той ще го разбие и ще го прогони не само от Азия, но и от Анатолия. Но когато узна, че начело на многобройната войска Александър Македонски се насочва към Екбатана, Дарий бе обхванат от силна тревога. Спасение би могъл да намери само в далечните сатрапи, в Бактрия или в Арахозия.

След като се разпореди главните сили на войските му да се насочат към Хиркания и Партия, начело на малоброен конен отред Александър потегли по дирите на цар Дарий. Някога той му беше писал, че ще го намери, дето и да е, и сега трябваше да изпълни закана та си. Намери го изоставен почти от всички, да издъхва смъртно ранен край прохода Каспийски порти, недалеч от вулкана Демавенд. На Полистрат, който му бе поднесъл бокал вода преди да склопи очи, казал: „Най-голямото ми нещастие се състои в това, че не мога да се отплатя на доброто с добро. Нека боговете да възнаградят Александър за добрината му към моите близки, към майка ми, към съпругата ми и към децата ми. Като ти подавам ръка за последно сбогом, подавам я и на него!“

Александър Македонски се озова пред него няколко

минути, след като беше издъхнал. Трогнат от разказа на Полистрат, сие от плещите си пурпурния си плащ и покри с него тялото на покойния си враг. След това заповяда на Евмен цар Дарий да бъде погребан според древния персийски обичай недалече от Персепол в гробница, изсечена в скалите.

Подробности за разигралата се там драма научи покъсно. Като видели колко много е отчаян Дарий, щом разбрал, че Александър е по дирите му, Бес и Набарзан решили да използват слабостта му и да обсебят властта. Отначало го обявили за свой пленник. Срещу елинските наемници, които се противопоставили на домогванията им, опълчили бактрийските конници. Част от пешаците се пръснали из степите на Хиркания, друга част застанала зад Бес, но щом Бес разбрал, че по дирите им през град Раги се насочва към прохода Каспийски врати възглавен от Александър отред, забил кинжала си в гърдите на Дарий и като изоставил Набарзан, начело на бактрийските конници бързо се отдалечил на изток.

Едва след като преодолял съпротивата на препречващите пътя му на изток войнствени племена тапури и кадуси, Александър Македонски изясни пред най-близките си сътрудници целта на новия си поход. Ахеменидската държава — каза им той — се простира на юг до Океана, на изток до река Инд и на север отвъд река Яксарат от земята на масагетите и скитите до другата страна на Океана. След смъртта на цар Дарий по правото на победителя той става не само цар на царете, но и владетел на Азия. Налагаше се прочее да извърви докрай започнатия път и да разпростре властта си дотам, докъдето мечът му може да достигне.

Даде нареждане на Кратер начело на добре въоръжен и снабден отред да завладее Маргиана и Бактрия и да осигури тила му, а той се спусна с основното ядро на войската към Дрангиана. След двадесетина дни напрегнат поход през есента на 330 година пр. н. е. установи лагера си в град Фара.

Там отново бе дадена почивка на бойците и командирите и докато част от тях се насочиха към водите на река Фарахруд — едни да се къпят и перат, а други да ловят риба, трети плъзнаха по западните предпланини на могъщия масив Хиндукуш. Увлечени в дебри-

те на Азия, мнозина от тях вече се питаха накъде ги води Александър, след като Дарий вече бе мъртъв и той бе заел мястото му. Ако той се беше провъзгласил за наследник на ахеменидите и за цар на Азия, какво възнамеряваше да прави с тях? Ще видят ли те отново родния си край и очакващите ги да се завърнат свои близки?

Дивната природа на този край ги привличаше и същевременно ги плашеше. Непрекъснато сравняваха тукашните растения, дървета и животни с флората и фауната на далечната си родина. Когато се насочваха през Маргиана към Дрангиана, видяха тъмни облаци скакалци над пустинята и тази гледка им се стори ужасна. Сетне се натъкнаха на огромни мравки и неведнъж нощем, след предсмъртен страхотен рев, някой нападнат от скорпиони кон грохваше, като изпълваше сърцата им със суеверен страх.

Увлечени по лов на диви овни и виторози козли, воините попадаха в крайгорските поляни на диви магарета и мечки, а в дълбочините на горите на невиждани дотогава животни, като игуани и хамелеони, диви пауни и квакви, тигрови питони и дори на кобри, на чиито ухапвания няколко души бяха станали вече жертви. И тяхната мъченическа смърт принуждаваше мнозина не само сред бойците, но и сред военачалниците, да гледат със страх на утрешния ден. За да осигури по-голяма безопасност, Александър даде нареждане войската да се придвижи на юг и да установи лагер край град Фрада между устията на реките Фарахруд и Хилменд до едноименното езеро.

Положението, на което се радваше като владетел на най-просторното царство, не затваряше очите на Александър Македонски за предстоящите трудности, но не от изненадите на природата, не от нападенията от невиделица се страхуваше той, не дори от неиздръжливостта на войскарите, а от сянката на неизвестността. Вече бе забелязал да прониква бавно страхът в душите, да навява на едни умора, на други угроза от болести, от зли духове, от ухапвания от змии и от отровни насекоми. Никой още не го бе предупредил за подготвящите се покушения върху живота му, но той вече бе започнал да ги допуска, щом се взреше в бледите лица на военачалниците и щом забележеше двама или

трима да си шушукат тихомълком, без да се смеят.

Може би беше направил голяма грешка, като се беше доверил толкова много на Антипатър и беше го превърнал в същински цар на Македония; може би беше сгрешил, като бе отстранил Парменион и му бе оставил в ръцете особено опасно средство — планини от злато. С помощта на това средство той би могъл в непродължително време да събере армия, по-многобройна от оная, с която самият той разполагаше, и да я опълчи против него. Както Антипатър, така и Парменион освен това имаха свои верни сътрудници в непосредствена близост до него — синът на единия бе негов виночерпец, а на другия — командир на елитната войскова част, на хетайрите.

Не гледаше ли твърде отвисоко на него и Калистен? Откакто бе започнал похода в Азия след съкрушителната победа при Гавгамела, Калистен нито веднъж не бе го поздравил с успехите му и не бе направил нито един опит да беседва с него по философски въпроси, както някога. Освен това той не се включваше в обкръжението му по време на пиршествата в разкошните зали на Персеполския дворец. Отчуждението му не бе само странно, но и подозрително.

За да провери съмненията си, възложи на Кратер да се разговори с него и да узнае какво отношение има Калистен към походите в дълбините на Азия и към завладяването на Ахеменидската държава до самия край на източните ѝ предели. Калистен не скри пред Кратер неодобрението си на далекоизточните походи, не затаи дори мнението за тях на Аристотел за завоевателната страст на Александър. Ако някога Аристотел, подобно на Исократ, бе мечтал за обединяването на Елада с македонска помощ, убедил се бе след битката при Гавгамела, че Александър е завоевател като Ксеркс, като Дарий I, а не освободител. Това писмо на Аристотел Калистен получил по време на престоя във Вавилон.

Скоро случаят помогна на Александър да провери основателността на съмненията си и с един замах, както някога в Гордий, да разреже хитро сплетения възел. Засегнат от несправедливостта на царя, Димна от Халестра, един от хетайрите, организира по време на престоя във Фара заговор за неговото убийство. В за-

говора бе включен и Никомах, но той има неблагоразумието да сподели намерението на Димна с брат си Кебалин. Ужасен от този план, Кебалин се отправи към шатрата на Александър с намерение да го предизвести за подготвеното покушение, но понеже не бе допуснат от стражата, довери опасенията си на повикания на доклад при царя Филота.

За зла чест нито този път, нито по-късно, макар да се среща няколко пъти с Александър, Филота не му съобщи за готвеното покушение. Усъмнил се в добрите намерения на Филота и понеже се побоя отговорността да не падне върху него, Кебалин намери удобен момент и със съдействието на един познат телохранител влезе при венценосеца и му разказа каквото знаеше.

Последвалите събития се разразиха светкавично. Заповядано бе Димна да бъде незабавно арестуван, но понеже при опита да бъде задържан той се противопостави с оръжие в ръка, бе убит. След като взе мнението на най-доверените си сътрудници Хефестион, Пердика, Кратер, Кен, Еригий и Леонат, Александър заповяда да бъде арестуван Филота и предаден на съд от войсковото събрание.

Изправен пред бойните си другари и пред бойците ветерани, Филота се озова в неблагоприятно положение. Тогава мнозина си спомниха за неговите твърде дръзки бележки при провъзгласяването на Александър за фараон и за син на Амон в Египет, за надменното му отношение към бойци и командири и за необикновената му алчност. Обясненията му не бяха убедителни. Бе признат за виновен в участие на заговор срещу живота на владетеля, бе осъден на смърт и същата нощ бе убит от отред копиеносци. Без да вземе съгласието на войската, понеже неговият случай бе известен на всички, същата нощ бе убит като предател и Александър Линкестиец и труповете на двамата бяха хвърлени в езерото Фрада.

Но тази страшна разплата не спря дотук. Останеше ли жив, Парменион нямаше да прости за смъртта на единствения си останал жив син, след като другите двама бяха станали жертва на войната. Кой друг, освен Парменион — мислеше Александър — можеше да бъде вдъхновител на коварните помисли на своя най-стар син? Появилото се още преди битката при река

Граник, отчуждението между Александър и Парменион вече бе пуснало дълбоки корени. Ако Александър гледаше напред и вече мечтаеше за световно господство, Парменион, а може би и Антипатър, теглеха към старата черупка край Термийския залив.

Разпореди се незабавно към Екбатана да замине малоброен отред от предани му до смърт хетайри начело с Полидамант. Възложено му бе, след като предаде на Клеандър, помощника на Парменион, заповедта на царя за премахването на стария военачалник, да го подведе с подправено писмо от Филота и докато той го чете, да му нанесе няколко смъртоносни удара с кинжала си.

Докато ексукутирането на Филота и на Александър Линкестиец не възбуди духовете във Фара, понеже както единият, така и другият не се ползуваше с уважение сред бойците и военачалниците, макар проведено в дълбока тайна и на стотици километри от Фара, коварното убийство на Парменион предизвика не само разочарование, но и раздразнение. Мнозина от по-старите воини както по времето на Аминта III, така и на Филип II, Парменион бе водил от победи към победи и бе разделял с тях братски радости и мъки.

Когато тази тревожна вест достигна до Антипатър, отначало го хвърли в недоумение, сетне в ужас и в дълбока скръб, за да изпълни накрай сърцето му съжест. Не знаеше докъде може да се стигне по този път, но вече сякаш виждаше как от далечините към Македония се насочват градоносни облаци. Тежко, твърде тежко понесе той не само загубата на бойния си другар, но и ексукуцията на зета си Александър Линкестиец. Неговата смърт легна като мрачна сянка върху живота на любимата му дъщеря.

Понеже лиши хетайрите от дългогодишния им командир, на мястото на ексукутирания Филота издигна Хефестион и за да подчертае разположението си към него, удостои го с най-високото командирско звание — хилнарх. По този начин той постави Хефестион по ранг непосредствено след себе си.

Привършваха последните хубави есенни дни на 330-та година пр. н. е., когато Александър Македонски реши да насочи войските си на северозапад през Арахозия към Парпамисада. Избърза с проектирания по-

ход, понеже разразилите се във Фара трагични събития го потискаха. Може би планините на Парпамисада щяха да успокоят духа му и да разширят кръгозора на войскари и военачалници, да ги убедят най-сетне в трудността на пътя към величието и славата.

Камъкът беше вече хвърлен. Връщане назад нямаше и не можеше да има. Направената стъпка бе решителна. Начело на войскарите си, на които гледаше като на част от самия себе си, той проникваше в този забравен тъмен свят, за да прогони от него със светлината, що носеше от Елада и от великия запад, напластения там вековен мрак. До основаните от него през преломната 330 година пр. н. е. два града: Александрия Ариана и Александрия Маргиана, през следващите години щеше да прибави други, за да бъдат превърнати в огнища на порива към виделина, в светилища на великата идея на единение против източната тирания и накрай Аполон и Атина Палада да възтържествуват над Бел и Ищар, над жестоките божества на източния свят.

Четвърта глава

ПРЕДЕЛИ НЕПОСТИЖИМИ

След като установи властта си върху Маргиана, Арея и Дрангиана като „цар на Азия“, както вече бе запоядал да го титуловат, Александър Македонски трябваше да включи в огромната си империя и източните области на повалената Ахеменидска държава: Гедросия, Арахосия, Бактрия и Согдиана. Гедросия вече му бе известна като голяма пустиня, обградена почти от всякъде с високи планини. Макар за другите три области да имаше смътна представа, те му бяха познати като тъмен свят, кръстосан от високи планини и дълбоки долини, из които обитаваха диви и полудиви племена. Ахеменидските царе ги бяха включили във владенията си, след като им бяха обещали свобода и подкрепа, ако други държави се опитат да ги поробят.

Този тъмен свят не само вълнуваше въображението на Александър Македонски, но поставяше на изпитание и воинската му доблест. Щом като този свят беше вече негов въз основа на свещеното право на победителя, той трябваше да разпростре властта си над него и колкото трудностите при преодоляването на възможната съпротива бъдат по-големи, толкова удоволствието от победата ще бъде по-значително. Както делфийската прорицателка, така и оракулът на Амон го бяха провъзгласили за непобедим. Прочее, не му оставаше нищо друго, освен да върви по този път напред под крилото на тяхната божествена закрила, а закрилят ли него, те ще закрилят и преданите му воини.

Използува последните хубави есенни дни, за да придвижи нарасналата си армия по долината на река Хилменд на североизток. През месец апелайос, когато по долината на реката започнаха да се напластяват пър-

вите снегове, основа в Арахосия град на свое име, наречен по-късно Александрия Арахосиана. Възнамеряваше, стига времето да допуснеше, да се придвижи колкото може по-далече на североизток през Паропамисада към планинския възел Хиндукуш, за да го прекоси напролет и да се озове в тил на разбунтуваните вече от Бес и от неговите привърженици диви и полудиви племена в Бактрия и Согдиана.

В усилен марш войските му достигнаха горното течение на Хилменд през най-низкия дял на Хиндукуш — западния. Да се върви по-нататък беше не само рисковано, но и невъзможно. Установи бивака на основното ядро на войските между горните течения на реките Хилменд и Логар. Налагаше се, макар условията да бяха тежки, да се зимува там и походът да продължи, щом се запролети, а това в западния дял на Хиндукуш, наречен Баба, по-рано от месец дайсиос на следващата 329 година пр. н. е. не можеше да се очаква. Там основа нов град. Онесикрит и Аристокбул предложиха да бъде наречен Александрия Кавказка, понеже по тогавашните географски представи на масива Паропамисада и на планинския възел Хиндукуш се гледаше като на продължение на планината Кавказ в Предна Азия.

Предстояха сериозни изпитания не само за войските, но и за командирите. Трябваше да използвава принудителния престой в планините, за да подготви войската за поход при значително по-трудни условия от досегашните и за сражения не с обучена и подчинена на единно командване армия, а с нападащи от невиделица малобройни отреди, подкрепяни от местното население. Безредици бяха избухнали вече не само в Бактрия и Согдиана, но и в Арея и ако бунтовете се разпространяха, войските му можеха да се озоват в трудно положение независимо от зимните условия, а зимните условия представляваха значително по-голяма трудност за неговите войскари, отколкото за бунтовниците, познаващи отлично този край.

Редовното и достатъчното снабдяване на войската особено с хранителни припаси както за хората, така и за конете, бе между най-големите му грижи. Екбатана бе вече твърде далече оттук, за да може да разчита на редовно подвозване на храни и на зърнен фу-

раж оттам. Нареди на Еригий, след като потуши бунтовете в Арнана, да организира снабдителни бази във Фрада и в Александрия Арахосиана и, без да пести средства, да закупува зърнени храни, едър рогат добитък и коне.

Както Паронамисада, така и подножията на Хиндукуш бяха рядко населени. Освен това местните обитатели бяха твърде подозрителни, а да се проникне без водачи отвъд планините беше невъзможно. Разпореди се като водачи да бъдат привлечени някои местни ловци. Това по-лесно би могло да стане, като им бъде предложено оръжие вместо пари. Езикът на местните хора беше чудноват, нито персийски, нито хинди, но тълмачите перси и мидийци все пак успяха да се разберат с тях и няколко местни ловци, облечени от глава до пети в кожи от горски животни, започнаха да прихождат в бивака, след като им бяха подарени къси метателни копия и лъкове с колчани стрели и да вземат участие отначало в запасяването с дърва за огрев, а сега и в лов на глигани и на мархури, на планински козли.

В лов на глигани под масива Пагман участва и Александър. Като видя върху една заледена скала снежна пантера, той нададе силен вик и започна да се катери по скалата, но Бардия, един от местните обитатели, взел вече участие като водач из планините, го залови не толкова внимателно за лакътя и го върна назад, като му даде да разбере със знаци и посредством мимика, че снежната пантера е неуловима.

За да се справи с предстоящите задачи, наложи се още в Дрангиана да увеличи войската. Но сега изстъпващият се пред погледа му внушителен планински възел му внуши идеята да разчлени бойните сили на няколко самостоятелно действащи корпуса. По този начин и движението им ще бъде по-леко, и нападенията им по-ефективни. Въведе два вида нови конни бойци: хипоконкисти, конници, въоръжени с къси копия, и хипотоксоти — конни стрелци с лъкове.

Поради увеличениния числен състав на войската наложи се да включи във войсковите съединения не само перси, показали лоялност, но и други бойци от източен произход, препоръчани му от бившите ахеменидски велможи, преминали на негова служба. Към края на

източния поход войската му щеше да надхвърли сто и двадесет хиляди пешаци и около петнадесет хиляди конници, но само около тридесет хиляди души от тях щяха да бъдат македони. Докрай командните длъжности поверяваше предимно на македони и елини. Перси назначаваше предимно на административни длъжности. Настъпилата дълбока промяна в етническия състав на войската се дължеше до голяма степен на избиването и измирането на македоните ветерани. Само част от тях бяха заменени с изпращаните от Македония свежи попълнения. Това наложи привличането не само на перси, но и на хирканци, дахи, кармани и драгвиани като бойци.

Престоят в планините даде възможност на Александър Македонски да обмисли задълбочено основните положения, върху които следваше да изгради организацията на бъдещата си държава. Ако Антипатър и Симия бяха близо до него, той би споделил с тях възгледите си, но те бяха далече, а освен това едва ли биха му дали разумни съвети по всички въпроси поради липса на опит и познания.

За такава деликатна работа едва ли би могъл да разчита на съветите нито на Калистен, нито на Аристул, а още по-малко на Аристандър. Гадателят изглеждаше вече доста уморен, а може би беше и преждевременно остарял, понеже беше на възрастта на баща му. От командирите особено предани продължаваха да му бъдат Хефестион, Пердика и Кратер. Те първи бяха го утвърдили като „цар на Азия“, но Пердика беше повече изпълнител, отколжото организатор, а Хефестион и Кратер вече открито се съревноваваха кой да заслужи по-голямо благоволение, но когато веднъж Евмен подхвърли, че двамата са му предани до смърт, забеляза:

— Докато Кратер обича повече базилевса, Хефестион — Александра!

Достигнала до Кратер, тази преценка изостри още повече ненавистта му към Хефестион и когато при една разпра двамата се хванаха за мечовете, Александър изпрати Евмен да ги предупреди: нахвърлят ли се един срещу друг с оръжие в ръка, ще ги изпрати пред съвета на стоте за налагане на най-сурово наказание.

При липса на друга по-добра възможност накрай ре-

ши да сподели плановете си с Евмен. Макар да беше от елински произход, Евмен беше отрасъл в Пела, бе му напълно предан, а освен това умееше и да мълчи.

— Боговете ми дадоха власт над много народи и над обширни земи — каза Александър, след като се усамотиха в планинската му барака, — а освен това пред мене лежи огромно незавоювано още пространство не само до Инд, но и от Инд нататък, дето слънцето изгрява.

При тези думи, за да скрие обзелото го смущение, Евмен наведе глава. Не се ли опитваше Александър да го направи съобщник на опасните си планове?

— Македоните са мои съотечественици — продължи той, -- но и всички други народи, включени в държавата ми, са мои поданици и мои чеда. Ако продължим да правим разлика между победители и победени, при ония от тях, които не надигат глава и не злоумишляват, мирникога не ще настъпи! За да се укрепим върху тази обширна земя, трябва да влезем в съюз с местното население, да го привлечем на наша страна, а това, без да запазим старите държавни форми, с които то е свикнало, и без да пречим то да почита боговете на дедите си, не може да стане!

— И все пак — каза Евмен, след като го изслуша — нишките на властта от ръцете на най-преданите трябва да бъдат съсредоточени в десницата царска. Въпросът е пирамидата да има не само несломим връх, но и несъкрушими стени.

— И тези стени — промълви Александър с грейнало от радост лице — ще изградим със съвместни усилия, защото държавната сграда е вече обща. Ние вече не сме на чужда земя, а на своя, но и покорените трябва да свикнат да гледат на държавата, оглавена от мене, не като на чужда, а като на своя държава. Друг път няма!

— Няма! — потвърди Евмен. . .

Бавно, твърде бавно протече времето между месеците перитиос и артемисиос на година 329 пр. н. е. в планините сред дълбоките снегове и яростните снежни бури, макар биваците да бяха разположени на завет и работливите войскари да бяха изградили удобни хижи за хората и навеси за конете. Но не всички лесно се приспособиха към тежките зимни условия. Немалко

войскари и коне оставиха кости по склоновете на Хиндукуш. Прекараните отначало тесни пътеки постепенно се превърнаха в широки, макар и стръмни пътища. По тях не без затруднение се движеха снабдителните колони, организирани от Еригий и Артобаз. При разтоварването им винаги се намираха желаещи не само от войскарите, но и от командирите, понеже безделието в планината тежеше повече от студа и от негодите.

Наред с осигуреното снабдяване, борбата със студа бе между първите грижи на Александър Македонски. Още в Арахосия се разпореди да бъдат доставени достатъчно кожуси, топли обувки и шапки от кожа. Горе в планината шлемовете бяха събрани и заменени с кожени шапки. Щом студът се увеличи, по съвета на Бардия заповяда, когато войскарите излизат на открито, да натриват не само ръцете, но и лицата си с глиганско сало. За да предпазят конските копита от измръзване, след като ги натриваха с мазнина, обвиваха ги с ивици от дебели вълнени тъкани.

Когато най-сетне южният вятър започна да пропуква ледовете по горните течения на Хилменд и Кофен, Александър Македонски заповяда войската да се стяга за поход. Водач през Хиндукуш на север към Бактрия и Согдиана щеше да бъде паропамисадецът Бардия, подпомогнат от брат си Мавака. След като заобиколиха изворите на река Кофен, войсковите колони се насочиха покрай северозападната стена на масива Пагман към западния дял на Хиндукуш и през прохода Хавак и долината на река Сухраб се спуснаха към горното течение на река Окс и оттам към град Драпсака, дето бе даден отдих.

В Драпсака Александър остави гарнизон под командата на Архелай, един от хетайрите. Сетне се насочи предпазливо към Бактра, главния град на сатрапия Бактрия, понеже предполагаше, че там са съсредоточени силите на бунтовниците, но при превземането на Бактра не срещна ожесточена съпротива. Бунтовниците бяха научили за приближаването на войските и своевременно се бяха оттеглили в Согдиана.

Напрежението при преминаването през пресли и заледени реки в планината бе заменено в Бактрия с изискващото не по-малко усилия прекосяване на безводни степи. Жаждата взе нови жертви от хора и коне, но

жертвите не сломиха волята на младия повелител да върви напред. След като войската премина през река Окс, като използва животински мехове, на десния ѝ бряг бе основан нов град на негово име, наречен по-късно Александрия Оксана.

През късна есен войсковите колони се озоваха пред град Мараканда, главния град на сатрапия Согдиана — изходен пункт на замислените от Александър Македонски операции за разгромяване на бунтовниците. Едва там той доби ясна представа за размера на бунта. Против подчиняването на източните сатрапии на повелената Ахеменидска държава се бе вдигнало почти цялото тяхно население, годно да си служи с оръжия. Освен согди и бактри в бунтовнишките отреди влизаха скити, масагети, дахи и хоремзийци.

Отначало ръководител на бунтовнишките отреди бе бившият сатрап и Дариев сродник Бес. Подкрепен от бившите Дариеви военачалници Набарзан, Барсаент и Сатибарзан, Бес се бе провъзгласил за цар на царете под името Атаксеркс IV. По-късно към него се бяха присъединили и предводителите на местното население Спитамен, Детаферн, Катан, Гаустан и Ариамас. С особено голям авторитет между тях се ползуваше Спитамен не само поради личната си храброст, но и поради командните си качества. Докато Спитамен предлагаше бунтовнишката конница да се укрепи на отсамния бряг на Окс и да се противопостави на настъпващите към Мараканда Александрови войски, Бес настояваше бунтовниците да завладеят градовете Мараканда и Киropol и да ги превърнат в опорни пунктове против войските на нашественика.

Понеже Бес се обяви против предложението на Спитамен, опита се да се противопостави на настъпващите от юг Александрови войски на брега на река Окс, но предвожданиите от него отреди бяха разгромени и той бе принуден с малцина останали му верни привърженици да потърси спасение зад несигурните стени на град Наутака. Александър Македонски възложи на Птолемей Лаг начело на добре въоръжен отред да го обгради в Наутака и да го плени. След залавянето му заповяда размирникът да бъде изпратен в Екбатана и да бъде екзекутиран като убиец на цар Дарий и като самозванец.

Повелителят намери за целесъобразно преди да атакува крепостта Мараканда, дето навярно бунтовниците се бяха укрепили, да превземе през есента на 329 година пр. н. е. град Киропол, най-крайната опора на североизток на бившата Ахеменидска държава. След като Киропол бе превзет от хипархиите, командвани от Пердика и Мелеагър, на десния бряг на река Яксарат, отдето започваха безграничните владения на полудивите масагети, основа най-далечния град в държавата си, наречен по-късно Александрия Есхата. При преодоляването съпротивата на масагетите отвъд река Яксарат неведнъж участвува лично в сражения с тях и неколкократно изложи живота си на опасност, докато накрай масагетите бяха прогонени в пустинните области на север.

За да предотврати нападение откъм Мараканда, на южния бряг на река Политимет, Александър разположи отред от около две хиляди и петстотин хоплити и осемстотин конници под командата на Менедем. При невъзможността Киропол да бъде задържан, Спитамен изтегли значителна част от отредите си преди градът да бъде форсиран. Като използва недостатъчната ориентация на командира на отреда край река Политимет и неспособността му да вземе бързо решение, Спитамен атакува отреда едновременно в тил и във фланг и го разгроми. Спасиха се нищожен брой пешаци и конници. Тази бе най-тежката загуба, понесена от войските на Александър Македонски по време на продължилия десет години поход на изток. Тя го убеди, че е необходимо да свърши със съпротивителното движение в този край, без да подбира средства.

Опожари в широк периметър околните селища като снабдителни бази и като прикрития на бунтовниците, откара добитъка, неработоспособното население натири в степите, а работоспособните мъже и жени заповяда да бъдат откарани в Екбатана и продадени като роби. Едва след като фланговете и тилът на оперативните отреди бяха осигурени, в началото на 328 година пр. н. е. пристъпи към превземането на Мараканда.

В Мараканда Александър Македонски и основното ядро от войската му останаха почти през цялата 328 година пр. н. е. Местоположението на този град-крепост, главен град на сатрапия Согдиана, му създаде въз-

можност да укрепи владичеството си в този кът на огромната си държава и заедно с това да реши някои недорешени въпроси в организацията както на войската, така и на държавата.

След като укрепи властта си на североизток, младият цар отново подложи на преоценка отношението си към завладяната необгледна земя и към населяващите я народи. Дължеше успехите си толкова на личните си качества, колкото и на самопожертвувателността на войскарите си, но след като македонският елемент във войската бе започнал да избледнява, вече не се чувствуваше кръвно свързан с ветераните. Щом разполагаше с толкова много злато в съкровищницата си в Екбатана, той можеше да събере колкото пожелает опитни войскари и командири и да ги използва при завладяването на нови земи до края на света, стига да пожелает.

Боговете отреждат необятна власт — дълбоко беше вече убеден в това — само на любимците си, само на надарените с неизчерпаеми възможности личности. И ако наистина той носи в гърдата си частица от божествения пламък, не следва ли подчинените да му отдават божествени почести? Щастието и досега не бе му изневерило нито веднъж, и макар раняван толкова пъти, още не бе почувствувал студения полъх на смъртта.

Сподели тези свои мисли с Барсина — тя бе дошла от Екбатана в Мараканда след завоюването ѝ, но тя не откликна възторжено на тях и дори се одързости да каже:

— Ако в гърдата ти грее божествен пламък и боговете направляват всяка твоя стъпка, нима съм достойна да бъда твоя любима, или ти, подобно на Зевс, приемаш образа на смъртен всеки път, когато общуваш с мене?

Не ѝ възрази нищо, но думите ѝ дълбоко нараниха сърцето му.

— Колко съм самотен — помисли той, — приличам на Тиричмир, на най-високия връх на Хиндукуш!

Тогава отново почувствува нужда да сподели вълненията си с някого и мисълта му неволно се насочи към Хефестион. Не беше ли той най-верният му другар от детинство? След като го изслуша, Хефестион падна на

колене и му се поклони, сетне се изправи и поривисто го прегърна и този искрен жест възстанови душевното му спокойствие.

Хефестион възхвали решението му да се облегне върху дълголетната традиция и да привлече влиятелните и богатите перси в управлението. Ако боговете са надарили македоните с неотразимо дръзновение и с качества на завоеватели, на персите са дали способност да управляват. Кой може да спре неговия устрем към нови завоевания и да посочи до къде достигат пределите на държавата, отредена му от боговете?

За да държи в подчинение завоюваната територия и населяващите я разноезични народи, кланящи се на толкова различни едно от друго божества, необходимо е личността му да бъде издигната на недосегаема висота. Така е било открай време, така и ще бъде! Защото хората винаги с по-голяма радост са се покланяли на видимите, отколкото на невидимите божества!

Александър го слушаше прехласнат. Онези смътни мисли, които неотдавна бе споделил с Евмен, понеже се страхуваше да не чуе в гласа на Хефестион собствения си глас, сега получаваха в словата му ясен и точен израз. Идеята за световна държава и за световно господство, проблеснала свенливо в съзнанието му отначало само като желание Анатолия да бъде присъединена към Македония, вече се бе превърнала в страстно желание да завладее и да подчини на волята си целия цивилизован свят, цялата Ойкумена.

Макар да не бе споделил още дори със съвета на стоте идеята си за премахване на границата между победители и победени и за нови, още по-смели завоевания, по неизвестни пътища те бяха станали известни на най-близките му сътрудници. За тези идеи те съдеха по недружелюбното му отношение към някои ветерани, верни на традицията, и по покровителството му на някои знатни перси и мидийци. Вече неколцина от тях той бе провъзгласил за „другари“ и ги бе включил в царската ила и в агемата.

Но като проницателен държавник Александър Македонски не си въобразяваше, че идеята му за обединяването на победители и победени в единен народ, готов да го последва накрай света, след като забрави миналото, ще бъде приета без съпротива. Боеше се

повече от съпротивата на родствениците, отколкото на чужденците. В защита на традицията се беше обявил не само Филота, обявили се бяха също Клит и Калистен. От военачалниците в подкрепа на неговите възгледи безусловно се бяха обявили Хефестион, Пердика и Кратер. С малки изключения другите не противодействаха, държаха се коректно, но това не го задоволяваше. Ето защо се стараше да ги спечели на своя страна с подаръци, да ги приближи още повече до себе си на устройваните пирове в стария дворец на ахеменидските владетели в Мараканда. Успоредно с това поведе глуха борба с традицията и посредством Евмен се опита да проникне в образувалите се против него, както вече се бе убедил в това, два опозиционни фронта — фронт на мълчанието и фронт на затаеното ожесточение.

От фронта на затаеното ожесточение не се страхуваше, понеже беше убеден в саморазкриването на неговите крепители вследствие на невъздържаността и на избухливостта им. Страхуваше се повече от фронта на мълчанието, едно, защото можеше да се превърне във фронт на пасивна съпротива и, второ, понеже можеше да вземе огромни размери и да прояде основата, върху която строеше плановете си за бъдещето.

Понеже Клит вече бе започнал да го отлбъсква с намръщения си лик, а влиянието му сред хетайрите беше твърде силно, реши да го назначи за сатрап на Бактрия на мястото на отстранения Артабаз. Но вместо да се поласкае от това, Клит още повече се намръщи и Александър очакваше надигащата се в душата му буря скоро да се разрази.

По старинен македонски обичай в началото на есента следваше да бъде ознаменуван в Мараканда празникът на Дионис. В навечерието на тържеството по нареждане на Александър гадателят Аристандър издигна в близост до двореца не един, а два олтара и принесе умиловителна жертва не в чест на Дионис, а на Диоскурите, на Кастор и Полукс, на близнаците на Зевс от Леда, утвърдени като символ на неизменна дружба и вяност. Докато тази промяна ядоса някои командири, привърженици на традицията, даде повод на други да възхвалят държавническата мъдрост на повелителя, полагащ усилие да укрепи устоите на об-

ширната си държава върху единението между победители и победени.

Особено силно негодуване против промяната изрази Клит. За да заглуши негодуванието си, той изпи доста неразредено вино и отначало потъна в яростно безмълвие, но когато, придружен от Хефестион, Пердика, Кратер и Евмен в пиршествената зала влезе Александър, преди обичайните приветствия да заглъхнат, Клит избухна. Обвини дръзко владетеля в изневеря на стародавните традиции, изобличи го, че се е обградил с ласкатели и че от любим военачалник се е превърнал в източен самовластник.

— Не само аз, но всички стари воини, проливали кръвта си за Македония — заключи накрай Клит, — няма да позволим да се кошунствува повече с образите на древните герои в угода на чужденците!

Александър не възрази нищо, но грозно се намръщи. Настана неразбория, понеже Клит продължи да се нахвърля невъздържано срещу венценосеца и, докато едни от присъстващите, предимно от средата на командирите от по-старите поколения, взеха неговата страна, други, за да омаловажат скандала и да успокоят атмосферата, започнаха да славословят Александър, да му приписват изключително големи заслуги и да го поставят значително по-високо от Филип Македонски. Но това вместо да обезоръжи Клит, ожесточи го още повече.

— Така е — провикна се той с побледняло от гняв лице, — понеже Александър още нищо велико не е извършил, приписват му се заслуги, значително по-големи от подвизите не само на Филип, но дори на Херакъл, а всичко, което ласкателите свързват с личността му, всъщност принадлежи на македоните.

Тези дръзки слова смутиха дори поддържниците на Клит. Александър потърси с поглед тръбача, за да му заповяда да даде сигнал за тревога, но тръбачът бе намерил за благоразумно да се потули в множеството; потърси меча си, но не го намери, понеже Пердика го бе скрил, за да бъде избегнато кръвопролитие.

— Не забравяй, че ми дължиш живота си — обезумял от гняв продължаваше да вика Клит. — При Граник аз отсякох с меча си ръката, която щеше да ти нанесе смъртоносен удар!

Хефестион, Пердика и Кратер се спуснаха към Клит, заловиха го за раменете и през кръста и го изтласкаха навън.

— Негоднико — викаше след него Александър, станал прав, — ти непрекъснато напомняш за това, за да настройваш войскарите против мене, понеже за нищо друго не те бива, освен да размахваш меч!

Може би този неприятен епизод би приключил само с това, ако Клит отново не бе влязъл в залата през друга врата. Приближи се до ложето на Александър и започна да декламира репликата на Пелей към Менелай от „Андромаха“ на Еврипид, но едва успя да произнесе началото на първия стих: „Колко лъжлив е съдът на тълпата“, с мълниеносна бързина Александър грабна копието от ръцете на един телохранител и го запрати срещу Клит. Копието се заби в гърлото му. От устата на Клит бликна струя тъмноалена кръв, той се олюля и се строполи върху пода, за да издъхне след няколко мига.

От гърдите на множеството в залата се изтръгна кратък ужасяващ вик, сетне настъпи смразяваща дъха тишина. Александър закри лицето си с ръце, издаде писък като смъртно наранена птица и презглава хукна навън. Затвори се не в покоите си в двореца, а в походната си шатра. Заповяда никой да не го безпокои. Три дни не излезе оттам. Не приемаше нито храна, нито вода. От време на време надаваше яростен вик. Чуваше се как сам си нанася удари по главата с песници. Един след друг Пердика, Хефестион, Кратер и Евмен се опитаха да влязат при него, но щом забележеше някой от тях, с яростен крясък го прогонваше. Найсетне на четвъртия ден се одързости да влезе при него Анаксарх. Видя му се неузнаваем, сякаш беше без време остарял. След като помълча, Анаксарх му каза:

— Защо се наказваш напразно? Ти не само си цар, но си и син божий, понеже си осиновен от бог Амон. Нима човешките закони са създадени за боговете! Кой от подвластните ти смее да те съди, когато само ти имаш право да раздаваш правосъдие? Клит е умъртвен, понеже заслужи смъртта си. И умъртвен е не от друго, а от самия теб в изпълнение волята на боговете!

Словата на Анаксарх му се сториха не само разумни,

но и справедливи. Клит, братът на неговата кърмачка Ланика, неговият пръв учител по езда и по бой с меч, не по негова вина, а по своя заслужа смъртта си и ако той не бе хвърлил копие върху него, Немезида щеше да го порази, защото бе нарушил божествената повеля за безусловно подчинение от воина на владетеля.

Стана и отметна платнището от входа на шатрата. Когато се подаде, очакващото го навън множество от командири, воини, колари и прислужници отначало въздъхна с облекчение, сетне го приветствува с високи, нестихващи дълго време възгласи.

Продължи с още по-голямо ожесточение борбата с летящите отреди, направлявани от Спитамен и противопоставящи се на властта му в Согдиана. Преследваше ги с отлично въоръжени и снабдени с резервни коне ескадрони, докато постепенно ограничи кръга на действията им, след като безмилостно бе унищожил подпомагащите и снабдяващите ги села. Заставаше често начело на някой от ударните отреди и вземаше участие в схватките с въстаниците като обикновен боец.

Борбата със Спитамен и неговите поддържници продължи дълго. Въстанието бе потушено едва през 327 година пр. н. е., след като Спитамен бе убит от съпругата си, на която неговият изпълнен с опасности живот бе омръзнал. До края на живота си, като се отдалечаваше ту в скитските степи, ту се появяваше с вихрената си конница от невиделица в тила на Александровите войски, убиваше хора и коне, заграбваше оръжие и продоволствие, Спитамен воюваше смело против присъствието на чужденците, без проявите му да бяха осмислени, защото той не предложи на съотечествениците си нещо по-добро от повалената ахеменидска власт.

Завърнеше ли се в Мараканда след разразяващите се почти всеки ден схватки с бунтовниците до окончателното им унищожаване, Александър сменяше както облеклото, така и тона и започваше да се държи като непрекословен господар. И вече не Евмен, а Харес, когото бе назначил за енсингелий, уреждаше пировете в мрачния дворец на Мараканда. Разпореди се пировете да започват с рецитиране на избрани места от „Илиада“ и „Одисея“ и произведенията на великите

трагичи. След рецитациите следваха музика и танци, изпълнявани от малобройни артистични трупи, сетне започваше гощавка, придружена с изобилно пиене. Безапочнал да пие неумерено, сякаш да утоли измъчваща го непомерна жажда.

На един от пиروвете се появи облечен в старинни мидийски царски одежди с прекрасна диадема на глава, сред която с кървав блясък хвърляше снопове светлина огромен рубин. Когато влезе в залата, придружен от Хефестион, Пердика, Кратер, Евмен, Лисимах и Леонат, пръв Харес го приветствува с ликуващ възглас и командирите, отначало несмело, но сетне по-уверено подеха възгласа и дълго ечаха думите: „Да живее Александър, повелителят на Азия!“

На следващия пир, вече в по-ограничен кръг, въведе проскинеза, земния поклон пред властелина, практикуван от незапомнени времена в източните монархии. Уговорено бе с най-близките му сътрудници, след като влезе в пиршествената зала, един по един да се приближават до него, да падат на колене и да допират челата си до пода, сетне, след като се изправят, да правят нов поклон, а той в израз на особено благоволение да ги прегръща и целува.

Пръв направи земен поклон по установения ред Хефестион. Последваха го Пердика, Кратер, Евмен, Лисимах, Леонат, Кен, Мелеагър, Аминта и Неарх. След военачалниците дойде ред и на сътрудниците от щаба — Анаксарх, Аристокбул, Онесикрит и накрай Калистен, но вместо да падне ничком и да допре чело у пода, философът-перипатетик и историограф на източния поход се поклони пред властелина с цял ръст, но когато се приближи, за да получи целувка, Александър с недоволен израз на лице се отдръпна от него.

— Ти сгреши и загуби твърде много — каза му сетне Хефестион след приключването на пира.

— Какво загубих? — запита Калистен през смях. — Една целувка!

Тази дръзка постъпка и този още по-дързък отговор ядосаха отначало твърде много повелителя, но като размисли, усмихна се доволно. Най-сетне Калистен бе напуснал мрака на замислието и бе излязъл на виделина. Отдавна му бе известно, че Калистен не одобрява източната му политика и стремежа му да спечели

като свои верни поданици „варварите“, назначаването на някои от тях за сатрапи и включването им в тежката конница и в агемата, но не допускаше да се обяви публично против прерогативите му като върховен повелител.

Разкритият в Мараканда през есента на 328 година пр. н. е. така наречен „заговор на пажовете“ създаде възможност на Александър да отмъсти на Калистен за дръзкото му и твърде опасно според него поведение. Оскърбен жестоко от венценосеца, понеже бе заповядал да го бият публично, тъй като по време на лов го бе изпреварил и пръв бе пуснал стрела в преследвания от Александър глиган, Хермолай, син на Сополид, един от телохранителите от благороден произход, реши да убие повелителя, за да си отмъсти. Сподели намерението си с най-близкия си приятел Сострат, а Сострат привлече в заговора телохранителите Никострат, Асклепиодор, Елаптоний, Антипатър и Епимен. Всички те бяха отвлечени от жестоката разправа на Александър с едни от най-популярните военачалници: Филота, Парменион, Александър Линкестиец и Клит.

Заговорниците решиха да убият властелина по време на нощното си дежурство, когато той се връща в двореца след продължителен пир. Съдбоносната нощ беше набелязана и всичко необходимо за осъществяването на заговора приготвено, но Александър се прибра в двореца едва на разсъмване, когато на стража пред отпочивалнята му застана друга смяна телохранители. Поради неблагоприятното стечение на обстоятелствата Епимен, един от заговорниците, изрази недоволството си пред брат си Еврилох. Разтревожен твърде много от тази зловеща новина, Еврилох поведе брат си към двореца и успя да убеди дежурещите пред покрите на венценосеца военачалници Птолемей и Леонат да го събудят и да го уведомят за грозящата го опасност.

Последва заповед за арестуването на заговорниците и за разпитването им. За да спаси другарите си, Хермолай приписа всичко на себе си. Решил да убие венценосеца не толкова поради нанесената му кръвна обида, колкото поради това, че изневерил на идеалите, в чието име хиляди македони го последвали на изток. И не македонския цар, сина на Филип, решил да убие

той, а превъплътилия се в него персийски владетел, продължител на ахеменидската тирания.

Хермолай не потвърди участието в заговора на Қалистен като подбудител, но някои от неговите другари, без да се съобразят с последиците, които думите им могат да имат, изказаха възхищението си от поведението на философа-перипатетик като заклет враг на източната тирания и като висок пример за подражание от младите поколения заради привързаността му към старите традиции и демокрацията. Съдът на стоте реши: заговорниците начело с Хермолай да бъдат убити с камъни, а Қалистен като техен подбудител да бъде арестуван и държан под стража до второ нареждане.

Трагичните събития в Мараканда убедиха Александър в необходимостта да разшири кръга на изключително преданите му отреди. Редиците на хетайрите и на агемата бяха проредели поради загиването на мнозина от тях или поради разнообразни болести, а на нови попълнения трудно можеше да се разчита вече. Затова се разпореда от най-близките сатрапии да бъдат подбрани около тридесет хиляди млади перси и мидийци с отлични физически качества и след като бъдат закалени, да бъдат обучени да се сражават по македонски.

Макар да продължаваха все още да вилнеят из източните краища на Согдиана, останали без водач след коварното убийство на Спитамен от съпругата му, бунтовниците не представляваха вече голяма опасност. От тях вече се бяха отделили както някои от бившите Дариеви велможи, така и поддържащите ги доскоро влиятелни согдийски и бактрийски местни владетели. Обстановката прочее позволяваше на Александър да напусне с главните си войскови сили Маргиана и през Наутака да се придвижи на юг към Бактра, за да организира оттам завладяването на незавладените още земи до Инд, бивши владения на ахеменидите, но всъщност да осъществи желанието си да проникне в тайнствения свят на Индия отвъд величествената река.

Қато се придвижваха на юг, войските му се натъкнаха на ожесточената съпротива на крепостите Аримаз и Хориена в планините между Наутака и Бактра. Тези крепости принадлежаха на местни владетели и бяха издигнати върху трудно достъпни скални масиви. Първата от тях принадлежеше на бившия согдийски сатрап

Оксиарт, доскорошен привърженик на главатаря на бунтовниците Спитамен. Александър Македонски бе уведомен за откъсването му от бунтовниците и за решението му да отбранява с всички средства планинското си обиталище, дето се бе затворил със семейството си и с приближените си. Пригответил си бил продоволствие за две години, запасил се бил с достатъчно оръжие, решен да дочака там деня, през който последният войскаря на нашественика, както наричаше той новия владетел на Азия, ще напусне Согдиана.

Но увереността на Оксиарт в превземаемостта на планинското му убежище само от крилати воини скоро бе разколебана. След като сръчните катерачи по скалите, ръководени от Кратер, достигнаха площадката, дето бе разположена първата група защитници на крепостта и ги избиха, създадоха възможност на отреди от щитоносци и стрелци с лъкове да напреднат и да отворят път на обсадните машини и на тараните. Но преди още главната крепостна порта да бъде атакувана, тя се разтвори и Оксиарт заяви на Кратер, че се предава.

Условията на примирието бяха незабавно уговорени. Оксиарт се задължи да не противодействува на войските на новия владетел, скланя чело пред него и като залог за вярност предава двамата си сина в негова власт. За да засвидетелствува почитанието си към новия владетел, кани го още тази вечер заедно с най-личните му командири на пир в планинската си крепост.

— Не бях виждал крилати воини — обясни той на Кратер посредством тълмач след настъпилия в него прелом, — но днес видях!

Доволен от този обрат, Александър заповяда да бъде събрано оръжието на бранителите на крепостта, но те да бъдат оставени на свобода и, придружен от Хефестион, Пердика, Кратер, Кен, Лисимах и малка свита, покатери се по стръмния път, премина през няколко подвижни площадки от дебели талпи и влезе в преддверието на замъка, дето Оксиарт, заобиколен от няколко души местни знатни, го очакваше.

За да му засвидетелствува доверието си, царят направи знак на застаналия до креслото му виночерпец Йолай да се отстрани и позволи на домакина лично да му налива вино. След това в пиршествената зала вля-

зоха двадесетина млади танцовачки с чудна красота и в прозрачни облекла. Сред тях се открояваше една около петнадесетгодишна девойка с високо бяло чело, осеяно сякаш със звезди. Не танцуваше, а сякаш летеше. Когато прозрачната тъкан разголваше плътта ѝ до раменете, ръцете ѝ заприличваха на два стръка току-що разцъфнали лилии.

Възхитен, Александър извърна глава към домакина с ням въпрос в погледа.

— Дъщеря ми — поласкан отговори Оксиарт, — нарича се Рошанак, което на нашия език значи сияеща, но на парси името ѝ се изговаря Роксана. Участвува в танцовата трупа за пръв път тази вечер.

Венценосецът беше изумен. Ако не бе сключил съюз с Оксиарт, би заповядал да я грабнат като пленница. Искрометният ѝ поглед и дискретната ѝ полуусмивка му направиха силно впечатление. Бе престанала да бъде вече дете, но още не се бе оформила като жена. След като танецът приключи, Оксиарт ѝ направи знак да се приближи и да се поклони на повелителя. Когато тя приближи, свенливо навела глава, Александър стана от креслото си, изчака я да застане на колене, но преди да допре чело до пода, подаде ѝ ръка и я вдигна, сетне я целуна по челото, но не пусна ръката ѝ и продължи да я гледа, докато лицето ѝ поруменя и долната ѝ устна затрепера от вълнение. Сетне тя издърпа ръката си от неговата, извърна се и тичешком напусна залата.

— Тук ще стане нещо — каза тихо Лисимах на Кен. И когато на другия ден — вместо да заповяда поход към Бактра, Александър нареди на Евмен Барсина заедно с петгодишния Херакъл, придружени от малък отред, да бъдат изпратени в Екбатана, Лисимах при среща с Кен многозначително се усмихна.

Прощаването на Александър с Барсина и с Херакъл беше кратко и съдържано. Чувствата му към нея бяха започнали да избледняват след оная вечер в Мараканда, когато се опита да сподели с нея вълненията си. Раздялата обясни с опасностите по време на предстоящия поход, с тежкия климат, с проливните дъждове в страните, през които трябваше да преминат. След като го изслуша, Барсина каза:

— Ако всичко това е необходимо за успеха и за спо-

койството ти, няма какво да възразя. Наредил си да ме отведат заедно с Херакъл в Екбатана, но аз те моля вместо там да ни отведат в Ефес, дето живеят сродници на покойния ми съпруг Мемнон. Колкото по-далече бъда, толкова по-добре ще бъде не само за тебе, но и за мене, защото не очаквам повече да те видя!

Взе Херакъл на ръце, прегърна го и го целуна, но не се развълнува. Макар да бе негов син, не гледаше на него като на продължител на делата му. Оня, който трябваше да го наследи не само по право, но и по достойнство, за да продължи делата му, още не беше роден.

Пътят на запад до крайбрежието на Егейско море беше дълъг и мъчителен. Може би Барсина и Херакъл щяха да пътуват повече от месец време. Александър бе наредил на Харпал да отпусне на Барсина в Екбатана достатъчно злато и сребро, за да просъществува до края на живота си безопасно, а на сатрапа на Лидия да положи необходимите грижи за образованието на Херакъл.

На следващия ден след отпътуването на Барсина и Херакъл, Пердика посети Оксиарт в планинското му обиталище и от името на повелителя си поиска Роксана за съпруга на царя на Азия. Оксиарт се просълзи от радост. Обрече и третия си син на служба във войската и се разпореши осемстотин согдийски конници да бъдат включени в леката Александрова конница.

Венчавката на Александър Македонски и Роксана бе извършена след два дни по македонски обичай в замъка на Оксиарт. Брачният хляб разряза Пердика с мечта си. След като отчупиха от него по къшей и отпиха по глътка вино от златен бокал, новобрачните бяха поздравени от сродниците на Роксана — майка ѝ бе починала при раждането ѝ, — от местните знатни и от войсковите командири, но тази церемония не се видя достатъчно убедителна за стария согдийски княз и по негово желание трима согдийски жреци благословиха на техен език с дълги и предълги благословии и заклинания новобрачните, докато други двама думкаха огромни плоски тъпани с изобразени върху тях слънца.

На брачната церемония присъствава и Хориен, владетелят на другата непристъпна планинска крепост. И той бе преклонил вече чело пред новия владетел и

бе поставил в негово разположение отред от неколкостотин согдийски конници.

Както Александър, така и Оксиарт надариха гостите на сватбата с богати дарове, но новобрачната получи онова, което ѝ се следваше като царица на Азия едва след две седмици, когато в Бактра от Екбатана бяха донесени огърлята, пръстените и обещите на последните ахеменидски шахини.

В старинна позлатена колесница, теглена от шест бели коня, обградена от дружките си — нейните бъдещи придворни дами, — ескортирана от войскови отреди, след като се раздели с баща си, Роксана се отправи към Бактра през месец дистрос на 327-та година пр. н. е. Беше още твърде студено и пътищата не бяха се размръзнали, но на нея ѝ беше топло и весело. Войската около нея шумеше като бързоструйна река, започваха и стихваха песни, чуваха се закачки на какви ли не шеш езици, но приближеше ли се Александър върху Буцефал към колесницата да се осведоми как се чувства младата му булка, глъчката затихваше, за да избухне отново, щом Буцефал се отдалечеше.

В Бактра прекараха до края на пролетта, докато походът на изток бъде подготвен. В началото на лятото на 327 година войската напусна Бактра, за да се насочи на изток. В Бактра Александър остави Амишта с гарнизон от десет хиляди пешаци, за да охранява тила му. Преди да се отправи отново към Хиндукуш, младият повелител трябваше да се раздели с невестата си.

— Ти си съпруга на войник — каза ѝ той на раздяла — и ти трябва отрано да свикнеш с неволята на раздялата, както ние, войскарите, сме свикнали с несгодите на походите!

Когато я прегърна, главата ѝ клюмна на рамото му, сякаш беше наранена птица, плещите ѝ се разтресоха от плач. И тя плака тъй дълго и трогателно, та предаде мъката си и на него.

— Е, стига, стига вече! — рече той накрай разчувстван, — няма да изтекат и три месеци и отново ще се видим! „Месеци или години?“ — запита се наум той, понеже знаеше на какъв дълъг поход се отправя.

Заповяда добре въоръжен отред под командата на Селевк да я отведе заедно с дружките ѝ в Екбатана, да бъде настанена там в летния дворец, да ѝ бъдат от-

давани почести като на царица и всичките ѝ заповеди да бъдат изпълнявани, но със свои сродници да не се обгражда и пожелаят ли да я видят, да я посещават за кратко...

Бе вече забелязал огромното количество плячка, натрупано от войскарите и командирите в обозните коли. То затрудняваше движението на войсковите колони и при преминаването през Хиндукуш можеше да доведе до съдбоносни последици. Две от колите бяха натоварени с ценни предмети и трофеи, отредени за него при разгромяването на Киропол и при превземането на Мараканда. Заповяда да ги разтоварят и да ги подпалят. Примера му последваха Хефестион, Пердика, Кратер и други командири, макар някои от тях и без желанис, но като дойде ред до бойците, Александър нареди сами да преценят кое им е необходимо и кое непотребно. Разумът надделя и те изхвърлиха доста ненужни вещи.

Преди да се разпорежи в какъв ред войските да се придвижат към Хиндукуш, спомни си за паропамисадеца Бардия, превел го преди две години през прохода Хавак, и нареди да го потърсят. Бардия се бе завърнал в родния си край и бе потънал някъде из дебрите на Паропамисада, но в обоза като дървар и прислужник бе останал брат му Мавака.

Макар в планините да имаше още доста сняг и нощем да бе твърде студено, настъпилото лято поддържаше духа бодър. Вървеше се по-леко. Вечерите около огньовете на биваците бяха весели. Мавака насочи войсковите колони по долината на река Сухреб, преведе ги в обратна посока през прохода Хавак и ги изведе около изворите на река Кофен. Там трябваше да се разделят — войските да се насочат на изток към средното течение на река Инд, а Мавака да се спусне на югозапад към масива Паропамисада.

Но докато стигне до Инд, широката водна границна межда между бившите владения на ахеменидите и Индия, войската трябваше да положи още доста усилия. Освен умората от изтощителния поход през Хиндукуш, бе започнало да се чувства и влиянието на тропическия климат в долното течение на река Кофен.

Поради увеличения си състав, надхвърлил вече сто хиляди бойци и около двадесет хиляди коня, войската

се движеше бавно. Липсата на пътища често ставаше причина авангардът да се лута и дори да се връща, за да търси по-удобен път в друга посока. Това наложи Александър да раздели войската на два корпуса. Начело на единия застана лично той, а другия повери съвместно на Пердика и на Хефестион. Двата корпуса по тайно негово указание трябваше да се съединят отатък Инд.

В долината на река Кофен някъде в незнаен кът в гора от хвойнови породи приключи драмата на Калистен. След арестуването му във връзка с процеса срещу телохранителите, Калистен се движеше с обоза, но когато Александър научи за двукратния му опит да избяга, заповяда да го затворят в клетка. Като жалък затворник философът-перипатетик премина през Хиндукуш и слезе в долината на Кофен брадясал и подивял. Когато Кен уведоми царя за състоянието му, Александър кимна многозначително с глава, което не означаваше нищо друго, освен край.

— Можеш да избягаш. — подхвърли му презрително Кен, когато бе изведен от клетката и изправен пред едно дебело хвойново дърво, но Калистен не помръдна. Кен вдигна ръка и се извърна, за да не гледа впиращите се в изтощеното тяло зловещо свистещи стрели.

В долината на Кофен корпусът под командата на Александър бе връхлетян от порсен дъжд. Бе настъпило времето на есенните мусони. В околните гори сякаш зареваха безброй допотопни чудовища. Над главите им започнаха да прелитат с тревожни писъци огромни ята от непознати птици. Във висините загърмя и затрещя. Притъмня. От единия бряг на реката към другия се спуснаха бързоноги антилопи, последвани от стада слонове с вдигнати хоботи, пропълзяха грамадни змии с чудновати шарки, зачу се страшна глъч, пращяха клони и високо над главите на обезумелите от страх войскари и коне започнаха да се премятат стада от макази и гибони. Не изминаха и петнадесет минути, гръмотевиците и мълниите във висините затихнаха, поройният дъжд престана и не след дълго между клоните просветнаха лъчите на залязващото слънце.

— Струва си да се живее тук — подхвърли на съседа си в строя хоплитът Орест, докато изстискваше дрехите си от обилната влага, — колко дружески си живеят

тук дивите животни! Не видя ли, никсе не палита на друго!

— Ти им напомни това, когато нощес налетят върху тебе в бивака — отвърна му със злост в гласа Антикъл.

— По-добре да нахраня с тялото си някое диво животно, отколкото да изгния в някой трап със забита в гърлото стрела — отвърна Орест, след като веселите пламъчета в погледа му загаснаха...

Когато потегли начело на войските си на изток, Александър Македонски допускаше да срещне затруднения по-скоро от страна на грабители, опитващи се да отвлечат коне, овце и говеда, осигуряващи прехраната, отколкото организирана съпротива от обитаващи сния край диви и полудиви племена, но още през първите десет дни на придвижването му из долината на Кофен конните разезди заловиха няколко въоръжени обитатели на околните гори. Те не приличаха никак на диваци.

Направените проучвания установиха присъствието на значителни групи въоръжени индуси в гористите местности край двата бряга на Кофен. Управителите на околните области го бяха уверили, че отсам Инд на територията на бившата Ахеменидска държава живеят иранци, а не индуси и той очакваше войската му да се натъкне на съпротива не от страна на индуси, а на размирни ирански племена или на укрили се из горите бегълци от разгромената Дариева армия.

Събраните сведения му внушиха предпазливост и след като бяха изминати петдесет оргии път, даде нареждане командваният от него корпус да се движи покрай левия бряг на долината, докато другият корпус начело с Пердика и Хефестион да напредва покрай десния или южния бряг. Северният бряг беше покрит с гъсти гори и представляваше по-голяма опасност за войската от южния.

И този път Александър Македонски не се излъга в предвижданията си, понеже корпусът, командван от Пердика и Хефестион, се натъкна на съпротива само от страна на племето певкалиоти, разгроми го бързо, разруши града Певкела, наречен „град на лотоса“, и се насочи почти без препятствия — без да се броят загубите, причинявани от внезапно разразяващи се про-

ливни дъждове — към долината на Инд, дето трябваше да подготви преминаването отвъд посредством ладии и подвижни мостове, построени от обилния дървен материал отсам водослива под ръководството на Нearch и Аристобул.

В несравнено по-тежко положение се оказа корпусът, ръководен лично от Александър при помощта на Кен, Мелеагър, Лисимах и Леонат. Отначало го атакуваха индуси от племето аспаси, сетне асакени и накрай масаги. Остана твърде учуден, като видя техните укрепени градове отвъд тропическия лес — градовете Аригей, Базира и Масага. Още повече го изуми значителният брой на индусите и необикновената им храброст.

Изглежда, аспасите, асакените и масагите никога не бяха живели под робство и не познаваха страха от заробване. Макар да живееха върху земя, формално принадлежаща на владетели от неиндуски произход, ахеменидите никога не се бяха опитвали да ги покорят. Ожесточените битки с тях задържаха в продължение на около три седмици марша на Александровия корпус на изток и извадиха от строя немалко войскари и коне.

Понеже не позволи на противниците си да се обединят, Александър изби значителна част от тях и разруши почти всичките им градове. Оцелелите от тях се оттеглиха на север и се затвориха в крепостта Аорн, издигаща се на конусообразна скала в един завой на Инд. Но след като крепостта под личното ръководство на Александър бе превзета, отнета им бе и последната опора и останалите живи, след като изявиха покорност, бяха включени като помощен персонал във войската. От тях Евмен избра няколко души за водачи, за укротители на змии и за ловци на диви животни.

Колкото повече войската се приближаваше към Инд, толкова дървесните породи около коритото на Кофен ставаха по-разнообразни. След бамбукови и палмови гори навлязоха в гори от сандалово дърво и от вечно зелен дребнолист дъб, по чиито клони се катереха маймуни и над короните им прелитаха разноцветни птици с извити клюнове. Привечер някъде на североизток се разнесе зловещ рев и дълго ехтя в настъпващия полумрак, за да предизвика тревога не само сред маймуните, но дори сред ездитните и впрегатните коне.

Неспокойна беше дрямката не само на конете, но и на войскарите. Докато едни от тях и насън продължаваха да се ослушват в тайнственото дихание на тропическия лес, други обхванати от необясним страх предпочитаха да бодърствуват около огньовете на биваците и да си споделят слуховете за чудесата на Индия. Не проплаква ли някъде в дълбочината на леса озлочестена от разбойници девойка, за да се превърне скоро плачът ѝ в безумен кикот? Ще изпрати в мрака сух клон, пречупен от стъпката на някой великан, и сред настъпилото предутринно успокоение незнайна птица ще възвести изгрева на новия ден с плясъка на крилете си.

Когато най-сетне корпусът, командван непосредствено от Александър, се озова там, дето Кофен се влива в Инд, година 327 пр. н. е. бе вече приключена. Настъпи диос, първият месец на новата година по македонския календар, но странно: тук всичко беше в пълен разцвет, сякаш летният сезон току-що започваше.

Щом двата корпуса на основното войсково ядро се озоваха пред средното течение на Инд, Александър Македонски заповяда да бъдат подготвени няколко бивака с всички възможни удобства и войскарите добре да си починат, да се изкъпят и изперат, но да внимават да не бъдат нападнати от гавиали, от хищните индуски крокодили. Нареди на Евмен готвачите да пестят запасите от сушено месо, от зърнени храни и фуражи и докато се снабдят с други, да дават преднина на храна от дивечово месо и от речна риба, а конете да пасат само в тревни площи, одобрени от местни хора, добре разположени към войската, тъй като Индия изобилствуваше не само с ядими, но и с доста отровни злакове.

Подробно се осведоми за извършената от Пердика и от Хефестион подготовка за преминаването на войските на отгатышния бряг на величествената река. Прегледа набелязаните бродове, подготвените подвижни мостове от остров до остров и широките салове, направлявани с дълги пръти. Върху тях щяха да бъдат прехвърлени предимно коне и обозни коли.

Обсебен от толкова много нови впечатления, почувствува нужда да се усамоти и да събере мислите си. Застояваше се привечер често край Инд и прехласнат се вираше в откъдния бряг, отдето започваше тайн-

ственият свят на възмечтаната от него още през юношеските години страна. Гонещите се в надпревара обилни водни струи сякаш разказваха за подвизите на прославени герои, сражавали се край бреговете на тази река, определена по волята на боговете като предел между два свята и между два огромни народа — иранци и индуси. Не беше ли орисан той, след като премине с войските си отвъд, да замисли този предел и като обедини двата велики народа, разделени досега от нея, да достигне до устието на Ганг в Океана, дето беше краят на света?

Войскарите му може би очакваха, след като достигнат до Инд, да тръгнат по обратния път на запад към средоточието на огромната държава, към пъпа на античния свят, към Вавилон, дето всеки щеше да получи възнаграждение за тежката и продължителната си служба и да добие право на избор — да остане ли в пределите на Александровата държава, или да си избере по сърце ново местопребиваване.

— Мене ако питаш — каза веднъж Орест на новия си приятел Антикъл, — аз имам желание да се поселя край брега на Лидия и да се отдам на риболов. Македония е доста далече отгук, пък и никой не ме очаква вече там!

— Стига да останеш жив, стига да останеш жив! — повтори Антикъл. — Дебне те тука, братко, стоуста смърт! И змии, и гавнали, и тигри, пък, както чувам, и отровни индуски стрели...

За да отстрани неприятни изненади и усложнения, Александър реши да сподели с командирите твърдото си решение да премине отвъд Инд под предлог на откриващата се по-добра възможност да прогони индуските племена, завладели част от принадлежащите му земи край самия бряг, и отбележи ли успех, да продължи, докато достигне до устието на Ганг. Вече бе възложил на Неарх да проучи притоците на Инд от изток и да вербува моряци от финикийски, кипърски и египетски произход, без да жали средства.

Повечето от командирите, имайки предвид нахлулите отвъд Инд индуски племена, възприеха тази идея като умел стратегически ход, като неизбежна временна мярка. В техните очи Инд продължаваше да бъде предел между два свята и граница между два велики на-

рода. Ако все пак македонци и иранци можеха да се обединят, това едва ли би могло да стане между иранци и индуси.

Но да се премине отвъд, не бе достатъчно само да бъде взето съгласието на подчинените му командири и с тяхно съдействие на войскарите. Необходимо беше да не противодействуват индусите от отвъдния бряг, защото тяхното противодействие би причинило огромни загуби в хора, коне, оръжие, храни и материали и би поставило войската в положение на непрекъсната война. Привлече за съветник управителя на граничната област с Индия. От него се осведоми относно обществения живот в страната. Индия била разделена на многобройни владения и повечето от тях били подчинени на местните владетели, наречени раджи.

Едни от владенията били обширни, други по-малки по площ. Едни от тях живеели в мир помежду си, докато други враждували ожесточено със съседите си, но по какви причини и по чия вина той не знае, както не би могъл да посочи техния брой и месторазположение, понеже Индия е необятна страна. Ако Инд отбелязва западната ѝ граница, никой не знае докъде се простира на изток. И Океанът в нейния край ли се намира или е някъде по средата ѝ. Непосредствено отвъд Инд се намира държавата Гандхара, неин владетел е раджа Амбхи, престолнината ѝ се нарича Таксила, поради което мнозина наричат и самия раджа Таксила. Раджа Амбхи бил известен като миролюбив и добродетелен човек.

Александър се разпореди: Хефестион, придружен от Евмен и Аристокбул, и тримата наметнати с бели тоги и съпроводени от двама преводачи индуси да преминат отвъд и да уведомят раджа Амбхи за миролюбивите му намерения. Техният господар, великият владетел на Запада, идва не като завоевател, а като изследовател. Поставил си е за цел да изследва пътя през Инд към Океана, но понеже придружителите му бяха вече нападнати в долината на река Кофен от размирни племена, принуден е да прехвърли оттатък Инд и няколко отряда войска. Ако раджа Амбхи има врагове, може да разчита на храбростта на войскарите му.

Раджа Амбхи, владетелят на Гандхара, ще само даде съгласието си въоръжени отреди да се прехвърлят през

Инд, но когато Александър Македонски стъпи на от-
вѣдния бряг, той го приветствува радушно и го нада-
ри с изделия от злато и слонова кост, скъпоценни ка-
мъни и фини тъкани, като същевременно заповяда за
нуждите на войската да бъдат предадени три хиляди
бика, десет хиляди овце и тридесет товарни слона.
Трогнат от проявената сърдечност, Александър свали
от главата си бойния шлем, откачи от пояса на кръста
си бойния меч и му ги подари, като братски го пре-
гърна.

Когато през пролетта на 326 година пр. н. е. маке-
донският повелител се озова оттатък Инд в Пенджаб,
чието име значи Петоречие, понеже оня край се проряз-
ва от пет реки, пожела да узнае кои народи обитават
този край на изобилни води, стичащи се от „покрива на
света“, от Памир, и организирани ли са те в държави.

Въпросите му доста озадачиха раджа Амбхи. Залови
се първо да му обрисова с помощта на тълмач разполо-
жението на Инд и на неговите четири главни притока:
Хидасп, Акесин, Хидраот и Хифас. Разчерта с бамбу-
кова пръчка разположението им върху пясъка на бре-
га. Няколко пъти се въртя ту на север, ту на юг, сочи
на запад към Инд и на изток към река Хидасп, докато
най-сетне Александър разбра, че той полага усилие да
очертае района, дето се намират неговите владения.
Сетне спомена имената Абисар, Парватака, Мусикан,
Оксикан и Самбо, като същевременно насочваше дяс-
ната си ръка ту в една, ту в друга посока, докато съ-
беседникът му се досети, че това са имената на неговите
по-близки и по-далечни съседи.

При името Абисар прегърна Александър, но при име-
то Парватака го блъсна и от това стана ясно, че докато
единият е негов приятел, другият е враг. И ако „вели-
кият вожд на Запада“, както нарече събеседника си,
влезе във война с него, обещава да го подкрепи с пет
хиляди свои войскари. Враг на раджа Парватака бил
и раджа Абисар и той щял да го подкрепи с войска, но
„великият вожд на Запада“ трябвало да внимава, по-
неже Парватака бил коварен човек и горските духове
му помагали.

На въпроса на Александър далече ли е река Ганг,
раджа Амбхи отначало изпадна в недоумение, после
плясна с ръце, завъртя се няколко пъти в кръг, сетне

посочи на югоизток и продължително маха с ръка. Преводачът поясни, че според него Ганг се намирал много далече от тук, но на въпроса за колко време може да се отиде до там, раджа Амбхи не отговори.

След този разговор, преди да вземе каквото и да било решение, Александър извика Аристобул и Аристандър и им нареди да му разкажат всичко, което знаят за Индия. Аристандър не каза почти нищо съществено, защото се страхуваше да не си навлече проклятието на тайнствените същества, обитаващи бездънните гори на необятната страна. Аристобул се позова на смътните сведения, оставени от Скилак, посетил Индия по времето на цар Кир. Скилак бил писал нещо за плена си при амазонките, при войнствените жени с една гръд, за пещерите със съкровища на север, охранявани от грифони, за златните дъждове, изливащи се от небесата на юг, но повелителят не остана доволен от обясненията му и му направи знак да замлъкне.

Когато научи за селището на мъдреците недалече от Таксила, престолнината на раджа Амбхи, Александър изпрати Онесикрит да ги посети, но философът-киник не успя да намери общ език с тях. Тогава в селището, придружен от раджа Амбхи и от Хефестион, отиде Александър, но появата му не направи впечатление на неговите обитатели. Голи и полуголи, те продължиха да разговарят помежду си или с някои индуси, дошли да търсят съвет от тях. Самообладанието им внуши уважение на Александър към тях. Предложи на най-стария да стане негов съветник и да го придружи в похода му на изток, но Дандам отказа.

— Животът е бавна смърт, а смъртта преход към нов живот. Светът е безкраен. Роб или цар, човек е нищожна песъчинка в люлката на времето — рече бавно Дандам, и след като помълча, загледан някъде далече, сякаш отвъд света, продължи:

— Никой никъде не ме очаква, на нищо не разчитам, освен на повелята на предвечните.

Раджа Амбхи го отведе при друг мъдрец, при Калан. Изглежда, познаваше се добре с него, понеже мъдрецът приветливо му се усмихна. Когато Амбхи му посочи Александър и го назова повелител на Запада, Калан го запита, след като се е отдалечил толкова много от престолнината си, не се ли страхува да загуби полови-

ната от царството си. И когато Александър го изгледа учудено, Калан влезе в колибата си от бамбукови пръти и изнесе оттам щавена биволска кожа — може би тя му служеше за постелка, — разгъна я и започна да я настъпва ту на едно, ту на друго място по краищата, но настъпеше ли я в единия край, срещуположният се надигаше и едва когато стъпи в средата, всички краища прилепнаха към земята.

— Разбра ли? — запита го Калан.

— Разбрах — отвърна дълбоко замислен Александър, — владетелят трябва да пребивава в средата на държавата си и оттам да наблюдава нейните покрайнини. Така ще постъпя и аз, щом видя докъде се простират владенията ми.

Простосърдечната философия на Калан му допадна и той замоли раджа Амбхи да го убеди да стане негов съветник. Като откликна на несподадения си интерес към широкия свят, Калан се съгласи, но когато за сетен път отиде в селището, брахманите отвърнаха лица от него, без да кажат нещо, понеже беше изневерил на дадения обет.

Докато Александър Македонски още се осведомяваше за населението в района, разузнавачите му съобщиха за съсредоточаването на значителни вражески сили отвъд река Хидасп около трите големи острова в средното му течение. От своя страна съгледвачите на раджа Амбхи изясниха принадлежността на вражеските войски — те принадлежали на могъщия раджа Парватака.

Научил за ласкавия прием на „великия вожд на Запада“ от своя враг, раджа Парватака решил да нанесе пръв удар, уверен в коварните намерения на съседа си. С него воюваше от дълги години. Появата на чужди войски в района той си обясняваше с намерението на своя съсед да му нанесе мълниеносен удар и да обсеби част от владенията му.

Без да губи време, Александър Македонски заповяда половината от следващите го войски да се насочат към басейна на река Хидасп, дето вече раджа Парватака бе съсредоточил войските си. Съгледвачите на раджа Амбхи донесоха привечер уточнени сведения за състава на вражеската армия. Състояла се от около тридесет хиляди пешаци, въоръжени с дълги копия и

лъкове, от около шест хиляди конници, снабдени с къси копия и дълги мечове, от триста колесници със стрелци и от двеста бойни слона с балдахини, във всеки от които се намирали по двадесетина стрелци с тюрбани на глава. Както Александър, така и командирите му оцениха противниковите сили като значителни.

Докато форсира реката, докато премине отначало върху островите сред Хидасп, а сетне на отвъдния бряг, отреденият за тази първа среща отред от Александровите войски щеше да даде значителни жертви и може би половината от атакуващите войскари щяха да загинат, а освен това конницата там не би могла да му окаже сериозна помощ. Затова реши да раздели корпуса на две половини и докато едната привечер под командата на Кратер започне да обстрелва врага през реката, другата под негова команда през нощта незабелязано да се отдръпне на север и като използва островите край селището Дарпур, да премине на отвъдния бряг на Хидасп, за да атакува противника фронтално по суша, а отредите на Кратер да намерят начин да го ударят в гръб.

Нощният преход край отгаташния бряг на буйната река беше дълъг и мъчителен. Продължи цяла нощ. На заранта, преди да започне преминаването на реката, Александър даде почивка и се запъти към мястото, дето с помощта на салове през два речни острова отредите му трябваше да преминат отвъд. Бяха открити и плитчини, дето част от конницата можеше да премине.

Но когато Александър се насочи към мястото, дето бе оставил коня си, видя струпани около него доста командири и войскари. Буцефал беше легнал с изпънатата глава и вдървени нозе. Беше току-що издъхнал с безмълвната смърт на конете, движещи се до сетната минута на живота си, без да дават какъвто и да било тревожен признак, за да легнат при първия престой и вече да не станат.

Сърцето му се сви, връхлетя го страхотна мъка. Коленичи, прегърна огромната бикообразна глава на любимеца си, целуна го по челото, сетне бързо се изправи, отри с ръка избилата в очите му влага, заповяда Буцефал да бъде погребан там, където бе паднал, метна се върху доведения му друг кон и без да се извърне

повече назад, поведе отредите към набелязаните бродове.

В среднощ, съобразно с дадените му указания, Кратер заповяда поверените му отреди да се отдръпнат в гъстия лес край отвъдния бряг на реката. Когато започна да се разсъмва, вместо да забележат прехвърлящи се върху островите сред реката противникови войскари, както би следвало да се очаква, командирите на раджа Парватака бяха твърде изненадани от настъпилото отвъд затишие. Противникът беше изчезнал. Разбудиха раджата и го уведомиха за неприятната изненада. Той се разпореди незабавно да бъдат изпратени разезди както в северна, така и в южна посока край реката и да проверят противникът не се ли опитва да премине на отсамния бряг и да ги изненада там, дето не го очакват. Но когато разездът, изпратен на североизток, достигна мястото, дето отредите, командвани лично от Александър, бяха започнали да преминават реката и се завърна, за да доложи, дебаркирането бе привършено, бойният ред бе определен и на Александровите войскари бе дадена нова почивка.

Щом узна неприятната вест, раджа Парватака заповяда войските му да се насочат бързо на североизток. Когато и последният негов войник се скри от погледа, Кратер заповяда на отредите, прикрили се в леса от татък реката, да се насочат към трите острова и бързо да се прехвърлят на отсрещния бряг. Прехвърлянето не беше нито лесно, нито безопасно. Водите на Хидасп отвлякоха няколко войскари и десетина коня, на островите върху тях се нахвърлиха огромни водни змии, но за щастие ухапванията им не бяха смъртоносни. Преди слънцето да се бе вдигнало, отредите на Кратер тръгнаха по дирите на индуската войска, като грижливо се прикриваха, докато очакваното сражение не се развихри.

Когато разузнавачите доложиха на Александър за приближаването на вражеските сили от юг, той доволно се усмихна, понеже разбра, че замисълът му е осъществен. Заповяда уговореният боен ред да бъде изпълнен. Разположи в средата фалангистите под командата на Пердика. На десния фланг постави конната хипархия на Кен, а на левия хипархията на Хефестион. Там, обграден от телохранителите си, щеше да застане

и той. Смущаваше го не броят на противниковите пешаци и конници, не количеството на бойните колесници, а сравнително големият брой на бойните слонове. Повечето от войскарите му щяха да участвуват за пръв път в бой, дето действуваха бойни слонове, а в сравнение със слонете, взели участие в битката при Гавгамела, слонете на раджа Парватака изглеждаха двойно по-големи. Очакваше неблагоприятното им въздействие върху войскарите, но се надяваше и на обрат, щом отредите на Кратер атакуват противника в тил, стига навреме да се озоват на полесражението.

Без повече да отлага, без дори да даде кратък отдых за окопитване на бойците си, щом забележа противника от балдахина на командния слон, раджа Парватака заповяда да бъде даден сигнал за настъпление. Огромната жива стена пред пешаците се раздвижи и бавно потегли към Александровите отреди. Фалангата не помръдна, понеже слонете бяха още далече, а да бъдат атакувани първи, както беше обяснил Пердика, беше не само рисковано, но и безсмислено преди слонете сами да са почувствували опасността и да са започнали сами да огъват очертавания вече фронт.

— Тук ли си, Антикъл? — запита Орест новия си съсед и приятел, след като избърса с лакът избилата по лицето му обилна влага поради обзелото го възмущение от разкрилата се пред погледа му страхотна гледка.

— Тук съм, ама ме няма! — отвърна другият.

— Всякаква смърт съм си представял, само не премазан от тези отвратителни чудовища — каза шепнешком Орест.

— Няма по-хубава или по-лоша смърт — опита се да му възрази Антикъл, но не довърши, понеже Пердика извика силно:

— Внимание!

При тези думи сарисите бяха свалени от раменете и насочени напред.

— Влизай само в образувалите се междини и атакувай слонете само в гръб, като нанасяш удари в търбусите! — напомни пак Пердика.

Но придвижващата се бавно жива стена забави движението си и постепенно спря, понеже отляво и отдясно прогърмяха копитата на атакуващите фронтално вражеската конница хипархии на Кен и на Хефестион.

Стрелците върху гърбовете на слоновете вместо върху фалангистите започнаха да отправят стрелите си върху конниците. В задните редици на противниковата пехота настъпи необикновено раздвижване. Изглежда, настъпващите от юг отреди на Кратер бяха забелязани и може би някои пешаци от войската на раджа Парватака се опитваха да им противодействуват.

Настъпи неразбория. С надигнати хоботи и страхотни резове няколко слона напуснаха фронтната линия и удариха на бяг. Други се обърнаха и започнаха да газят пешаците на раджа Парватака.

— Атакувайте незабавно — предаде на Пердика заповедта на Александър телохранителят Антиох.

Като разчлени фалангата на четири лоха, Пердика я поведе напред към образувалите се вече междини в разстроения фронт на слоновете, без да обръща внимание на сипещите се върху фалангистите стрели от стрелците върху слоновете и от бойните колесници. Вместо да отстъпят, някои слонове започнаха да се въртят в кръг и да газят всичко, което попаднеше под краката им.

Поради намесата на Кратеровите отреди в тил първоначалният боен ред на противника бе разстроен. Раджа Парватака се опита с бойния си слон да се появи в южната страна на полесражението, дето всъщност се бе развихрил боят, и да внесе ред в отбраната, но Александър го бе изпреварил. Докато част от неговите конници разпръсваха оцелелите конници на противника, друга част бе обградила индуските пешаци и немилостиво ги изстребваше. Полето наоколо беше вече осеяно с трупове на хора и коне, с изпотрошени колесници и захвърлено оръжие. На малки стада по дълбоко вкоренен инстинкт към реката се отдръпваха с разкъсани балдахини и забити в гърбовете и в задниците им стрели, оцелелите в битката слонове.

Сражението притихна около залез слънце. Противникът беше загубил две трети от бойните си ефективни, всичките си бойни колесници и повечето от бойните си слонове. Но този път и жертвите, понесени от Александровата войска, не бяха малко. Загинали бяха в сражението не по-малко от хиляда бойци, пешаци и конници, няколко командири и стотина коня. Паднал

бе на бойното поле и Орест, премазан до кръста не от конско копито, а от слонско стъпало.

Когато по мрак, след като огледа и преобърна стотина трупа в северната страна на полесражението, дето действуваше фалангата, Антикъл най-сетне го откри, Орест вече издъхваше. Бойният му другар повдигна главата му и му даде да пие от походния си калаен съд.

— Ех, Орест, Орест, не ти помогнаха боговете да се поселиш край брега на Лидия и да се отдадеш на риболов — каза тъжно той.

Орест направи опит да продума нещо, устните му се раздвижиха, по лицето му сякаш премина бегла усмивка, сетне главата му клюмна и той издъхна. Антикъл го подхвана под мишниците и го изтегли извън полесражението, довлече го до един млад кедр, сетне донесе копач и лопата, изкопа гроб и го погребва в среднощ, извърна се и тръгна в мрака, дето му видят очите. . .

Привечер при Александър доведоха пленения раджа Парватака. Беше величествен старец с благородна осанка. Бе загубил две трети от войската си и на полесражението бе оставил и двамата си сина. Александър го бе наблюдавал как мъжествено се държи на бойния си слон и какви усилия бе положил да въведе ред след атаката в тила на Кратер.

— Като какъв искаш да те приема? — запита го той — като съюзник или като роб, който моли за милост?

— Приеми ме като цар — отвърна спокойно Парватака.

— Приемам те като достоен противник и като цар! Искай каквото ти е угодно — каза Александър, възхитен от спокойствието и от чувството за достойнство на доскорощния си противник.

— Стига ми и това, което казваш — добави Парватака, — нищо друго не ми е необходимо!

Тогава Александър Македонски нареди да извикат раджа Амбхи и като узна какви спорове имат помежду си двамата, помири ги и им даде право да владеят и в бъдеще досегашните им земи и поселища. Заповяда в памет на Буцефал да бъде създаден град Буцефалия там, дето бе издъхнал, и в чест на победата над раджа Парватака — град Никея сред полето, дето се бе развирила битката.

След това разчлени войската си на три корпуса, за да може с по-голяма сигурност да покори войнствените индуски племена между реките в Пенджаб. Начело на първия корпус застана лично той. Потегли на юг по река Хидасп върху един от корабите, построени между-временно от Неарх. Върху друга част от корабите беше настанен корпусът, командван от Хефестион, за да потегли по река Акесин. Най-сетне корпусът на Кратер се спусна на юг по Инд, за да се установи там, дето след като се слее с Акесин, Хидасп се влива в Инд.

Като преодоляха бързеите по Хидасп и по Акесин, корпусите водиха няколко победоносни сражения в земята на оксидраките между реките Акесин и Хидраот, но в сравнение със сраженията в земята на малите между Хидраот и Хифас, тези битки бяха незначителни.

При сливането на Акесин с Хидраот Александър заповяда да бъде устроен лагер, даде почивка и нареди районът между Хидраот и Хифас, обитаван от войнственото племе мали, да бъде внимателно проучен.

Командваният от него корпус премина Хидраот там, дето никой не го очакваше, и изненада малите в един от най-важните им укрепени градове. При завързалото се ожесточено сражение скочи от крепостната стена във вътрешността на града, за да даде пример на колебаещите се свои войскари. Ранен беше тежко със стрела в гърдите и навярно би бил убит от обградилите го мали, ако не бяха го предпазили с телата си притеклите се на помощ хетайри Певкеста и Леонат.

Тази драматична сцена възбуди мъжеството на колебаещите се негови войскари. Те скочиха от стената в града, избиха отбраняващите крепостните врати мали, разтвориха ги и войската от корпуса нахлу, за да разгроми защитниците на града. Александър бе изнесен на ръце. Пробилата ризницата на гърдите му стрела бе прерязана, ризницата бе свалена и забилият се в едно ребро връх на стрелата изваден. Поради загубата на доста кръв венценосецът изгуби сваят, но железният му организъм скоро преодоля кризата и не след дълго той оздравя. Заповяда на Аристандър да издигне олтар и да принесе на боговете благодарствена жертва.

Ожесточени поради пръсналия се слух, че повелителят е не тежко ранен, а убит, войскарите от корпуса избиха всички обитатели на покорения град, разграби-

ха го и накрай го запалиха. Същата участ постигна и друг град на малите, обкръжен и превзет от корпуса на Хефестион. При трагично завършилите сражения в района, както оксидраките, така и малите, бяха принудени да капитулират и да признаят върховенството на новия владетел.

След като раната в гърдите му заздравя — тя беше най-значителната рана, получена от него по време на походите на Изток, — Александър заповяда набелязаните операции на юг да продължат. Междувременно Кратер се спусна по Инд начело на поверения му корпус и покори племената мусикани и портикани по десния бряг на реката. Но не покоряването на племената покрай десния бряг на Инд блазнеше Александър, а завладяването на оная богата страна на изток от Пенджаб около изворите на река Хифас.

Може би, допускаше той, от нея нататък има път към долината на Ганг, а спусне ли се по Ганг, щеше да стигне до Океания, до края на света. Владетелят на това огромно царство, наречено Магдаха, както му бе казал Калан, разполагал с двеста хиляди души пехота, с две хиляди бойни колесници и с три хиляди бойни слона. Необходимо му беше да победи такъв противник, за да увенчае делото си и напълно да заслужи прозвището „цар на Азия“.

Но щом спомена за нов поход на Изток, натъкна се на мълчаливото противодействие на командирите. Слухът бързо се разпространи и като се събираха на групи, войскарите започнаха да роптаят против подобна възможност. Повечето от тях бяха вече преуморени, мнозина боледуваха от малария и стомашни разстройства. Малко ли техни бойни другари бяха загинали от ухапвания на змии и на скорпиони и от непознати болести? Като се съобразиха с настроенята на хората, Пердика и Хефестион го посъветваха да не бърза с решението си. Съставът на армията беше вече доста променен. Разноречието бе започнало да взема връх. Появили се бяха и случаи на неподчинение.

За да предотврати вълнения и безредици, една при вечер, когато бе настъпило временно затишие, Александър се появи в бивака, седна между група войскари и подхвана разговор за всекидневните им нужди, но, дочули за посещението му, от всички страни започнаха

да се стичат бойци и командири и да го обсипват с неприятни въпроси. Принуди се да стане прав и да даде отговор.

„Боговете са определили границите на света — подхвана той — за граници на държавата на най-смелите и на най-дръзновените. Спомнете си откъде тръгнахте и къде сега се намирате. Още малко път остава, за да затворим кръга. Тогава целият познат свят ще бъде ваш. Тогава повече няма да воювате, понеже никой вече няма да ви се противопоставя. Ако Инд, Хидасп и Аксин са наши реки, утре наша ще бъде и най-голямата река в Азия, в близост до която е краят на света — Ганг! Ако аз само ви заповядвах, без да вземах участие в битките, бихте имали право да негодувате, но аз се бия наравно с вас и наравно с вас братски ще поделя всички придобивки, щом приключи походът.“

След като завърши, последва дълго, тягостно мълчание. Войскарите стояха с наведени глави. Лицата им бяха безизразни. Това го смути повече, отколкото ако би избухнал ропот. За пръв път се почувствува отчужден, сякаш между него и войскарите му някой бе издигнал ледена стена. Огледа се неволно за подкрепа. Недалече от него бяха насядали военачалниците, но и те мълчаха. Мълчаха дори Пердика, Хефестион и Кратер и само Кен даваше признаци, че желае да каже нещо. Насочи тревожния си поглед към него. Тогава Кен стана и направи няколко крачки напред.

„Няма да говоря нито от свое, нито от името на командирите, понеже ние сме получили всичко, което ни се следва според заслугите ни. Признателни сме ти, Александре, и ще вървим с тебе, дето ни поведеш! Ще говоря от името на войскарите, на нашите неизменни спътници, братя по оръжие и по участ. Ще имат ли те сили да издържат нов поход на изток, след като са извървели досега хиляди оргии и по-голямата част от ветераните осяха пътищата от Аксий до Инд с костите си? Познавам войскарите добре и техните възможности. За нов поход на изток е потребна нова войска.“

И като замлъкна за малко, обърна се към владетеля и с по-висок глас заключи: „Не насилвай, Александре, войската повече, защото възможностите ѝ са изчерпани!“

Когато Кен завърши, множеството се размърда. От-

начало се чу глух ропот, подобен на шум от подземна река. Сетне някой едва чуто промълви: „Кен е прав, Кен казва истината.“ Постепенно тези думи се засилиха, сляха се с думите: „Походът е завършен, да се завърнем по домовете си, докато имаме сили още да се движим!“, за да се превърнат накрай в стихийен ропот.

Александър отначало побледня, сетне се разтрепера от гняв, но се овладя, понеже Кен бе изразил не своето, а мнението на множеството, а да се противопостави на множеството, значеше да отиде против самия себе си. Без да каже нещо, извърна се и се прибра в походната си шатра, отдето излизаше само нощем, но настъпеше ли ден, не се показваше. Дълбоко се замисли. Наистина Ганг беше ли накрай света или беше само източен предел на обширната индуска земя? И Индия беше ли наистина последната земя на изток или след нея имаше още много други?

Когато веднъж посредством тълмач запита Калан де е краят на света, брахманът вместо да му отговори, сам му постави въпрос:

— За кой край питаш?

И понеже Александър не му отговори, продължи:
— Всеки край е начало и всяко начало край! Изтокът постепенно се превръща в запад и западът в изток. Всички пътища отвеждат в безкрая. Има смисъл да тръгнеш, само ако си решил да не се завръщаш никога...

За пръв път в живота си реши да отстъпи, победен от мъдростта. След три дни извика Аристандър и му нареди да издигне край брега на Хифас шест величествени олтара. Пред тях щяха да бъдат принесени благодарствени жертви и извършени възлияния на Зевс, Амон, Херакъл, Атина Палада, Хелиос и Аполон. Когато димът от благодарствените жертви се понесе към небесата, както войскари, така и командири нададоха дълги ликуващи викове. Затворила се бе една глава в техния живот, за да бъде открита друга, но докато всички ликуваха и се веселяха, затворен в шатрата си, Александър изживяваше мъчително първото си отстъпление.

Бе настъпил вече месец апелайос и опасността от есенните мусони бе преминала. Отказал се от нов поход на изток, за да не влезе в дълбок конфликт с войската,

Александър Македонски реши да се спусне по Инд до устието му в Океана и достигне ли до там, да установи свързан ли е Океанът с Персийския залив. Съоръжените междувременно от Непарх осемстотин големи и две хиляди малки кораби щяха да му помогнат както да извърши похода си на юг по Инд, така и похода край брега на Океана на запад, за да види докъде всъщност се простират неговите брегове, защото и оная земя беше негова.

Заповяда на Кратер с поверения му корпус да се спусне на юг покрай десния бряг на Инд, да основе там два нови града на негово име и сетне да се насочи към Арахозия, да потуши избухналите бунтове в Александрия Арахосиана, сетне да свърне към град Фрада и когато начело на основното войсково ядро той потегли на запад, някъде в Кармания да се присъедини към него.

Реши, след като види началото на морския поход на Непарх през Океана към Персийския залив, да се насочи от град Патала на запад през пустинята Гедросия към Персида и Вавилония. Тези земи също бяха негови и той изпита желание да ги посети. Кормчията на кораба, с който щеше да се отправи на юг по обилните води на Инд, му бе препоръчан от Непарх. Беше философът-киник Онесикрит, ученик на Диоген.

Щяха да настъпят нови месеци, изпълнени с усилия и изпитания, докато начертаното придвижване на войските бъде осъществено, но започнеше ли го, той слагаше край на мъчителния поход в периферията на Индия и същевременно поставяше начало на възбленувания поход на запад. При тази близка възможност лицата на войниците се разведриха и в мускулите изблизнаха нови сили. Нито водите на Инд, нито пустинята Тар отвъд величествената река, нито изморителният път през непознати местности изглеждаха вече страшни. Всеки изминат ден щеше да ги отдалечава все повече от преживените ужаси и Индия, може би, отново щеше да заеме в съзнанието им старото си място като страна на чудесата.

Пета глава

ЧОВЕК ИЛИ БОГ

Александър Македонски търпеливо изчака край устието на Инд в Арабско море замяната на лятното мусонно с есенното пасатно морско течение, благоприятно за корабоплаване в западна посока, за да изпрати флотилията, ръководена от Неарх, през Персийския залив към река Ефрат. Сетне когато настъпи диос, първият месец на новата 325 година пр. н. е. по македонския календар, се завърна в град Патала, дето дочака тежката пехота, командвана от Хефестион, да се присъедини към основното войсково ядро.

В Патала той освободи отредите, поставени в негово разположение от согдийските князе Оксарт и Хориен, от раджите Амбхи и Парватака, а също и доброволците от индуските племена оксидраки и мали, като ги възнагради щедро. Задържа в щаба си само мъдрец-индус Калан, изказал желание доброволно да го последва.

Още на младини Александър Македонски бе слушал за неуспешните опити да се проникне в страната на чудесата през пустинята Гедросия и река Инд. От средпът се били върнали, след като не успели да пребродят пустинята както царица Семирамида, така и царят на царете Кир. Докато негостоприемната пустиня пощадил живота на двадесет воители на царица Семирамида, към цар Кир била още по-жестока — той се завърнал в Персеполис едва с шест човека. Всички други негови воители, а те били хиляди, станали жертва на пясъчни бури, глад, жажда, ухапвания от отровни змии и насекоми, а също и на непознати болести.

„И ако аз наистина съм под закрилата на Зевс и на Амон — размисляше той, обхванат от тревожно съм-

нение — и действително съм непобедим, и този път смъртта ще бъде принудена да отстъпи и да пощади не само мене, но и войските ми.“

Начело на войсковите колони Александър Македонски напусна град Патала през месец апейайос. Прекося река Арабий и се озова в земята на оритите. Изненада се от необикновеното ѝ плодородие, но въпреки това обитателите ѝ бяха в първобитно състояние. Този край беше изоставен. Ахеменидските владетели никога не бяха надзъртали там. Техните сатрапи се бяха разпореждали с богатствата на тази страна и със средствата на нейните обитатели както намерят за добре. Понеже старият сатрап беше изчезнал, венценосецът назначи за сатрап Аполофон и в негова помощ постави Фоан, вожд на оритите. Възложи на Леонат от пристанището в град Кокала да снабди флотилията на Нearch с всичко необходимо, щом се озове край брега, обитаван от оритите.

Всъщност пустинята Гедросия започваше отвъд долината на река Томер, отграничаваща земята на оритите от запад. В планинския проход, през който войсковите колони трябваше да навлязат в пустинята, оритите се опитаха да нападнат авангарда, но бяха разбити и оцелелите от тях изяха покорство. Разстоянието от долината на река Томер до главния град на сатрапия Гедросия Пура войските извървяха за шестдесет дни, като вземаха средно едва по десет оргии на ден.

Изпитанията тепърва започваха. Докато отначало те се изразяваха в жестока борба с капризите на природата, сетне се превърнаха в трагедия. Не беше ли надценил Александър не само силите на войскарите и на командирите си, но и собствените си възможности? Конете се оказаха неподходящо превозно средство в пустинята, а възможността да бъдат заменени с камили беше изпусната.

Заредиха се грамади от рохкав ситен пясък. В него затъваха не само конските копита и колите, но дори позете на войскарите. Оръжието започна да тежи и да пада от ръцете. Питейната вода се свърши. Значителна част от хранителните запаси поради непобедимата жегата започна да се разваля. Денем не беше възможно да се върви, а нощем настъпваше студ. Наста-

нените да ношуват на завет в коритата на пресъхналите реки изтощени войскари, техните жени и деца неведнъж биваха повличани от буйно прииждащи от невиделица потоци вода, докато небето над главите им продължаваше да бъде безоблачно. Мнозина от тях биваха издавени преди да успеят да се събудят. Водачите обясниха появата на тези потоци от стичащата се насам вода от падналите обилни дъждове в планините на север. Пороищата бързо потъваха в пясъците и само след час от придошлата обилна вода нямаше нито следа.

Започна мор по конете. Значителна част от оцелелите коне беше принесена в жертва, за да бъде утолен гладът на войскарите. Но не само поради глад и жажда много войскари оставиха кости в пустинята Гедросия. Други издъхнаха поради ухапвания на змии и скорпиони, трети поради стомашни болести, четвърти от изтощение. Войсковите лекари не бяха в състояние да им помогнат, понеже мислеха за собственото си спасение.

Може би поради по-добрата си физическа закалка или поради по-високия си дух командирите показаха по-голяма издържливост от войскарите. Крепеше ги и примерът на Александър. Въпреки непосилния пек, той беше непрекъснато в движение, насърчаваше изоставящите, даваше съвети как да бъдат преодолени трудни положения, но настъпеше ли нощ, започваше да го гнетят безсъница и дълго се вслушваше в нощните гласове на пустинята, във воя на пируващите над конските трупове хиени.

Заспиваше или когато над пясъчните хълмове изгряваше тъжно-бледата луна, или когато от изток започваше да се струи светликът на настъпващото утро. Неведнъж в такива часове му се привиждаше да влиза в палатката му облечена в бяло жена и да сядат на леглото му. Чертите на лицето ѝ се губеха в гънките на спускащия се над него воал и той не можеше да различи дали тя е майка му Олимпияда, или съпругата му Роксана. . .

— Слушай, Певколай — обърна се една нощ към другаря си по участ хоплитът Антикъл. И двамата бяха потърсили убежище под една полузарита в пясъка изоставена кола. — Може би не ще дочакам вече

изгрева на слънцето! Не чувствавам нито ръцете, нито нозете си и само езикът ми още се върти в устата ми. Вземи този скъпоценен камък. Нарича се топаз. Не питай как и къде съм го получил... Ако някога стигнеш в Македония, качи се горе в Орестия при извора на река Халиакмон. Там живеят майка ми и сестра ми. Дай камъка на сестра ми и им кажи, че няма да се върна... понеже... понеже съм се оженил за Гедросия. Така кажи — ожени се за... Гедросия...

Със сетни сили Антикъл протегна ръка към Певколай и сложи камъка в разтворената му длан, но понеже при докосването на камъка Певколай почувства необикновена топлина, измъкна се под колата и го разгледа на лунна светлина. Камъкът излъчваше странно златожълто сияние. Стори му се да вижда отразен в него нечий образ. Не беше ли ликът на сестрата на Антикъл? Поиска да сподели впечатлението си с него, позова го, но той не се откликна, хвана ръката му, но тя беше вече безжизнена...

Индуският философ Калан се влачеше като сянка, но понасяше търпеливо всички изпитания. Вниманието му беше насочено предимно към децата, а те ставаха все по-малко, понеже майките им, поели трудния път на войнишки съпруги, измираха една след друга. Попаднаше ли в някой малък оазис от финикови палми, Калан събираще накапалите зрели фурми, за да ги раздаде на децата.

Умря отначало Аристандър, а сетне и Кен. Аристандър бе намерен мъртъв, както бе коленичил пред изгряващото слънце, а Кен до трупа на издъхналия си кон с ръка върху ръкохватката на меча, готов да се хвърли отново в бран, щом бъде позован. Убило го бе слънцето, след като безбройните вражески удари не бяха успели да го сразят. Александър заповяда да го погребат с военни почести, но унилият вид, както на войскарите, така и на командирите изпълни сърцето му с още по-голяма горест.

С надежда да бъде открита вода за пиене на юг, Александър заповяда войските да свърнат към морския бряг. Там попаднаха на полудивото племе ихтиофаги. Те обитаваха в колиби от китови кости с опънати върху тях кожи. Хранеха се със сурова риба и миди, отглеждаха изпосталели овце. И овцете им ядяха пре-

димно риба, затова месото им имаше неприятен вкус и въпреки глада, войскарите го избягваха. Полуголи, с дълги нестригани коси и нерязани нокти, ихтиофагите навяваха с вида си тъжни мисли. Тяхната земя изобилствуваше с благовонни растения, на които те не обръщаха никакво внимание. Придружаващите войската финикийски търговци веднага започнаха да ги събират.

Веднъж след паднал мимолетен дъжд в една падина се бе задържала малко вода и група войскари, след като утолиха жаждата си, сипаха остатъка в един шлем и го занесоха на Александър.

— Има ли за всички? — запита той.

— Друга вода освен тази няма — бе отговорът.

Тогава той пое шлема с остатъка от водата и пред очите на изумените войскари, без да каже нито дума, го плисна върху пясъка. Когато тази негова постъпка се разчу, мнозина отдъхнаха с облекчение и страданието вече не им изглеждаше тъй голямо.

Недалече от град Пура, главния град на сатрапия Гедросия, Александър възложи на Леонат начело на конен разезд от проявили по-голяма издръжливост конници да потърси спешна помощ. След като старият сатрап на Кармания Аспаст бе наказан със смърт за проявено бездушие, новият сатрап Сибирт подготви бързо два кервана камили, натоварени с храна и с мехове питейна вода и тази благодатна пратка подкрепи войските преди да влязат в Пура. Но когато найсетне този дългоочакван ден настъпи, влизането в Пура на останките от Александровата армия приличаше повече на погребение, отколкото на триумфално шествие. Тъжни, посивели и изнурени бяха лицата не само на изтощените войскари, но и на командирите. Унило гледаха и едва влачеха нозе и малобройните коне.

На около петдесет оргии от Пура основното войсково ядро, командвано от Александър, се съедини с корпуса на Кратер, чиято задача бе да прекоси Арахосия, да се спусне по долното течение на река Хилменд и да потуши избухналите бунтове в Южна Арея. Кратер водеше оковани водачите на усмирените бунтовници Озин и Зарнасп. По заповед на Александър те бяха убити с камъни.

Понеже беше заобиколил северната окрайнина на

Гедросия, корпусът, командуван от Кратер, не беше изпитал разложителното влияние на пустинята. Кратер съобщи за гибелта на Филип, назначения от Александър сатрап на завоюваната част от Индия. Той бил предателски убит от заговорници. В страната избухнали бунтове. Разразила се борба за власт между раджа Парватака и раджа Чандрагупта, основателя на династия Маури. По тази причина в продължение само на няколко месеца властта на новия повелител в завоюваната територия рухнала. В Пенджаб все още се държал сатрапът Евдем, понеже умело лавирал между Парватака и Чандрагупта.

Присъединяването на войските от корпуса на Кратер към основното войсково ядро повдигна духа на бойци и командири и те се насочиха към сатрапия Кармания с повишено самочувствие. Бяха изминали вече няколко месеца, откакто от флотилията под командата на Неарх липсваха сведения и Александър бе започнал да вярва в унищожаването ѝ от някой тайфун в Арабско море.

Когато войсковите колони наближиха Хормузския залив, придружен от телохранителите си и от малка свита, повелителят се спусна към брега, за да види не се ли задава от изток флотилията и не се ли говори нещо за нея между местните обитатели на брега. На път към залива той попадна на няколко брадясали и изтощени до смърт странници. За голяма своя радост той узна в лицето на един от тях Неарх, а на друг — Онесикрит. Със сетни сили оцелелите от флотилията кораби доплували до Хормузския залив, след като бяха заобиколили най-северния нос на Арабския полуостров.

Когато отпочинаха, Неарх и Онесикрит споделиха впечатленията си и описаха трудностите при придвижването на флотилията по Арабско море. Част от корабите се натъкнали на коралови рифове и потънали, друга част не издържали напора на гигантските вълни и били потопени. Намиращите се върху тях хора и припаси погинали.

Една сутрин видели да се очертават на хоризонта група острови, но когато приближили до тях, с ужас забелязали, че това са непознати морски чудовища с гигантски размери. Някои от тях изхвърляли от ноз-

дрите си високи стълбове вода, потъвали под вълните и отново се появявали. Тогава, за да ги подплашат и да ги принудят да се отдалечат, започнали да удрят с всички сили спасителните камбани, да викат и да размахват от палубите платна и чудовищата се отдалечили. После от местните хора на сушата научили, че тези морски чудовища се наричат китове. Някои от тях при отлив засядали в пясъка на брега и там умирали.

Александър се разпореди моряците от флотилията да бъдат добре нахранени и да им бъде дадена почивка. Изпрати бърз отред в Персепоп със задача да бъде набавено всичко необходимо за флотилията, за да може тя да продължи курса си към Ефрат. Неарх бе изминал половината от набелязания път. Втората половина, изглежда, нямаше да бъде изпълнена с такива трудности.

Защо след като от устието на Инд в Арабско море може да се стигне до устието на Ефрат в Персийския залив, да не може край Арабския полуостров и Червено море да се стигне до устието на Нил във Вътрешното море и дори да се премине нататък? Идеята да организира експедицията на запад и след като заобиколи Арабия и Африка, да влезе във Вътрешното море и да стигне до Океана на запад завладя Александър след срещата с Неарх при Хормузския залив. До края на живота му тази идея нямаше да го изостави.

Разпореди се летящи отреди, организирани от Леонат, да заминат за Персида и за Мидия и да осигурят доставката на продоволствие и попълнения с хора и коне. Поради настъпилото разложение в Персида доставките от там не бяха изпратени. От Мидия Клеандър и Ситалк доведоха пет хиляди наемници, хиляда конници и керван камили, натоварени с хранителни припаси. И двамата бяха взели участие в убийството на Парменион, но не само поради това се ползуваха с лоша слава. Бяха използвали отсъствието на Александър за лично обогатяване и за създаването на толкова много произволи, та дори приближените им се бяха обявили против тях. Оплакваха се от тях и някои от доведените наемници, затова Александър заповяда да ги задържат, за да прецени по-късно вината им и да им наложи подходящо наказание.

Там, дето Непарх се срещна с войсковите колони, насочили се през Кармания към Персида, по нареждане на Александър бе основан нов град на негово име, наречен по-късно Александрия Карманийска. За да облекчи движението на войските, след като напусна Кармания, повелителят отново ги раздели на два корпуса и докато единият от тях под негова команда се насочи към Пасаргада, другият под командата на Хефестион взе южна посока и се отправи към Суза.

Оттук нататък движението на войсковите колони заприлича на триумфално шествие. Гладът и жаждата бяха заситени, загиналите бяха забравени, болните и недъгавите бяха оставени в новоосновения град. По-неже не се очакваха сражения, Александър разреши употребата на вино през почивките, но малцина спазваха тази негова заповед и продължаваха да пият и по време на поход.

Преди командваната от него войска да се насочи от Персепол към Суза, дето бе наредил да се събират всички войски, Александър Македонски посети за втори път гробницата на цар Кир в Пасаргада. За пръв път я посети през 330 година пр. н. е. преди опожаряването на двореца в Персепол, но тогава я огледа само отвън, без да влезе в нея. Заповяда мавзолеят да бъде отворен. След като магът, пазител на мавзолея, му прочете и преведе надписа на стената, заповяда да го изчукат и в елински превод:

„Аз съм Кир, основателят на персийското царство и покорителят на Азия. Човече, който и да си ти и ст дето и да идеш тук, не завиждай на малкото пръст, която покрива тялото ми.“

Поклони се дълбоко пред саркофага, сякаш там се покояха смъртните останки не на чужд, а на прославен негов прадед, но остана учуден от скромната обстановка в мавзолея. Липсваха каквито и да било ценности. Като видя гневния израз на лица му, магът пазител падна ничком и призна извършеното светотатство, без да пощади виновника. Ценностите от гробницата — златни диадеми и пръстени, украсени със скъпоценни камъни, златотъкани одежди и скъпи килими — били похитени от хетайра Пуламах от Пела.

Александър заповяда да го намерят, да отнемат от него похитените ценности и да ги върнат в мавзолея, а

похитителя да убият с камъни. Не пощади и Орксин, самопровъзгласил се за сатрап на Персида след смъртта на законния сатрап Фрасаорт.

Като един от най-личните Дариеви военачалници Орксин бе взел дейно участие в битката при Гавгамела, сетне бе успял да се укрие и, като използва похода на Александър на изток, обгради се със свои бивши подчинени и започна неограничено да властвува. За сатрап на Персида Александър назначи телохранителя Певкеста, отличил се при спасяването му в града на малите, когато бе тежко ранен. Певкеста бе изучил персийски език и бе усвоил доста от обичаите на местното население. На него възложи да възстанови гробницата на цар Кир.

За да предотврати разграбването на съкровищницата в Екбатана, постави Хефестион начело на добре въоръжен отред и му заповяда да се установи в Екбатана и да сложи ред в Мидия, дето вече се появило центробежно движение. Нареди му да залови Бариакс, провъзгласил се за цар на персите и мидите, и да го препрати в Суза. Нареди му също да бъде преместена в Суза заедно с придворните си дами и Роксана. Бяха изминали вече три години, откакто се бе разделил с нея в Бактрия през лятото на 327 година пр. н. е. Не само Роксана, но и Александър очакваше с вълнение първата среща след дългата раздяла. Някогашната нежна девойка се бе превърнала в прекрасна млада жена, достойна да бъде не само негова съпруга, не само царица на Азия, но и на цялата Ойкумена.

От Пасаргада Александър Македонски се насочи бързо през Персеполис към Суза, дето го очакваше Роксана и го зовяха важни държавни дела. Останките от опожарения дворец на ахеменидите в Персеполис го върнаха към онова време, когато той бе на върха на славата си, но още не бе опознал света. Ако някога Персеполис му бе направил силно впечатление, сега му се видя като сянка от миналото.

Настанена в едно от крилата на стария ахеменидски дворец в Суза, Роксана се надяваше да задържи царствения си съпруг в прегръдките си поне няколко дни, но още след първата нощ на безумна страст той изчезна, за да се появи в разкошната отпочивалня едва в среднощ на следващия ден не само уморен, но и пиян.

Обхванала го бе тревогата на дълго отсъстващия от дома си стопанин. Във вътрешността на огромната държава бе настъпило безредие. Извършени бяха чудовищни злоупотреби, появили се бяха самозванци и лъжепророци. Широко се бяха разпространили слухове за гибелта му в Индия, а сетне и за смъртта му сред пясъците на пустинята Гедросия.

Мнозина твърдяха след появата му в Персида през пролетта на 324 година пр. н. е., че оня, който се представя за Александър, всъщност не е син на Филип Македонски, а на една лидийка и на един кападокиец от Тарс и че в Суза вече е пристигнал същинският син на Филип, наречен Аридей, за да търси бащиното си наследство.

Слухът достигна до Александър и той възложи на Пердика да издири кой злоупотребява с името на баща му и виновникът незабавно да бъде наказан. Не беше необходимо дълго време на Пердика да установи основателен ли е ширещият се слух или не. Лутнал се из града, последван на почетно разстояние от четирима леко въоръжени хоплити, един ден след пладне Пердика внезапно чу името си.

— Пердика, хей, Пердика, не отминавай покорния си роб!

Военачалникът извърна глава по посока на гласа и видя седнал край една колона около тридесет-тридесет и пет годишен мъж с дългообразно лице, прихлупено от стар шлем. Позна го мигом. Беше Аридей, синът на Филип Македонски от ларисченката Филина. Завладя го неприятно чувство. Научи ли се за присъствието му в Суза, Александър навярно щеше да заповяда да бъде прогонен, а към него, още когато по времето на покойния му господар Аридей живееше в двореца на Пела, Пердика изпитваше искрено съжаление.

— Вие ме изоставихте, сетне ме забравихте, а и моето сърце жадува за подвизи, и аз съм син на Филип — каза патетично Аридей, като се изправи и посегна към меча си, но Пердика го възпря, сетне направи знак на хоплитите да се приберат в лагера, приближи се и се взря в лицето му.

— Слушай — рече му той съчувствено, — не си играй с огъня! Ако Александър се научи, че си тук, няма

да те пожали, ще заповяда да те отведат под стража в Милет или в Халикарнас и от там в Пела!

Сетне бръкна в походната си сумка, извади от там няколко тетрадрахми и му ги подаде.

— Вземи! Когато удари твоят час, аз сам ще те потърся!

— И няма да ме изоставиш? — развълнуван извика Аридей. — Не забравяй, че и аз съм син на Филип и че Филип беше привързан към тебе.

— Няма да забравя — обеща Пердика и се запъти към двореца. Там за пръв път в живота си изневери на дълга си. Ширещите се слухове обясни с появата на Аридей в Суза, без обаче да спомене за срещата си с него. По този начин той успокои съвестта си с дълбокото си уважение към паметта на Филип Македонски.

— Аридей! — възкликна в почуда Александър. — Какъв вятър го е отвял чак до тук?

— Може би жажда за подвизи — подхвърли Пердика.

— Е, добре — заключи Александър, — нека да продължава да живее с измислиците си, защо да му отнемеме единствената му радост? Но не мислиш ли, че някои честолюбци могат да използват произхода му, за да внесат смут?

— Не мисля — отвърна твърдо Пердика. — И да тръгне някой с него, на първия кръстопът ще го изостави. Самият Аридей не знае нито какво иска, нито към що се стреми!

След като се разпореди самозванецът Бариакс, провъзгласил се за цар на персите и на медите, да бъде публично убит с камъни, а злоупотребителите Клеандър и Ситалк да бъдат простреляни, Александър Македонски заповяда на Евмен да състави списък на всички други злоупотребители с властта по време на отсъствието му, за да бъдат наказани. Едни от първите бяха Абулит, сатрапът на Сузиана, и неговият син Оксафр. Когато те бяха изправени пред него, докато Абулит стоеше с ниско наведена глава, Оксафр си позволи да се държи дръзко и дори обвини повелителя в разточителство поради скъпо струващите походи на изток.

За втори път в живота си Александър не преживя личната обida, грабна копието от ръцете на един телохранил и го заби в гърдите на Оксафр. Когато се

успокои, накара Евмен с помощта на роби да донесе от съкровищницата няколко вретича златни монети, на стойност около три хиляди таланта, нареди да отведат Абулит в една от дворцовите конюшни, да пренесат там парите и да ги изсипят в яслите.

— Виждаш ли? — запита той сатрапа. — Конете се отдръпват от златото и отказват да го ядат! От Кармания ти наредих да изпратиш зоб за конете, а ти ми изпрати злато! Поради липса на зоб половината от конете измряха. Сега е твой ред!

За повторното бягство и за злоупотребите на Харпал научи още докато се придвижваше от Персида към Сузиана. През 325 година пр. н. е., като се почувствува на върха на благополучието, Харпал напусна Екбатана и се премести във Вавилон. Разточителството и самоуправството му достигнаха до най-високата си точка. Обгради се с наемници като автономен владетел, започна да сече монети. Живееше в невиждан разкош. На трапезата му се сервираше риба само от Червено море, пиеше вино, доставено само от Кипър. Върху гроба на фаворитката си Гликерия издигна бюст от чисто злато, но скоро я прежали и се свърза с хетерата Питионика, чиито капризи струваха много скъпо.

Щом научи, че Александър се завръща от източния си поход, Харпал задигна пет хиляди таланта в сребро и, придружен от Питионика и от шест хиляди души наемници, озова се отначало в Тарс, сетне в Атика и накрай в Крит, дето бе убит от Фиброн, един от съобщниците си. По тази причина намерението му да въвлече в интригите си видни елински общественици начело с Демостен и да създаде политически усложнения в югозападните предели на Александровата държава не бе осъществено. След като пристигна в Суза, Александър назначи за управител на финансите във Вавилон, Сузиана, Мидия и Персида Антимен.

Случаят с Харпал даде основание на венценосеца да провери продължава ли да му бъде верен Клеомен, управителят на финансите в Египет. Наистина Клеомен не подбираше средства при събирането на даждията и дори коравосърдечността му бе станала пословична, но докато при него не липсваха злоупотреби с властта, липсваха злоупотреби за лично обогатяване. Значителна част от събраните даждия отиваха за до-

изграждането на Александрия Египетска при делтата на Нил край Вътрешното море. За време, по-кратко от едно десетилетие, градът беше се наложил като най-оживеното пристанище в източната половина на Вътрешното море. Пристанището му гъмжеше от кораби, пристигащи или отплаващи за Атика, Крит, Лидия, Кария, Родос, Кипър и Сирийското крайбрежие.

Опитът на Харпал да внесе разкол в отношенията му с елинските полиси наведе Александър Македонски на идеята да изпита тяхната вяроност и преди всичко почтеността на Атина — един от стълбовете на Коринтското съглашение от 337 година пр. н. е., подновено през следващата година след смъртта на баща му Филип Македонски с избирането му като стратег автократор вместо него.

По време на продължилния десет години поход на изток връзката му с Коринтския съюз беше разхлабена. Наистина той нямаше намерение да възстановява съюза, понеже с покоряването на Ахеменидската държава Коринтският съюз бе престанал фактически да съществува, но както Македония, така и Елада влизаха в пределите на неговата обширна държава, те бяха длъжни безпрекословно да му се подчиняват, защото освен цар на Азия, той беше владетел както на Македония, така и на Елада, и Атина първа трябваше да даде пример за това.

През лятото на година втора от 114-та Олимпиада той изпрати в Атина Никанор, за да обяви в булевартиона следния негов декрет:

„Базилеос Александър до изгнаниците от елинските градове. За това, че сте в изгнание, ние не сме виновни, но за вашето връщане всеки в своя град с изключение на обречените на проклетие (тоест на светотатците и убийците) ние заповядваме. Наредихме на Антипатър да принуди ония градове, които се възпротивят, изгнаниците да бъдат върнати.“

Докато този декрет спечели стотици нови привърженици на Александър между изгнаниците по политически причини от елинските градове, настрои стотици други против него, понеже със завръщането на изгнаниците следваше да им бъдат върнати отнетите имоти. Атинският стратег Леостен се опита да се противопостави

със сила на този декрет, но подобно на Мемнон, стратега на Тракия, претърпя неуспех.

С друг декрет, изпратен също по Никанор в Атина, Александър Македонски нареждаше да бъде тържествено провъзгласен за бог и статуята му да бъде поставена до дванадесетте, почитани от атиняните, олимпийски богове. Това негово разпореждане древните летописци обясняват просто: при съществуващата в империята религиозна пъстрота, само култът към неговата личност могъл да създаде единство. Дали тази идея бе негова или му бе внушена от най-близките му сътрудници след приключване на източния поход, бе без особено значение, но той я възприе като държавна необходимост и Атина първа трябваше да даде пример за внедряването ѝ в живота на империята.

Демад внесе предложение в атинското народно събрание Александър Македонски да бъде провъзгласен за бог и присъединен към дванадесетте олимпийци, обожествявани от атиняните. За това предложение без каквото и да било възражение гласува и Демостен, макар то да бе в противоречие с древните традиции, понеже докато в Египет фараоните бяха считани по право за синове на Амон, в Елада прославилите се с необикновените си подвизи царе и пълководци едва след смъртта им можеха да бъдат героизирани и по този начин да бъдат приближени до боговете, а Александър още приживе бе провъзгласен за бог, но не за герой. Когато се научи за това желание на любимия си някога ученик, Аристотел бе твърде неприятно изненадан.

След като се раздели със съдийниците си в града на брамините отвъд река Инд, философът Калан безропотно премина по тежкия път на Александровата войска от Инд до Океана и от Патала през пустинята Гедросия и Кармания до Персида и Суза. Разговорите с него бяха сладостна утеха за Александър през най-трудните му часове. Но след като войските се установиха в Суза, Калан заболя и започна да слабее. Пописка разрешение от Александър да се завърне в родината си и там да умре, но като видя колко много е отслабнал, повелителят му отказа.

Докато Александър Македонски потъна в прижи по

укрепване на държавата отвътре, Калан се усамоти в една хижа от бамбукови пръти в покрайнината на Суза. Когато по поръчение на венценосеца най-сетне там го откри Птолемей, Калан му съобщи непоколебимото си решение, за да избегне пораженията на старостта, да сложи сам край на живота си, като се самоизгори по примера на дедите си.

Нито Птолемей, нито дори Александър успяха да го разубедят. Не оставаше прочее нищо друго, освен да бъде изпълнено последното желание на философа брамин. Бе издигнат огромен костер на един от площадите на Суза. Калан се зададе от покрайнината на града, облечен в бяло одеяние, с голям венец от живи цветя, повесен на врата му по старинен индуски обичай.

На път към кладата зад него постепенно се стълпиха в гъсти редици мъже, жени и деца, перси и македонци, воители и магове, младежи и старци. Множеството постепенно поде молитвени песнопения на различни езици. Над морето от глави започнаха да се възвисяват димове от благовония, запалени в носими глинени ритуални съдове.

Понеже силите на Калан се бяха изчерпали поради дългия път от бамбуковата му хижа до площада, дето бе издигната кладата, поставиха го на носилка и го понесоха нататък. От една съседна улица се чу тропот на галопиращи коне. Заобиколен от телохранителите си, пристигаше Александър. Като скочи от коня, повелителят се насочи към кладата. В този момент, подкрепян от два мага, Калан вече възлизаше на широката площадка, под която бе струпана грамада от сухи дърва. Поклони се на множеството на четирите страни, сетне легна на приготвеното ложе и скръсти ръце на гърдите си.

На лицето му не трепна нито един мускул, когато запалената под него грамада от сухи дърва започна да пращи и да обвива площадката на кладата с белезникави пушеци, през които вече просветваха първите пламъци. Скоро лумналите на възбог огнени езици се разразиха в огнена стихия. Без да помръдне от ложето си, Калан потъна в нея. Мнозина прехласнато се взираха в танеца на пламъците, докато други тихо плачеха. Когато до него достигна мирис на опожарена плът, Александър отри с длан избилата в очите му

влага, извърна се и препусна, последван от телохранителите си. Тропотът на отдалечаващата се кавалка да се сля с грохота на събарящите се опожарени устои на кладата, дето Калан бе пренесъл сам себе си в жертва на смъртта.

В двореца на Суза очакваха Александър пратеници не само от всички краища на обширната му държава, за да му изразят преданост и покорност, не само от Елада, Тесалия и Тракия, но дори от Рим и Картаген. За тези две държави той имаше смътна представа, но беше уверен в решимостта им да му противодействуват, щом се насочи на запад към Херкулесовите стълбове. Пред очите му продължаваха да танцуват огнените езици, опожарили изтощеното тяло на Калан. Почувствува нужда да си почине, но не се отказа от изкушението да прочете последното писмо на майка си Олимпияда. Тя му съобщаваше за окончателния си разрыв с Антипатър. Била се споразумяла със сестра му Клеопатра. За нейно владение ѝ отстъпваше Македония, а Епир запазваше за себе си.

Това наивно споразумение внесе весел тон в тъжните му мисли, но споменатото отново име на Антипатър върна лошото му настроение. Какво значение можеха да имат тези споразумения без негово съгласие и непрекъснатата война на майка му с неговия наместник в Македония? Не беше ли дошло вече време на тази война да бъде сложен край?

Прегръдките на Роксана тази вечер освежиха не само тялото му, но разведриха и духа му. Тя му се видя тъй прекрасна, та мълком се упрекна за мимолетните удоволствия, що си позволяваше със знатни персийки и мидийки, с които Харес го сближаваше след изтощителните пирове. Но и да бе научила за някоя мимолетна връзка от този род, Роксана едва ли би го упрекнала. Тя се дразнеше единствено от държанието на неговия нов камердинер персиенеца Багоа, с когото напоследък той твърде много се бе сближил.

След като отпочина няколко дни, с удвоена енергия Александър Македонски се зае с въпросите, свързани с устройството на огромната си държава. Въведе през 324 година пр. н. е. сребърната тетрадрахма като единно платежно средство. Разпореди се да бъдат поправени и разширени пътищата, свързващи Мемфис през

Дамаск с Вавилон и Вавилон с Кармания през Суза, от една страна, и, от друга, Вавилон през Опис и Екбатана с Хирканния и Партия. Реши да утвърди Вавилон като своя престолнина и като средище на държавата и се разпореди старият дворец на асиро-вавилонския цар Навуходоносор да бъде преустроен и разширен, но докато ремонтът бъде завършен, реши да остане в Суза.

Заповяда оросителната система в Двуречието, създадена още по времето на цар Кир, да бъде възстановена и районът между Ефрат и Тигър на северозапад от Вавилон да бъде превърнат в райска градина. Отне правото на сатрапите да секат монети и да поддържат наемни войски. Успоредно с това заповяда да продължат изследванията на Персийския залив и на източните брегове на Арабския полуостров, за да бъде открит морски път към северното крайбрежие на Африка. Тази задача възложи на мореплавателите Архий, Андростен и Хиерон, а на Хераклид нареди да изследва Хирканското море и връзката му с Понтийското море и световния Океан.

На Македония, Тракия, Египет и Елада Александър Македонски започна да гледа като на провинции, равностойни на провинциите Фригия, Кападокия, Месопотамия, Мидия, Персида, Кармания, Хирканния, Партия, Бактрия, Согдиана, Гедросия и Арахосия. Въпросът на въпросите беше в периода между приключилия на изток поход и подготвения на запад начело на всяка провинция да бъде поставен деен и разумен управител и в негова помощ сръчен военачалник, за да се контролират взаимно и да държат в подчинение местното население. Ако местните управители и военачалници биха могли да бъдат оприличени на пръсти, съсредоточената в негово лице власт не беше друго, освен могъща десница, готова да разгроми всяко посегателство върху единството на държавата.

Между Аксий, Нил, Яксарат, Инд, между Вътрешното, Понтийското, Хирканското и Арабското море найсетне мирът бе разпрострял криле над онези размирни земи, дето десетилетия наред се бяха изливали потоци от евтина човешка кръв. Ако тези земи наистина са му отредени от боговете, за да ги задържи, трябва да привикне обитателите им да гледат на тях като на свое

достояние, а това не може да бъде осъществено, ако се прави разлика между победители и победени, между елини и варвари, между македонци и перси, между олимпийци и зароастрийци. Особено много за заличаването на съществуващите различия в държавата могат да допринесат смесените бракове. Родените от тях деца няма да се чувствуват повече нито македонци, нито перси, а само поданици на неговата необятна империя.

Сподели тази своя идея първо с Роксана и след като тя го насърчи, обсъди я с Пердика, Евмен, Кратер, Леонат и Лисимах. След като бе пуснало корен във войската и администрацията, обединението следваше да продължи, докато многобройното население в държавата добие някои общи черти. В този сложен, мъчителен и продължителен процес както Западът, така и Изтокът щяха да направят свои приноси. Кой може да различи във водите на Инд водите на неговите могъщи притоци след вливането им в неговото обединяващо корито? Така е и с народите!

Реши да уреди грандиозен празник на единението, подкрепен от най-близките си сътрудници, и самият той да даде пример за подражание. Заяви пред тях, че по примера не само на баща си Филип Македонски, но и на великите си предшественици от династията на ахеменидите като Кир II, наречен Велики, Камбиз, Дарий II, Ксеркс I, Артаксеркс I, Дарий II и Артаксеркс II, за да заякчи връзките си с народите от Азия, без да лишава Роксана от привилегиите, които има като негова първа съпруга и като царица на Азия, ще сключи бракове и със Статейра, по-голямата дъщеря на Дарий III, и с Парисатис, щерката на цар Артаксеркс III.

С необикновен ентузиазъм примера му последваха най-доверените му военачалници и дворцови хора, като с негово посредство се посватиха за близки сроднички на персийски владетели и велможи. Драпейра, по-младата щерка на Дарий III, бе отредена за съпруга на Хефестион, Амастрис, дъщерята на Дариевия брат Оксафр — на Кратер, за съпруга на Пердика бе избрана Евника, дъщерята на сатрапа на Мидия Атропат, Артокама, една от дъщерите на Артабаз, сатрапа на Бактрия, бе предназначена за съпруга на Птолемей, а сестра ѝ Артонис за съпруга на Евмен, Калиона, сестрата на Барсина, бе обречена за съпруга на

Неарх. Не бе забравена и щерката на согдийския размирник Спитамен. Тя бе отредена за съпруга на Селевк.

Още щом се разчу за този почин на повелителя, примера на военачалниците последваха осемдесет души хетайри. За няколко дни броят на обручените персийки, мидийки, сирийки, бактрийки и согдианки нарасна на деветстотин. Този внушителен брой изпълни сърцето на Александър Македонски с радост и му вдъхна вяра в бъдещето на империята. Верният път беше намерен. Разпореди се бракосъчетанията да бъдат извършени тържествено според персийския обичай, изискващ церемонията да започне с пир и да завърши с надаряване на новобрачните, едва след което като свалят от лицата си прозрачните була и получат от съпрузите си първата им целувка, те се считат за законно венчани.

На Евмен и Харис, на които Александър бе заповядал да организират брачния пир, бяха потребни много усилия, докато устроят огромна шатра, побираща около десет хиляди души, колкото бяха поканените, докато я украсят с позлатени стълбове, със скъпи завеси и килими, а стотици готвачи, виночерпци, прислужници и роби да приготвят необходимите блюда, вази с плодове, бокали и благовония за угощението.

При влизането на всяка новобрачна двойка в пиршествената шатра прозвучаваха тръбни сигнали. Придружен от Статейра и от Парисатис, последен влезе Александър, но влизането му бе ознаменувано не с тръбни сигнали, а с приветствие, изпълнено от актьори. Сред ликуващите викове на присъстващите венценосецът се отправи към отреденото му място в средата на трапезата, дето вече го очакваше Роксана, но преди да седне отляво до нея, той я прегърна и продължително я целуна при разразилия се отново възторг на множеството. Макар да бе забулена, Статейра изрази неудоволствието си, понеже женихът ѝ публично бе подчертал политическия характер на предстоящото бракосъчетание. Парисатис запази самообладание.

Сватбените тържества продължиха пет дни. След пира последва даряване на невестите. На всяка от името на повелителя бе връчен златен венец. Всеки участник в пира получи за спомен златна чаша и дискрет-

ният Евмен този път не скри огромната сума от петнадесет хиляди таланта, изразходвана за направа на венците и чашите.

След като новобрачните бяха надарени и от съпрузите, и от близките си, започнаха изпълнения от артисти, декламатори, певци, танцувачи и изкусни фокусници. На втория ден бе организиран пир на родствениците на новобрачните, третия, четвъртия и петия бяха посветени на всевъзможни състезания на открито: надпрепусквания с коне и с колесници, стрелби с лъкове и с прашки, хвърляния на копия и на дискове и накрай надбягвания.

Александър присъствува на всички състезания, забиколен от Роксана, Статейра и Парисатис, но докато непрекъснато държеше ръката на Роксана, не отправи нито един поглед към двете си нови съпруги.

— Задушavam се — прошепна по едно време Статейра на Парисатис.

— Овладей се, сестро — отвърна ѝ другарката ѝ по участ и любезно се усмихна, за да отвлече вниманието на стоящите до нея телохранители, — забравяш ли, че сме принесени в жертва за спасението на народа си?

Цъфналата още в началото на първия ден на брачните тържества доволна усмивка не слезе от лицето на Александър до края на петия ден. Радваше се, понеже бе успял да съчетае героизма на македоните с родovitостта и политическия такт на персите, както и високата култура на елините с дълбоките познания на вавилоняните.

Но понеже Роксана си обясняваше щастливото му настроение с изблик на нова вълна от чувства към нея, запита го тихо, като се притисна нежно към него, без да се стеснява от погледите на двете нови съпруги, на които тя бе започнала да гледа вече като на свои придворни дами:

— Сега ти си съпруг на три царици, но сърцето ти принадлежи само на една единствена жена, нали?

В отговор той стисна още по-силно ръката ѝ и я погледна дълбоко развълнуван.

На следващия ден след привършването на брачните тържества в биваците край Суза глашатаи възвестиха решението на венценосеца да изплати задълженията както на командирите, така и на войскарите. Доста-

тъчно бе длъжникът да посочи дължимата сума, за да я получи и да се заплати. Отначало мнозина се побояха да не бъдат обвинени сетне в разточителство или в измама, но когато видяха купищата златни и сребърни монети върху разположените за тази цел маси и застаналите зад тях ковчезници, престрашиха се и пристъпиха към тях. За няколко дни за тази цел бяха изразходвани девет хиляди осемстотин и седемдесет таланта в злато и сребро.

След изплащането на дълговете бе заповядано на войските да се придвижат от Суза към град Опис на река Тигър. Там от Екбатана, дето бе оставен да се обучава, пристигна корпусът на „епигоните“, наброяващ тридесет хиляди персийски и мидийски младежи, събрани по заповед на Александър по време на престоя му в Мараканда. Бе заповядал да бъдат обучавани на военно изкуство по македонски.

Когато „епигоните“ пристигнаха в Опис, венценосецът пожела да види какво са научили и командирите им с готовност показаха пред него умението им. Възхити се от сръчността и умението на новите кадри и заповяда да попълнят с тях таксите. Някои „епигони“ включи в илите, други — в агемата. Попълнението дойде навреме, понеже колоните на старата армия бяха вече доста оредели. Наличността на свежи сили му осигури възможност да освободи от строя така наречените ветерани, негодните да си служат вече успешно с оръжие войскари поради напреднала възраст, тежки наранявания и прекарана продължителна болест.

По тези причини от строя следваше да излязат около десет хиляди македони. Заповяда на всекиго от тях да бъде изплатено полагаемото му се възнаграждение за десет години и Кратер, подпомогнат от Полисперхонт, да ги отведе в Македония, за да се завърнат по домовете си. Там Кратер да замени Антипатър като негов наместник, а седемдесет и три годишният Антипатър да доведе във Вавилон новите набори пешаци и конници от Македония.

Ако пристигането на „епигоните“ в Опис не би съвпаднало с освобождаването на ветераните и с попълването на войската не само с перси и мидийци, но и с елински наемници, понеже нейният числен състав след освобождаването на ветераните бе сведен до тридесет

хиляди пешаци и до две хиляди конници, а от тях едва пет хиляди души бяха македони, събитията в град Опис през лятото на 324 година пр. н. е. биха взели друг обрат.

Недоволството на войскарите поради заменяването на ветераните с „варвари“ отначало се изрази в глух ропот между ветераните, сетне се разпространи и сред оставащите на служба македони и постепенно обхваща цялата войска. Когато привлечен от силните викове, Александър се появи, облечен в мидийска царска одежда, то се разрази в протестни кръсъци и хули. Венценосецът бе обвинен, че е измамил верните си воини, издигнал се върху плещите им, за да ги замени накрай с „варвари“, с негодници, изпитали силата на тяхното оръжие.

Заобиколен от телохранителите си, Александър мълчеше. Искаше да разбере в що се състои недоволството и дали недоволствуват само ветераните или недоволството има по-дълбоки корени; дължи ли се то на включването във войската на сравнително голям брой „варвари“ или на издигането на някои от тях на командни длъжности. Но когато някои от най-силно недоволстващите предложиха да уволни всички македони и да продължи да воюва само с „варвари“ начело със своя баща бог Амон, търпението му се изчерпа. Той вдигна ръка и посочи на телохранителите си да задържат най-буйно протестиращите — задържани бяха тринадесет войскари, — сетне даде знак да бъде въдворено мълчание. Чувството за дисциплина надделя. Когато виковете стихнаха, Александър излезе напред и каза:

„Забравихте ли що бяхте и как живеехте из планините преди моят баща Филип Македонски да свали проскубаните овчи кожи от плещите ви и да ви даде копия, лъкове и щитове в ръце? Когато тръгнах с вас към Азия, вие вече знаехте да воювате, но още не бяхте герои. Бяхте чували, че съществува злато, но не бяхте видели нито блясъка му, нито бяхте усетили тежестта му. Обиколих с вас половината свят и ви направих негови владетели. За себе си не оставих нищо друго, освен тази диадема и тази мантия, за да имам право да се наричам ваш цар. Участвах в битките наравно с вас. Нека най-дръзновеният от вас да раз-

голи гърдта си и да покаже следите от получените рани, но те ще бъдат много по-малко от следите по мое-то тяло! Накрай изплатих и дълговете ви. И денем, и нощем мислите ми са били винаги с вас. И с какво накрай ми се отплатихте? — С черна неблагодарност! Вървете си, щом сте неблагодарни. Не ви искам повече, щом не ми вярвате. Послушах ви и прекратих похода на изток, но ако сега тръгна на нов поход, ще си намеря други, по-предани от вас войскари!“

Последните си думи произнесе при настъпила дълбока тишина. Мнозина бяха навели глави и се бяха замислили. Чуха се въздишки. Отнякъде неуверено прозвуча глас: „Прости ни, Александре!“ Сетне множеството го поде. Намиращите се в близост протегнаха към него ръце и се опитаха да заловят неговите и да ги целунат за прошка, но той се извърна рязко и се отдалечи, затвори се в шатрата си, отдето дълго време не излезе.

Влизаха и излизаха при него със загрижени лица само най-доверените му командири. На поставяните им от войскарите въпроси те отговаряха с мрачни лица. Царят заповядал да се състави агема само от перси, а също и няколко нови или хетайри от мидийски велможи. Като чува това, разбунтувалите се войскари обградиха царската шатра от всички страни — телохранителите не успяха да им се противопоставят — и започнаха гръмка да молят за прошка. Александър остана непреклонен, докато започнаха да се чуват плачове.

Тогава, разтърсен от внезапно вълнение, той стана от ложето си и отметна завесата от входа на шатрата. Намиращите се в близост до входа войскари се спуснаха към него, застанаха на колене, целуваха нозете и ръцете му и се отдръпваха, за да сторят място на други, защото дори тежко ранените и болните изпитваха желание да се докоснат до него.

Помирението бе ознаменувано с щедър пир, след като бе направено възлияние на македонските, елинските и източните богове, но Александър не отстъпи от решението си да върне в Македония уволнените вече десет хиляди души ветерани, нито пък да разпусне агемата и илите, съставени от перси и мидийци. Освен определеното възнаграждение, заповяда на всеки ве-

теран да бъде отпуснат като дар от него по един талант в злато.

Настъпи часът на раздялата. Освен с другарите си по оръжие доста ветерани с жени и деца в Македония трябваше по заповед на Александър да се разделят със семействата си, създадени по време на продължителните походи. Само ония, които не бяха оставили жени и деца в Македония, имаха право да отведат тукашните си съпруги и родените от тях деца в родината си. За съпругите и децата на женените още в Македония ветерани щеше да се погрижи държавата.

Начело на войските си, Александър Македонски се насочи към Екбатана в началото на есента. В планините, обграждащи от северозапад и югоизток главния град на Мидия, вилнееха размирните племена косеи и тапури. Те преграждаха пътищата, разграбваха предназначения за войските товари, отвличаха жени и деца, за да ги върнат срещу откуп. Опитите за ликвидирането им от войсковите отреди, разквартирувани в Екбатана, не бяха дали задоволителен резултат.

Когато предвожданияте от него войски се озоваха в близост до планините, Александър заповяда да бъдат завардени от всички страни главните пътища, да бъдат блокирани по-големите селища и да бъдат отведени намиращите се в тях коне. Сетне раздели корпуса на няколко отреда и пред всеки от тях постави по един от старейшините на околните селища, понеже беше уверен в сътрудничеството им с бунтовниците. Ако старейшината желаше да бъде пощаден, трябваше, щом забележи бунтовници, да ги покани да се завърнат в селищата си. Тази мярка даде само частичен резултат, някои бунтовници сложиха оръжие, но повечето от тях не се подчиниха. Едни от тях бяха настигнати в планините и избити, но други успяха да избягат и да се укрият чак в планините на Армения.

На път за Екбатана Александър се отби в така наречените Нисейски полета, дето от незапомнени времена бяха отглеждани коне за персийските владетели. Някога там табуните от чистокръвни коне арабска и персийска порода достигаха до сто и петдесет хиляди глави. Когато той ги посети, те не надхвърляха вече шестдесет хиляди глави, но при все това гледката беше изумителна, особено след изгрев слънце. За да се сгре-

ят, тогава конете се понасяха в простора, за да свърнат внезапно ту в една, ту в друга посока. Кънтежът на техните копита изпълваше сърцето на венценосеца с радостно вълнение и, обхванат от възторг при тази изключителна гледка на развяващи се гриви и кръстосващи се нозе, той надаваше ликуващи викове. Прекара в Нисейските полета в отмора и безгрижие около месец време. На тръпване отбра десетина коня арабска порода — два за себе си, а другите дар за най-близките си командири.

Придружен от Атропат, сатрапа на Мидия, насочи се бързо към Екбатана, обзет от копнеж да види поскоро приятеля си от детинство Хефестион, с когото доста време не се бе виждал. Когато пристигна в Екбатана, даде одих на войските и се разпореди да бъдат устроени игри за ознаменуване победата му над косеите и тапурите. След игрите в чест на победителя бе устроен пир, но по време на пира Хефестион се почувствува зле и се прибра в обиталището си в едно от крилата на летния дворец в Екбатана.

През нощта го втресе и температурата му се повиши. Пристъпите на болестта се повториха няколко пъти през следващия ден, но Главк, личният му лекар, увери дошлия да го навести Александър в скорошното оздравяване на болния, без обаче да му назначи диета и без да му предпише някакво лекарство. На шестия ден от заболяването си, като се почувствува по-добре, Хефестион поиска да се нахрани. Прислугата му поднесе печен петел, той го изяде с охота, сетне изпи голям бокал с вино, но само след два часа му прилоша и докато робът му намери лекаря Главк, който беше отишъл да гледа надбягванията между деца на стадиона, дето се намираше и Александър, Хефестион умря в страшни мъки.

Вестта за ненадейната му смърт порази Александър. Когато научи за отсъствието на лекаря от леглото на болния, за неопределянето на диета, изпадна в ярост и заповяда Главк да бъде обесен. Сетне падна като подкосен върху трупа на скъпия си другар от детинство и лежа върху него до разовет. Обезпокоен за здравето му, на разсъмване при него влезе Пердика. Щом го погледна и го побиха тръпки от неизпитван дотогава ужас. Александър го гледаше с безизразен пог-

лед, без да го познае. Ликът му беше прижълтял, прекрасните му къдри липсваха, той ги бе отрязал през нощта с меч си, — одеждата му бе разкъсана и захвърлена в един ъгъл.

Когато около пладне се опомни, Александър заповяда на Пердика до погребението на Хефестион да бъдат забранени всички празненства и забави, да бъдат загасени всички огньове, без да се изключват свещените огньове в храмовете на персите, вавилоняните и мидийците и на войската да не се раздава вино до второ нареждане. Заповяда също, след като бъде балсамиран, трупът на Хефестион да бъде пренесен във Вавилон, дето прахът му щеше да бъде погребан, а на Филип, сина на Менелай, незабавно да се отправи през Суза, Нисибина, Дамаск, Газа и Мемфис към храма на Амон в оазиса Сива, за да запита оракула какви почести да бъдат отдадени на Хефестион: като на бог, или като на герой.

Смъртта на Хефестион му направи огромно впечатление. Не бяха изминали три-четири дни, откакто отново го бе видял, и Хефестион бе престанал да съществува. От най-ранно детство животът му бе неразделно свързан с неговия и не само защото и двамата бяха сукали от една и съща гърд, заедно бяха расли и възмъжавали, заедно бяха бленували за подвизи, но и понеже помежду им никога не се бе появило разноречие. Смъртта на Хефестион отначало го хвърли в глуха тревога, но едва след като се успокои, осъзна какво всъщност бе загубил — вярата си в безсмъртието! След като бе грабнала тъй неочаквано Хефестион, смъртта и него нямаше да пожали не след дълго.

Александър Македонски напусна Екбатана към края на диос, първия месец на новата 323 година пр. н. е. по македонския календар и пачело на войските се насочи към Вавилон. На тридесет стадия от Вавилон беше пресрещнат от група халдейски мъдреци и астролози. Те започнаха да го убеждават да не влиза във Вавилон, понеже там го очаква нещастие, без да посочат в що то може да се изрази, но най-старият от тях Белефан довери на Непарх опасенията на съобщниците си — царската звезда, най-ярката звезда в съзвездието „Голямото куче“, няколко нощи подред изгрявала с кървавочервен блясък, а това било сигурен

признак за недалечната смърт на новия „цар на царете“.

Неарх не се поколеба да съобщи това предсказание на Александър и той започна да се колебае, но философът скептик Анаксарх го разубеди, като му поясни, че прокобата на халдейските мъдреци е овързана с материалните им интереси, понеже повелителят бе обещал на вавилоняни да възстанови величествения храм на Мардук, разрушен по заповед на цар Ксеркс, а в неговите развалини те извършвали скъпо заплащани таинства.

Александър реши да влезе във Вавилон, но при все това при пристъпването си в престолнината, дето бе тържествено посрещнат с хвалебни песнопения, с цветя и олтари с димящи благовония, изпита неприятно чувство. Пред северната порта видя Аридей да го гледа дръзко, без да го приветствува и без да свали шлема от главата си, а оттам до площада пред двореца над коня му летя ято гарвани и няколко двойки от тях с такава ярост се счепкаха, та из въздуха се разлетяха отскубани пера и един смъртно ранен гарван падна в краката му, когато отседна от коня.

Преди да влезе в двореца заповяда на новия гада-тел Пейтагорас, заместил умрелия в пустинята Гедросия Аристандър, да принесе умилоствителна жертва, но след като жертвата бе принесена, гадателят не се яви да му съобщи благоприятни или неблагоприятни ли са признаците и едва когато му заповяда да каже истината, Пейтагорас падна на колене и призна, че значителна част от дроба на жертвеното животно липс-**вала** и този твърде неблагоприятен признак още пове-че влоши настроението му.

Една от първите му грижи след влизането във Вавилон бе да устрои бляскава погребална церемония на Хефестион. Издигането на величествен погребален костер възложи на архитект Стасикрат. Заповяда тялото на любимия му другар от детинство да бъде поставено в постройка от печени тухли в кубическа форма на четири етажа, състояща се от тридесет и две помещения, колкото бяха годините на Хефестион. След като постройката бе завършена, фасадата ѝ бе украсена с позлатени стълбове, статуи и венци от мед и кедрово дърво, а открояващите се между стълбовете отвори и

ниши със завеси от пурпур и плътни копринени тъкани.

Ковчегът с тялото на Хефестион бе поставен в приземния етаж върху широк постамент от сандалово дърво, около него бе натрупано оръжие и конска сбруя. Във втория етаж бяха настанени жертвени животни: бикове, коне и кучета. На третия етаж бяха разположени изпълнителите на погребалните песнопения. След изпълняването им те трябваше да напуснат постройката, преди Александър да даде знак за подпалването на кладата. Огънят следваше да се разгори в четвъртия етаж, дето бяха струпани грамади сухи дърва, размесени с благовонни треви, и постепенно да слиза надолу, докато най-сетне се пренесе в приземния етаж, за да опожари ковчега с тялото на Хефестион.

Приготовленията бяха привършени, но церемонията не можеше да започне преди да се завърне от Египет Филип, пратеникът на Александър до оракула в храма на Амон. И когато най-сетне, съсипан от умора, една привечер той се появи на площада пред двореца, Александър облече мидийската златотъкана царска одежда, постави на челото си диадемата с големия рубин и се запъти към героона, дето трябваше да бъде изгорен трупът на Хефестион. Оракулът беше заповядал: на Хефестион да бъдат отдадени почести като на герой, а не като на бог.

Когато, последван от телохранителите и от военачалниците си, Александър се озова пеш пред героона, над плоските покриви на притихналия огромен град се стелеше вечерният мрак. Робите вече раздаваха факли със сребърни дръжки. Една след друга те започнаха да просветват в мрака. Александър вдигна ръка. Започнаха погребалните песнопения. Когато те приключиха, той взе една запалена факла и след като нареди никой да не го следва, влезе в приземния етаж, поклонил се дълбоко пред ковчега с трупа на Хефестион, сетне се изкачи по стълбата до четвъртия етаж на сградата и провря факлата в грамадата сухи дърва.

Пламъкът на факлата бавно се прокраде навътре, разчатали се на няколко огнени езика, докато накрай те се сляха в бушуваща огнена стихия, разпространила се по всички страни. Когато Александър слезе долу, огънят си беше проправил път към третия етаж и се беше разпорял до такава степен, та стоящите на десе-

тина разкрача от сградата трябваше да се отдръпнат. Огненият въртоп победоносно шествуваше надолу, докато най-сетне героонът бе превърнат в купища от нажежени тухли и светещи в нощта грамади живи въглени.

След като мястото бе разчистено и подравнено, по заповед на Александър там следваше да бъде поставена златна статуя на Хефестион. На мястото на покойника назначи друг хипарх. Командваната от него хипархия в бъдеще щеше да се нарича „хипархията на Хефестион“. Едва след като отдаде на паметта му дължимата ѝ почит, разбра какво бе за него Хефестион. Почувствува се осиротял. Повече отколкото други път започнаха да го дразнят хвалбите на ласкателите и прекалените грижи на утешителите, понеже сравняваше и едните, и другите с него.

Откакто Роксана бе забременяла, чувствата му към нея бяха започнали да се променят. Бе започнал да я уважава повече, отколкото по-рано, полагаше все поголеми грижи за здравето ѝ, но като жена тя не го привличаше вече толкова силно. Тази промяна забеляза Харес и под различни предлози започна да му устройва в отдалечени крила на двореца срещи със знатни вавилонянки и мидийки. Едни от тях търсеха неговата помощ, за да защитят правата си и да си възвърнат отнетите им скъпоценности от нахлулите във Вавилон ловки изнудвачи и дръзки грабители, но други търсеха само близост с него, понеже разчитаха на покровителството му в бъдеще. И едните, и другите, за да го предразположат, го подкупваха с очарователните си усмивки и прелъстителните си погледи и накрай възнаграждаваха благоволенieto му с щедрите си ласки.

Започна почти всяка вечер да пирува с бойните си другари. Докато пирът още не беше се развихрил и гостите му водеха помежду си тихи беседи, той изслушваше служебни доклади и правеше разпореждания по нетърпещи отлагане въпроси. Понеже пировете продължаваха обикновено до късно през нощта, бе започнал да изслушва служебните доклади вместо сутрин, вечер. Отново се бе възпламенил от намерението да организира поход на запад и да разпростре властта си от единия до другия край на световния Океан, след

като премине от Арабия в Африка и след като завладее Рим и Картаген, да достигне до Херкулесовите стълпове.

С течение на времето започна да се убеждава в предимствата на морските пътища пред сухоземните. Завоеванията по море — мислеше си той — са без особени загуби. При тях липсва противник, войската не се изтощава в непрекъснати битки, но за да премине от Арабия в Африка, необходим му бе устойчив флот.

Поднови нареждането си във Финикия да бъде подготвен необходимият материал от ливански кедър, да бъде доставен по сухо в град Тапсак и след като корабите бъдат сглобени, да бъдат спуснати по Ефрат във Вавилон, дето вече се дълбаеше огромно пристанище, побиращо около хиляда кораба. Разпореди се доверени негови хора да подготвят материал за друга партия кораби от кипарисово дърво в пристанищата на Сидон и Марат, да закупят от Кипър мед, коноп и корабно платно, а също да вербуват опитни моряци от финикийското крайбрежие.

Определи Неарх за наварх на експедицията, а Пердика за командир на пренасяните с корабите бойци. Те трябваше да действуват с оръжие само ако флотилията се натъкнеше на противодействие. Закопня да установи връзка по море между Индия и Египет и между Инд и Нил през Арабско и Червено море.

На един от пиروвете в двореца му бе представен благообразен мъж на средна възраст. Наричаше се Медий. Бил от Лариса в Тесалия. Установил се бил не отдавна във Вавилон. Бил богат човек, търгувал с благовония, с бисери и със скъпоценни камъни. В началото на един пир Александър го чу да декламира монолога на Федра от „Иполит“ на Еврипид и остана очарован. Медий вече бе успял да се сприятели с доста от приближените му и особено много с неговия виночерпец Йолай, който също беше отличен декламатор.

Приятен събеседник, Медий никога не натрапваше мнението си, умееше да изслушва събеседниците си, изказваше се без страст и гняв. Пиеше бавно на малки глътки, но никога чашата му не беше празна. Нито искаше, нито предлагаше нещо. За личния си живот и за сделките си пазеше мълчание. Тези негови черти до-

паднаха на Александър. Не измина месец време, от- както се бе запознал с него, и Медий бе причислен към най-близките му събеседници и сътрапезници. „Ня- ма ли да заеме той мястото на Хефестион?“ — питаше се с тайна завист Пердика, като наблюдаваше с какво внимание Александър се вслушва в думите на прише- леца. И макар Медий да не можеше да поведе войска, Пердика започна да гледа с ненавист на него, поне- же вече бе спечелил доверието на вожда, а това за- страшаваше личните му интереси.

През месец Ксандикос във Вавилон внезапно се озо- ва Ксандър, средният син на Антипатър. По неизвестни пътища слухът за настъпилото у Александър охлаж- дение към Антипатър бе проникнал в Пела. Начело на македоните ветерани, придружен от Полисперхонт, Кратер вече бе потеглил към Македония, но още не беше напуснал Азия, затова Антипатър не знаеше за същинските намерения на владетеля, а само допуща- ше възможна промяна в служебното си положение. Ка- сандър беше изпратен от него във Вавилон да узнае това и да го уведоми, но след пристигането си в пре- столнината, докато чакаше да бъде приет от венцено- сеца, за да му предаде лично послание от баща си от- носно състоянието на държавните дела в Македония, като видя някои велможи да падат ничком пред пове- лителя, не можа да се въздържи и се изсмя злъчно.

Тогава Александър стана от трона си, приближи се бавно към Ксандър, хвана с двете си ръце главата му и няколко пъти силно я удари в близката стена, сетне без дума се възкачи на постлания с тежки ки- лими подиум и се отпусна върху трона, без да поглед- не изпадналия в дълбок смут Ксандър. Посланието на баща си до венценосеца Ксандър изпрати на дру- гия ден по Евмен.

След няколко дни Александър нареди да извикат Ксандър в двореца, за да присъствава при оплаква- нията на няколко елиометийци, дошли чак във Вави- лон да се оплакват от Антипатър. Той ги бе прокудил от земите им, за да ги даде на свои сродници. Преди тъжителите да завършат оплакванията си, Ксандър ги обвини в лъжа, но Александър гневно го прекъсна.

— Дошъл си тук да търсиш правда не само за баща си, но и за себе си! Неправедникът справедлив съд не

заслужава! Заповядвам земите на тези хора да бъдат върнати и, ако разбере, че сте им сторили някакво зло, ще съжалявате дълбоко!

Настъпи месец артемисиос. В навечерието на деня, през който определената да обходи Арабския полуостров флотилия трябваше да потегли, Неарх даде прощален пир, продължил до зори. Предстоящото пътешествие и новите открития, които навярно той щеше да направи, възбудиха твърде силно духа на Александър. Той говори твърде много, пи не по-малко. Придружен от няколко телохранители и от виночерпеца Йолай, напусна обиталището на Неарх при зори и се отправи към двореца, но за голяма своя изненада бе пресрещнат от Медий и любезно поканен да му гостува за малко. Предния ден верен негов приятел от Милет му изпратил куп прекрасно старо вино и той би се почувствувал особено поласкан да изпие с него на ранина по обичая на дедите няколко глътки.

Попаднал вече под силното влияние на винените пари, Александър се съгласи, освободи телохранителите, но задържа виночерпеца Йолай и се отби за малко в разкошната вила на любезния домакин. Медий му сипа вино в огромен Хераклов бокал и с дълбок поклон му го поднесе. И понеже беше почувствувал силна жажда, без да даде на Йолай да отпие от него, Александър го вдигна и бавно го изпи, но след като свали бокала от устата си, остра болка го преряза, извика силно, запрати съда на пода и с две ръце се залови за корема.

Пренесоха го бързо в двореца. Болката постепенно премина, той се успокои и заспа. Спа чак до здрач и когато Медий го посети, за да се осведоми за здравето му, игра с него на кости, без да става от леглото, сетне изслуша Неарх и Пердика относно последните им приготовления, но вместо Пердика назначи Еригий за командир на бойците, които трябваше да бъдат настанени в корабите и да отплуват от пристана във Вавилон по Ефрат към северозападната крайнина на Персийския залив.

Разтърси го на заранта силна треска. Изкъпа се и се успокои. Заповяда да го пренесат в дворцовия парк. Там изслуша няколко доклада относно сглобяването на изработените във Финикия кораби. Ако Неарх от-

крие път между Червено море и Нил към Вътрешното море, голямата експедиция за завладяването на западния свят самият той щял да оглави. Нареди на Неарх да отложи отплуването с два-три дни, за да му даде допълнителни указания.

Прекара нощта в бълнуване. Ту го обливаше студена пот, ту челото му гореше, сякаш беше под огненото слънце на Либийската пустиня. Роксана неотстъпно бдеше до леглото му. На разсъмване заспа и тя се успокои. Беше задрямала от умора, когато силен вик я събуди. Той беше седнал в леглото и бе заловил с две ръце главата си. Разтървоваха го силни тръпки. Не отговаряше дълго време на въпросите ѝ. Най-сетне свали ръце от лицето си и я погледна с поглед, проникнат от дълбока скръб.

— Хефестион — продума с мъка, — яви ми се Хефестион, наметнат с пурпурна тога, и ми направи знак с ръка. „Ела при мене — каза ми, — защо се страхуваш?“

След като постави на челото му влажна кърпа, намокната в оцет, Роксана нареди да извикат личния му лекар Филип и настоя да ѝ каже от каква болест боледува съпругът ѝ. Но Филип не даде определен отговор, макар грижливо отново да го прегледа. Изглежда, смущаваха го противоречещи си признаци. Докато едни от тях свидетелстваха за малария, други подсказваха за сплитане на червата, а може би и за кръвоизлив в стомаха, затова се въздържа да препоръча очистително. Непроницаемият му лик хвърли в още по-силна тревога Роксана.

Като се убеди в неблагоприятното развитие на болестта, Евмен нареди в пълна тайна в така наречените „Ефемериди“, в някогашните походни дневници, да бъде точно отбелязвано всичко, свързано със състоянието на болния, а също и препоръчваните от лекарите мерки.

Силните болки започнаха на разсъмване на третия ден, откакто бе заболял. За да не вика, хапеше устните си до кръв. Поиска меча си да се прободне. При изгрев слънце се успокои, заспа и след като се събуди, поиска отново да го пренесат в дворцовия парк, но когато отново го атакуваха силни болки, стана и олюлявайки се, тръгна към пресичащия парка ръкав на река

Ефрат, за да се хвърли в него, но Роксана успя да го задържи и отзовалите се на вика ѝ телохранители и прислужници го пренесоха в двореца.

Новината за заболяването на Александър Македонски бързо се разпространи и лепна като градоносен облак над града. Срещнеха ли се двама или трима бойци, спираха се и шепнешком обменяха новини за хода на болестта му, но когато се разпространи вест, че той вече е изгубил гласа си и че положението му се е влошило, от всички страни на Вавилон към двореца започнаха да се стичат войскари. Едни от тях застанаха край огромните медни порти, други насядаха край стените, трети се покатериха по оградата на дворцовия парк. Дълбоко смутени, стражите пред двореца не разгониха стълпилите се войскари и дори загрижено обсъждаха с тях развоя на болестта. Множеството не се разотиде и през нощта. Накладаха огньове сред улиците и по площадите и прекараха край тях до зори с надежда новият ден да внесе успокоение в душите.

Когато на една от портите се появи Пердика, спуснаха се към него, но той нищо положително не може да им каже, освен че Александър е още жив, но не може да говори. Някои запитаха не могат ли да го видят и да се простят с него. Без да даде отговор, Пердика влезе в двореца и дълго се съвещава с Евмен и Леонат. И понеже лекарите бяха изгубили вече всяка надежда, решиха да дадат тази възможност на войниците. Те трябваше да минават мълком край него един след друг без оръжие и без да се спират, като му отправят само прощален поглед.

Гледката от безкрайно точещата се редица воини с унили лица беше толкова тъжна, та дори суровото сърце на Пердика не я издържа. Още през първите няколко минути на тази трогателна процесия Роксана пребледня, закри лицето си с ръце и избяга.

Привечер болният дойде в съзнание и направи знак с глава най-близките му сътрудници да се приближат до леглото му, за да се прости с тях. Тогава Пердика набра смелост, застана до възглавието му и рече:

— Ти знаеш, Александре, колко сме ти предани и колко много всички те обичаме. Но макар любимец на боговете, и ти си подвластен на смъртта. Кажни ни, ако все пак нещо се случи, кой ще заповядва след тебе?

По лицето на умиращия премина сянка от бегла усмивка, кръстоса ръце и с мъка изтегли от показалеца на дясната си ръка тежкия златен пръстен с държавния печат и като каза едва чуто със запъване: „Най-достоиният!“, подаде го на Пердика, сетне главата му клюмна върху възглавието и привечер на тринайсети дайсий през 323 година пр. н. е. по македонския календар или на 10 таргелион през третата година на 114-та Олимпиада по атическото летоброене той почина, след като бе живял тридесет и две години и осем месеца и бе управлявал дванадесет години и осем месеца.

Печалната новина с мълниееносна бързина се пръсна из града, за да се разпространи не след дълго не само из цяла Азия, но да проникне и отвъд Егея в Елада, Тракия и Македония. Докато някои се натъжиха, други отдъгнаха, а трети се заловиха да коват планове за преустройството на империята.

Роксана се затвори в покоите си и се отдаде на безутешна скръб. Статейра и Парисатис намериха за благоразумно да напуснат Вавилон и да потърсят убежище в Суза. След като разпусна косите си и ги подряза ниско в израз на дълбока скръб, Олимпияда извика: „Смърт на коварния убиец Антипатър и на неговите синове“, а Сисигамба, майката на цар Дарий, раздра дрехите си, горко заплака и каза: „Той беше не само велик цар, но и велик човек!“

Докато вестта за неочакваната смърт на Александър Македонски още широко не се бе разпространила, Касандър намери за благоразумно да напусне Вавилон и да поеме път към Македония. Животът му на изток нямаше да бъде в безопасност, след като недружелюбното отношение на Александър към него бе станало вече известно. В борбата за власт, която по негова преценка скоро щеше да се разрази с необикновена сила, той можеше лесно да бъде принесен в жертва, защото очевидно Антипатър и Пердика щяха да застанат един срещу друг, за да си осигурят първенство.

Като се убеди в неизбежния край на Александър, няколко дни преди смъртта му Пердика изпрати известия на Антигон във Фригия и на Лаомедонт в Сирия да се озоват незабавно във Вавилон. Когато те

пристигнаха, той събра в тронната зала на двореца най-личните военачалници, постави върху царския трон пръстена, диадемата, царската одежда и бойния меч и прикани присъстващите да отдадат на великия покойник последна почит и като кръстосат мечовете си, да засвидетелствуват пред трупа му единението, на което се обричат.

Понеже беше убеден, че докато според древния македонски обичай войсковото събрание определи наследника на опразнения трон и бъдат уредени възникналите въпроси във връзка с бъдещото управление на огромната държава, ще изтече доста време, Пердика разпреди трупа на Александър да бъде балсамиран. Балсамирането бе извършено под наблюдението на Филип, личния лекар на венценосеца, от няколко халдейски магове и египетски жреци.

След като изтеглиха мозъка му през ноздрите и напълниха кухнята със затягащи треви и отстраниха вътрешностите, натриха трупа със смес от балсамово и кедрово масло, смирна и алое, но когато Роксана поиска да ѝ покажат черния дроб на покойника, понеже до нея бяха вече достигнали слухове за отравянето му от Антипатър посредством Касандър, Медий и Йолай, бе ѝ отказано. По нареждане на Пердика вътрешностите на покойния бяха отнесени в неизвестна посока и заровени в дълбока тайна.

Пердика предложи и военачалниците приеха преди на войската да бъде направено предложение за избор на нов владетел, да бъде образуван военен съвет, на който да бъдат обсъдени всички възникнали въпроси във връзка с неочакваната смърт на Александър Македонски. В съвета бяха включени: Пердика, Антигон, Леонат, Птолемей, Евмен, Лаомедонт, Мелеагър, Лисимах, Пифон, Неарх, Асандър и отсъстващите Антипатър и Кратер.

Понеже Александър не беше оставил пряк наследник, военният съвет трябваше да реши, а сетне да предложи на войсковото събрание кой следва да поеме върховната власт. Пръв се изказа Асандър и предложи за властелин да бъде издигнат Пердика, понеже Александър Македонски на него беше предал държавния печат и го бе посочил като „най-достоеен“. След като на това предложение рязко възрази Мелеагър, то бе отхвърлено.

Тогава Пердика предложи изборът да се отложи, докато Роксана се освободи от напредналата си бременност и ако детето ѝ от Александър бъде момче, то да бъде провъзгласено от войската за повелител под името Александър IV, но и това предложение не бе прието, защото свързваше такъв важен въпрос с неизвестността. Отхвърлено бе и предложението на Неарх за венценосец да бъде издигнат Херакъл, синът на Александър от пребиваващата в град Милет Барсина. Това предложение предизвика буря от негодувания. Птолемей заяви, че никога няма да одобри да бъдат издигнати като владетели чедата на Александър Македонски от азиатки не от царска кръв.

Докато в тронната зала се водеха ожесточени спорове около наследника на престола, напусналият съвещанието за малко Мелеагър научи от група пешаци, че във Вавилон се появил странен човек. Наричал се Аридей и твърдял, че е син на Филип и брат на Александър. Познавал добре не само Пердика, но също Антигон, Евмен, Неарх, Птолемей и Леонат. С това име на уста фалангистите се спуснаха към двореца, но там ги пресрещнаха хетайрите. Те вече бяха решили за наследник на опразнения трон да бъде провъзгласен бъдещият син на Роксана. Избухна кървава разпра, при която Мелеагър падна убит, но фалангистите излязоха победители и разпръснаха хетайрите. Аридей бе намерен, поставен на щит, издигнат като знаме и понесен към двореца.

Обкръжилото двореца множество от ентузиазирани войскари оглушително повтаряше имената ту на Филип, ту на Александър, ту на Аридей. То замлъкна едва когато тежката порта пред главния вход на двореца бе откряната и на прага, заобиколен от група телохранители, застана Пердика. Погледът му се кръстоса с погледа на загубилия самообладание Аридей и само за миг той схвана изгодата, която може да има от тази кандидатура, подкрепяна тъй ентузиазирано от основния стълб на войската, от фалангистите. Направи знак на Аридей да слезе от щита и да го последва. Тежката порта се затвори при ликуващите викове на фалангистите.

Повел го през широкия трем на преддверието към вътрешността на двореца, по едно време Пердика се

спря, отправи поглед към счисления Аридей и като му се усмихна приветливо, рече:

— Казах ли ти аз преди десетина дни, че когато настъпи твоят час, ще те потърся?

— Каза ми — с побелели от смущение устни отвърна Аридей.

— Запомни добре — аз съм най-добрият ти приятел!

В отговор, без да каже нещо, Аридей потърси ръката му да я целуне в знак на признателност, но Пердика я издърпа.

Докато по заповед на Пердика в едно отдалечено крило на двореца под наблюдението на Харес Аридей бе изкъпан и преоблечен в подходящо облекло, а братата му и косите му приведени в приличен вид, председателят на военния съвет направи ново предложение за наследник на трона. От войскарите бил открит във Вавилон Аридей, син на Филип и еднокръвен брат на Александър, и бил вече провъзгласен от тях за цар. За да бъдат избягнати кръвопролития, понеже хетайрите, без да изчакат решението на съвета, от своя страна провъзгласили за законен цар бъдещия син на Александър и Роксана, той предлага за цар на Азия да бъде провъзгласен Аридей под името Аридей-Филип III, понеже е от царско коляно, а роди ли Роксана син, той да управлява заедно с чичо си под името Александър IV. Това разрешение на въпроса е най-подходящо не само понеже удовлетворява и двете страни, но защото е в съгласие с наследствените права и с вековната традиция.

След непродължителни колебания предложението на Пердика бе прието. Аридей и Роксана бяха поканени в тронната зала. Пердика постави върху челото на пребледнелия Аридей царската диадема и го наметна с мантия от пурпур, но тежкия златен пръстен с държавния печат прибра, за да го постави сам по-късно върху показалеца на дясната си ръка. Сетне нареди и челото на Роксана да бъде украсено с подарената ѝ от Александър разкошна златна стема, заповяда тръбачът от високия балкон на двореца към площада да възвести появата на царствените личности и, когато заобиколени от военачалниците, те се появиха, стълпеното на площада множество от войскари и обитатели на Вави-

лон ги приветствува с ликуващи викове и размахани мечове, копия, шлемове и букети цветя.

Странен се видя на Роксана този дългообразен мъж с мечтателни очи и къса руса брада, назован от Пердика пред множеството цар Аридей-Филип III. Опита се да намери някаква прилика между него и Александър, но не можа. Александър никога не ѝ бе споменавал за него, макар неведнъж да ѝ бе говорил за любовните увлечения на баща си.

След като се разпореде войскарите и командирите да бъдат поканени на пир с изобилно ядене и пиене по случай избора на новия цар на Азия, Пердика отново свика военния съвет на съвещание, без да покани да присъствува на него новия владетел и без дори да го уведоми за това. Повери го на грижите на Харес и нареди, поиска ли царят да излезе извън двореца, под благовиден предлог да забави излизането му, докато не го уведоми.

Военният съвет трябваше да реши по какъв начин в бъдеще империята трябваше да се управлява. Подкрепен от Неарх, Пердика предложи империята да запази целостта си и досегашното си устройство, но Птолемей се противопостави. Ако това е било допустимо — каза той — при владетел с изключително големи държавнически и пълководчески способности като Александър Македонски, за бъдеще няма да бъде възможно. По това съображение Птолемей предложи и за бъдеще Вавилон да бъде запазен като престолнина и като средище на държавата, но тя да бъде поделена на области, като начело на всяка от тях застане спитен военачалник. Македония да бъде поверена на Антипатър, Фригия Хелеспонтска на Леонат, Велика Фригия на Антигон, Кападокия на Евмен, Тракия на Лисимах, Мидия на Пифон, Кария и Киликия на Асандър, Сирия на Лаомедонт и Египет на Птолемей. Източните области Согдиана, Бактрия и Дрангиана да останат под властта на досегашните сатрапи от местен произход Оксиарт, Фратаферн и Атропат. Предвид на разразилите се вълнения отвъд Инд и възглавеното от раджа Чандрагупта въстание управител засега там да не се назначава. Пердика да бъде провъзгласен за наместник на венценосеца в Азия и за негов пръв съветник, докато той стъпи на крака,

Това разпределение по области, изглежда, предварително бе съгласувано от Птолемей не само с Пердика, но и с повечето от членовете на военния съвет, понеже против него съществени възражения не бяха направени. Реши се също половината от наличните войски да останат във Вавилон, за да може заместникът в случай на нужда да ги насочи там, дето е необходимо.

Докато траеха съвещанията на военния съвет, в една съседна на тронната зала с широко разтворени прозорци вече няколко дни тялото на Александър Македонски лежеше в ковчег от кипарисово дърво, обкован с листи от чисто злато. Над главата и пред нозете му в гледжосани глинени съдове димяха благовония, а отляво и дясно на ковчега стояха на стража посменно войскови командири с обнажени мечове в ръце.

След като Аридей бе провъзгласен за цар на Азия, Роксана взе от трона, дето заедно с други лични атрибути бе поставен, бойния меч на Александър и го сложи в ковчега до тялото му по обичая на родината си. Всяка сутрин по роса тя слизаше в парка и набираше голям букет цветя, за да ги постави в краката му, след като прислужниците вдигнеха повяхналите.

Решено бе от съвета на военачалниците трупът на Александър Македонски да бъде поставен в приготвения мраморен саркофаг с изчукани релефи на бойни сцени и върху колесница, теглена от шест коня, да бъде превозен до Абидос, да бъде прехвърлен при Хелеспонт в Тракия и оттам откаран в Еги, за да бъде погребан в семейната гробница на македонските владетели. Но след като от Арбела по стария персийски военен път кортежът с тялото на покойния владетел достигна Амида, вместо да се насочи към Мелитена, свърна към Тарс и сетне през Сидон и Газа се озова чак в Мемфис.

Запитан от някои придворни тялото на Александър може ли да окаже влияние върху съдбините на огромното му царство, Пейтагорас, новият гадател, предсказа щастие и благоденствие на оная страна, която го приеме за вечен покой. Когато научи за това пророчество и след като прецени изгодата от притежаването на тази ценна реликва, Птолемей дълго не се колеба. Начело на добре въоръжени отреди от хипархията си той догони траурния кортеж и охраняващия го отред

и без да пести злато, подкупи началника на отреда, охраната и коларите и го отвлече в Мемфис. Когато се утвърди като владетел на Египет, Птолемей постави саркофага с тялото на Александър Македонски в гробницата си край град Мемфис, но при Птолемей II семейната гробница на Птоломеидите бе пренесена в Александрия, а заедно с нея и саркофагът със смъртните останки на великия цар. По този начин Птоломеидите се обявиха за преки наследници на Александър Македонски.

Но историята не свършва дотук. По времето на римския император Александър Север смъртните останки на царя на Азия изчезнаха от мраморния саркофаг и след като през 648 година град Александрия бе завладян от арабите, на мястото, дето се намираше гробницата на Птоломеидите и се съхраняваше саркофагът на Александър Македонски, беше издигната джамията, посветена на пророк Даниил. Музеев експонат, съхраняван в Археологическия музей на Истанбул, празният мраморен саркофаг е единственият запазен днес предмет, материализиращ историческия спомен за великия пълководец, държавен деец и откривател, опитал се да обедини Запада и Изтока и да тласне историческото развитие по нов път.

ЕПИЛОГ

Ако значението на видните обществено-политически личности се измерва не само по непосредственото им участие в историческия живот на миналото, но и по въздействието, упражнено от тях върху бъдещите поколения, на Александър Македонски справедливо е отредено едно от най-личните места в човешката история, понеже освен приживе, влиянието му продължава да се чувствава твърде силно няколко века след смъртта му, а и до днес личността му е идеал на свършена мъжественост.

Разпадането на създадената от него световна империя се дължи не само на гибелта на изключителната му личност, както мнозина мислят, но и на непреодолими исторически причини; то би настъпило под една или друга форма и ако той би продължил да живее още няколко десетилетия, защото подобно на предхождащите я няколко световни империи, Александровата държава не се изгражда като стройна военно-административна система, понеже ѝ липсва устойчива стопанска основа, но макар временно явление, преобразила се в няколко преходни форми, до разпадането ѝ през 301 година пр. н. е., просъществувала едва две десетилетия, тя оставя трайна дия в древната история през последните три века пр. н. е.

Държавата на Александър Македонски при смъртта му през 323 година пр. н. е. се разпростира върху огромна територия от Дасаретските езера в Югозападна Европа до река Инд в Азия и обхваща: Балканския полуостров, островите в Егейско море, Анатолия, Горен Египет, Предна Азия и значителна част от Централна Азия, обгражда се от пет морета и от Персий-

ския залив и се прорязва от дълги реки като Нил, Ефрат, Тигър, Окс, Яксарат и Инд. Но не нейната огромна площ прави впечатление на съвременния човек, а необикновено краткото време — едва десет години, — през което е завоювана с оръжие в ръка.

Липсва друг подобен случай в човешката история. Това изключително явление на синора на две исторически епохи другояче не може да бъде обяснено, освен с натрупването на низ благоприятни условия за една от страните и на редица неблагоприятни за другата. И заслугата на Александър Македонски не се състои в създаването на благоприятните фактори — това не е по силата на никой исторически герой, — а в правилната им преценка, в съчетаването качествата на историческата личност с изискванията на историческия момент.

Александър Македонски оставя огромно наследство от два вида ценности: а) материални, състоящи се от наследени и завоювани огромни територии в Европа и Азия и в натрупани през течение на векове от неговите предшественици запаси от благородни метали, превърнали се поради продължителната неупотреба на по-значителната част от тях в мъртъв капитал, и б) духовни — произтичащи от предизвиканото от походите му общение между Запада и Изтока и от разширяването на тогавашните познания за света.

Само в условен смисъл това огромно наследство му принадлежи пряко, понеже е последица от усилията на всички ония негови сътрудници, взели участие в организираните и ръководените от него походи. Но неговото име не би стояло пред техните като пътеводна звезда, ако той би бил само организатор, само стратег, подобно на Анибал или на Наполеон, но не и непосредствен участник в събитията, споделящ с редовите воини всички несгоди и рискове на походите и битките. Затова, освен материални и духовни ценности, с личното си участие той завещава на поколенията и непреходни морални ценности.

След смъртта на Александър Македонски въпросите, свързани с наследството и наследниците, изпъкват с особена острота не само понеже поради неочакваната си смърт той не дава конкретни указания, но преди всичко поради голямата структурна сложност на наслед-

ството, на значителния брой на наследниците и на разнообразието на техните аспирации.

Причините за разразилите се борби между диадохите, довели до кървави стълкновения в продължение на четири десетилетия, са повече от обективен, отколкото от субективен характер, както са наклонни да мислят мнозина. Не толкова поради разгорелите се борби за власт и не поради надценяване на собствените си личности, колкото под влияние на развихрилите се центробежни сили вследствие на новоизявили се исторически причини, Александровата държава отначало се разпада на двадесет и една области, сетне на седем сатрапии и накрай на четири царства, за да престане да съществува окончателно със завоюването на Македония от римляните през 168 година пр. н. е.

В сравнение с Ахеменидското царство, като наследник на асиро-вавилонската и на персийско-мидийската държава, империята на Александър Македонски стои по-високо като военно-административна система, но не и като стопанска организация съобразно с нарасналите нужди на населението през епохата. Събираните през вековете в съкровищниците на Персепол, Суза, Елам и Екбатана тонове благородни метали и други ценности не са използвани от него за създаването на по-висок в сравнение с миналото икономически потенциал. Като предходниците си, Александър Македонски обляга приходите на държавата си върху държавните даждия, но от съкровищниците излизат повече средства, отколкото влизат. Само благодарение на огромните наличности не се стига до дефицит. Той разполага със сръчни събирачи на даждия, но не и с опитни финансисти, стимулиращи икономическото развитие. На това се дължи политическата обреченост на създадената от него държава. Тя рухва не от външно противодействие, а от вътрешни противоречия.

Стихийното отношение към приходоизточниците покъсно е една от главните причини за възникналите недоразумения между диадохите. Но наред с тази причина развихрянето на центробежните сили се дължи и на движението за самоопределение в периферните области на огромната империя от Западна Индия до Елада и Тракия.

Борбата за надмощие между диадохите и техните

преки наследници е сложна и напрегната. Тя завършва с взаимно изстребление и разхищение на Александровото наследство и открива нов етап в историята на завоюваните с цената на толкова много човешки и материални ценности земи.

В тази грандиозна по размери и трагична по последици борба за наследството на великия завоевател, могат да бъдат набелязани три етапа: а) стремеж да бъде запазено единството на империята. Отстоява се от Пердика и от Евмен. Този етап приключва със смъртта на Евмен през 316 година пр. н. е., след като Пердика е убит пет години преди това; б) усилие империята да бъде подчинена на волята на един от диадохите, който, за да съхрани нейното единство, се стреми да замени създателя ѝ, да се преутвърди като втори Александър Македонски. Отстоява се от Антигон, а след смъртта му през 301 година пр. н. е. от неговия син Деметрий Полиокрет и в) борба за разчленяването на империята между 301 и 280 година пр. н. е. Отстоява се от Птолемей, Лисимах, Селевк и Касандър, провъзгласили се по примера на Антигон за царе.

Фактически империята се разпада на пет царства въз основа на договора, сключен през 311 година пр. н. е. между Антигон, от една страна, Птолемей, Селевк, Лисимах и Касандър, от друга, но юридическото основание на това разделение се създава едва след като и последният наследник на Александър Македонски по кръвно родство е отстранен от пътя на диадохите с меч в ръка.

Междувременно някои събития налагат промени в съществуващите съглашения между диадохите, а тези промени изострят отношенията между тях. Около 322 година Кирана, извънбрачната дъщеря на цар Филип II от илирийката Аудата, отвежда дъщеря си Адея-Евридика в Азия и като се позовава на кръвното си родство с аргеадската династия, я оженва за цар Аридей-Филип III.

През 321 година пр. н. е. Пердика е убит от подчинените си в Египет след несполучливия му опит да накаже Птолемей за непокорството му и за отвличането на трупа на Александър Македонски в Мемфис. Смъртта на Пердика ловко използва Антипатър, за да съсредоточи централната власт в ръцете си. Обявил се за

регент, той прехвърля царското семейство: цар Аридей-Филип III, цар Александър IV и царица Роксана в Пела, като за компенсация провъзгласява Антигон за стратег-автократор в Азия.

През 320 година пр. н. е. при помощта на Антигон, Антипатър извършва в сирийското селище Трипарадис преразпределение на сатрапиите. Тогава отрежда сатрапии на няколко военачалници от по-младите поколения, за да разшири политическото си влияние и върху тях. Нов факт е образуването в началото на III век пр. н. е. в Западна Анатолия на Галатското царство с главен град Анкира, създадо немалко безпокойства на единичните държави, обособили се в този край, след като борбата между диадохите в общи линии приключва.

Ония от диадохите и от техните преки наследници, които не умират от естествена смърт, а те са малцина, са изстребени от съперниците си. След като Пердика е убит, неговият противник Кратер, преминал на страната на Антипатър, загива в Анатолия. През 317 година по заповед на Олимпияда в интерес на нейния малолетен внук Александър IV в Пела е убит цар Аридей-Филип III, а неговата съпруга Евридика, за да избегне насилствената смърт, се самоубива. През 316 година по заповед на Касандър в крепостта Пидна е убита царица Олимпияда. През същата тази трагична година, като пленник на Антигон, е убит Евмен.

През 309 година по заповед на Касандър, за да бъде разчистен пътят му към трона, са убити в крепостта Амфипол царица Роксана и нейният син четиринадесетгодишният Александър IV, детрониран през 311 година. През същата 309 година пр. н. е. все по заповед на Касандър са убити от Полисперхонт Херакъл, извънбрачният син на Александър Македонски и майка му Барсина, а през следващата 308 година и Клеопатра, сестрата на великия завоевател. Този мартиролог би станал твърде дълъг, ако в него биха включени и имената на принесените в жертва личности с второстепенно значение — дворцови хора, военачалници и родственници от второ коляно.

През 319 година в Пела умира Антипатър, за да бъде наследен като регент вместо от Касандър от Полисперхонт, умрял през 302 година в Етолия, дете за-

бягва през 308 година пр. н. е., за да избегне отмъщението на пренебрегнатия Касандър. През 301 година е убит на бойното поле при Ипс осемдесет и една годишният Антигон. През 298 година умира Касандър, през 283 — Птолемей и Деметрий Полиокрет, през 281 — Лисимах е убит при сражение със Селевк в равнината Қора, а през следващата 280 — Селевк от Птолемей Керавн край град Лиоимахия.

С това кървавият летопис на взаимните изстребления между диадохите приключва. Като самостоятелни държави продължават съществуването си до завоюването им от Рим през II и I век пр. н. е. Македония, Египет, Тракия и Селевкидската държава, без да се броят някои малки държави в Анатолия с полунезависимо положение.

Непосредствено след слизането на Александър Македонски от политическата сцена, Антипатър и Пердика застават един срещу друг, понеже, докато първият отстоява възгледите на Филип Македонски и е за ограничено вмешателство в Азия, вторият се стреми да съхрани целостта на империята и да продължи, доколкото е възможно, линията, следвана от великия завоевател. Съперничеството отначало е на принципна основа, за да се изроди не след дълго в борба за лично надмощие.

Ако отначало Антипатър и Кратер, от една страна, и Антигон, от друга, се обединяват против Пердика и Евмен, след смъртта на Пердика, Антипатър и Евмен, Антигон се обявява против всички останали, а Полисперхонт подава ръка на царица Олимпияда, но сетне преминава на страната на Касандър. Съставянето на коалиции е обикновено нещо, макар някои диадохи, като Евмен например, да показват голяма устойчивост, докато други, като Касандър и Олимпияда, да затъват в кървави престъпления, водими толкова от чувство за мъст, колкото и от стремеж да отстранят всички претенденти за трона — Олимпияда в полза на внука си Александър IV, а Касандър лично за себе си.

На политическата сцена след събора на военачалниците в сирийското селище Трипарадис излизат нови фигури начело със Селевк, началник на конницата, докато Пердика е още жив. На него е отредена Вавилония, на Филоксен — Киликия, на Амфимах — Месопотамия, на Певкеста — Персида, на Тлеополем —

Кармания, на Филип — Партия, на Стасандър — Бактрия и Согдиана.

През 318 година пр. н. е., след като временно има надмощие над Антигон, Евмен е провъзгласен за стратег-автократор в Азия, а Полисперхонт — в Европа, но Антигон не след дълго се налага като най-мощния владетел в Азия. Под негова власт са Фригия, Кападокия, Финикия и Месопотамия. През 316 година е сключен съюз между Птолемей, Селевк, Лисимах и Касандър против Антигон. Пет години по-късно с договор между Антигон и неговия син Деметрий, от една страна, и от друга, между Птолемей, Селевк, Лисимах и Касандър, Александровата държава е разделена на пет части: на Птолемей е отдаден Египет, на Касандър — Македония, на Лисимах — Тракия, на Селевк — Вавилония и на Антигон — Анатолия, Сирия и Северна Месопотамия.

Но разрояването не свършва дотук. През 305 година пр. н. е., притиснат от побунилото се население в оня край, Селевк е принуден да отстъпи на индуското царство на Маурите източните сатрапии на Александровата държава: Арея, Дрангиана, Арахосия и Гедросия и като компенсация получава от раджа Чандрагупта петстотин бойни слона.

След битката при Ипс през 301 година пр. н. е., дето се срещат войските на Антигон, от една страна, и, от друга, на Селевк, Лисимах и Касандър, държавата на Александър Македонски престава и фактически, и юридически да съществува, макар борбата между диадохите и техните правоприемници да продължава още две десетилетия. Около 280 година пр. н. е. империята на Александър Македонски е разделена на четири царства: Македония под властта на Антигонидите, Тракия и западната част на Анатолия — на Антиохидите, Египет и Либия — на Птолеmeidите, Армения, Сирия, Сузиана, Партия, Кармания, Бактрия и Согдиана — на Селевкидите. Около 250 година пр. н. е. наместникът на Согдиана и Бактрия Диодот откъсва тези две области от държавата на Селевкидите и образува самостоятелното Гръцко-Бактрийско царство, просъществувало едва сто и двадесет години.

С разслояването на наследията и с взаимното изстребление на наследниците, на мястото на обширните

територии, завладени от Александър Македонски, освен споменатите по-горе, възникват низ нови държави, наречени елинистични поради внедрения в тях дух на елинистична култура, като Пергамското царство около град Пергам, Понтийското царство със столица Амасия между Армения и Понтийско море, Витиния със столица Никомидия в северната крайнина на Анатолия, Пафлагония със столица Гангра в непосредствена близост до Витиния, и Кападокия със столица Мазака между Армения, Понтийското царство и Понтийско море. Всички те начело с държавата на Птолемеидите вземат дейно участие в елинизацията на източната култура и в задълбочаването на взаимодействието между културите на Запада и Изтока.

Настъпилата дълбока промяна в живота на империята със смъртта на Александър Македонски поражда, освен ожесточени борби за надмощие между неговите наследници, и освободителни движения сред поробените и зависимите народи, на които идеята за обединение остава чужда. Първи надигат глава около двадесет и три хиляди заселници (елини, фригийци, бактрийци) в създадените в Предна Азия нови градове. Да потуши избухналия метеж Пердика възлага на Пифон, сатрапа на Мидия. Пифон успешно се справя с тази задача.

Значително по-широк обхват има така наречената Ламийска война през 323—322 година пр. н. е. Тя избухва в Елада непосредствено след като там достига вестта за смъртта на Александър Македонски. Организираното въстание против македонското владичество от привържениците на демокрацията начело с Демостен и Хиперид се разпространява от Атина в Етолия, Фокида, Локрида и Тесалия. Начело на въстаниците застава Леостен. Войските на Антипатър са разбити от въстаниците при град Ламия в Тесалия, дето пада убит и Леонат, но на Антипатър помощ оказва Кратер. Въстаниците са отблъснати и войските им разгромени. Демостен и Хиперид се самоубиват, а Атина е принудена да приеме отново македонски гарнизон.

Борби за самоопределение на подчинените народи възникват и в източните предели на Александровата държава. След като раджа Чандрагупта взема надмощие над държавата на убития през 317 година рад-

жа Парватака, организира въстание в източните сатрапии и след неколкогодишна война успява да разшири възглавената от него държава на Маурите в източните сатрапии на Александровата държава.

Същевременно елинските колонисти в Одесос и Мангалия се опълчват против македонското владичество, но през 314 година пр. н. е. Лисимах ги разгромява и отново ги подчинява на отредената му област Тракия (от 306 година пр. н. е. царство). На борбите за самоопределение дължат съществуването си от началото на III век пр. н. е. и редица други държави както в източните, така и в западните предели на Александровата държава, като Гръцко-Бактрийското царство, Пергам, Витиния, Галатия, Понт, Партия, Атропена и други.

В развихрилата се борба за надмощие и за власт между военачалниците и наследниците на Александър Македонски наред с някои дейци от по-стари поколения, като Антипатър, Пердика, Антигон, Птолемей, Евмен, Олимпияда, Лисимах, Полисперхонт, на историческата сцена излизат и някои нови образи, като Касандър, Селевк, Деметрий и Евридика. Някои от тях, като Антигон, Пердика, Кратер, Евмен, Лисимах, Деметрий и Селевк стават жертва на взаимното изстребление, но в негова жертва са принесени и низ родственици, понеже с правата си на наследници застрашават домогванията на претендентите за трона. При разризиите се борби от естествена смърт умират едва четирима души: Антипатър, Птолемей, Полисперхонт и Касандър.

В усилието да бъде спасено наследиято на великия завоевател особено силно изпъкват Антипатър и Антигон от по-старото поколение и Селевк от по-младото. Докато Антипатър се стреми да бъде запазена Македонската държава в границите, установени от Филип Македонски при създаването на гаранции за безопасност от страна на Ахеменидската държава, Антигон е изпълнен от решимост да застане на мястото на Александър Македонски като върховен разпоредник в създадената от него империя. Но докато Антипатър се проявява като блестящ дипломат, до последния миг от живота си Антигон не престава да воюва срещу всички, подпомогнат само от сина си Деметрий Полиокрет.

Отлични качества едновременно като дипломат и като военачалник показва и бившият кавалерийски офицер Селевк, успял да постави основите на най-обширната елинистична държава в Азия и да основе династия, просъществувала двеста и петдесет години.

Поради липса на дипломатически способности, въпреки блестящите си качества като военачалници, принудени са да слязат без време от историческата сцена както Пердика и Кратер, също така Полисперхонт, Деметрий и Лисимах. От своя страна Евмен показва блестящи качества както като дипломат, така и като военачалник, но личната му съдба е трагична. Регент и наместник в Азия, той отстоява докрай завета на Пердика да бъде запазена в цялост империята, но се натъква на необикновеното властолюбие на Антигон. В разразилия се в Мидия двубой между войските на Евмен и Антигон смелият кардиец, довереник на Александър Македонски и негова сянка по време на десетгодишния поход в Азия, по фатално стечение на обстоятелствата е разбит и пленен от Антигон, за да бъде умъртвен от глад.

Макар коравосърдечен и властолюбив, Антигон е все пак воин. Той би простил на Евмен, ако той би склонил глава пред него, подобно на Неарх, и не би се противопоставил на стремежа му да се издигне до стъпалото, на което застава Александър Македонски. И Касандър се стреми към властта, макар в по-ограничен обсег с оръжие в ръка, но освен с трупове на противодействащите му съперници, пътят му е осеян и с трупове на невинни хора, каквито са Роксана и нейният син Александър IV, Барсина и нейният син Херакъл и сестрата на Александър Македонски. Неокачествимо по жестокост е убийството по негова заповед на царица Олимпияда, майката на Александър Македонски. Най-сетне през 306 година Касандър успява да се провъзгласи за цар на Македония, но след смъртта на Антигон наследниците му оспорват законността на това негово качество, прогонват го от Пела и той умира не дълго след това, изоставен от всички, освен от собствената си съвест.

По жестокост и по жажда за мъст на Касандър може да съперничи само Олимпияда, майката на Александър Македонски. След като се завръща през 317 годи-

на пр. н. е. в Пела, тя обрича на смърт не само цар Аридей-Филип III и неговата съпруга Евридика, но и всички родственици на омразния ѝ Антипатър, начело със сина му Никанор. Но тя не се задоволява само с това — нарежда да бъдат изхвърлени от гроба костите на починалия междуременно Антигонов син Полай, обвинен като участник в насилственото умъртвяване на Александър Македонски. По този начин, освен дете си спечелва като смъртен враг неговия брат Касандър, поради прекалената си жестокост тя изгубва доверието на войската в Пела, посрещнала я отначало с доверие като майка на великия завоевател.

Коравосърдечието на Олимпияда не е по-малко от коварството на Касандър. Към омразата му към нея като майка на Александър Македонски се прибавя и ненавистта му поради покровителството ѝ на Роксана и на нейния син Александър IV, а тронът на Македония е заветна мечта на всички диадохи, след като в Азия движението за самоопределение на всички завоювани народи непрекъснато се засилва.

Като използва безхарактерността на Полисперхонт, Касандър успява да примами Олимпияда с останалите ѝ шепя верни воители в крепостта Пидна. С нея са внукът ѝ Александър IV, майка му Роксана, Клеопатра, сестрата на Александър Македонски, Тесалоника, извънбрачната дъщеря на Филип Македонски от Никесиполита и Дедамея, племенницата на Олимпияда, дъщеря на епирския цар Еакид.

След като обсажда Пидна, Касандър непрекъснато стяга обръча около жертвата си. Когато най-сетне прониква в обиталището ѝ, пригласява родствениците на нейните жертви и те я осъждат на смърт. Понеже е уверен, че войскарите му няма да изтеглят меч или да опънат лък срещу майката на великия завоевател, той възлага изпълнението на смъртната присъда на нейните съдници, но Олимпияда и тогава не пада духом. Облечена в златотъкана царска одежда, с диадема на чело, тя застава с презрителна усмивка пред снабдените с камъни родственици на Антипатър и повалена от немилостивите им удари, пада, без да се просълзи.

След нейната смърт Касандър пленява придружниците ѝ и ги отвежда в крепостта Амфипол, но след

като преценява изгодата си от брак с Тесалоника, от пленница я прави своя съпруга. В Амфипол като заложници в продължение на осем години той държи затворени царица Роксана и нейния син Александър IV в очакване политическото небе над него да се разведри, за да ги принесе в жертва при по-благоприятни обстоятелства. Този момент настъпва седем години по-късно.

Най-трезв и проникателен от диадохите се оказва Птолемей, синът на Лаг. Мълвата свързва произхода му с едно от многобройните увлечения на Филип Македонски, но независимо от изгодите, които този произход би могъл да му създаде след смъртта на Александър Македонски, Птолемей не изневерява на първоначалната своя позиция. При разразилата се борба за надмощие между диадохите той участва само в съглашателства, осигуряващи по-нататъшното му владичество в Египет. Предимствата на тази позиция пред предимствата, осигуряващи претенцията му върху обширната Александрова държава, той преценява правилно още на първото заседание на военния съвет за наследие на великия завоевател.

Едва през 305 година пр. н. е. Птолемей се обявява за цар на Египет под името Птолемей I Сотер, но две години преди смъртта си отстъпва трона на сина си Птолемей II Филадельф. И единствен между диадохите той не се старае да обоснове правото си на продължител на Александър Македонски върху наследствените права, произтичащи от царската власт на Аргеадите като владетели на Македония. Той си създава собствено основание и доколко е бил предвидлив, показва обстоятелството, че създадената от него династия управлява в продължение на двеста седемдесет и пет години. Последен неин блестящ представител е завършилата живота си трагично под немилостивите удари на Октавиан Август през 30-та година пр. н. е. царица Клеопатра VII Теа Филопатора.

След смъртта на последния от диадохите Селевк през 280 година пр. н. е. създадената от него династия на Селевкидите остава като единствена непосредствена наследница на значителна част от обширната територия, завоювана от Александър Македонски в Азия. Неговите наследници, така наречените Селевкиди, в

продължение на два века разпиляват полученото огромно наследство от Киликия и Палестина до Согдиана и Кармания, за да го отстъпят постепенно на Римската империя.

Подобен процес със значително по-голяма интензивност се развива и в Европа, дето Македония до 168 година пр. н. е., когато е завладяна от Рим, по силата на вековната традиция запазва положението си като пряка наследница на Александровата държава. Залезът на Александровата световна империя исторически е свързан с възхода на заменилата я нова световна политическа система — *Imperium Romanum*, основана не само върху силата на оръжието, но и върху устоите на дълбоко промислен и последователно провеждан правен режим, чиято цел не е социалната справедливост, а редът в държавата съобразно с интересите на управляващите. Утвърждаването на римската световна политическа система на границата между старата и новата ера отбелязва и края на елинизма като историко-обществено явление.

Колкото значителни да са били личните качества на Александър Македонски, сами по себе си не биха обезсмъртили името му, ако не биха били съчетани с историческите обстоятелства, направили възможни походите му в Азия и с прогресивните тенденции на развитието. Без проникновен усет за прогресивните тенденции на развитието организираните от него походи не биха били друго, освен политическа авантюра, без трайни последици върху живота както на победителите, така и на победените.

Ако на походите на Александър Македонски на изток и на поставянето в общение на много народи, живели дотогава изолирано, може да се гледа като на причина, настъпилите в резултат на тях промени в общественото съзнание трябва да бъдат преценени като последици със световно-историческо значение. Най-значителна последица между тях е разпространяването на елинската култура в широк периметър между края на IV век пр. н. е. и началото на новата ера, когато в Европа и Предна Азия започва да се налага римската държавна система и римската култура.

Елинизмът като културно-исторически цикъл е органически свързан със завоевателните походи, вдъхновя-

вани и оглавявани от Александър Македонски. Създадените в резултат на тях държави в Източна Европа и Предна Азия са наречени *елинистични* не толкова поради особеностите на политическите им устройства, колкото поради спецификата на културния им живот вследствие на дълбоко внедрения в него елински дух. И докато с течение на времето елинските полиси все повече губят политическото си значение, елинската култура, вследствие на тласъка, получен от походите на Александър Македонски, добива все по-голямо значение, за да преутвърди елинизма като една от най-бляскавите епохи в културната история на човечеството.

През епохата на елинизма историческите процеси се развиват в две противоположни посоки. Докато с разпадането на Александровата държава и с прекрояването картите на Източна Европа и на Предна Азия политическият живот дълго време не може да се успокои и породената в неговите недра криза отваря път на римската експанзия, културният живот, напротив, е в непрекъснат възход не само поради жизнеността и перспективността на елинската култура, но и поради преодоляването на някогашната изолация между Изтока и Запада, поради активизирането на стопанския живот и поради развитието на градовете. И не случайно като ревностни покровители и разпространители на елинската култура се проявяват обречените на историческа гибел династии, основани от малцината останали живи диадохи. Победени политически, те разбират, че само посредством културните постижения могат да оставят диря в паметта на поколенията.

Макар елинската култура да е в основата на елинизма, като културно-исторически цикъл съдържанието му не се изчерпва само с нея. Всъщност елинизмът обхваща духовните ценности, появили се като последица от общението между елинската култура и културите на народите, завоювани от Александър Македонски.

Явлението е много по-сложно, отколкото изглежда на пръв поглед. Елинизмът се състои не само в разпространяването, но и в доразвиването на елинската култура. Взаимодействието е двупосочно. Така се обяснява широкият му прием на изток, дето като културно-историческо явление елинизмът просъществува много по-дълго, отколкото на запад, и не само до мюсюлман-

ската експанзия през VII век, но и след нея по времето на ал-Фараби и иб-Сина, наречен Авицена.

В развитието на елинизма като културно-исторически цикъл могат да бъдат отграничени три етапа: а) от края на IV до началото на III век пр. н. е. б) от началото на III век до средата на II век пр. н. е. и в) от средата на II век до края на I век пр. н. е. В общи черти елинизмът съвпада по време с епохата на римските завоевателни войни на изток (330—30 година пр. н. е.).

Първият етап на елинизма отбелязва края на класическата епоха и началото на дошлата на нейна смяна нова епоха, наречена след време *елинистична*. През това време се довършва децентрализацията на Александровата държава и като нови средища не толкова на политическия, колкото на културния живот се утвърждават Александрия, Пергам, Антиохия, Селевкия и други. През втория етап взаимодействието на елинската култура и местните култури дава зрели плодове, налагат се синкретичните религиозни култове, засилва се влиянието на източните култури на запад, увеличава се проникването на изкуствата и на художествените занаяти на изток, нараства интелигенцията, проявява се интерес към миналото, развиват се науките. През третия етап, под влияние на засилващата се римска експанзия на запад настъпва застой в развитието на елинизма, докато на изток подемот продължава.

Основна предпоставка за утвърждаването на елинизма като културно-исторически цикъл е активизирането на стопанския живот на изток и свързаните с него етногенетични процеси. Източните походи на Александър Македонски не само поглъщат огромни средства и унищожават много ресурси, но същевременно допринасят за активизирането на стопанския живот с въвеждането в оборот на огромно количество благородни метали, натрупани от ахеменидските владетели като мъртъв капитал в техните съкровищници.

С използването на тези богатства за снабдяването на войските с оръжие, коне, снаряжение и продоволствие, с употребата им за възнаграждаването на войскари и командири, дори и с разграбването на част от тях, натрупаните благородни метали в късове и монети се включват в оборот и допринасят за оживяване на

производството и за увеличаване обема на обмяната. В оживените средища благородните метали и парите започват да стесняват периметъра на натуралната размяна. Вследствие на това на изток все по-добър прием намират много търговци, занаятчии и култиватори от финикийското крайбрежие и от островите в Егейско море. Тогава се създават условия и за възобновяване на керванната търговия от Средна и Предна Азия към Средиземноморието.

Важен фактор за активизирането на стопанския живот и за задълбочаването на етногенетичните процеси е създаването на нови градове и за преобразяването на редица стари. Значението на градовете като опорни пунктове в кампанията на изток и при извършването на дълбоки промени в обществения живот осъзнава още Александър Македонски. Според Плутарх той създава седемдесет нови града. Някои от тях, като например Александрия Египетска, Александрия Арахосийска (Кандагар), Александрия Арпанска (Герат), Александрия Карманийска (Кокала), Александрия Маргианска (Мерв), Александрия Есхата (Ходжент — Ленинабад), съществуват под една или друга форма и до днес. Други са преименувани, трети изчезват (Аполония във Фригия, Хераклия в Мидия, Нисея в Партия и др.).

По пътя на оживеното градостроителство, прокаран от великия завоевател, тръгват и другите диадохи. На тях се отдават нови осемдесет града, създадени през елинистичната епоха. В това направление твърде много се отличава Селевк.

На градовете Александър Македонски възлага покрай военно-стратегически и важни стопански и културни задачи. За да ги укрепи като опорни пунктове на завоевателната си политика, той ги снабдява с всичко необходимо за развитието им, заселва в тях не само ветерани, но и преселници от островите в Егейско море и от финикийското крайбрежие.

Смесените бракове в новоосновените градове се превръщат в източник за разширяването и укрепването им. От тържища, дето населението от близките околности се стича, за да обменя стоки, новосъздадените градове постепенно се превръщат в крепости на елинизма. Наред с въведената единна монетна система,

урбанизацията играе в завоевателната политика на Александър Македонски не по-малко важна роля от ударната сила на неговите таксиси и или.

Градовете осигуряват снабдяването и тила на войските, превръщат се в средища, дето се съсредоточава производителното градско население, и в центрове на оживена размяна, тяхното разположение осигурява безопасността на движението по стратегически важните пътища и надзора върху завладените територии. Успоредно с това посредством основаните нови градове както Александър Македонски, така и неговите наследници установяват пряка връзка с местното население. Немалък принос за укрепването на новоосновените градове има данъчната политика на завоевателя. Докато заварените градове заплащат данъка форос, новоосновените са облагани с облекчения данък синтаксис.

Не случайно както през класическата, така и през еллинистичната епоха имената на новоосновените градове се свързват с името на владетеля и на неговите близки, за да бъде подчертана по този начин неговата неограничена власт и неговите възможности. На името на Александър са наречени повечето от основаните от него градове. От основаните от Селевк градове девет носят неговото име (Селевкия), шестнадесет името на баща му (Антиохия), пет името на майка му (Лаодикия) и два имената на двете му жени (Апамея и Стратоникия). Антигон, Деметрий, Лисимах, Птолемей и Касандър в това отношение са много по-скромни, нарекли са на свое име само по един град, но Касандър нарича на името на съпругата си Тесалоника града, основан от него в Термийския залив, на мястото на някогашната крепост Терми от сливането на двадесет и шест селища.

Наред с градостроителството, като предпоставка за активизирането на стопанския живот и за засилването на етногенетичните процеси благоприятна възможност за внедряването на елинизма на широк фронт създава грижата за подобряването и разширяването на пътната мрежа и за откриването на нови морски пътища. Не случайно с характерните за елинизма стремежи за преодоляване на изолационизма са свързани две от Седемте чудеса на стария свят: високият сто и тридесет метра Александрийски фар пред пристанището на Алек-

сандрия, изграден през 285 година пр. н. е., и величествената статуя на Аполон, висока тридесет и един метра, наречена Родоски колос, пред пристанището на остров Родос, завършена през 280 година пр. н. е.

Утвърдил се като служебен език в армията на Александър Македонски, елинският език постепенно се налага като официален език в Александровата държава, за да се превърне в незаменим проводник на елинизма. Посредством елинския език заимствуваните от източните народи творчески постижения, а също и влиянието на изповядваните от тях култове върху културното съзнание на народите, приобщени към елинизма, се амалгамират към класическата елинска култура, за да я превъплътят в ново културно-историческо явление. По този начин елинският език се налага като звено между две епохи, добива световно културно-историческо значение, превръща се в неразрушим мост между Изтока и Запада, за да се утвърди като велик пример при налагането на латинския език като основен стълб на романската култура.

Взаимодействието между елинската култура и културите на източните народи с посредството на елинския език не би довело до значителни творчески постижения, ако политическата бариера, издигната от ахеменидските владетели, би продължавала да стои. Не културните достояния на Елада привличат персийските завоеватели през VI и V векове пр. н. е., а военно-стратегическите изгоди, предлагани от Егейско море и от богатствата на архипелага. Понеже е затворена, политическата система на ахеменидите не представлява културно-обществен интерес.

Може би най-значителната историческа заслуга на Александър Македонски се състои в преодоляването на изолационизма, в поощряване на взаимодействието между културите, в създаването на условия за утвърждаването на нов по дух и по съдържание културно-исторически цикъл, наречен не случайно *елинизъм*.

Елинските полиси векове наред водят помежду си упорити борби за надмощие, но докато политическите им тежнения са различни, както езикът, така религиозно-митологическите им представи и културните им достояния са еднакви по основна същност. Подобно явление с всички възможни различия и особености, произ-

тичащи от местните условия, се наблюдава и при елинистичните държави, макар някои от тях да воюват твърде ожесточено помежду си. За наследници на Александър Македонски се считат както Птолемиидите, така също Антигонидите и Селевкидите. Политическите граници прочее не са пречка за налагането на елинизма като културно-исторически цикъл със свои специфични особености.

Александър Македонски побеждава азиатския свят не само с оръжие, но и с перспективността на елинския дух, с неговия неизтощим стремеж към нови постижения в сферата на духовния живот, дето няма ограничения. След като проникнатите от неговите идеи бойци и командири разкъсват обръча на културно-обществената затвореност на азиатския свят, започва обмен на натрупания вековен опит, за да възтържествува пожизнеспособната култура, каквато в оня исторически момент е елинската.

Но понеже е перспективна, елинската култура от своя страна се обогатява от постиженията на изтока с неговата склонност към съзерцание и самонаблюдение. По този път е създаден синкретичният култ на Серапис в елинистичния Египет като синтез между култа на Озирис и на Зевс. Изида се утвърждава там като универсално божество. В Елада прониква култът на асиро-вавилонската Кибела, а на изток култът на Дионис. С разрушаване границите между националните държави се разрушават и старите народностни култове и постепенно еднобожието започва да взема превес над политеизма.

Чрез посредството на елинския език при създадените благоприятни условия след преодоляването на изолационизма, елинската култура прониква на изток не само в духовния, но и в материалния си аспект. Тук трябва да се има предвид усвоеният опит на елинците и на техните ученици от финикийското крайбрежие в редица области на практическия живот, като земеделие, пътно строителство, оросителни системи, пресушаване на блата, сградостроителство, планиране на нови градове, корабостроителство и строеж на пристанища, военна техника, строителство на величествени култови сгради (серапиони и мавзолеи), на библиотеки, гимназиони и булевтериони.

Някои от тях като монументалните скулптурни групи („Фарнезки бик“, „Река Нил“ и „Лаокоон“), като величествените строежи („Пергамски олтар“, „Родоски колос“, „Александрийски фар“, „Мусейонът“ и „Серапионът“ в Александрия) принадлежат толкова на материалната, колкото и на духовната култура.

Особено благоприятни условия през елинистичната епоха се създават за развитието на науката, философията и литературата. Като най-значителни центрове на интелектуалния живот през епохата се утвърждават: Александрия, Пергам и Антиохия. Около средата на III век пр. н. е. те вече затъмняват старата слава на Атина и Спарта като средища на културата.

През елинистичната епоха процъфтяват физиката, математиката, геометрията, астрономията, географията и ботаниката. Учени като Архимед, Аполоний Родоски, Аристарх Самоски, Хипарх от Никея, Дикеарх и Херофил разширяват значително кръга на знанията, завоювани през класическата епоха, Теофраст, Евклид и Ерагостен поставят началото на науки, непознати дотогава. Напредъкът на науките създава условия за редица открития с практическо значение, каквито са например: „Архимедовото витло“ и „Парното кълбо“ на Херон. Новаторският дух на науките през елинистичната епоха е причина за широкото им разпространение извън обсега на елинистичните държави и за получаване на международна известност на доста учени, като Теофраст, Архимед, Евклид, Дикеарх, Стратон и други.

Сред хуманитарните науки наред с историята (Полибий, Николай Дамаски, Диодор Сицилийски) и филологията (Аристарх), силен тласък в развитието си получава философията посредством школите на стоиците и епикурейците, оглавени от именитите философи Зенон и Епикур. Докато първият от тях е привърженик на активното отношение към заобикалящия го свят, вторият подкрепя пасивното и съзерцателното. Приноси за развитието на философията през епохата имат също: Клеант, Хрисип и Посидоний.

Характерна особеност на литературното творчество през епохата е неговият подчертан интелектуализъм. Спонтанният поет отстъпва мястото си на поета ерудит. Особено характерен в това отношение е литературният

живот в Александрия. Литературните творци се съсредоточават около „Мусейона“, около неговата огромна библиотека, съдържаща до опожаряването ѝ през 48 година пр. н. е. около седемстотин хиляди свитъка ценни ръкописи. В организирането ѝ вземат участие както философи и филолози (Деметрий Фалерски, Зенон, Ератостен, Аристарх), така и поети (Калимах, Евфорион, Асклепиад Самоски, Аполоний Родоски и други).

Особени заслуги за развитието на литературното творчество през епохата имат: Калимах, Аполоний Родоски, Теокрит и Менандър. Значението на последните двама надхвърля рамките на елинистичната епоха. Наред с „Мусейона“ в Александрия за развитието на културния живот през епохата немалко допринасят и богатите библиотеки в Пергам и Антиохия.

Протекъл като героична поема, равна по блясък на най-значителните произведения на човешкия гений, животът и делото на Александър Македонски оставят в паметта на поколенията неизтриваема диря толкова поради наситеността си с победоносни събития, колкото и поради дълбокня си трагизъм.

Извършените от него изключителни победи и географски открития са същевременно предел на човешките възможности в оная епоха. Земята е безпределна, необятна, убеждава се той в Индия, макар да продължава да търси друг път, за да я обхване, а както смъртта на Хефестион, така и личното му безсилие пред коварния враг вътре в него го уверяват в преходността на човешкия живот.

Докато монархията на Филип Македонски е патриархална, понеже се основава на непосредствената връзка между монарха и подчинените му бойци и командири, монархията на Александър Македонски е от източен тип, тя е с ново етническо и културно-обществено съдържание, защото се основава върху съюза между Изтока и Запада и намира реален израз в обожествяването на владетеля, в превръщането му от военачалник в разпоредник с човешките съдбини в името на идеята да бъде завладяна и подчинена на волята му цялата Ойкумена. Като я приближава по концепция до появилия се по-късно империализъм, тази постановка разкрива дълбоките вътрешни противоречия в политическата платформа на великия завоевател.

Намеренията на Александър Македонски да създаде световна държава не се осъществяват не толкова по субективни причини, а поради това, че тогава липсват и дълго време ще продължават да липсват исторически условия за това. Но усилията му не отиват напразно. Натрупания от него опит по-късно използват римляните.

Поискаме ли да характеризираме задълбочено личността на Александър Македонски, трябва да спрем вниманието си върху нейните две най-характерни черти: а) необикновена жизнена енергия и б) многостранни интереси. Съчетани, тези две черти го превръщат в аргонавт от нов тип.

Организираните от него походи имат две страни. Едната от тях е израз на стремежа на македоните като перспективна нация да догонят и да задминат съседните народи, излезли по-рано от тях на историческата сцена (елини, траки, перси), а другата — на устрема на новия тип исторически човек, жадуващ за по-широк простор, отколкото полисният светоглед му осигурява.

Докато първата от тези две страни се обляга върху традицията и изхожда от натрупания богат опит, втората е изява на настъпилния прелом в съзнанието на новите поколения, за които пределите на Македония се оказват вече твърде тесни. Тези две страни са свързани органически една с друга. Александър Македонски не би могъл да направи нито една крачка извън Македония, ако не би разполагал с прекрасно обучена и организирана армия и ако тази армия не би била обладана от стремеж към подвизи и завоевания.

Походите на Александър Македонски отнемат живота на хиляди хора, унищожават безброй материални ценности, но същевременно създават възможност за проникване в неизследвани дотогава земи, за опознаване на неизвестни племена и народи, на непознатата мъртва и жива природа, като допринасят за развитието на географските открития и за създаването на низ науки и технически постижения.

Особено значителни са заслугите на великия завоевател като военачалник. Като използва творчески опита на предшествениците си Ификрат, Еламинонд и Филип II, той издига военното дело на още по-голяма висота,

за да бъде то доразвито от неговите следовници, сред които особено ярко изпъкват Анибал, Корнелий Сципион и Цезар.

В продължение само на четири години в трите битки при Граник, Иса и Гавгамела той разгромява най-могъщата империя в стария свят — Ахеменидската — и при Хидасп с победата си над раджа Парватака респектира владетелите на Предна Азия, за да защити по неоспорим начин реномето си на най-значителен военачалник през античността, наречен „велик“, докато е още жив.

Личните си достойнства като дръзновен боец Александър съчетава с високи командни качества, с хладнокръвие и съобразителност, с умение да респектира враговете си и да комбинира сполучливо действията на различните родове войски, да използва разнообразни маньоври съобразно с особеностите на местността и с действията на противника, да организира преминаването на проходи и на водни прегради, да използва разнообразни военни хитрости и същевременно, когато това стане необходимо, да атакува противника с неотразима смелост.

Докато необходимостта да създаде на войскарите си простор за жизнепроявление е извор на волевата му мощ, духовно-идейните му тежнения се подхранват от постиженията на древната философска и обществено-политическа мисъл. Ако завещаният му от Филип Македонски опит разкрива пред погледа му нови възможности за завоевания, философските и обществено-политическите му наставници от Аристотел и Диоген до индуския мислител Калан и от Исократ до Есхин разширяват мисловния му кръгзор до степен да гледа на себе си, освен като на рожба на Македония и на Елада, и като чедо на оная бурна и същевременно велика епоха, когато се рушат устоите на полисната ограниченост и на културния изолационизъм.

Титаническата воля му създава неограничени възможности за нови победи, а изключителните успехи пораждаат стремеж към абсолютен авторитет. Обожествяването на собствената му личност произтича от необикновено щастливата му лична съдба. То е толкова повеля на историческия момент, колкото и видим белег на всестранино надарената му личност. Изключителното

благоволение на съдбата към него най-сетне прелива чашата на човешките възможности и от тържествуваш победител го превръща в изкупителна жертва.

Възтържествувал над съвременниците си като земен бог, накрая той е сразен като човек, понеже надценява личните си възможности и с това по разбиранията на древните предизвиква съдбата. Дълбоките противоречия в неговия характер се дължат по-малко на онаследено своеобразие и повече на особеностите на онова преходно време, когато се рушат вековни империи, за да бъдат заменени с други, не по-добре устроени от тях по пътя на неизтощимия стремеж към съвършенство.

В характера на Александър Македонски по твърде странен на пръв поглед начин са съчетани благородство с жестокост, правдолюбие с необикновено себелюбие, пестеливост с разточителство. Той е цар, а се сражава като обикновен воин, елински образован е, а възприема азиатски обичаи, войскарите си чувствава като родни братя, а обожава собствената си личност.

Тези противоречия биха опустошили душата му, ако не биха били превъзможнати от желязната му воля за велики дела не само за лична прослава, но за възход и прослава на бойните му другари. Неизмеримо далече от съратниците си по способности, същевременно той е твърде близко до тях по душевна нагласа. На това се дължи неотразимото му въздействие върху бойците.

Като живота на други изключителни личности и неговият живот е изпълнен не само с противоречия, но и със съчетания на крайности. Необикновени, сякаш свръхестествени прояви на героизъм при него са съпътствувани с вулканични гневни избухвания, помитащи градове и царства, принасящи в жертва хиляди хора, за да бъдат последвани от изключителни жестове на снизхождение и на милосърдие дори към заклетите му лични врагове.

Колкото безумно смел, толкова и проникателен, проблеснал като метеор на границата между две епохи, съчетал дарованията на собствената си личност с повелята на историческия момент, Александър Македонски продължава да живее и след смъртта си, преобразявайки се ту в символ на премъдростта, ту в идеал на съвършена мъжественост. Свидетелство за първото е

сказанието „Видение на пророк Даниил“ във Вехтия завет на Писанието, дето той е изобразен като възплъщение на възмездието спрямо владетели, престанали да бъдат грижливи пастири на поверените им стада, а за второто — „Животът на Александър“ от Псевдокалостен, познато повече под популярния ѝ аслов „Александрия“ — една от най-разпространените книги от античността до днес.

Докато в първото от тези две произведения с твърде дълга история Александър Македонски е представен като бич божий, във второто е изобразен като приказен герой. И този образ много повече допада на хората от народа, отколкото неговият респектиращ вехтозаветен лик. От исторически герой, в „Александрия“ великият завоевател се превръща в литературен герой, за да излезе извън рамките на античността и да стане спътник на всички мечтатели за необикновени приключения и за приказни богатства.

Това обяснява защо „Александрия“ има над осемдесет познати варианта на повече от двадесет и пет езика и защо подхранва низ други легенди за Александър Македонски не само в Индия и славянския свят, но дори в Китай и Етиопия, защото освен като Александър, великият завоевател и откривател на нови земи е познат и под имената Искендер, Лизандър и Агезилай.

По този път всяка епоха и всеки народ влага в неговия образ свои черти и свое отношение. Докато на Изток в разнообразните версии на „Александрия“ преобладава приключенско-фантастичният елемент, на Запад има превес морализаторската тенденция, но наред с това западноевропейските версии се налагат като важна предпоставка на рицарския роман, превърнал се между XII и XV век в кодекс на воинските добродетели.

Историческата истина и легендата при Александър Македонски са неразделимо свързани една с друга. Биографията му започва и завършва с легенди. Чудодейно е както неговото рождение при намесата на египетския фараон-маг Нектанеб, така и чудодейните му срещи и разминавания със смъртта. Чудодейна е накрай и ранната му смърт, за чиято причина векове наред се водят спорове и ще се спори до века.

Легендите, свързани с живота и дейността на Алек-

сандър Македонски, продължават с други средства установеното от историческата наука, защото неговият образ не изтлява в паметта на поколенията. И от образ на исторически съществувала личност, той се е превъплътил в литературен герой, превъзмогнал забравата поради изключителното своеобразие на личните си черти.

Загадъчна като необикновения му живот е и неговата смърт. На официалната версия за необикновено силен пристъп на тропическа малария като основна причина за ранната му смърт, малцина още навремето повярват. Не само майка му Олимпияда, не само съпругата му Роксана, но и повечето военачалници начело с Пердика и Антигон сана мнение, че той е отровен, но авторитетът на името му, свързано с респектиращата навремето божествена санкция, заставя приближените му да поддържат версията за естествена смърт поради остро заболяване.

Разпространяван отначало предпазливо, зловещият слух за неестествена смърт става все по-упорит, за да раздвои мненията на древните летописци. Критически настроените между тях са на мнение, че той става жертва на заговор, грижливо подготвен и осъществен от Антипатър посредством Касандър, занесъл бавно действащата отрова във Вавилон, от Медий, привлякъл Александър в дома си, и от виночерпеца Йолай, който я сипва в поднесения му от Медий бокал.

За да бъде предадена по-голяма тежест на заговора, от мълвата в него е включен и Аристотел, отвърнал вече погледа си от Александър поради езекутирането на племенника му Калистен и поради изневяратата на античния идеал. Аристотел бил приготвил отровата от ледената вода на извора Стикс, но понеже тя разяжда ла всичко друго, Касандър я отнесъл в Азия, насипана в конско копито. По този начин към многобройните легенди за Александър Македонски мълвата прибавя още една.

Да прибегне към тази решителна стъпка, навярно Антипатър се е ръководил не само от чувството си за лична мъст поради пожертвуваните в интерес на единството видни негови съратници и сродници, като Атала, Филота, Парменион, Клит и Александър Линкестиец, и идейни противници на венценосеца, като

Димна, Калистен и Хермолай. Вероятно не само от съображението, че и неговото съществуване е било вече застрашено.

Човек от друго време, взел живо участие в изграждането на Македония като най-могъщата държава в басейна на Егейско море, Антипатър не е могъл да понесе нейното обезличаване, премахването на границата между победители и победени и възприемането на чуждите обичаи от победителите, с което всъщност от победители те се превръщат в победени.

Но смъртта на Александър Македонски не е само загадъчна, тя е и необикновена като самия му живот. Друга смърт едва ли би му подходила. Той загасва в разцвета на живота си и на върха на славата си, без да бъде победен от никого, за да уравни теженията на традицията с необуздания стремеж към дълбоки обществени промени, недостатъчно още подготвени по негово време от всевластното развитие.

Ако с личния си героизъм и със свършената си мъжественост Ахил му се налага като висок идеал, от своя страна той се превръща в идеал за Цезар както с необикновеното си дръзновение, така и с изключителните си качества на завоевател, държавен деец и откривател. Посредством тази епохална приемственост Александър Македонски се откроява като една от най-колоритните личности на миналото, съчетала по блестящ начин качества на война с прозорливостта на държавника. Той не само има верен усет за посоката на развитието, но и смело ратува за подготовката му, понеже по-добре от всеки свой друг съвременник разбира, че приносите на древната цивилизация могат да бъдат запазени, ако престанат да бъдат само елинско и се превърнат в общочовешко достояние.

Приложения

ХРОНОЛОГИЯ

- *400** — Ражда се Парменион, военачалник на Филип II и на Александър III Македонски. Убит през 330 година.
- 399** — Македонският цар Архелай I убит. Междущарствие.
— Самоубива се в Атина Сократ, роден през 470 година.
- *397** — Ражда се Антипатър, военачалник на Филип II и на Александър III Македонски. Умира през 319 година.
- 396** — Македонски цар Орест.
- 395—387** — Коринтска война между Пелопонеския съюз начело със Спарта и елинските градове, групирани около Атина. Завършва с така наречения Анталкидов мир.
- 393** — Орест умира. Македонски царе Аминта II и Павсаний.
- 392** — Аминта II и Павсаний убити. Македонски цар Аминта III.
- 390** — Ражда се в Пела Александър II, македонски цар от 369 година.
— Ражда се в Атика Есхин, промакедонски ориентиран елински обществено-политически деец. Умира през 314 година.
- 387** — Анталкидов мир между Ахеменидската държава и съюза на елинските полиси, по силата на който елинските полиси в Анатолия преминават под властта на ахеменидските владетели.
- * 385** — Умира в Атина Аристофан, роден през 445 година.
- 384** — Ражда се в Пела Пердика III, син на Аминта III, македонски цар от 365 година.
— Ражда се в Стагира на Халкидическия полуостров Аристотел. Самоубива се през 322 година.

Всички означени в Хронологията години са преди началото на новата ера. Установените с приближение години са отбелязани със знака *

- Ражда се в Атика Демостен. Самоубива се през 322 година.
- * 383 — Ражда се в Пела Атала, военачалник на Аминта III и на Филип II Македонски. Убит през 336 година.
- 382 — Ражда се като син на Аминта III и на Евридика Линкеста Филип II, македонски цар между 359 и 336 година.
- Ражда се Антигон, наречен Едноок, военачалник на Филип II и на Александър III Македонски, цар на Македония от 306 година. Убит през 301 година.
- * 380 — Ражда се Дарий III Кодоман, ахеменидски цар между 336 и 330 година, когато е убит.
- 378 — Втори Атински морски съюз.
- 375 — Македонският цар Аминта III сключва съюз с Атина.
- Ражда се в Пела Филота, син на Парменион, военачалник на Александър Македонски. Убит през 330 година.
- Ражда се в Тимфея Полисперхонт, военачалник на Александър Македонски. Умира през 302 година.
- * 372 — Ражда се в Епир като дъщеря на Молоския цар Неоптолем Олимпияда, майка на Александър Македонски. Убита през 316 година.
- 371 — Спарта е разгромена от съюзените войски на Тива и Атина при Левктра.
- * 370 — Ражда се Пердика, военачалник на Филип II и на Александър Македонски. Убит през 321 година.
- Ражда се Клит, военачалник на Филип II и на Александър Македонски. Убит през 328 година.
- 369 — Аминта III умира. Македонски цар Александър II.
- 368 — Александър II убит. Македонски цар Птолемей.
- 368—365 — Филип Македонски заложник в Тива.
- 365 — Птолемей убит. Македонски цар Пердика III.
- Ражда се в Олимп философът перипатетик Калистен. Убит през 327 година.
- Ражда се Мелеагър, военачалник на Александър Македонски. Убит през 323 година.
- 364 — Ражда се Аминта, син на Пердика III. Убит през 336 година.
- 362 — Тива разгромява Спарта при Мантинея. Тиванският военачалник Епамифонд убит.
- 360 — Пердика III убит при сражение с илири. Македонски цар малолетният Аминта IV при регентството на чичо си Филип Македонски.
- Ражда се Евмен, сътрудник на Александър Македонски. Убит от Антигон през 316 година.

359 — Регентът на малолетния Амиџта IV Филип Македонски провъзгласен за македонски цар под името Филип II.

— Филип II ликвидира автономното княжество Линкестида и завладява елинската колония Метона.

— Убит е тракийският цар Котис I.

358 — Филип II реорганизира македонската войска.

— Ражда се Селевк, военачалник на Александър Македонски. Убит през 280 година.

— Умира Артаксеркс II. Ахеменидски цар на царете Артаксеркс III.

— Ражда се Аридей, син на Филип II и на ларисченката Филина, македонски цар от 323 година. Убит през 317 година.

— Филип II Македонски завладява Пангейските рудници и присъединява към македонската държава Орестида, Еордея и Елимия в Горна Македония.

— Ражда се в Пела Кратер, военачалник на Александър Македонски. Убит през 321 година.

— Ражда се Неарх, наварх на Александър Македонски. Умира през 312 година.

357 — Филип II завладява Амфипол и побеждава илирите. Оженва се за молоската принцеса Олимпияда.

356—346 — Първа „свещена война“ на Тива и Тесалия против Фокида.

356 — Ражда се в Пела на 22 юни Александър Македонски, наречен Велики.

— Филип II основава в Тракия град Филипи и извършва парична реформа. Присъединява към Македония Пидна и Потидея.

— Ражда се в Пела Хефестион, военачалник и другар на Александър Македонски. Умира през 324 година.

— Ражда се Еригий от Митилена, военачалник на Александър Македонски.

355 — Ражда се Лисимах, военачалник на Александър Македонски. Убит през 281 година.

— Ражда се Птолемей, син на Лаг, военачалник на Александър Македонски, цар на Египет от 305 година. Умира през 283 година.

— Ражда се в Пела като син на Антипатър, Касандър. Умира през 298 година.

— Фокида разграбва съкровищницата на Аполоновия храм в Делфи.

354 — Филип II използва „свещената война“, обявена от Тива на Фокида, за да завладее Абдера и Маронея.

353 — Македонските войски навлизат в Тесалия по повод на „свещената война“ между Тива и Фокида.

- Ражда се в Пела Клеопатра, сестра на Александър Македонски, омъжена през 336 година за Александър Молоски, владетел на Епир.
- 351** — Първи поход на Филип II в Тракия.
- 350** — Филип II навлиза с войските си в Епир. Александър Молоски посещава Пела и сключва съюз с Филип II.
- Демостен произнася първата си реч против Филип II.
- 349** — Филип Македонски завладява Халкидическия полуостров с изключение на Олинт. Разрушава Стагира, родния град на Аристотел.
- 348** — Филип Македонски завладява и разрушава град Олинт.
- 347** — Умира в Атина Платон, роден през 427 година.
- 346** — Атинско пратеничество в Пела. Договор за мир („Филократов мир“) между Македония и Атина.
- Филип II завладява Термопилите.
- В писмо до Филип II Исократ го увещава да склони елините към обединение.
- 345** — Поход на македонските войски в Илирия.
- 344** — Македонските войски отново нахлуват в Тесалия.
- Демостен произнася втората си реч против Филип Македонски.
- 343** — Ахеменидският цар Артаксеркс III отново завоюва Египет.
- Филип II разгромява Фокида. Писмо на Исократ до Филип II.
- 343—342** — Поход на Филип II в Епир и поставянето му в зависимост от Македония.
- 343—340** — Аристотел — възпитател на Александър Македонски.
- 342** — Александър Молоски, цар на Епир.
- 342—341** — Филип II завладява Тракия и я поставя в зависимост от Македония. Тракийските царе Терес и Керсеблепт детронирани.
- 341** — Основани са в Тракия македонските колонии Филипопол и Бероя.
- Македонски войски завладяват елинските колонии Одесос и Аполония и нахлуват в Мала Скития.
- Демостен произнася третата си реч против Филип Македонски.
- 340** — Съюз на Филип II с Атий, цар на скитите. Поход към Перинт и Бизантион.
- Александър Македонски участва заедно с Хефестион в 110-та Олимпиада.
- Александър Македонски, наместник в Пела. Поход срещу медите край горните течения на Стримон и Наисос.
- Демостен произнася четвъртата си реч против Филип Македонски.
- С писмо до Атинския синедрион Филип Македонски обявява война на Атина.

339 — Поход на Филип II срещу трибалите в Западен Хемус. Александър Македонски спасява баща си от смъртна опасност. — Война на съюза на елинските полиси начело с Атина против Македония. Филип II завладява Елатея.

339—338 — „Свещена война“ на Атина и Тива против Амфиса. **338, август 22** — Битка при Херонея. Македонските отреди разгромяват обединените елински сили. Начело на конницата, Александър Македонски нанася съкрушителен удар по фланга. — Филип II влиза в Пелопонес, окупира Фокида и разрушава Амфиса.

— Александър Македонски — пратеник в Атина.

— Умира Исократ, роден през 436 година.

— Артаксеркс III убит. Ахеменидски владетел Арсес.

337 — Коринтски конгрес. Общоелински съюз под македонска опека. Филип II провъзгласен за стратег-автократор на елините. Спарта отказва да участва в съюза.

— Филип II се бракосъчетава с Клеопатра, племенница на македонския военачалник Атала. Олимпияда се оттегля в Епир, а Александър Македонски в Илирия.

— Ражда се Деметрий Полиокрет, син на Антигон. Умира през 283 година.

336 — Филип II изпраща в Анатолия експедиционен корпус под командата на Парменион и на Атала.

— Александър Молоски се бракосъчетава в Еги с дъщерята на Филип II Клеопатра.

— Филип II е убит в Еги от политическите си противници. Александър III, наречен по-късно Велики, македонски цар.

— Александър III Македонски усмирява бунтуващите се срещу него елински градове. Среща се в Коринт с Диоген Синопски. Коринтският конгрес го утвърждава като стратег автократор на мястото на Филип II.

— Арсес детрониран и убит. Ахеменидски цар Дарий III Кодоман.

335 — Пророчество на делфийската прорицателка спрямо Александър Македонски.

— Мълниеносни походи на Александър Македонски на север срещу трибалите и гетите и на запад срещу илирите. При вестта за бунт в Тива се насочва стремително на юг, превзема града и го разрушава.

— Александър Македонски решава да предприеме поход на изток отвъд Хелеспонт, за да предотврати очаквания удар на съсредоточените в Анатолия ахеменидски войски.

334—325 — Източни походи на Александър Македонски.

334, пролетта — След като подготвя войските си за война с ахеменидските войски в Анатолия, Александър Македонски ги прехвърля през Хелеспонт. Антипатър — царски наместник в Македония.

— **Май.** Битка при Граник. Ахеменидската войска разгромена.

— Аристотел основава Перипатетическата школа в Атина.

333, февруари — Умира Мемнон, главнокомандуващ на ахеменидските войски в Анатолия.

— **Октомври.** Разгром на ахеменидската армия при селището Иса от коалиционните македоно-елински войски под командата на Александър Македонски.

— Македонските войски завоюват Финикия и Сирия.

332 — След продължителна обсада са превзети от войските на Александър Македонски градовете Тир и Газа. Египет е изтргнат от ахеменидско господство.

— Александър Македонски е провъзгласен в Мемфис за фараон.

— Основан е град Александрия при делтата на река Нил.

— Александър Македонски посещава оракула в оазиса Сива и е провъзгласен от него за син на бог Амон.

331, октомври 11 — Битка при Гавгамела. Ахеменидската държава престава да съществува. Македонската войска завладява Вавилон, Суза и Персепол.

— Македонски войски нахлуват в Пелопонес под командата на Антипатър и при Мегалопол разбиват спартанците. Спартанският цар Агис убит.

— Поради несъгласия с Антипатър Олимпияда се оттегля в Епир.

330 — Ражда се в Персепол Херакъл, извънбрачен син на Александър Македонски от Барсина.

— Персепол опожарен.

— Ахеменидският цар на царете Дарий III убит от сатрапа Бес.

— Александър Македонски завладява Екбатана, окупира Хиркания, Патрия и Маргиана.

— Филота уличен в заговор против Александър Македонски и осъден на смърт. Парменион убит. Александър Линкестиец убит.

330—327 — Война на Александър Македонски в Согдиана.

329 — Македонските войски завладяват Бактрия и нахлуват в Согдиана, дето срещат организирана съпротива под водачеството на Спитамен.

328 — Заговорът на пажовете.

— Спитамен убит, но организираното от него въстание продължава.

— При спречкване с Александър Македонски Клит е убит в Мараканда.

327—326 — Войни на Александър Македонски в Индия.

327 — Въстанието в Согдиана потушено.

— Екзекутиран е Калистен, обвинен като подбудител на заговора на пажовете.

— Александър Македонски се венчава с Роксана.

— **Пролетта.** Начало на кампанията в Индия.

326 — Войските на Александър Македонски преминават през реките Инд и Хидасп, влизат в Таксила и побеждават индуския цар Парватака.

— При превземането на индуския град Мала Александър Македонски тежко ранен.

— Войските на Александър Македонски отказват да завоюват нови земи в Индия.

— Александър Македонски подготвя флотилия. Морски поход на Нearch през Арабско море към Персийския залив.

— Бунтове на местното население в Индия и Бактрия срещу вавоевателите.

325 — Поход на запад. Една част от армията начело с Александър Македонски се насочва през пустинята Гедросия и Кармания към Персепол, а друга начело с Кратер към Арахосия.

— Продължава морският поход на Нearch към Персийския залив.

— Аристотел създава „Атинска полисия“, в която обосновава предимствата на полисната система.

324, февруари — Александър Македонски се венчава в Суза със Статейра, дъщеря на Дарий III, и с Парисатис, дъщеря на Артаксеркс III, като по този начин затвърдява положението си като „цар на Азия“. Масови сватби на видни македонски военачалници и на македонски войскари с персийски и мидийски.

— **Октомври.** Умира в Екбатана Хефестион.

— Бунт на македоните ветерани в Опис.

— Никанор обявява в Атина разпореждането на Александър Македонски да бъдат върнати в родните им градове прокудените елински граждани, като бъдат възстановени правата им.

— Демостен дискредитиран във връзка с потърсения убежище в Атина Харпал.

— След като завладява индуското царство на Маурите, раджа Чандрагупта организира съпротивително движение против македонското владичество в Северозападна Индия.

323 — Александър Македонски се завръща във Вавилон през пролетта. Подготовка за поход на запад.

— **Юни 13.** Александър III Македонски, наречен Велики, умира във Вавилон. За „цар на Азия“ е издигнат Аридей Филип III. Регент и наместник за Азия Пердика. Наместник за Европа Антипатър.

— Мелеагър убит.

— Умира Диоген.

323—322 — Въстание на елините против македонското господство — Ламийска война.

322 — Самоубива се в Евбея, дето е забягнал, Аристотел.

— **Октомври 12.** Самоубива се в храма на Посейдон на остров Калавария Демостен.

— Македонският цар Аридей Филип III се венчава във Вавилон за Адея Евридика, дъщеря на Кенана, извънбрачна дъщеря на Филип II.

— Леонат убит в Ламийската война.

321 — Начало на съперничеството между диадохите, на военачалниците на Александър Македонски.

— Пердика убит в Египет.

— Кратер убит в сражение с Евмен в Анатолия.

— Антипатър регент на малолетния цар Александър IV.

320 — Антипатър извършва преразпределение на сатрапните в Трипадис.

319 — Умира Антипатър. Регент за Европа Полисперхонт.

318 — Евмен регент и наместник за Азия. Антигон се налага като владетел на Фригия, Кападокия, Финикия и Месопотамия.

— Касандър завладява Елада след победата при Мегалопол.

317 — В Пела, подпомогната от Полисперхонт, се завръща Олимпияда заедно с вдовицата на Александър Македонски Роксана и с малолетния цар Александър IV.

— Убит е по заповед на Олимпияда цар Аридей Филип III. Съпругата му Евридика се самоубива. Македонски цар Александър IV.

— Касандър влиза в Атина.

— Убит е индуският цар Парватака (Пор).

316 — Убита е в Пидна по заповед на Касандър царица Олимпияда.

— Съюз между Селевк, Птолемей, Касандър и Лисимах против Антигон.

— Убит е като пленник на Антигон Евмен.

315—311 — Войни между диадохите за наследството на Александър Македонски.

315 — Касандър регент в Македония. Венчава се с Тесалоника, сестра на Александър Македонски, и в нейна чест преименува стария град Терми — Тесалоника.

314 — Умира на остров Родос Есхин.

— Лисимах потушава избухналите в Одесос и Мангалия въстания против македонското владичество.

- 312** — Сражение при Газа между войските на Птолемей и Деметрий, син на Антигон.
- Селевк Никанор поставя начало на елинистичната държава на Селевкидите.
- Умира Неарх, наварх на Александър Македонски, роден през 358 година.
- 311, есента** — Договор за мир между Антигон и Деметрий, от една страна, и Птолемей, Селевк, Касандър и Лисимах, от друга, по силата на който Александровата държава се разделя на пет части: на Касандър се дава Македония, на Лисимах — Тракия, на Птолемей — Египет, на Селевк — Вавилония и на Антигон — Анатолия, Сирия и Северна Месопотамия.
- 309** — По заповед на Касандър са убити вдовицата на Александър Македонски и нейният син Александър IV, детрониран през 311 година.
- По заповед на Касандър са убити Херакъл, извънбрачният син на Александър Македонски и майка му Барсина.
- 308** — По заповед на Касандър е убита Клеопатра, сестрата на Александър Македонски.
- Полисперхонт избягва в Етолия, дето умира през 302 година.
- 306** — Антигон, Селевк, Лисимах и Касандър се провъзгласяват царе.
- Пир цар на Епир.
- В Македония се утвърждава династията на Антигонидите.
- 305** — Несполучлив поход на Селевк I в Индия. Селевк отстъпва на индуското царство на Маурите източните сатрапии от държавата на Александър Македонски — Арея, Дрангиана, Арахосия и Гедросия.
- Птолемей се провъзгласява за цар на Египет.
- 301** — Битка при фригийския град Ипс между войските на Антигон, от една страна, и от друга, на Лисимах, Селевк и Касандър. Антигон убит на бойното поле. Държавата на Александър Македонски се разпада и се поставя начало на самостоятелни елинистични държави.
- Митридат I поставя начало на Понтийското царство.
- 298** — Умира Касандър. Междусобици в Македония и Елада.
- 294** — Деметрий Полиокрет завладява Атина.
- 286** — Деметрий Полиокрет пленен от Селевк.
- Умира в Атина Теофраст, роден през 372 година.
- 285** — Лисимах провъзгласен за цар на Македония.
- Основана е Александрийската библиотека.
- 283** — Умира Птолемей, военачалник на Александър Македонски, от 305 година цар на Египет.

- Умира Деметрий Полиокрет, претендент за македонския престол.
- 281** — Сражение между войските на Лисимах и Селевк. Лисимах убит в равнината Кора.
- Антиох I Сотер цар на Азия.
- 280** — Селевк убит от Птолемей Керавн край Лисимахия.
- Ахейски съюз
- 276** — Антигон II Гонат цар на Македония
- 276—168** — Династията на Антигонидите в Македония.
- 267—261** — Хермонидова война между Македония и елинските полиси под нейна власт.
- 261** — Антиох II Теос цар на Азия.
- 229—220** — Антигон II Досон цар на Македония.
- Македонският гарнизон изваден от Атина.
- 221** — Македонският цар Антигон II Досон разбива спартанците при Селазия.
- 220—179** — Филип V македонски цар.
- 215—205** — Първа война на Македония с Рим.
- 200—197** — Втора война на Македония с Рим.
- 171—168** — Трета война на Македония с Рим.
- 168** — Римляните разгромяват Македония в битката при Пидна и я превръщат в римска провинция.

БЕЛЕЖКИ

Аксий — река Вардар

Анатолия — Мала Азия, тур. Анадол

Апелайос — втори месец по македонския календар, съответстващ на ноември

Артескос — река Арда

Аполон — бог на слънцето и на изкуствата според митологическите представи на древните елини.

Аспрей — град Струмица

Астиб — река Брегалница

Атина Палада — богиня на мъдростта според митологическите представи на древните елини

Аполония — град Созопол

Артемисиос — седми месец по македонския календар, съответстващ на април

Асекин — река Чинаб

Аудонайос — трети месец по македонския календар, съответстващ на декември

Бактра — град Балх, днес Вазиабат

Барнус — Баба планина

Бел — върховен бог на вавилоняните

Бермион — планина Дурла

Бора — планина Нидже

Борей — бог на северния вятър според митологическите представи на древните елини

Вътрешно море — Средиземно море

Горпайос — единадесети месец по македонския календар, съответстващ на август

Граник — река Коджабаш

Грифон — митологическо същество с тяло на лъв, глава и криле на орел

Дайсиос — осми месец по македонския календар, съответстващ на май

Дасаретски езера — Охридско, двете Преспански и езерото Малик по името на илирийското племе дасарети

Диадохи — гр. приемници, наследници

Дионис — бог на живителните сили и на плодородието според митологическите представи на древните елини

Диос — първи месец по македонския календар, съответстващ на октомври

Дистрос — пети месец по македонския календар, съответстващ на февруари

Дрилон — река Дрин

Дунакс, Донука — планина Рила

Евксински Понт — Черно море

Енсингелий — гр. церемониалмайстор

Еордаик — река Девол

Еригон — река Черна

Ескус — река Искър

Изида — египетска богиня на земята, плодородието и брака

Истрос — река Дунав

Ищар — богиня на плодородието и брака във Вавилон и Асирия.

Кандавия — планина Шкумба

Керкине — планина Беласица

Керкинитида — езеро Тахино

Кибела — фригийска богиня на земята и плодородието

Ксандикос — шести месец по македонския календар, съответстващ на март

Лакедемонци — спартанци, от Лакедемон, област в Южна Елада

Лигин — река Росица

Лихнидско езеро — Охридско езеро

Лоос — десети месец по македонския календар, съответстващ на юли

Лудиас — река Мегленица

Мараканда — град Самарканд

Мардук — върховен бог на Вавилон.

Месамбрия — град Несебър

Немезида — богиня на възмездието според митологическите представи на древните елини

Нереиди — морски нимфи, дъщери на морския бог Нерей според вярванията на древните елини

Нестос — река Места

Одесос — град Варна

Озирис — египетски бог на подземното царство

Ойкумена — населената част на земята според представите на древните

- Окс** — река Амударя
Орбел — планина Пирин
Оргия — мярка за дължина, равняваща се на 1850 метра
Панемос — девети месец по македонския календар, съответствуващ на юни
Парватака — индуски раджа, познат повече под името Пор
Перитиос — четвърти месец по македонския календар, съответствуващ на януари
Персефона — дъщеря на Зевс и на Деметра, отвлечена от Хадес в подземното царство, дете според митологическите представи на древните елини властвува заедно с него
Плуина — планина Бабуна
Понтийско море — Черно море
Понтус — река Струмешница
Посейдон — бог на морето и на мореплаването според митологическите представи на древните елини
Силмиос — връх в Родопите, наречен по-късно Чала, Гьозтепе и Виденица, дете се предполага, че се е намирало главното светилище на бесите, посветено на Дионис
Сирмос — река Стряма
Скромброс, Скомиос — планина Витоша
Стадий — мярка за дължина, равняваща се на 185 метра
Стримон — река Струма
Суки — проход Момина клисура
Талант — мярка за тежест, равняваща се на 26 кг.
Термийски залив — Солунски залив
Тонзос — река Тунджа
Ускудама — град Одрин
Хадес или **Плутон** — бог на подземното царство, дете обитават сенките на мъртвите според митологическите представи на древните елини
Халиакмон — река Бистрица
Хеброс, Хебър — река Марица
Хелеспонт — проток Дарданели
Хем, Хемос, Хемус — Стара планина
Хидасп — река Джелам
Хидраот — река Иравати
Хирканско море — Каспийско море
Хиперберетайос — дванадесети месец по македонския календар, съответстващ на септември
Хифас — река Сетлеж
Яксарат — река Сирдаря

ИЗВОРИ

Arriani anabasis et Indica ex optimo codice Parisino emendavit et varietatem eius libri retulit Fr. Dübner. . . Parisiis, 1877.
Арриан Флавий. Поход Александра. Москва, 1962.

Curtii Rufi Historia Alexandri Magni. Lipsiae, 1908.
Квинт Курций Руф. История Александра Македонского. Сохранившиеся книги. Москва, 1963.

Demosthenis orationes. Rec. S. H. Butcher. I. Oxonii, 1903.
Демосфен. Речь. Перев. с греч. С. И. Радцига. Москва, 1954.

Diodori Sicilii Bibliotheca Historica. Recogn. F. Vogel. Lipsiae, 1892.

Diogenis Laertii Vitae philosophorum. Rec. H. S. Long, I—II. Oxford, 1958.
Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Москва, 1979.

Incerti auctoris epitoma rerum gestarum Alexandri Magni cum libro de morte Testamentoque Alexandri. Edidit P. H. Thomas. Lipsiae, 1960.

Isocrates orationes, I—III. Lipsiae, 1907—1910.
Искрат Речь — Вестник древней Истории, № 3—4/1965; № 1—4/1966; № 1—4/1967; № 1, 3—4/1968 и №1—2/1969.

Juniani Justini Epitoma historiarum Philippicorum Pompei Tragi. Ex recens. Ruehl. Lipsiae, 1915.
Юстин. Эпитама сочинения Помпея Трага Historiae Philippicae — Вестник древней истории, № 2—4, 1954.

Plutarchi Vitae parallelae. Recogn. Lindshog et Ziegler. Lipsiae, 1914—1939.
Плутарх. Успоредни животсписи. Александър и Цезар. Превел от старогръцки Богдан Богданов. София, 1981.

Burich, Nancy J. *Alexandri the Great. A Bibliographia.* Kent, 1970.

Paulys—Wissowa. *Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft.* . . I Halbband. Stuttgart, 1893. Col. 1412—1434: *Alexandros III der Grosse.*

Pseudo Kalistenis Historiam fabulosam ex tribus codicibus nunc primum edidit Carolus Müller. Parisiis, 1845.

Псевдо-Калистен. Живогът на Александър Македонски. Превел от старогръцки Богдан Богданов — Б-ка «Антични романи». София, 1981.

Sainte-Croix, G. *Examen critique des anciens histoires d'Alexandre le Grand.* Paris, 1810.

ОТ СЪЩИЯ АВТОР

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

- Илия Блъсков. Народен просветител и писател. Хемус, 1940.
- Стоян Михайловски. Поет, трибун и мислител. Хемус, 1947.
- Спътници на първенците. Очерци за литературния живот в началото на века. Български писател, 1960.
- Чудомир. Литературно-критически очерк. Български писател, 1961.
- Жанровото многообразие на литературата. Народна младеж, 1962.
- Българската комедия. Развой и съвременно състояние. Наука и изкуство, 1962.
- От наблюдение към творчество. Популярна психология на литературното творчество. Народна младеж, 1963.
- Елин Пелин — художник на българското село. Народна просвета, 1964.
- Литературни студии. Профили и проблеми. Български писател, 1966.
- Българската литература в дати и характеристики. 817—1965. Народна просвета, 1966.
- Критика и антикритика. Литературни въпроси. Народна просвета, 1967.
- Кратка история на българската литература. Народна просвета, 1969—1970. Част I. Стара българска литература. Литература на Възраждането, 1969. Част II. Нова българска литература, 1970.
- Българска литературна периодика. 1878—1944. Издателство на Отечествения фронт, 1972.
- Безсмъртни слова. Коментирани литературни паметници. Издателство на Отечествения фронт, 1980.
- Тринадесет века българска литература. 681—1981. Събития, автори, произведения, библиография. Синхронен

репертоар в две части. Наука и изкуство, 1983. Част I. Стара българска литература. Литература на Възраждането. Част II. Нова българска литература.

Същност и значение на литературната критика. Беседи с един млад приятел. Наука и изкуство, 1985.

КНИГОЗНАНИЕ

Речник на българските псевдоними. Писатели, публицисти, карикатуристи и учени. Наука и изкуство, 1961. Второ основно преработено и разширено издание, 1978.

Българската книга през вековете. Културно-исторически принос. Народна просвета, 1978.

ИСТОРИЧЕСКИ ОЧЕРЦИ И МОНОГРАФИИ

Сияние пред залез. Исторически очерк за Лондонското евангелие. Издателство на Отечествения фронт, 1963.

Живият въглен на словото. Десетвековна борба за българска книга. Народна просвета, 1965.

Климент Охридски. Исторически профил. Народна просвета, 1966. Второ издание, 1967.

Светлините на Атон. Исторически очерк. Издателство на Отечествения фронт, 1966.

Велико Търново. Исторически очерк на руски, френски, немски и английски. Издателство на чужди езици, 1967. На български — Издателство на Отечествения фронт, 1968.

Хайдути. Исторически очерк. Военно издателство, 1967.

Въстаници. Исторически очерк. Военно издателство, 1969.

Патриарх Евтимий. Исторически профил. Издателство на Отечествения фронт, 1970.

Български твърдини. Книжовни огнища, крепости и манастири в София и Софийско. Народна просвета, 1971.

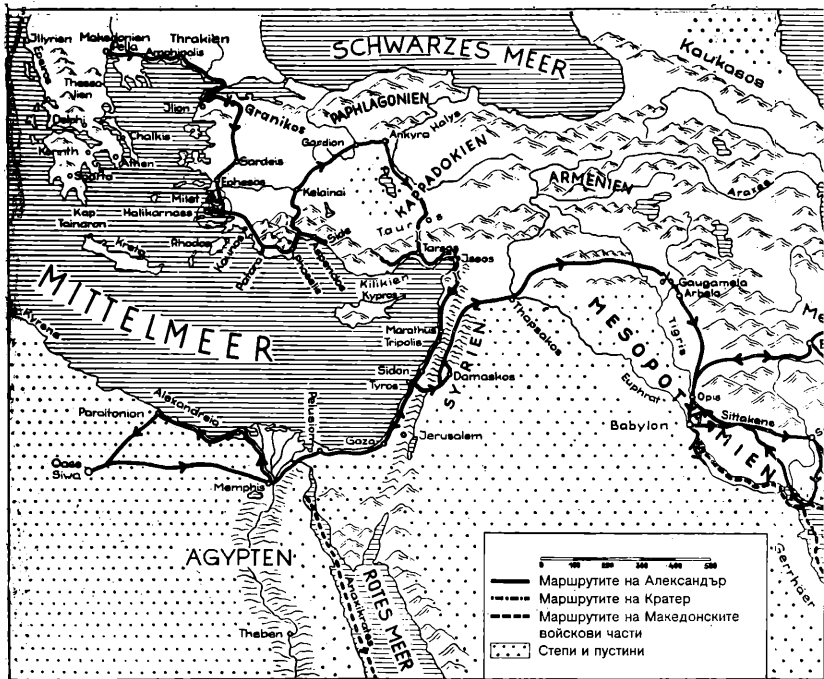
Д-р Никола Пиколо. Исторически профил. Медицина и физкултура, 1972.

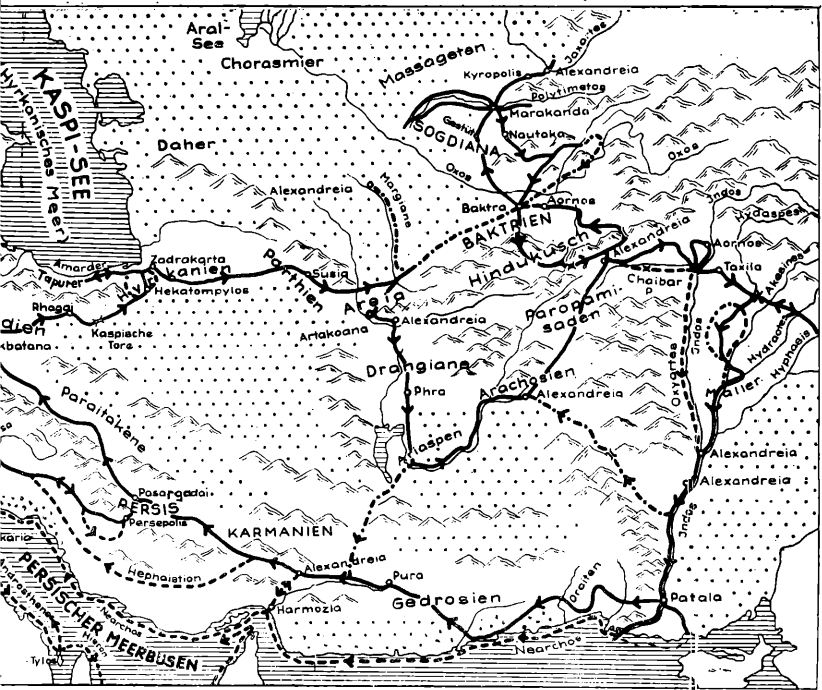
Авицена. Исторически профил. Медицина и физкултура, 1974. Второ издание 1977. На чешки език. Прага, 1978.

- Симеон Велики. Епоха и личност. Народна просвета, 1974.
- Хан Аспарух. Книга за неговите прадеди и за неговото време. Издателство на Отечествения фронт, 1975. Второ издание, 1981.
- По българската земя. Исторически пътпис. Медицина и физкултура, 1976.
- Прабългари. Произход, етническо своеобразие, исторически път. Народна просвета, 1976.
- Трявна през Възраждането. Исторически принос. Издателство на Отечествения фронт, 1977.
- Епопея от подвизи и слава. Исторически очерк за Освободителната война. Издателство на Отечествения фронт, 1978.
- Другото лице на Леонардо да Винчи. Исторически очерк. Медицина и физкултура, 1979.
- Именник на българските ханове. Критическо издание с коментар и обяснителни бележки. Издателство на Отечествения фронт, 1981.
- Залог за историческо безсмъртие. Единение вековно между земя, народ, държава и култура. Издателство на Отечествения фронт, 1985.
- Гробът на патриарх Евтимий — национална светиня. Изследване. Издателство на Отечествения фронт, 1987.

ХУДОЖЕСТВЕНА ПРОЗА

- Между примирието и мира. Беседи с един приятел. Хр. Г. Данов, 1946.
- И те са хора. Трагикомични истории с български писатели. Профиздат, 1965. Второ разширено издание. Български писател, 1978.
- Василий Врач. Романизован живот. Народна младеж, 1967.
- Хан Крум. Романизован живот. Народна младеж, 1980.
- Неизбледняващи спомени. Срещи и разговори с български писатели и учени. Български писател, 1981.
- Кирил и Методий. Романизован животопис. Български писател, 1987. И други.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРОЛОГ	7
Първа глава	
ЗАЧЕНАТ ОТ СВЕТКАВИЦА	42
Втора глава	
ЗАКАЛЯВАНЕ НА МЕЧА	87
Трета глава	
СВЕТЛИНА ОТ ЗАПАД	130
Четвърта глава	
ПРЕДЕЛИ НЕПОСТИЖИМИ	180
Пета глава	
ЧОВЕК ИЛИ БОГ	221
ЕПИЛОГ	262
ПРИЛОЖЕНИЯ	289
Хронология.	291
Бележки.	301
Извори	304
Книги от същия автор	306

ИВАН БОГДАНОВ
АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ

Редактор проф. Здравко Петров
Рецензенти доц. Владимир Попов,
Венко Христов
Никола Джоков
Художник Веселин Христов
Технически редактор Ирина Йовчева
Коректор Мая Паборникова

Българска, I издание
ЕКП 07/9536272411/5605—71—88
Издателски № 2640
Формат 84/108/32
Печатни коли 19,50
Издателски коли 16,38
Условно издателски коли 17,02
Тираж 30 137

Дадена за набор на 17. XII. 1987 г.
Излязла от печат на 30. IV. 1988 г.

Издателство „Христо Г. Данов“ — Пловдив
Печатница „Димитър Благоев“ — Пловдив

Цена 2,07 лв.

